

ÓBUDAI EGYETEM
ÓBUDA UNIVERSITY

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉSTERVEZET

PETRŐCZ JORDÁN

A török hadiipar mint a török külpolitika eszköze Afrikában

Témavezető: Dr. Mayer Ádám, egyetemi adjunktus

TARTALOMJEGYZÉK

1	BEVEZETÉS	5
1.1	A témaválasztás indoklása és a tudományos probléma megfogalmazása.....	5
1.2	Célkitűzések és kutatási kérdések	7
1.3	A téma kutatásának hipotézisei.....	9
1.4	Kutatási módszerek	9
2	A TÖRÖK HADIIPAR TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE – MIÉRT VÁLT KIEMELT TERÜLETTÉ A TÖRÖK ÁLLAM SZÁMÁRA AZ EZREDFORDULÓRA.....	10
2.1	A török történelem hadiipari vonatkozásai	10
2.2	Az első világháború és a török hadiipar kapcsolata	14
2.3	Kemál Atatürk, a modern török hadsereg megteremtése, és a saját török hadiipar kiépítése felé tett első lépések.....	19
2.4	A török hadiipar állapota a 70-es évekig, a hadiipari kiszolgáltatottság.....	30
2.5	Modernkori Törökország tanulóleckéi a hadiipari kiszolgáltatottság miatt.....	35
2.6	A török hadiipar fejlődése a 80-as évektől, és annak felgyorsulása Erdoğan megjelenése óta, az önfenntartó hadiipar célegyenesében.....	41
2.7	A 2. fejezet összegzése.....	45
3	TÖRÖKORSZÁG MINT AFRIKA PARTNERE.....	47
3.1	A téma felvezetése	47
3.2	Törökország jelenlegi Afrika-politikájának történelmi háttere.....	48
3.3	Törökország kapcsolata az afrikai országokkal az AKP hatalomra jutása óta.	51
3.4	Törökország: kiszolgáltatott státuszból önellátó hadiipar és fegyverexport	58
3.4.1	A török hadiipar szerkezetének rövid áttekintése	59
3.4.2	Törökország hadiipari sikerei – importőrből gyártó	63
3.4.3	Törökország mint hadiipari exportőr	64
3.4.4	A török hadiipari fejlődés nyugati kritikája.....	67

3.5	Afrika mint a török hadiipari export kulcsfontosságú célpontja.....	69
3.6	A 3. fejezet összegzése.....	71
4	A TÖRÖK HADIIPARI TERMÉKEK VERSENYKÉPESSÉGE AFRIKÁBAN	73
4.1	Téma felvezetése.....	73
4.2	Afrikai igény a török hadiipari termékekre.....	74
4.2.1	Török hadiipari termékek afrikai vásárlói	74
4.2.2	Milyen török hadiipari termékeket vásárolnak afrikai országok?	78
4.2.3	Török cégek, amelyek jelen vannak az afrikai hadiipari piacon.....	80
4.3	Török hadiipari termék vásárlásának előnyei afrikai országok szempontjából	81
4.3.1	Kevesebb pénzből hatékonyabb hadsereg, a török hadiipari termékek árkategóriája	81
4.3.2	Csúcsminőség csak Nyugatról jöhet? A török hadiipari termékek minősége.....	82
4.3.3	Törökország megítélése az afrikai kontinensen.....	93
4.3.4	Törökország hozzáállása: partneri viszony és kölsönös előnyök ('win-win')	96
4.3.5	Fegyver és hadiipari termékek vásárlásával járó kötelezettségek: Törökország kevesebb feltételt támaszt.....	97
4.4	A 4. fejezet összegzése.....	101
5	A TÖRÖK HADIIPAR MINT ESZKÖZ AFRIKAI ORSZÁGOKKAL VALÓ KAPCSOLAT MÉLYÍTÉSÉRE.....	103
5.1	Téma felvezetése.....	103
5.2	Hadiiparral összefüggő kapcsolódási területek Törökország és afrikai országok között	103
5.2.1	Az ENSZ, a NATO, az EU és az AU afrikai békefenntartó műveleteinek támogatása.....	104
5.2.2	Afrikai országba való hadiipari termékek exportálása	106
5.2.3	Biztonsági megállapodások afrikai országokkal.....	107
5.2.4	A török katonai diplomácia.....	109

5.2.5	Afrikai ország fegyveres erőinek kiképzéséhez, felfegyverzéséhez való hozzájárulás	110
5.2.6	Katonák/katonai-biztonsági tanácsadók kiküldése afrikai országokba ..	113
5.3	A török-afrikai hadiipari kapcsolatok mélységének fokozatai.....	116
5.4	A török-afrikai katonai, hadiipari együttműködések hatása a gazdasági, politikai kapcsolatokra.....	124
5.5	Az 5. fejezet összegzése	129
6	ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK.....	130
6.1	A kutatás eredményei.....	130
6.2	Hipotézisek teljesülése	131
6.3	Új tudományos eredmény	136
6.4	A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások	137
	HIVATKOZÁSOK.....	138
	IRODALOMJEGYZÉK	185
	TÁBLÁZATJEGYZÉK.....	208
	ÁBRAJEGYZÉK.....	209
	FÜGGELÉK	209
	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	209

1 BEVEZETÉS

1.1 A témaválasztás indoklása és a tudományos probléma megfogalmazása

Bár Törökország az egyik leghosszabban fennálló birodalom örököse, az Oszmán Birodalom a Boldog Békeidők lezárulásával, valamint az első világháború csapásainak következtében már csupán árnyéka volt korábbi dicsőségének. A 20. század elején a török államot darabjaira akarták szedni, ám végül Kemal Atatürk és mozgalmának színre lépése megmentette és Török Köztársaságként át is alakította az országot.

A 14-16. században az oszmánok a harctéren aratott sikereiket elképesztő haderejüknek, és fejlett hadiiparuknak köszönhették. A modern török állam ezt nem örökölte meg. A 20. századra Törökország saját hadiipar nélkül maradt és teljes függésbe került szövetséges és más külföldi hadiipari beszállítóktól s csak így volt képes fenntartani saját hadseregét és biztonságát. Tulajdonképpen egészen az ezredfordulóig óriási mértékű volt Törökország hadiipari importja, és egyértelműen külföldi beszállítókra kellett támaszkodnia a hadiipari szükségletei terén.

Kemal Atatürk maga is szorgalmazta az önálló hadiipar kiépítését, ám utódainak, ha tisztelték is, atyai tanácsát nem sikerült véghezvinni. A második világháború után Törökország az Egyesült Államok érdekszférájában találta magát, amiből természetesen profitált is, komoly katonai, hadiipari együttműködések fejlesztések valósultak meg. A törökök megvásárolhatták a világ legmodernebb hadiipari termékeit, ám közben az önálló török hadiipar létrejötte egyre távolabb került, sőt hadiipari függés alakult ki a nyugati országok és Törökország között. Törökország azt tapasztalta, hogy bizonyos kritikus helyzetekben, amikor olyan katonai akciókat hajtana végre, amit a szövetségesei nem támogatnak, akkor hadiipari szállítások megszűntek és a kifizetett eszközöket, fegyvereket nem kapták meg, illetve a szállítások határidejét átütemezték, így a haderejüket csak korlátozottan tudták használni. Ezért a török vezetés az 1980-as évek során eldöntötte, hogy létrehozza a saját hadiiparát, illetve felfejleszti a már meglévő cégeit. Ezt a célkitűzést a NATO is támogatta, hiszen fontos volt számára, hogy a szövetség tagjaként az állandóan konfliktusokkal terhelt Közel-Keleten Törökország erős

katonai és hadiipari képességekkel rendelkezzen. Természetesen a NATO számára nem a török nemzeti érdekek, hanem a szövetség saját érdekei számítottak, csak azok mentén támogatta a török fejlesztéseket.

Az ezredfordulóig a hazai török fejlesztések még nem voltak látványosak, viszont 2003 óta a máig uralmon lévő Igazság és Fejlődés Pártja (törökül Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) elképesztő módon támogatja a török hadiipart és célul tűzte ki, hogy Törökország otthon állítsa elő mindazt, amire a hadseregének és a biztonsági erőinek szüksége van, azaz 100 százalékban önellátó hadiipara legyen. Napjainkra Törökország egyre inkább közelít ehhez a célhoz, ráadásul egyre inkább komoly hadiipari gyártónak és exportőrnek is számít. Így nem csak a saját fegyveres erőit látja el, de a világ számos pontján alkalmaznak török gyártmányú katonai járműveket, eszközöket, fegyvereket. A török hadieszközök szerepet kaptak már több valódi fegyveres konfliktusban, többek között Afrikában is, amelyeket az értekezéseimben is vizsgálok.

Afrika egyszerre régi és új terep Törökországnak. Régi, mivel az Oszmán Birodalom korábban szinte egész Észak-Afrikát magában foglalta, továbbá érdekszférájához tartozott délen a mai Szudán, Niger, és Csád bizonyos területei, keleten pedig a mai Eritrea, Etiópia, Dzsibuti és Szomália is. Ugyanakkor új terep, hiszen a modern török hadiipar számára a hadiipari export egy új, egyre erősödő dimenzióvá, lehetőséggé vált, amelynek kulcsfontosságú célpontja az egész afrikai kontinens. Észak-Afrikában a közös múlt, kultúra és vallás is segíti a török hadiipari export sikerét, de más afrikai országokban is komoly érdeklődés mutatkozik a török haditechnikai eszközök iránt, mivel a nyugati konkurenciával szemben kimagaslóan versenyképesek az áraik, miközben a minőségük folyamatosan javul. Továbbá az afrikai országoknak nem igazán van negatív történelmi tapasztalata a törökökkel kapcsolatban. Emellett a török hadiipari termékek vásárlása sokkal szabadabb felhasználást biztosít az afrikai vevőknek, mint amilyen elvárással a nyugati országok adják el fegyvereiket, hadi technológiájukat. Egyre több ország vásárol török fegyvereket, eszközöket Afrikában és egyre több afrikai országgal jönnek létre olyan török katonai, hadiipari együttműködések, melyek során számos afrikai ország fegyveres erőinek tagja kap török katonai/rendészeti/hírszerzési képzést. Törökország hadiipari exportja és együttműködése sok afrikai ország biztonságát is megerősíti, és ennek kapcsán folyamatosan nő a bizalom Törökország felé és erősödnek a török-afrikai kapcsolatok. Ajtók nyílnak meg a törökök számára Afrikában a

diplomácia, a politika, a gazdaság, a kereskedelem terén és különféle fejlesztések keretében.

Általában egy ország kapcsolatát afrikai országokkal a diplomácia, a kereskedelem, valamint a politikai és gazdasági kapcsolatok szintjével szokták körülírni, jelen értekezésemben arra szeretnék rávilágítani, hogy Törökország a hadiiparán keresztül is képes erősíteni a kapcsolatát az afrikai országokkal. Törökország esetében olykor éppen a hadiipari export és együttműködések nyitják meg az ajtót más, további kapcsolatok elmélyítése felé. Továbbá szeretném bemutatni, hogy a hadiipari, katonai együttműködések terén is különböző szinteket lehet megfigyelni, hogy milyen mértékben és mélységben kapcsolódik Törökország az adott afrikai országokhoz, és hogyan mélyíti velük a kapcsolatait.

Törökország külpolitikájával már BA és MA szakdolgozatomban is foglalkoztam, ezeknek az éveknek az érdeklődését vittem tovább a doktori képzésemre, ahol szintén ilyen tematikájú kurzusokat vettem fel, valamint a témámhoz illő konferenciákon volt alkalmam ismertetni a kutatásaimat, amelyeket tudományos folyóiratokban is publikáltam.

1.2 Célkitűzések és kutatási kérdések

A kutatás céljai a következők:

- Áttekinteni Törökország hadiipari történetének tanulságait, miként hatott mindez az ország biztonságára és külpolitikai mozgásterére.
- Megvizsgálni, milyen lépéseket tett Törökország az önellátó hadiipar eléréséhez, és hogyan vált képessé hadiipari exportra is.
- Bemutatni, milyen hatással van az erősödő török hadiipari exportképesség és hadiipari fejlődés a török-afrikai kapcsolatokra.
- Elemezni, mi teszi sikeressé a török hadiipari termékeket és együttműködések Afrikában.

A fenti célok elérésével a kutatásom hozzájárulna az alábbiakhoz:

1. Törökország példáján keresztül rávilágítani a független és önálló nemzeti hadiipar problematikájának fontosságára.
2. Átgondolni a nemzeti érdekek érvényesítésének módjait szövetségi rendszereken belül.
3. Átértékelni a hadiipari beszerzések rendszerét, Törökország hibáiból és sikereiből tanulva.
4. A hadiipari fejlesztések, beszerzések kapcsán rávilágítani arra, hogy nem egyedül a Nyugat termékei jelentik a megbízható alternatívát egy importáló ország számára.
5. Kiemelni a konzekvens, éveken át tartó programok, irányvonalak szükségességét a hadiipar, valamint a nemzeti politika aspektusai kapcsán.
6. Felhívni a figyelmét magyar szakembereknek, döntéshozóknak is a török hadiipari termékek mélyebb megismerésére, hogy Törökország mintáját követve ösztönözni lehessen hazai fejlesztéseket, gyártásokat.
7. Rávilágítani a török példán keresztül az afrikai kontinens fontosságára a nemzetközi kapcsolatok terén, és az ebben rejlő politikai, gazdasági lehetőségekre.

Az értekezés a fentieket alapul véve a következő fő kutatási kérdésekre keresi a választ:

- Mi az oka annak, hogy Törökország az Oszmán Birodalom örököséként teljes hadiipari függőségbe kerüljön a 20. századra?
- Hogyan válhatott Törökország mára hadiipari megrendelőből hadiipari exportórré?
- Miért van igény Afrikában török hadiipari termékekre, hogyan tudják a török termékek felvenni a versenyt a nála sokkal régebbi és tapasztaltabb nyugati hadiipari beszállítók termékeivel?
- Milyen eredményeket ért el eddig Törökország Afrikába irányuló hadiipari exportja?
- Mi mutatja Törökország hadiipari, védelmi kapcsolatának erősségét egy adott afrikai országgal az export pénzüsszegben kifejezett számain kívül?

1.3 A téma kutatásának hipotézisei

Az értekezés a kutatási célokkal összhangban és a kutatási kérdések megválaszolásához az alábbi hipotézisekből indul ki:

- HIPOTÉZIS 1:

Feltételezem, hogy a török hadiipar képes lehet beszállítóként aktív szerepet vállalni az afrikai államok védelmi iparában és az afrikai haderők fel/átfegyverzésében.

- HIPOTÉZIS 2:

Vélelmezem, hogy a török hadiipari termékek képesek felvenni a versenyt a fejlettebb nyugati országok hadiipari termékeivel minőségben, árban és kötelezettségek terén, ezért valószínűleg versenyképesek lehetnek az afrikai piacon.

- HIPOTÉZIS 3:

Feltételezem, hogy Törökország a hadiipari eladásával és együttműködéseivel az adott afrikai országban elősegíti a két ország közötti gazdasági, politikai viszonyok erősödését is, így a hadiipar sikeres diplomáciai eszköznek bizonyulhat a török külpolitika szempontjából több afrikai országban is.

1.4 Kutatási módszerek

Kutatásom során történelmi dokumentumok, történelmi összefoglalók, tanulmányok alapján elemzem a török hadiipar történetét, tanulságait. Mind a történelmi, mind a közelmúlt eseményeinek felvázolásához feldolgoztam hivatalos kormányjelentéseket, nyilatkozatokat. A hadiexport bemutatása érdekében áttanulmányoztam a fentiekén túl nemzetközi szervezetek statisztikáit, kimutatásait is. Disszertációmban így fontos eszköz a dokumentum- és az adatelemzés, valamint a történelmi, politikai, gazdasági szakirodalom feldolgozása. Mivel disszertációm kérdéseinek megválaszolásához a közvetlen jelenkor ismerete is szükséges, így érintem az aktuális riportokban, hírekben, szócikkekben lehozott legfrissebb beszámolókat, nyilatkozatokat, információkat is. Témámhoz leginkább angol és török nyelvű elsődleges

és másodlagos forrásokat és szakirodalmat használtam, természetesen a magyar nyelvű munkákat sem mellőzve. Elsődleges forrásként tekintek a török és más államok kormányzati dokumentumaira, beszámolóira, nyilatkozataira, online közleményeire, valamint az elérhető kormányzati vagy szakmai szervezetek statisztikáira, gazdasági, hadiipari kimutatásokra, kutatási beszámolókra. Másodlagos forrásként tekintek a vonatkozó nemzetközi és kisebb részben hazai szakirodalomra. Kutatásom során készített tanulmányaim eredményeit átgondoltam, javítottam, továbbdolgoztam. Bizonyos történelmi vagy hadiipari, hadügyi tanulságok, jellemzők bemutatásához kulcsfontosságú eseteket is áttanulmányoztam egyfajta esettanulmányként (ciprusi konfliktus, Törökország líbiai intervenciója, a somáliai török hadibázis kiépítése).

A disszertációm céljainak eléréséhez gyűjtött új ismeretanyagot összevettem korábbi kutatásaimmal és az eredményeket rendszerezve készítettem el értekezésemet. Disszertációm középpontjában Törökország hadiipara és afrikai kapcsolatai állnak, amelynek bemutatását leginkább Törökország nézőpontjából készítettem el. Kutatásom diszciplína tekintetében a biztonságstudományhoz sorolható. A munkám során használt szakirodalmat, forrást az irodalomjegyzékben feltüntettem. Disszertációm írását 2026 első felében zártam le.

2 A TÖRÖK HADIIPAR TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE - MIÉRT VÁLT KIEMELT TERÜLETTÉ A TÖRÖK ÁLLAM SZÁMÁRA AZ EZREDFORDULÓRA

2.1 A török történelem hadiipari vonatkozásai

Már Krisztus előtt 3. századból találunk arról feljegyzést, hogy a törökök szervezett hadsereget állítottak fel. A sztyeppén való vándorlásuk és harcaik során végül egyik csoportjuk Európa felé vette útját, ahol a manzikerti (1071) csatában aratott győzelmük után Anatóliában vertek tábort, a Bizánci Birodalom szomszédságában. Őket nevezték szeldzsuk törököknek, a törzsük vezére, Szeldzsuk bég után és ők hozták létre a Szeldzsuk Birodalmat, amely azonban a 12. század végén felbomlott. [1]

Egy másik török törzs Ertogrul vezetésével érkezett Anatólia vidékére a 13. század elején, ahol egy ideig békében éltek egymás mellett más türkmén népekkel, de a környéken élő keresztényekkel is. Ertogrul egy kis pásztortörzs vezetője volt, aki békeszerető muszlim hívőként olykor még a keresztényeket is megvédte más muszlim csapatokkal vagy a tatárokkal szemben. Fia, Oszmán viszont sokkal radikálisabb muszlim hívő lett, és egy dervisközösség előljárójának lányát vette feleségül. Szakított apja békés hozzáállásával, és felvette a gázi (hitharcos) címet, amit az ő idejében kizárólag az vehetett fel, aki az iszlám fegyveres terjesztését életcéljává tette. Oszmán karizmatikus személyként a harcokban komoly hírnevet szerzett magának, és számos törököt állított maga mellé, nem csak a saját törzséből, akikből fajsúlyos sereget állított fel, így lett egy pásztortörzs vezetőjéből zsoldosvezér. A katonák ellátásához viszont már nem voltak elegendők az addigi pásztori, állattartó életmódból származó bevételek, ezért Oszmán és serege számára a zsákmányszerzés létfenntartási kérdéssé vált. *„A hadviselés vált állandó jövedelmi forrásukká. Az, hogy e harcokat egyidejűleg 'szent háborúnak' nevezhették, az ügynek csak javára szolgált.”* - írja Matuz József oszmanológus. [2] Oszmán és utódai rendkívül sikeresnek bizonyultak a harcokban, folyamatosan új területek hajtottak befolyásuk alá, így vált még Oszmán halála előtt a szerény, törzsi felségterületből, emírségből, többféle török törzs alkotta államszervezetté, amelynek tagjait hamarosan oszmánoknak kezdték nevezni. Az államszervezet hamarosan birodalomná nőtt, élén a szultánnal.

Ahogy az Oszmán Birodalom terjeszkedett Anatóliából kiindulva és vált az oszmán haderő egyre nagyobbá, úgy kényszerült rá az oszmán vezetés a hadiipar komolyabb fejlesztésére is. Elsők közt az oszmán török hajógyártás épült ki, a 13. század végére készültek el a Sinopi és az Alanya hajógyárok, amelyekben már saját hadihajókat tudtak építeni, ezeknek a romjai ma is megtekinthetőek. Az oszmánok hamarosan már Velencével harcoltak a Dardanellák ellenőrzéséért. Ez a kihívás az oszmán vezetést arra sarkallta, hogy még erősebb, még nagyobb hadihajók építésére alkalmas gyárat hozzanak létre. Az egyre nagyobb célok eléréséhez kulcsfontosságúvá vált a szárazföldi műveletekhez szükséges fegyverek hazai előállításának is. [3] [4]

Külön manufaktúrákat hoztak létre, hogy speciálisan jó minőségű fegyverek gyártására összpontosítsanak. Korábban ugyanis jellemző volt, ahogy a világ más részein is, hogy a mesterek békeidőben egyfajta terméket készítettek, háború idején pedig átálltak fegyverek gyártására, javítására. Az ekkor létre jövő műhelyek viszont már teljes időben

fegyverek előállításán dolgoztak, mintegy előfutáraiként a későbbi fegyvergyáraknak. Az egyik ilyen intézmény a *Cebeci Ocağı* (magyarul körülbelül: Fegyvermesterek Szíve), amelyet íjak, nyilak, kardok, lőfegyverek, szekercék, lőpor, puszkagolyók, páncélzatok és pajzsok gyártására hoztak létre. Megalapították a *Topçu Ocağı*-t (magyarul körülbelül: Tüzérek Szíve), amelynek feladata ágyúk öntése volt. A *Humbaracı Ocağı* (magyarul körülbelül: Bombamesterek Szíve) pedig mozsárlövedékek, aknák és bombák gyártására szakosodott. Ezek az intézmények a gyártáson kívül a szakterületük tanulmányozásával, kísérletezésével is foglalkoztak, továbbá a gyártmányaik alkalmazásában is részt vettek, mintegy alakulatokként a hadseregben. [5]

Az oszmán hadiipari fejlődés egyik fejezetének magyar vonatkozása is van. II. Mehmed uralkodása (1432-1481) első felében Konstantinápoly még a Bizánci Birodalom fővárosa volt, az oszmánok azonban már hosszú évtizedek óta tervezték a város elfoglalását. Közel száz éven át nem jártak sikerrel, többek közt hadiipari hiányosságok miatt, ugyanis történetesen az erős falak áttörésére nem volt megfelelő tüzérségük. Az erdélyi származású Orbán ágyúmester rendkívül innovatív tervekkel állt elő az oszmán udvarban óriási ágyúk elkészítésére, és II. Mehmed szultán nagy örömmel fogadta szolgálatába annak érdekében, hogy olyan ágyút fejlesszen ki, amivel áttörheti Konstantinápoly falait. Miután Orbán elkészített egy óriás ágyút, ami sikeresen funkcionált, a szultán egy kétszer akkora ágyú legyártását rendelte meg a magyar mestertől. Mehmed szultán a magyar mester ágyúját egyfajta lélektani fegyverként is alkalmazta Konstantinápoly lakóival szemben, rettegést keltő híreket terjesztve róla. Történészek is úgy vélik, hogy az egyik legnagyobb ágyú lehetett valaha. A leírások szerint ennek az ágyúnak a hossza körülbelül 8.5 méter volt és több mint féltonnás lövedékeket (544 kg) tudott kilőni, ami a gyakorlatban egy 2.5 méter kerületű, körülbelül 80 cm átmérőjű kőlövedéket jelentett. Leírások szerint két kilométerre tudta ellőni a lövedékét akkora dörrenéssel, hogy 15 kilométerről is hallani lehetett. [6] A szállításához 30 szekérre, 60 ökörre, 400 emberre volt szükség, és így napi 4 kilométert tudták szállítani. A történészek szerint az Orbán által tervezett óriás ágyú 1453-ban hozzájárult Konstantinápoly falainak áttöréséhez, és ilyen módon a város elfoglalásához. Orbán több más ágyú kiöntésében is segédkezett, ezen kívül maga is részt vett az ostromban, ő vezényelte fő műve, az ágyúmonstrum kezelését. A helyzet iróniája, hogy Orbán mester először a bizánci császárnak ajánlotta fel szaktudását, de az vagy nem tudta, vagy nem akarta biztosítani a kívánt anyagot és munkaerőt és a megfelelő fizetséget sem. Ekkor

jelentkezett Orbán a szultánnál, aki azonnal minden feltételt biztosított, és a bizánci császártól kért fizetség négyszeresét fizette Orbánnak. [7] [8]

Bizánc elfoglalója, II. Mehmed szultán 1460 körül megalapította kora legnagyobb ágyúöntödéjét, a *Tophane-I Amire*-t (magyarul nagyjából: Szultáni Ágyúöntő Műhely), mondhatni a legkorábbi oszmán fegyvergyárat, amelyben oszmán és külföldi tüzérek is dolgoztak. II. Mehmed idején az oszmánok tovább fejlesztették a hajóépítést is a Gelibolu Hajógyár megalapításával.[9] Az Oszmán Birodalom hadihajógyártó kapacitása később jelentősen túlszárnyalta az európai országokét, amire jó példa, hogy az oszmánok a Lepantónál (1571) elszenvedett vereség után, amiben szinte megsemmisült a hadiflottájuk, öt hónap alatt az egész 200 hajós flottájukat újra tudták építeni.[10]

A 16. századtól az oszmánok már célirányosan hadiipari gyárat építettek, amelyek egy része évszázadokig funkcionált. A *Tersâne-i Âmire* (Magyarul: Birodalmi Hajógyár) 16. századi alapítású és egészen a 20. századig működött, a Samakocuk Öntöde puskákat, lövedékeket gyártott a 16. századtól egészen 1916-ig, a *Baruthâne-i Âmire* (magyarul: Szultáni Lőporgyár) pedig 1700-tól a huszadik századig működött. [11]

Az Oszmán Birodalom a 16-17. században a hódításai és a hadiipar fejlesztése mellett ugyanazzal a problémával szembesült a saját hadserege kapcsán óriás léptékben, amivel a névadó Oszmán kicsiben:

- ▶ A harcok indítása vallási és gazdasági célt is betölt;
- ▶ A sikeres harcokhoz egyre nagyobb, egyre képzettebb hadseregre van szükség;
- ▶ A képzett hadsereg sikeréhez nélkülözhetetlen az állandó hadiipari gyártás és fejlesztés;
- ▶ A nagyobb hadsereg és hadiipar egyre nagyobb költségeket jelent;
- ▶ A nagyobb költségeket újabb hódítások tudják fedezni (zsákmány, elfoglalt területek megtermelt javai és befizetett adói);
- ▶ Hódító hadjáratok nélkül a képzett katonákból álló hadsereg unatkozik vagy lázadozik;
- ▶ A katonákat folyamatosan motiválni kell lelkiileg, ideológiailag, és a fizetésüket is biztosítani kell, mindehhez szükséges a hadakozás;
- ▶ És a kör újraindul. [12]

Látható, hogy az Oszmán Birodalom fejlődése, növekedése összefüggött a harcképes hadsereggel, amihez nélkülözhetetlen volt a saját hadiipar megteremtése és folyamatos fejlesztése.

A nagy területszerző hadjáratok a 18. századra már véget értek, ugyanakkor az óriási világhatalommá nőtt Oszmán Birodalom fenntartáshoz is elengedhetetlen volt az önálló hadiipar működtetése és fejlesztése.

A 18. században III. Szelim jelentős reformokat kísérelt meg a török katonai szervezet és oktatás átalakítására, amelynek eredménye lett az Új Rend hadserege (*Nizām-ı Cedīd*, angolul: *New Order*), [13] ami elődje lett a modern török hadseregnek. A 19. század során szükségessé vált a hadsereg technológiai modernizációja, ezért elkezdődött az új típusú hadihajók gyártása. Néhány ennek az időszaknak a fejlesztései közül: a propeller kifejlesztése és gőzmotor alkalmazása a hadihajókban, vasból készült hadihajók építése, hátultöltős puskák feltalálása, az elöltöltős puskák kivezetése. Az Oszmán Birodalom hanyatlásával párhuzamosan a török hadiipar is meggyengült.[14]

A 19. század végére az Oszmán Birodalom nagy mennyiségben vásárolt fegyvert az Egyesült Államokból és Németországból. Habár az ebben a korban zajló amerikai fegyverimportot nem lehet ugyanazon logika mentén értelmezni, mint a törökök 20. századi amerikai megrendeléseit, beszédes, hogy míg az oszmánok készfegyvereket vásároltak az amerikaiaktól, addig az oroszok már ebben az időben is inkább a puskák gyártási technológiáját vették meg az USA-tól. Ráadásul az orosz-török háború idején kerültek a törökök olyan helyzetbe, hogy háborús időben fegyver nélkül maradtak, mivel külföldi megrendelésekre épült a fegyverutánpótlásuk. Az oszmán vezetés gyakran csúszott a fizetési határidőkkel, és az oroszokkal zajló háborújuk kellős közepén nem érkeztek meg a szükséges puskák Amerikából, mivel a gyártó megelégedte a gyakori tartozásokat, és leállította a megrendelt puskák gyártását.[15]

2.2 Az első világháború és a török hadiipar kapcsolata

Mínthogy a történelem során a sikereiket jórészt az elképesztő katonai, hadiipari erejük miatt érhették el az oszmánok, a birodalom végét a legyengült hadsereg és hadiipar jelentette, mégpedig az első világháború időszakában.[16] Már az első világháborút

megelőzően tapasztalható volt a külső hatalom olyan mértékű befolyása Törökországra, ami már nemzetközi szinten is gondot okozott, tekintve, hogy a Cári Oroszország fenyegetőnek érezte, hogy elképesztő mértékben megnőtt Törökországban a német hadsereg befolyása.[17] Az oroszok megérzése nem volt téves, 1914 augusztusában a Német Birodalom titkos szövetséget kötött az Oszmán Birodalommal, 1914. október legvégén pedig a valójában ifjútörök pasák által vezetett Oszmán Birodalom a németek oldalán szállt be a háborúba. A németek titkos megállapodásban tettek ígéretet arra, hogy megvédik az Oszmán Birodalmat, ha azt támadás érné. A törökök cserébe döntő befolyást engedtek a németeknek a török hadseregben, és abban reménykedtek, hogy az országuk semleges maradhat a háborúban, amíg sikerül újjászervezniük a haderejüket, és elég erősek lesznek ahhoz, hogy bizonyos területeket visszaszerezzenek. Az 1914 augusztusától novemberig tartó időszak erre nem volt elég, az ifjútörök pasák számára viszont kecsegtetően hangzott a németek ígérete, hogy a háborúba való belépésért cserébe győzelem esetén területeket kaphatnak vissza az Égei-tengeren Oroszországtól, Bulgáriától és Romániától. Az ifjútörökök tudták, hogy ezzel azt kockáztatják, hogy az antant győzelme esetén viszont feloszthatják az Oszmán Birodalmat.[18]

A törökök első világháborúba való belesodródásának van tanulsága a hadiiparra nézve is, ami disszertációm fókuszterülete. Már az I. világháború kitörése előtt kialakultak azok a szövetségi rendszerek, amelyek között egyre nőtt a feszültség. Ezzel az időszakkal kapcsolatban kijelenthető, hogy Törökország a földrajzi elhelyezkedésén túl azért is sodródott bele a háborúba, mert nem volt erős a hadiipara. A tripoliszi háború (1911. szeptember - 1912. október) és balkáni háborúk (1912. október - 1913. augusztus) után a területi veszteségek mellett a hadereje is legyengült. Eközben az ellenfelei újabb területek megszerzését tervezték. A haldokló Oszmán Birodalom Franciaországtól vett fel kölcsönöket, hogy erősítse a harcképességét. Ugyanakkor az ifjútörök pasák tartottak is a francia gazdasági függőségtől, miközben a tőlük felvett kölcsönök nem voltak elegendőek a haderejük talpra állításához. Eközben a balkáni államok és az antant újabb területek megszerzését tervezte az Oszmán Birodalom rovására. A törököknek az idő szorításában szükségük lett volna haderőre, fegyverekre, hogy a területeiket azonnal képesek legyenek megvédeni, de ezek nem álltak rendelkezésre. Ebben a helyzetben, kiegyensúlyozandó a francia elköteleződést, a Német Birodalom segítségét kérték, akik katonai missziót küldtek Isztambulba Otto Liman von Sanders vezetésével, továbbá vásároltak német hadiipari termékeket az oszmán hadsereg számára.[19] A német

tábornok hamarosan a konstantinápolyi I. hadtest parancsnoka lett, amivel az ő ellenőrzése alá került a kulcsfontosságú Dardanellák és a Boszporusz szorososa. Ezzel az Oszmán Birodalom az európai hatalmak konfliktusának közepén találta magát:

- 1, A cári Oroszország attól félt, hogy a Német Birodalom veszélyezteti a határait és kijáratát a Fekete-tenger felől;
- 2, Franciaországot azért zavarta a németek megjelenése török földön, mert féltették a politikai és kulturális befolyásukat Szíriában, Libanonban;
- 3, Nagy-Britannia pedig az Egyiptomban és a Szezei-csatornánál kialakított pozícióját féltette az Isztambulba küldött német haderő jelenlététől.[20]

A hadiipar egy további tekintetben is kulcsfontosságúvá vált a törökök számára az első világháború előszobájában. Az Oszmán Birodalom meg akarta erősíteni a Boszporusz védelmét, de erre az 1910-es évek elején nem volt saját hadiipari kapacitása, így külföldi hadiipari verseny alakult ki azért, hogy ki adja a hátteret a nagyszabású fejlesztéshez. Ebben Franciaország és a Német Birodalom versenyzett egymással, akik ráadásul két szembenálló szövetség létrehozásának küszöbén álltak. Ilyen politikai háttérben zajlottak a hadiipari tárgyalások, tehát a német katonák megjelenése az Oszmán Birodalomban komoly nagyhatalmi válságot idézett elő. A hatalmi harc középpontjába tehát a hadiipar került, konkrétan az oszmán felvevő piac megszerzése. Ezt zavarta meg Liman von Sanders az általa vezetett csapatokkal, hiába érkeztek a törökök kérésére, hogy orvosolják az Oszmán Birodalom haderejében való hiányosságokat, és segítsék megreformálni a török hadsereget strukturálisan és funkcionálisan.[21] A cél az volt, hogy a német csapatok segítségével az Oszmán Birodalom eltántoríthassa az ellenfeleit, akik a korábbi évek sikerein felbuzdulva újabb területeket akartak tőle megszerezni. A német tábornok megjelenése az Oszmán Birodalomban válsággá fajult, amely a neve után **Liman-von-Sanders-válság**ként vonult be a történelembe. Az volt a tétje 1913-14 fordulóján, hogy ne legyen háború a régióban vagy akár kiterjedtebb szinten. A hadiipari nézeteltérést úgy sikerült elsimítani a két európai hatalom között, hogy az Oszmán Birodalmat az antanthatalmak rávették, hogy Franciaországtól rendeljenek hadianyagot a Boszporusz megerősítésére, az oszmán flottát pedig Nagy-Britannia segítségével szervezzék újjá. Németországnak ki kellett vonnia Otto Liman von Sanderst a kulcsfontosságú tengerszorosok felügyeletéből, de kárpótlásul előléptették oszmán tábornaggyá, és az Oszmán Birodalom bolgár határára küldték, hogy megerősítse, amihez

a törökök német Krupp tarackokat vásároltak. Így mindkét európai hatalom megkapta a maga hadiipari megrendelését, és mindkét oldalon jutott a presztízst erősítő gesztus.[22]

Abban a rövid időben, 1914 nyara és ősz vége előtt, amikor az ifjútörök vezetők még lavíroztak, remélve, hogy megtarthatják a semlegességüket, történt egy tanulságos eset a világháború során, ami ismét belesodorta a törököket a nagyhatalmak háborújába. 1914 augusztusában egy francia-brit flottaegység üldözőbe vett két német hadihajót a Földközi-tengeren, akik az Oszmán Birodalomtól kértek és kaptak menedéket, amikor elérték annak vizeit. Az oszmán vezetés tudta, hogy ezzel megsértette a háborúban való semlegesség szabályait, utólag viszont kimutatható az ifjútörök vezetés taktikázása, ami hadiipari sikerrel kecsegtetett:

1. Az Oszmán Birodalom nem akarta megsérteni a németeket, akikkel titkos megállapodása volt;
2. A semlegességét is meg akarta őrizni, amit nem tehetett meg úgy, hogy egy háborús fél hadihajóit fogadja be a vizein;
3. Közben kapóra jöttek volna saját hadihajók az oroszokkal szemben, akiknek addig teljes fölényük volt az Oszmán Birodalommal szemben a vizeken;
4. Az ifjútörökök bravúros megoldást választottak: hirtelenjében megvásárolták a nemrég oltalom alá vett két német hadihajót, remélve, hogy így a semlegesség megszegésének vádját is el tudják kerülni, hiszen így már nem német hadihajók voltak a vizeiken. Továbbá erőt is tudtak demonstrálni a cári Oroszország fele, hiszen két korszerű hadihajóval a Dardanelláknál már kiegyenlítődték a tengeri erőviszonyok a két ellenfél között.

Az antanthatalmak szemében azonban ez nem változtatott azon, hogy a törökök két német hadihajót engedtek be fontos szövetségésüknek, Oroszországnak a Fekete-tengeri kijáratához, és ezzel a háborús előnyhöz juttatták a központi hatalmakat. Az antant tehát megpróbálta az oszmán vezetést visszatéríteni a semlegességhez, amiért cserébe az ifjútörökök azt várták, hogy az antanthatalmak garantálják, hogy visszakaphatnak területeket a korábbi háborúk során elvesztettekből. Erre az antant képviselői halogató választ adtak, mire az ifjútörökök vezette Oszmán Birodalom bejelentette, hogy kilépnek az eddig érvényben tartott kapitulációk rendszeréből, amelyekkel a szultánok

engedményeket tettek nyugati hatalmaknak, és megszüntetik az angol tengeri missziót a vizeiken, és a németeknek ajánlják fel az oszmán flottát, amit **Souchon admirális** parancsnoksága alá helyeznek. Ezzel az oszmán „fegyveres semlegesség” hivatalosan is megszűnt, megkezdődtek a német-oszmán közös tengeri támadások orosz célpontok ellen a Fekete-tengeren. Az antanterők azonnal hadat üzentek, az Oszmán Birodalom pedig 1914. november 14-én dzsihadot, „szent háborút” hirdetett az angolok, franciák, oroszok ellen, és ezzel végérvényesen belépett a világháborúba. [23] [24]

Látható, hogy az Oszmán Birodalom belesodródását az első világháborúba hadiipari kérdések is befolyásolták. A világháborúban való részvétel viszont számos frontot nyitott meg az óriás birodalom határain, s mivel az amúgy is bomladozó birodalom a vesztes oldalon harcolt, szétesett. A világháború előtti vesztes háborúk során az oszmánok elveszítették az észak-afrikai és az európai területeik nagy részét. Az első világháború végével a megmaradt közel-keleti területeik váltak a győztes hatalmak prédájává, de veszélybe került az egykori birodalom központja, Anatólia is. Az utolsó oszmán szultánt, VI. Mehmedet, aki 1918-ban került trónra, azzal csúfolták, hogy „elvatikanizálódott”, hisz uralma szinte nem terjedt túl Isztambul városának határain. Kirakatbábú szerepét diktatórikus stílussal igyekezett palástolni, miközben politikai tevékenysége mindössze abból állt, hogy a győztes hatalmak utasításait továbbította.[25] Az addig tényleges hatalmat gyakorló ifjútörök triumvirátus tagjai (Talát pasa, Enver pasa és Dzsemál pasa), látva, hogy vereséget vereségre halmoznak a török csapatok, 1918. november elején elmenekültek egy német teherhajón.[26]

Az antanthatalmak, ahogy az várható volt, nem bántak kesztyűs kézzel a vesztes Oszmán Birodalommal: a Sévres-ben aláírandó békeszerződést a kiküldött oszmán hivatalnokok letargikusan elfogadták. A szerződés megkötésének hangulata mély traumát okozott a török emberekben, mondhatni évszázados ellenérzés és félelem magvait ültette el a török társadalomban a nyugati szövetségesek iránt. (lásd: Sévres szindróma)[27] A törökök számára rendkívül kedvezőtlen szerződés aláírásával hivatalossá váltak az új határok, csak érvényt kellett volna nekik szerezni, de a török társadalom nem úgy fogadta az új határokat, ahogy arra az antant számított. Beletörődés helyett háború indult a török területek megtartásáért, ami azt eredményezte, hogy nem a Sévres-ben megrajzolt határok jöttek létre. Ennek a folyamatnak lett a vezére Mustafa Kemál, a későbbi Kemál Atatürk.

2.3 Kemál Atatürk, a modern török hadsereg megteremtése, és a saját török hadiipar kiépítése felé tett első lépések

Kemal Atatürk Musztafa néven látta meg a napvilágot, az apja is katona volt. Az iskolái elkezdésekor az apja kiharcolta, hogy szekuláris iskolába küldjék a fiát, és arról álmodozott, hogy jó katona lesz belőle. Anyja ezt nem akarta, mégis, apja korai halála ellenére Musztafa, anyja akaratával szembeszegülve, katonai középiskolába jelentkezett. Az iskolában kapta a „Kemál” becenevet, aminek a jelentése „A tökéletes”. Innentől Kemál Musztafának hívták. Az iskola végeztével az isztambuli katonai egyetemre ment, itt találkozott a szultáni despotikus rendszer kritikájával. Kiemelkedő tanulmányi eredményekkel elérte az alhadnagyi rangot, majd tovább képezte magát, és megszerezte a századosi rangot, és korának egyik legfiatalabb tisztje lett az oszmán hadseregben. Amikor kiderült, hogy a baráti találkozókön a birodalmon belüli politikai visszaélésekről beszélgetnek, vitáznak, beépült közéjük egy kormányzati kém. Az ő jelentése kis híján derékba törte Kemál karrierjét, végül maradt, de évekig tartó megvetés, rosszallás és mellőzés kísérte. Kemál elszántan dolgozott a karrierjén, de ezután is látogatott kormányellenes csoportokat, így ismerkedett meg az ifjútörök mozgalommal is. A kulcsszerepet játszó ifjútörök vezetővé váló Enver viszont hamar a legnagyobb riválisa lett. Az Enver pasa által vezetett katonák 1909-ben lemondatták Abdulhamid szultánt, Enver pedig pár éven belül az Oszmán Birodalom egyik tényleges vezetőjévé vált (Talát és Dzsemál mellett).[28] Musztafa Kemál úgy vélte, hogy a hadsereg elérte a politikai célját, és a katonáknak most már függetlenedni kellene a politikától. Kritizálta azokat a katonákat, akik továbbra is politikai karriert akartak befutni, ő maga pedig, politikai érdeklődését hátrahagyva, a katonaságra kezdett fókuszálni. Harcolt Líbiában és Szíriában, katonai attaséként szolgált Bulgáriában, majd megkapta az alezredesi rangot. Az első világháború kezdetén kritizálta Enver pasa szoros német kötődését, és azon az állásponton volt, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút. Valószínűleg ezért történt, hogy Kemált parkoló pályára tették, nem kapott parancsnoki beosztást, amikor Törökország belépett a világháborúba. Végül a Gallipoli félszigeten szerveződő 19. hadosztály parancsnokává nevezték ki, ahol szembe találta magát az antanthatalmak támadásával, akik ott akartak partra szállni, hogy megtámadják Isztambult, majd elfoglalják a Dardanellákat. Musztafa Kemál elképesztő hősiességgel akadályozta meg ezt a rohamot a csapataival, és visszaverte az antant erőit. Ekkor vált nemzetközileg is

híressé a neve, és nyerte el az „Isztambul megmentője”, „Gallipoli hőse” beceneveket, és kinevezték ezredessé. [29] [30]

A Dardanelláknál a magyar Germanus Gyula is találkozott vele, aki az Osztrák-Magyar Monarchia Vörös Félhold humanitárius küldöttsége keretében volt az Oszmán Birodalomban 1915-ben. *„A mi derék török katonáink tábornoka a Suvla-öböl mögötti Anafantánál (megjegyzés: ez a Gallipoli félszigeten van) egy magas, szikár, csontos arcú ember volt. Hideg kék szeme átfúrta azt, aki merészen eléje állt, de katonáira apai melegséget árasztott. Ő volt a villám hadsereg (Jildirim orduszu) parancsnoka: Musztafa Kemál. Ő is szent háborút vezetett. Ott volt az első sorban, ha veszély fenyegetett, és egyetlen szava, bátor pillantása erőt adott a csüggedőnek, életet a haldoklónak. Ahogyan vonult előtte az erősítés, láttam, mint villant meg a fáradt szemekben az akarat, amikor ezt a kővé meredten határozott tábornokot meglátták. Vonultak török testvéreim, hangtalanul, de Musztafa Kemál előtt felkiáltottak: Allah Ekber! (Nagy Isten!) Mint valaha a római gladiátorok kiáltották császáruknak: "Morituri te salutant!"* – írta róla Germanus.[31] A harcban edzett, tisztelt és karizmatikus Musztafa Kemál tehát nem volt új szereplő a török társadalom színpadán, már azelőtt nagy tiszteletnek örvendett, hogy az első világháború után egyre komolyabb politikai vezetői szerepbe került Törökországban.

De mi készítette Musztafa Kemál tábornokot arra, hogy a világháború lezárultával átvegye a Törökország vezetését? És hogyan állította talpra a törökök hadsereget, és szerzett vissza már „elveszett” török területeket a világháború utáni időszakban, valamint indította útjára a modern török hadiipart is?

Hazája, az Oszmán Birodalom a vesztes oldalon állt a világháborúban, és bekövetkezett az, ami várható volt: az óriási birodalomból a győztesek területeket akartak osztani a saját érdekeiknek megfelelően. A sèvres-i békeszerződés ugyanúgy feldúlta Musztafa Kemált, mint a törökök tömegeit, mivel a közel-keleti és arab tartományok leválasztásán túl Anatóliából és környékéből is nagy területeket akartak leválasztani más országok javára. Habár a békeszerződés hivatalossá vált, Musztafa Kemál nem csak szavaival ítélte el, hanem elkezdett tenni is ellene, kezdetben igen agyafűrt módon. A szultán ugyanis, mint megbízható tábornokát, kinevezte hadfelügyelővé a sèvres-i béke előkészítése idején (1919 tavasza), amivel óriási hatalmat kapott, és az lett a feladata, hogy világháború végével leépített oszmán hadsereg romjait takarítsa el. Vagyis számolja fel a dezertőrök, bandák tevékenységét, állítsa helyre a nyugalmat, a fegyverszünet és a

békeszerződés érdekében demobilizálja az oszmán hadsereget, valamint építse le a nemzeti ellenállást. Nos, Musztafa Kemál bizonyos pontokban követte az utasításokat, az utóbbi pontokban azonban a szöges ellentétét tette annak, mint amit parancsba kapott: „nemhogy visszaszorította volna a kialakulóban lévő nemzeti ellenállást, hanem annak élére állt”, és járta az országot, hogy a honfitársait a török területek védelmére buzdítsa.[32] A győztes hatalmak, látva, hogy Musztafa Kemál homlokegyenest szembe megy az érdekeikkel, visszarendeltették őt Isztambulba. Kemál azonban megtagadta a parancsot, és bejelentette, hogy kilép a szultán hadseregéből és folytatja szervezkedést. Erre már a szultán is lázadónak minősítette, de Kemál nem igazán zavartatta magát, mivel az új szultán, VI. Mehmed, ismertebb nevén Vahideddin, aki 1918-tól uralkodott, szinte csak Isztambul felett tartotta meg hatalmát, és ott is csak az antant bábjaként. A török nacionalizmus áradatát már nem lehetett feltartóztatni, mozgalom indult, amely több kongresszus után kormányzati kompetenciákat szavazott meg a Musztafa Kemál által vezetett képviselőbizottságnak. Ezzel gyakorlatilag létrejött egy török ellenkormány, amely hamarosan két fronton is nagyszabású lázadást indított: szembeszállt az antant békeszerződési követelményeivel, nem sokkal később pedig az oszmán szultáni vezetéssel is.[33]

A szultáni kormány 1919 október elején le is mondott, de a szultán uralkodó maradt, igaz, szinte csak papíron, a valóságban már kevésbé. A Porta ideiglenes kormánya viszont együttműködő akart lenni Kemál mozgalmával. Még közös választásokat is hirdettek, ahol azonban már érezhető volt a változás szele: Kemál mozgalma a szavazatok kétharmadát szerezte meg. Kemál képviselőbizottsága rohamtempóban nekilátott a befolyása alá helyezni azokat a területeket, amelyeket az antant erői még nem szálltak meg. Székhelyüket áthelyezték Ankarába, ezzel függetlenedtek a Portától, továbbá kivonták magukat az antant befolyása alól, amely már hivatalosan felügyelte Isztambult. Ankara ráadásul a török területek centrumában helyezkedett el, rendkívül jó közlekedési összeköttetésekkel, így egyszerűbb volt onnan szervezkedni a kemalistáknak. Megalkották a „Nemzeti Egyezményt”, amelynek célja az volt, hogy a politikailag, vallásilag amúgy megosztott török társadalom számára a legszélesebb körben elfogadható pontokat összegyűjtsék. Ilyen pont volt az antant által még meg nem szállt területek nemzeti függetlensége és a külső hatalmak Törökország belügyeibe való beavatkozásának elutasítása. Ezt az egyezményt az 1920 januárjában megtartott utolsó

Oszmán Parlament is elfogadta, ami nagy eredménynek számít, tekintve, hogy a török politikai szcéna egész skálája jelen volt.[34]

Az antanthatalmak észlelték, hogy Kemál mozgalma egyáltalán nem az ő érdekeik megvalósulását segíti elő, de még bíztak a szultánban, hogy érvényesíti az érdekeiket. A Porta továbbra is minden erejével azon volt, hogy felozlassa a szabadcsapatokat, amelyek szembeszegültek az antant erőivel, nem kis diplomáciai kellemetlenséget okozva. Eközben Kemál képviselőbizottsága támogató volt a fegyveres ellenállók felé. A britek erőt akartak mutatni, katonáikkal megszállták Isztambult és felozlatták a török parlamentet, és minden Kemál pártján álló nacionalistát elfogtak, akit csak tudtak. Az események sodrása rengeteg addig tartózkodó politikust is Kemál pártjára állított.[35] Kemál képviselőbizottsága megszakította a kapcsolatát a Portával, és kikiáltotta a nemzeti kormányt. 1920 áprilisában megszervezték az első „Nagy Török Nemzetgyűlést” Kemál elnökletével, amelyen számos korábbi isztambuli parlamenti tag és választott képviselő vett részt a török területekről. Ezzel gyakorlatilag kifejezték, hogy már nem a szultán az ország vezetője, és ettől kezdve Törökország gyakorlatilag köztársaságként működött. Kemálék mögött sorakoztak fel a nemzet védelmét zászlójukra tűző fegyveres csoportok is.[36]

Haderő, hadiipar szempontból már itt kiemelendő egy tényező: Nagy-Britannia és az antanthatalmak nem számítottak arra, hogy miután ők győztes félként előkészítik a békeszerződés szigorú feltételeit és biztosítják a megszálló csapatok jelenlétét, a vesztes törökök politikai ellenállást, sőt fegyveres ellenállást tanúsítanak majd.[37] Hisz a Porta volt ennek a bomladozó birodalomnak a hivatalos vezetője, 1918 óta pedig olyan szultánja volt, aki alárendelte magát az antant utasításainak, és ő volt a hivatalos tárgyaló fél is a világháború utáni béketárgyalásokon! Az Oszmán Birodalom hadserege hivatalosan leépítés alatt állt, amit egy angol főbiztos vezényelt, aki a háború végével rohamtempóban, tízezerrel szerelte le az oszmán hadsereg katonáit. Az antant felügyelete alatt megegyeztek arról is, hogy melyik stratégiai pontot hogyan és mikor adja át az oszmán haderő az antant erőinek.[38] A szultáni kormánynak 1919 tavaszától fél éven át, majd 1920 tavaszától fél évig olyan miniszterelnöke volt Damat Ferit pasa személyében, aki teljesen angolpárti álláspontot képviselt, teljesítette a brit megbízottak minden kérését és követelését. Amúgy ebben az időszakban egy oszmán miniszterelnök már semmilyen lényeges politikai döntést nem hozhatott a Szövetségesek engedélye nélkül.[39] Bizonyos történészek szerint maguk a Szövetségesek erőltették rá a szultánra, hogy Damat Ferit-et

nevezze ki miniszterelnöknek, ezáltal gyakorlatilag egy „reakciós bábkormány” jött létre.[40]

Minden kedvezőnek tűnt tehát az antant számára. Azonban szembesülniük kellett azzal, hogy ha nem sikerül ráerőltetni a törökökre a birodalmuk felosztását diplomáciai úton és jelzésértékű megszálló erőkkel az antant érdekeinek megfelelően, akkor a győztes hatalmak nehezen tudnak fegyveres konfliktust vállalni az új határok kiharcolására. Nagy-Britannia volt ebben a régióban leginkább érdekelt, de a lakossága teljesen kifáradt a világháborúban. Nem tűnt elképzelhetőnek, hogy a Korona földközi-tengeri hatalmi pozíciójáért újra hadba vonuljanak brit katonák, több ezer kilométerre az otthonuktól, csak azért, hogy ott szembe találják magukat a hazájukért harcoló elszánt törökökkel. Azt is érzékelték Londonban, hogy az angol gyarmati Indiából is nehezen tudnának mozgósítani katonákat, hisz az ott élő sok millió muszlim felháborodását váltaná ki, ha egy muszlim állam ellen vezényelnék őket hadba, ahol ráadásul az iszlám világ vezetője, a kalifa él.[41] A médiában azonban tovább folyt a fenyegetőzés, a New York Times például arról írt, hogy az antanthatalmak készek erőszakot alkalmazni a sèvres-i béke ratifikálása érdekében, és a Szövetségesek tanácsolják a szultánt, hogyan lépjen fel Kemál mozgalmával szemben.[42] Ez a helyzet is előrevetítette, hogy a török nemzeti érdekeket szolgáló haderő és politikai erő perdöntő lesz Törökország jövője szempontjából.

Anglia még nagyobb nyomást helyezett a Portára, amelynek együttműködésében bíztak, hogy teremtsen olyan rendet, ami a világháborús győztes fél érdekeit nem sérti. Ám ahogy már láttuk, VI. Mehmed szultán politikai hatalom és haderő tekintetében már semmilyen hatalommal nem rendelkezett. Anglia és a Szövetségesek egy dolgot tudtak még bevetni Kemálékkal szemben, a Porta együttműködésével: a szultán kalifai tekintélyét, ami vallási tekintetben irányadó minden muszlim számára. A kalifa szent háborút hirdetett (dzsihad) a „lázádo” kemalistákkal szemben, és válaszként létrehozták a „kalifátusi hadsereget”. Ezután a britek arra ösztönözték az ekkor már a befolyásuk alatt lévő Isztambulban élő muftit, Dürrizade Abdullah Efendi-t, hogy adjon ki fetvát a kemalisták ellen. Fetvát, azaz iszlám vallásjogi nyilatkozatot csak képzett muszlim tanító, mufti adhat ki. Az angolok, úgy tűnik, nem bízták a véletlenre, hogy kit fognak bátorítani: Dürrizade Abdullah Efendi ugyanis történetesen „sejhülszlám”, azaz az Oszmán Birodalom legfőbb muftija volt ebben az időben, aki a kalifa után a legfőbb vallási tekintély. És nem melleleg az angolpárti oszmán kormány tagja is volt.[43] A legfőbb mufti a szultán dzsihadjának támogatására kijelentette a fetvában, hogy Kemál Musztafa

és társai lázadók, akik ellene szegültek az iszlám kalifájának, az engedélye nélkül toboroznak fegyvereseket, és a propagandájukkal meg akarják téveszteni a török népet. A fetva gyakorlatilag felszólította a muszlimokat, hogy álljanak a kalifa mellé és öljk meg Kemált és követőit a nép és az iszlám érdekében, és aki részt vesz az ellenük való harcban, az hitharcos, aki pedig meghal közben, mártír lesz.[44] A briteknek kapóra jött volna, ha a vallásilag felbőszített török muszlimok, abban a tudatban, hogy az iszlámot és annak legfőbb vezetőjét, a kalifa szultánt szolgálják, leszámolnak a kemalistákkal, miközben ők már tudják, hogy a szultán az antanthatalmak utasítását követi, elszigetelődve a megszállt Isztambulban.

Az angolok tagadhatatlanul részt vettek a Kemált követő muszlim tömegek elleni vallási és pszichológiai nyomásgyakorlásban, hiszen tudvalevő, hogy angol repülőkről szórták szét a fetva szövegét tartalmazó röplapokat Anatólia egész vidékén, valamint hajóikkal a tengerparti török városokba is elszállították. Ezzel nem csupán besegítettek a Kemál elleni fetva terjesztésébe, hanem gyakorlatilag ők tették lehetővé a terjesztését, mivel mind a posta, mind a távirati irodák, mind az utak a kemalisták befolyása alatt álltak, így szárazföldön nem tudott volna egykönnyen elterjedni.[45] [46] A fetva terjesztése hasznos eszköznek bizonyult az antanterők kezében Kemál mozgalmának megfékezésére, amit több eset is mutat: A törökországi angol főbiztos, John de Robeck például arról tájékoztatta a brit külügyminisztert, George Nathaniel Curzont, hogy a fetva nagy hatással lehet arra, hogy a Kemál vezette Nemzetgyűlést feloszlassák, ezért futárokkal kiküldi Anatóliába.[47] A francia megszálló erők parancsnoka pedig azért hívatta össze Adana muszlimjait a Nagymecsetbe, hogy felolvastassa előttük a fetvát, majd felszólítsa őket az antanterőkkel való együttműködésre.[48]

A fetva kiadása valóban zavart keltett a muszlim hívők között. Anatólia-szerre szultánhú zavargások törtek ki, ráadásul az egész muszlim világba kiküldték, hat nyelven. A fegyveres támadásokat Kemál csapatai fegyverrel visszaverték, a fatálisnak látszó vallási támadást pedig az segített leszerelni, hogy a pártjukra állt az ankarai mufti, Rifat Efendi Börekçi, aki ellen-fetvát adott ki, 150 vallási tanító társa aláírásával, amelyben kijelentette, hogy a kemalisták elleni fetva érvénytelen, mivel a kalifa gyakorlatilag a Szövetséges hatalmak foglya Isztambulban, nem tudja vezetni a népet, így minden Isztambulból jövő parancs és intézkedés érvénytelennek számít.[49]

A vallási felfordulást tetézte az is, hogy a szövetséges hatalmak a különböző régiók törzseit, nemzetiségeit is feltüzelték Kemál mozgalma ellen. Egy brit diplomata például

egy angolpárti kurd törzsfőnökkel levelezett az angol támogatás lehetőségeiről, és ennek során elküldte a törzsfőnek a Kemál-ellenes fetvát is.[50] Konkrétan kimutatható az is, hogy a Szövetségesek nem csupán ilyen finom jelzéseket adtak különböző törökországi törzseknek, nemzetiségieknek, hanem bizonyos esetekben finanszírozták is a felkeléseket, fegyverekkel láttak el Kemál-ellenes csoportokat, sőt volt, ahol a saját embereik irányították a harcokat.[51] Ezáltal Kemálnak és csapatainak nem csak a külföldi megszálló csapatokkal kellett felvenniük a harcot a területek visszaszerzése érdekében, hanem az általuk felbőszített belföldi ellenfelekkel is.

Már a sèvres-i békeszerződés előkészületi időszakában megmutatkozott, hogy a világháború végével a törökök számára a körülmények és a velük szemben támasztott feltételek elképesztő kihívást jelentenek majd a területeik védelme és a hadsereg, hadiipar tekintetében. Az első világháború végén, 1918 novemberében hivatalosan 900 000 oszmán katona volt még szolgálatban 26 hadosztályban. Az antant erői az angolok vezényletével különböző hullámokban 1919. január végéig 10 000 tisztet és 264 339 katonát szereltek le. Ekkor maradt még körülbelül 10 000 arab és 4300 görög katona az oszmán hadseregben, akiket a Porta szintén haza akart küldeni. 1919 februárjától márciusig további 337 615 oszmán katonát szereltek le az angolok. Így az Oszmán Birodalomnak hivatalosan már csak 61 223 katonája maradt aktív szolgálatban.[52]

Musztafa Kemal bravúrja abban állt, hogy rendkívül jó időzítéssel indította el a mozgalmát. Ha nem fog hozzá a szisztematikus szervezkedéshez közvetlenül a világháborús hadicselekmények lezárultával, hanem megvárja, amíg „elül a vihar” és rendeződik a világháború hivatalos lezárása, akkor már késő lett volna a törököknek harcolni az anyaországuk számára fontos területekért. Zseniális időzítése meglepte az antanthatalmakat is, hiszen még ők sem tudtak ilyen hamar reagálni a világháború után kialakult helyzetre és kontroll alatt tartani az eseményeket, sem politikai, sem katonai szempontból. Habár az antanthatalmak a háború harcai után azonnal elkezdték megszállni az Oszmán Birodalom egyes részeit, Kemál mozgalma nem adta meg nekik azt az előnyt, hogy a megszállt területeken biztonságosan megvethessék a lábukat, hiszen Kemál és társai szinte azonnal elindították az ellenállást. Ez teljesen váratlanul érte az antanthatalmakat, akik nem számítottak a törökök részéről fegyveres ellenállásra a győztes hatalmakkal szemben.[53]

A törökök harcát az anyaországért, a birodalom magjáért számos aspektusból meg lehet vizsgálni, amire ebben a disszertációban nincs mód, hiszen az úgynevezett török

Függetlenségi Háborúban érintve voltak különböző hatalmak, nemzetiségek, törzsek, vallási csoportok, számtalan érdek egyszerre. A török hadügyi és hadipari szempontokat tekintve viszont egyértelműen kimutatható: saját független haderő és saját fegyverek nélkül Musztafa Kemál mozgalma nem lett volna sikeres. A törökök harca a világháború lezárása után nem egyszerűen függetlenségi háború volt, hanem felszabadító háború a külföldi megszállás és a külföldi elnyomás/nyomásgyakorlás ellen.[54] Ennek a harcnak a sikeréhez kulcsfontosságú volt az a tény, hogy Musztafa Kemál és mozgalma saját hadsereget tudott felállítani és saját fegyverarzenált tudott létrehozni.

Mivel disszertációm fókusza a hadiipar, hadügy, így ennek perspektívájából érdemes kiemelni több olyan bravúrt, amit Musztafa Kemál végrehajtott. Először pontonként felsorolom, majd kifejtem:

1, Új, nemzeti haderőt kezdett el szervezni az illegalitásban, az oszmán hadsereg hivatalosan kötelező leépítésének időszaka alatt;

2, A már leszerelt, vagy még szolgálatban lévő oszmán hadsereg katonái közül is sokakat sikerült átállítani a saját oldalára;

3, Biztosította a mozgalma számára a fegyverarzenált, így a fegyveres ellenállás hátterét;

4, Több fronton összehangoltan tudott sikereket elérni az új, saját hadsereggel.

(1) A világháború végével a győztes hatalmak elkezdték leépíteni az Oszmán Birodalomnak, mint vesztes hatalomnak a haderejét. Musztafa Kemál attól a pillanattól kezdve, hogy hazarendelték a világháborúban betöltött posztjáról, titkos, irreguláris csapatokat szervezett, akik felkészültek a komolyabb ellenállásra, mivel tudható volt, hogy a Szövetségesek a török magterületek felosztását tervezik.[55] Ezzel párhuzamosan más szabadcsapatok is alakultak, akiket Kemál előbb bátorított, majd felkérte őket a csatlakozásra a mozgalmaéhoz. Miután kilépett az oszmán hadseregből, **új hadsereget** kezdett el gyűjteni, és támogatta más szabadcsapatok ellenállását is az antant megszállásával szemben. A mozgalom fegyveres csapatainak szervezése közben, ahogy már láttuk, komoly akadályokba ütközött: a korábbi hadsereg és annak vezetője, a szultán, lázadónak kiáltotta ki; a világháborúban nemzetközi szinten győztes hatalmak az érvényben lévő egyezmények miatt törvénytelennek tekintették a mozgalmát; majd, mint láttuk, mind politikai, mind vallási szinten hitelteleníteni akarták a török társadalom előtt, valamint belföldi fegyveres konfliktusokat szítottak és támogattak ellene. Mégis, mire a

sévvres-i béke aláírásra került, már a Musztafa Kemál által vezetett fegyveres erők jelentették az egyetlen, legitim katonai tényezőt Törökországban.[56] Abban is Kemal zsenije nyilvánult meg, hogy sikerült a kezdetben gerilla harcmodorú csapatokat reguláris hadsereggé alakítania, amely így alkalmassá vált összehangolt, többfrontos háború megvívására is.[57]

(2) Kemál kitűnő stratégaként nem helyezkedett egyértelműen szembe az oszmán hadsereggel, jóllehet az hivatalosan a szultán alá tartozott, aki ellenséges volt a mozgalmával. Ugyanakkor, érthető módon, ő a bajtársait látta bennük, és nem kezelte őket ellenségként, inkább az átállításukon dolgozott. A világháborúból hazatérő katonákat sikeresen be tudta szervezni a nemzeti ellenállás mozgalmába, sőt a még szolgálatban álló szultáni katonák között is sikeres volt.[58] [59]

(3) Tudható, hogy a világháború lezárultával Musztafa Kemál értesült arról, hogy az oszmán hadsereg leszerelése következik, ezért titkos fegyverraktárakat hozott létre Kilikia számos pontján.[60] Ahogy a hivatalos adatokból láthattuk, a világháború után az oszmán hadsereg létszámát az antant vezényletével drasztikusan és hirtelen csökkentették mintegy 900 000 főről alig 60 000-re. Ugyanakkor **a fegyverkészlet** a közel egymillió sereg volt méretezve, és ez nem tűnt el, a túlnyomó része az antant által megszállt török területek fegyverraktáraiban volt. A Függetlenségi Háború kezdeti szakaszában a nagy bravúr az volt, hogy a Kemál-párti nacionalista csoportok meg tudták szervezni a fegyverek és felszerelések kicsempészését a Szövetségesek fennhatósága alatt lévő egykori oszmán hadi raktárakból.[61] Továbbá kimutatható, hogy Kemal és katonatársai már az oszmán hadseregben töltött utolsó időszak során (1919 tavasza) szisztematikusan megtagadták a fegyvereik leadását a Szövetséges hatalmaknak és rejtegették azokat, amivel gyakorlatilag bűncselekményt vállalva készítették elő a fegyveres ellenállást, látva, hogy a szultán az antant kiszolgálásán dolgozik. Kemál külföldi támogatást is kieszközölt a hadserege számára. Jó kapcsolatokat alakított ki például Leninnel és Szovjet-Oroszországgal, ennek eredményeképpen 1921 tavaszától 10 millió aranyrubelt és nagy mennyiségű fegyvert, illetve lőszert kaptak Moszkvától a török nemzeti küzdelem támogatására.[62] A fentebb felsorolt műveletek kulcsfontosságúvá váltak a nacionalista harcok sikeréhez, hiszen Kemál mozgalma fegyver nélkül semmilyen területet nem tudott volna megtartani vagy visszaszerezni.

(4) Láthattuk, hogy Musztafa Kemálnak zseniális hadvezérként sikerült időben váltania csapatai struktúráján és műfaján. Ugyan a gerillaharcmodor nagyon sikeres volt

a Függetlenségi Háború kezdetén, de komolyabb, összehangolt célok eléréséhez reguláris csapatokra volt szükség. A váltás nem zajlott nézeteltérésektől mentesen a mozgalmon belül, de Kemálnak sikerült a társaival való vitát lezárni és véghez vinni az átalakítást. A döntés helyesnek bizonyult, mert a Függetlenségi Háború későbbi szakaszában fontos volt a rendezett, engedelmes és fegyelmezett haderő, mert így sikerült egymástól távol eső frontokon, de összehangoltan cselekedni. Az ún. Függetlenségi Háború több fronton zajlott, több ellenféllel szemben, többféle háború formájában, amit mai szóval élve hibrid hadviselésnek neveznénk.[63]

Ezek a hadügyi bravúrok mind hozzájárultak a mai modern Törökország megalakulásához, Musztafa Kemál ilyen módon tudta sikerrel levezényelni a Függetlenségi Háborút. A Függetlenségi Háborúban játszott szerepe nem csak területeket mentett meg a népe számára, átformálta ennek a népnek az egész sorsát, és új típusú államot (Köztársaság) hozott létre. Már a Függetlenségi Háború során Oszmán Birodalomból Törökországgá vált a Musztafa Kemál által vezetett törökök tömege. Hivatalosan azonban csak a sikeres harcok után szüntette meg a szultáni rendszert a Kemál által vezetett mozgalom, és vált Török Köztársasággá 1923. október 29-én. Előtte azonban Kemál nemzeti hadseregének sikeres fegyveres akciói biztosították azt a tekintélyt Kemál Musztafának, hogy tárgyalóasztal mellé üljön vele az antant. A harci sikerek után volt képes hazája érdekeit a tárgyalásokon is sikeresen képviselni. Elérte, hogy hatálytalanítsák a szultán küldöttjei által aláírt sévres-i békeszerződést, és Lausanne-ban 1923. július 24-én aláírjanak egy új békeszerződést Kemál küldöttségével, a törökök számára kedvezőbb új határokkal. Ennek fényében válik érthetővé, miért adták később Kemál Musztafának „a törökök atyja” (Atatürk) nevet. Jelen disszertációban csak az 1918 és 1823 közötti hadügyi, hadiipari tevékenységére fókuszáltunk, és szándékosan nem tértünk ki Kemal Atatürk reformjaira a török kultúrában, politikában és államberendezkedésben.

Kemál Atatürk mozgalmának példája sok történész szerint szinte egyedülállónak számít a tekintetben, hogy ezen kívül alig akad példa olyan esetre, amikor úgy hoz létre modern államot egy katonai háttérű párt, hogy az adott ország nem ragad benne a diktatúrában. Történelmi távlatból az látható, hogy Kemál ugyan hadvezér volt, de az általa vezetett harc egy független Törökországot hozott létre. Átmeneti ideig alkalmaztak egypártrendszert és diktatórikus eszközöket, ameddig kardinális reformokat vittek véghez, ezt követően tovább léptek egy modern Törökország felé. A kemáli hagyomány

intézményesítette azt az alapelvet, hogy az államon belül a katonaság helye a barakkokban van, és a célja a polgári rend védelme. Atatürk mondása ezzel kapcsolatban az volt, hogy „ameddig katonák vannak a pártban, addig nem tudunk se erős pártot építeni, se pedig erős hadsereget”. [64]

Ahogy láttuk, Kemál Atatürk létrehozta a modernkori török hadsereget, s már a kezdetekkor világossá vált: Törökország függetlenségéhez elengedhetetlen a független, erős, nemzeti hadsereg. Atatürk a hadsereg strukturális modernizálásában is részt vett, később pedig úttörőnek bizonyult a saját, török gyártmányú fegyverek, hadiipari termékek gyártásának ösztönzésében is. Kemál Atatürk nem csak politikailag és az államberendezkedésben, hanem hadiipari szempontból is új korszakot hozott. A török hadiipar tekintetében az 1834-1923 közötti időszakot a modernizációra való törekvés és a hadiipari importtól való függés jellemezte. Kemál Atatürk a sikeres Függetlenségi Háború után új korszakot indított a török hadiipar tekintetében is, amelyet a hazai gyártásra való törekvés jellemezett (1923-1950). Ez nem jelenti azt, hogy teljesen önellátó török hadiipar épült volna ki, de határozott törekvés, szándék volt rá, ami Atatürk elnöksége idején volt a legerősebb és legsikeresebb (1923. október – 1938. november). [65] Maga Atatürk 1937-es nyilatkozata a repülőgépgyártásról, miszerint „*mostantól szükséges, hogy minden repülőgépünket hazánkban gyártsuk, és hogy hadiiparunkat erre alapozva fejlesszük.*” [66] az egész török hadiipar számára irányt mutatott.

Atatürk elnökségének idejére ugyanis világossá vált, hogy változtatni kell a török hadiipar felépítésén. Az oszmán birodalom hanyatlásának időszakában történt ugyan próbálkozás, hogy saját fegyvergyártó műhelyeket hozzanak létre, de végül a politikai akarat gyengének bizonyult saját hadiipar kiépítéséhez, valamint nem volt hozzá elegendő állami vagy magán tőke. Egyetlen megoldás maradt a török állam számára a 19. század végére: fegyvereket vásárolni külföldről, olyan országokból, mint Nagy-Britannia, Franciaország vagy Németország. Emiatt erős hadiipari függés alakult ki ezektől az államoktól. Néhány magán és állami hadiipari gyár létrejött ugyan a 1800-as évek vége és az Oszmán Birodalom bukása között, amiket megörökölt a Török Köztársaság, Kemál Atatürk idejében ezek inspirációs alapként szolgáltak egy erősebb nemzeti hadiipar létrehozására, amit tovább is fejlesztettek Atatürk ideje alatt. A Török Köztársaság azon a téren is szakított az Oszmán Birodalommal, hogy csökkenteni akarta az ország importtól való függőségét, inkább azt az irányt választotta, hogy a helyi gyártást kell erősíteni és

hazai török vállalkozói réteget kell létrehozni. Egyik ilyen kezdeményezésként létrejött a *Türk Hava Kurumu* (THK) (magyarul: Török Repülési Szövetség), amelynek fő célja az volt, hogy a török hadsereg számára fejlesszen repülőket. A szervezetet maga Atatürk alapította 1924-ben, és máig fennáll, csak már nem hadiipari célokat szolgál.[67] Atatürk vezetése alatt több magán hadiipari vállalkozás indult állami segítséggel. Kiemelném Sakir Zümre személyét, aki létrehozta a *Türk Mevad-ı Harbiye ve Tenviriyi Fabrikası*-t (magyarul nagyjából: Török Hadianyag- és Világítástechnikai Gyár). Azzal a céllal alapította a gyárat, hogy kiszolgálja a török hadsereg igényeit, a török állam pedig megrendeléseket biztosított a számára. 1925-től itt gyártottak repülőgép bombákat, gránátokat, kézi lőfegyvereket. A cégnek 1937-ben sikerült 1.5 millió líra értékben megrendelést szereznie Görögországtól bombák legyártására, első török hadiipari cépként, amely külföldre is gyárt, és egyúttal a Török Köztársaság első hadiipari exportjaként tartják számon.[68] Hasonlóan úttörő török hadiipari cég a Nuri Killigil által 1930-ban alapított Zeytinburnu Vasművek, amely pisztolyokat, töltényeket, aknaágyúkat és ágyúgolyókat gyártott. Nuri Demirağ ebben az időben (1936) alapította a Beşiktaş Repülőgépgyárat, amely a Török Köztársaság első repülőgépgyártó cége lett.[69] Látható tehát, hogy Kemál Atatürk elnöksége idején a Török Köztársaság megtette az első lépéseket a saját nemzeti hadiipar kiépítésére. Atatürk után (1938) azonban ez a folyamat meggyengült.

2.4 A török hadiipar állapota a 70-es évekig, a hadiipari kiszolgáltatottság

Amikor Atatürk 1938-ban meghalt, nem csupán a modern török politika érezte meg a hiányát, hanem a török hadiipar kiépítésének lendülete is megtört. Ehhez nagyban hozzájárult a világválság (1929-1939) és a II. világháború következményei is. Negatív hatással voltak a nemzeti török hadiipar kiépítésére a brit hadiipari segélyek és a Marshall segély is, valamint Törökország NATO-hoz való csatlakozása, aminek a miértjét itt szeretnénk kifejtteni.[70]

A függetlenségi háború nemzedékének török nemzeti érzelme motiválta az államot és a társadalmat, hogy saját politikát, gazdaságot, ipart, így hadiipart is kiépítsen. A harcokban született új állam társadalmát kevésbé riasztotta, hogy a saját önellátó hadiipar kiépítése sokkal nehezebb, bonyolultabb, időigényesebb, mint csupán megkeresni azt a

külföldi gyártót, aki jó áron, jó minőséget tud adni fegyverek, hadiipari eszközök, felszerelések területén. A függetlenségi vágy motiválta az államot az önellátó hadiipar felé vezető út kitaposására. Így indult el a korábban említett hadiipari korszak Törökországban, amit a „hazai gyártásra való törekvések” korszakának is neveznek. Ezek a törekvések Atatürk halála után egyre gyengültek.[71]

A nagy gazdasági világválság egyik következménye volt, hogy a török magán hadiipari cégek nem bírták a nyomást, és Törökországban hangsúlyosabbá vált az állam szerepe az iparosodásban. Innentől kezdve a török állam nagyobb szerepet kezdett vállalni a hadiiparban.[72]

A II. világháború szintén megterhelő időszakot hozott Törökországnak is, habár mindent megtett, hogy kimaradjon a fegyveres konfliktusból. A britek, és maga Churchill is szervezkedett annak érdekében, hogy a törökök beálljanak a Szövetségesek oldalára a harcokba, de Adolf Hitler is reménykedett, hogy sikerül meggyőzni Törökországot, hogy a Tengelyhatalmak mellett tegyék le a voksukat.[73] Törökország végül semleges tudott maradni a világháborús harcokban, így a háborús pusztítást kikerülte, mégis háborús gazdaságra kellett átállnia. A korszakban a hadiipari kiadások Törökország állami költségvetésének nagy százalékát tették ki.[74] [75]

1942-től Nagy-Britannia hadiipari segílyt nyújtott Törökországnak: angol gyártmányú légvédelmi tüzérséget, több száz tankot, több ezer puskát szállítottak le Ankarának.[76] 1943-ban a Churchillel való találkozásakor Ismet İnönü, a Török Köztársaság 2. elnöke kijelentette, hogy Törökország továbbra is kimarad a háborúból, ugyanakkor megegyeztek abban, hogy fontos lenne megerősíteni a török hadsereget angol segílyssel. Megállapodtak, hogy Törökország kap egy flottát brit gyártmányú repülőkből, továbbá telepítenek az országba brit légvédelmi és tankelhárító rendszert is, amelynek célja, hogy Törökország védelmezni tudjon stratégia területeket, valamint egy évig ellen tudjon állni egy esetleges német támadásnak.[77] A nyugati hadiipari termékek érkezésével véget is ért a török hadiipar kibontakozó fejlődése.

A II. világháború után az USA külpolitikájában felértékelődött Törökország stratégiai szerepe, mivel szomszédos volt a Szovjetunióval, ezért szintén hadiipari segíly formájában akart hozzájárulni az ország védelméhez a Marshall program keretén belül. Az amerikai hadiipari segílyeket ugyanakkor nem csupán az USA kezdeményezte, az akkori török vezetés szintén aggódott a Szovjetunió Anatóliát érintő területi követelése miatt, ezért a törökök számára is hasznos volt az USA közeledése.[78] Az Egyesült

Államok közvetlenül a II. világháború után 100 millió dollár értékben ajándékozott hadianyagot Törökországnak a Szovjetunió elleni védelem érdekében, majd 1950 márciusáig Törökország összesen 236 millió dollár értékű hadiipari segélyt kapott az USA-tól.[79] 1946-2019 között az USA 19,5 milliárd dollárt áldozott Törökországra külföldi segélyként, amibe beletartozik gazdasági és katonai szinten való segítség, miközben ugyanebben az intervallumban Nyugat-Európa összes országára együttesen 77,4 milliárd dollárt költött. Az USA ezen felül a világon a legnagyobb mértékben Törökországot támogatta különböző katonai kiképzési programokkal, az IMET (International Military Education and Training) keretében. 1950-2016 között 28,587 török hallgató kapott képzést az Egyesült Államokban, vagy amerikai szakembertől más helyszíneken.[80]

A brit és amerikai katonai segélyek bizonyos szempontból hozzájárultak a török hadsereg gyors modernizációjához, ugyanakkor visszafogták a nemzeti török hadiipar fejlődésének lendületét.[81] Ahogy láthattuk, Atatürkkal elkezdett kiépülni a saját török hadiipar, Ankarával a középpontban, és megteremtődött az a közeg, amelyben török vállalkozók is bekapcsolódhattak a védelmi ipar szükségleteinek kiszolgálásába. Ugyanakkor a nyugati hadiipari segélyek radikálisan gyengítették a fiatal török hadiipari cégek hatékonyságát és működőképességét.[82] [83]

A Nagy-Britanniából érkező hadiipari támogatások és a Marshall segély mögött egy pozitív elképzelés, szándék is állhatott. A török hadsereg „elrettentő erejét”, illetve tényleges képességét radikálisan növelték a Nyugatról érkező hadiipari eszközök, a segélyek mentesítették a török államot az óriási hadiipari megrendelések kiadásaitól, habár karbantartásra így is több száz millió lírát kellett költeni a török költségvetésből.[84] Ugyanakkor ezek a segélyek Törökország történetében negatív hatással voltak a saját hadiipar kiépítésének folyamatára, hiszen csökkentette a motivációt az önellátásra, mivel a kívülről érkező kész termékek következtében a belföldön elindult gyártás funkcióját veszítette. A török hadsereg igényeit ugyanis gyorsabban kielégítették a külföldről érkező fegyverek, gépek, katonai járművek, amelyek ráadásul modernebbek is voltak, mint a fejlesztés elején álló török verziók, például a török repülőgépipar fejlesztését teljesen aláásták az USA-ból, Angliából érkező repülőgépek.[85] [86]

A szárnyait bontogató török hadiipar visszaesése ellen a török állam egyik kezdeményezése az volt, hogy 1950-ben megalapította a *Makine ve Kimya Endüstrisi*-t (MKEK, később MKE), amit magyarul Gép- és Vegyipari Ipari Vállalatként lehet

fordítani. Ez az állami cég ernyőszervezetként több olyan 1947-1952 között alapított hadiipari vállalkozást összefogott, amelyeket az állam indított, továbbá magába integrált több Atatürk óta alapított hadiipari céget. Utóbbiak egy része eddigre már bezárt, de az integrálás után újraindították bennük a gyártást. Az MKE által összefogott rendszer olyan fegyverek gyártását kezdte el, amelyeket külföldről devizáért (USA dollár) kellett volna megvásárolni. Ezzel több ezer munkahelyet teremtett, hozzájárult a gyárak környékén lévő városok fejlődéséhez, és óriási terhet vett le a török államról, ami az így keletkezett értékes dollárkészletet fel tudta használni a török gazdaság más területeinek fejlesztésére.[87] Az MKE napjainkig kulcsfontosságú hadiipari vállalat, amely először az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium alá tartozott, majd átkerült a Honvédelmi Minisztérium (*Milli Savunma Bakanlığı* - MSB) alá.[88]

A nemzeti hadiipar kiépítésének tekintetében Törökország 1952-es csatlakozása az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (NATO) szintén mérföldkőnek számít. A NATO tagság azt jelentette Törökország számára, hogy számíthat a szövetség, főképp az USA védelmére és fegyverellátására. Ez azt is eredményezte, hogy innentől Törökország radikálisan kevesebb pénzt és energiát fektetett a saját fegyvergyártásába, hadiiparába. A Török Köztársaság NATO-hoz való csatlakozásával tehát megtorpant a törekvés a saját török nemzeti hadiipar kiépítése felé. Számos török hadiipari cég a nyugati hadiipari segélyek és a NATO beszállítások miatt zárt be.[89] [90]

A NATO-hoz való csatlakozással Törökország elkezdett integrálódni a Nyugat politikai és hadiipari struktúrájába, s ezáltal elvesztette azt a lehetőségét, hogy független védelmi politikát folytasson, és független hadiipart építsen ki.[91] Az USA Törökország NATO tagságát leginkább a szovjet fenyegetettség miatt támogatta, mivel így a hidegháborús nagy rivális felé is jelezni lehetett, hogy Törökország a nyugati szövetség része. Ez a koreai háború idején (1950-1953) még nagyobb súlyt kapott. Történelmileg a törököknek rengeteg konfliktusa volt az oroszokkal, de tekintve Atatürkék korábban említett közeledését Leninhez, Törökország USA szemében még bármelyik oldalra állhatott volna.

A NATO-hoz való csatlakozás után a török hadsereg (*Türk Silahlı Kuvvetleri*) (TSK, angol rövidítés: TAF) (továbbiakban: TSK) szinte teljesen alárendelődött az USA-nak. Törökország a hadiipari termékeit vagy onnan kapta segélyként, vagy onnan vásárolta. A török hadiipari utánpótlás megtervezése gyakorlatilag leszűkült az Egyesült Államoknak évente megküldött igénylistára, ezáltal Washington vette át az irányítást a török hadsereg

készletének rendezése, fejlesztése, a hadsereg eszközeinek karbantartása, a gépjárművek műszaki elvárásainak kialakítása, engedélyeztetése felett. Mondhatni az USA és a NATO ellenőrzése alá kerültek a török hadsereg ügyei 1952-től az 1970-es évekig.[92] Az országban több helyszínen amerikai és NATO bázisok épültek, mint az Afyon Légitámaszpont, amely a fő sugárhajtású repülőgép karbantartó bázis, vagy mint az Adana melletti Incirlik légitámaszpont. Utóbbihoz hasonló épült Izmirben és Şile-ben is. Konyaban megépült a 3-as számú fő sugárhajtású repülőgép parancsnokság, Balikesirben a 9. Sugárhajtású repülőgép támaszpont, Muğla mellett pedig az Aksaz Haditengerészeti támaszpont.[93]

A török társadalom kezdetben lelkesedett az iránt, hogy az USA szerepet vállal a török védelmi és hadiiparban. Mint láthatjuk, ez közös megegyezéssel, sőt egyes esetekben Törökország kérésére történt. Csak hosszú évekkel később fogalmazódott meg a kritika, hogy túlzottan nagy az USA befolyása Törökország hadiipari ügyeiben. A korszak kutatói ma már úgy fogalmazzák, hogy hadiipari szempontból az 1950-es évektől indult el a modern Törökország **hadiipari kiszolgáltatottságának korszaka**. [94] A 60-as, 70-es évekre az Amerikai Egyesült Államok szolgáltatta a török hadsereg felszerelésének csaknem egészét, meghaladva a 90%-ot.[95] Törökországban ugyanakkor visszafogott számban, de működtek hadiipari gyárak, ezek azonban a nemzetközi szövetség katonai célkitűzéseire fókuszáltak és azok felügyelete alatt működtek.[96]

A hadiipari kiszolgáltatottság a II. világháború utáni időszakról évtizedeken át fennmaradt. A török politikában a változást a történelmi tapasztalatok értelmezése mellett az hozta meg, hogy egyre inkább világossá vált a török vezetők számára, hogy a szövetségesekre való támaszkodás sérülékeny, és Törökország nem tudja a saját érdekeit képviselni, ha más országok engedélye kell bizonyos hadiipari eszközök beszerzéséhez, leszállításához, alkalmazásához.

A nyugati segélyek és a NATO tagság során kialakult hadiipari függőséggel kapcsolatos legmarkánsabb intő jel Lyndon B. Johnson amerikai elnök 1964-es levele volt. Ekkoriban alakult ki konfliktus Törökország és Ciprus között, és amikor az USA elnöke meghallotta, hogy Törökország fegyveres beavatkozás küszöbén áll, nyíltan megüzente, hogy bár az USA szövetséges Törökországnak, nem fogja támogatni Ankarát egy fegyveres konfliktusban. Johnson elnök a levélben emlékeztette Ismet İnönü miniszterelnököt arra, hogy Törökország korábban kötelezettséget vállalt, hogy az USA-val konzultáljon hadügyi kérdésekben, így Ciprus megtámadásának kérdését előbb

egyeztetnie kellett volna Washingtonnal, mivel Törökország ebben a kérdésben nem dönthet egyoldalúan. Figyelmeztette továbbá İnönü, hogy az USA által biztosított fegyvereket csakis az USA engedélyével lehet használni, és a Ciprusban zajló konfliktushoz az USA ezt nem adja meg.[97] Johnson elnök levele tehát megmutatta, hogy Törökország nem tudja függetlenül követni a saját céljait a politikájában, a hadsereg fegyverei, eszközei, járművei ugyanis szinte teljes egészében az USA-ból származnak, azaz a szövetségi megállapodások miatt csak az USA engedélyével használhatja őket. Törökországnak már történelmi tapasztalatai voltak a hadiipari kiszolgáltatottság hátulütőiről, Johnson levele után pedig az ilyen tapasztalatok egyre gyakoribbá váltak.

2.5 Modernkori Törökország tanulóleckéi a hadiipari kiszolgáltatottság miatt

Joshua W. Walker megdöbbenésének adott hangot egy 2009-es tanulmányában, amikor úgy fogalmazott, hogy a szekuláris forradalmi eszmék, amire a modernkori Török Köztársaságot az első világháború után alapozták, az „ösztönös logikával ellentétes” módon azt eredményezték számos török vezetőben, hogy hosszú ideig elzárkóztak attól, hogy úgy tekintsenek az országukra, mint amely 600 éven át az Oszmán Birodalom feje volt. Walker szerint emiatt Törökország modernkori történelmét az jellemezte, mintha kívülállóként szemlélné saját magát és a régiója eseményeit, mintha megtagadná a régióját és a múltját, hogy ezzel kedvezzen a Nyugatnak és Európának.[98] A történész markáns véleményét némileg alá tudjuk támasztani, ha megvizsgáljuk, miként került Törökország szinte teljes hadiipari függőségbe, és milyen kompromisszumokat kötött a hadiipari megrendelése során. Felsorolok néhány példát, mint rövid esettanulmányokat:

A második világháború idején Törökország amerikai hadiipari termékeket akart vásárolni, amit ebben az időszakban az USA nem hagyott jóvá. Egészen addig nem egyezett bele, amíg a kölcsönbérleti törvény (Lend-Lease Act) ezt lehetővé nem tette Törökország számára, akkor is csak Nagy-Britannia közvetítésével. Ennek a különleges státusznak az lett a következménye, hogy a törökök által rendelt amerikai tankok, teherautók, fegyverek és repülőgépek helyett a britek időnként csak az angol termékeket küldték tovább Törökországba, az amerikai termékek náluk maradtak.[99]

A második világháború idején a török vezetés ki akart maradni a háborúból, ezért kettős politikát folytatva próbált lavírozni a hatalmak közt. Kereskedelmet folytatott a Német Birodalommal, az ország számára szükséges fegyvereket, hadiipari eszközöket viszont Angliától és Amerikától vásárolta. Anglia politikusai, sőt maga Churchill sem tudta többszöri próbálkozás ellenére Törökországot diplomáciai úton rávenni arra, hogy csatlakozzon a háborúhoz. Végül Anglia és az USA határozottan kérdőre vonta Törökországot, amiért nem segítette a Szövetségeseket a háborúban, és megfenyegették, hogy visszamondják a törökök minden hadianyagra és hadifelszerelésre vonatkozó megrendelését, amennyiben Törökország nem szakítja meg a kereskedelmi kapcsolatot a németekkel. Mivel az amerikai és brit fegyverek, eszközök védelmi szempontból létfontosságúak voltak, a törökök végül engedtek, és megszakítottak minden kapcsolatot a Német Birodalommal. Ezután a Szövetségesek adtak ultimátumot Törökországnak: követelték, hogy lépjen be a háborúba. Törökország hadiipari kiszolgáltatottsága ahhoz vezethetett volna, hogy ismét belekényszerülnek egy világháborús pusztításba, az idő azonban már Törökországnak dolgozott. Mire engedniük kellett a követelésnek és hivatalosan beléptek a háborúba, a világháború már majdhogyan nem lezárult (1945. március).[100]

A második világháború után Törökországnak azzal kellett szembesülnie, hogy a Szovjetunió területi követelést támaszt Anatólia keleti részén, továbbá befolyást akar szerezni a Fekete-tenger és Földközi-tenger közötti szorosoknál. Ahogy láttuk, a törököknek ekkoriban nem volt saját hadiipara, hadereje, ezért az USA-hoz fordultak gazdasági és hadiipari segítségért. Az első jele az USA bevonásának Törökország védelmi és hadiiparába az volt, amikor 1946 áprilisában egy amerikai hadihajó jelent meg Isztambul kikötőjében. Azon túl, hogy a hadihajó magával hozta Münir Ertegün török nagykövet földi maradványait, jelzés is akart lenni a Szovjetunió számára, hogy az USA támogatja Törökország haderejét. Egyrészt tehát a török diplomata iránti kegyeletből, másrészt katonai erőfitogtatásból masíroztak közös díszmenetben török és amerikai katonák Isztambul utcáin. A jelenlévő török tisztok beszámolóí szerint a török hadsereg tagjai közül sokan megbotránkoztak az amerikai katonák fegyelmezetlen felvonulásán, ezen felül sokakban szkepticizmus támadt, hogy az országuk védelme érdekében Amerikával kell-e együttműködni.[101] Láthatjuk, hogy az eszközt, támogatást megkapták (jelen esetben a hadihajót, a katonákat), de a tartalommal (jelen esetben a katonák viselkedésével) már nem voltak elégedettek a törökök. Ez a problematikus

felállás később is visszatérő motívum, ez az epizód sok évtizedes távlatból nézve történelmi intő jelnek tűnik a török hadiipar kiszolgáltatottságában rejlő sebezhetőségre. Azok számára, akik végigkövetik a török hadiipar történelmét a szakirodalom és a rendelkezésre álló információk szemszögéből, látható, hogy Törökország néhány évtizeden át egyre mélyebbre gyalogolt bele ebbe a zsákutcába.

A hadiipari kiszolgáltatottság egyik hátulütőjeként Törökország többször megtapasztalta azt is, hogy a külföldről rendelt hadiipari termék hibásnak vagy nem megfelelőnek bizonyult, ezért nem volt hasznosítható a török hadseregben. Ezt jól jelzi néhány általam bemutatott példa is:

- Az 1940-es évek elején a török hadsereg vezetői jelentették, hogy az Angliából érkező 200 darab „Valentine” tank elavult, csupán kiképzésre használható fel.[102] A helyzet pikantériája, hogy Anglia, ahogy már említettük, éppen ebben az időben helyezte nyomást a hadiiparilag kiszolgáltatott Törökországra, hogy nem küld neki hadianyagot, amennyiben tovább kereskedik a németekkel és nem hajlandó belépni a háborúba.
- Necmettin Erbakan, Törökország egykori miniszterelnöke azt írta a könyvében, hogy a hivatali ideje alatt (1996-97) arra a radikális álláspontra jutott, hogy az USA-ból segélyként küldött hadiipari szállítmány egy része egyben azt a célt is szolgálta, hogy az amerikaiak kiselejtezzék az elhasználódott eszközeiket, amiket már se felhasználni, se tárolni nem szándékoztak. Példaként az A-10-es repülőgépek esetét említette.[103]
- A 2000-es évek elején Törökország nagymértékben támaszkodott Izraelre katonai drónok terén. Az izraeli Heron drónok kulcsfontosságú szerepet játszottak a török hadseregben, azonban a két ország között erősödő konfliktusok miatt veszélybe kerültek a hadiipari megrendelések. Izrael visszahívta a szakembereit Törökországból, ám mivel kizárólag nekik volt engedélyük és tudásuk a drónok vezetéséhez, Törökország nem tudta használni a megvásárolt eszközöket. A két ország közötti konfliktus később is okozott problémát a drónok rendelésénél: Izrael leszállította ugyan a megrendelt drónokat, de hiányosan, biztonsági okokra hivatkozva például nem engedélyezte bizonyos információszerzési rendszerek és chipek kivitelét Törökországba. Törökország ráadásul elégedetlen volt az eszközök teljesítményével, repülési magasságával,

hatótávolságával, és úgy értékelte, nem tudja megfelelően hasznosítani ezeket az UAV-okat. Mivel azonban huzamosabb ideje az izraeli drónok számítottak a hadseregük tartóoszlopának, a hiányuk kiszolgáltatottá tette őket, hacsak nem találnak rá alternatívát. Ezzel Törökország újabb tapasztalatokat szerzett a hadiipari függőséggel kapcsolatban.[104] Nagyrészt ez vezetett a Bayraktar drónok kifejlesztéséhez.

- Az ezredforduló idején a török hadsereg fegyvereinek többsége külföldről érkezett adományként, és részben elavulttá váltak, mire a török katonák kezébe kerültek.[105]

A legmélyebb krízist hadiipari kiszolgáltatottság terén a Ciprussal való konfliktus okozta Törökország számára. Johnson elnök 1964-es levelében már jelezte, hogy bár Törökország számára érthetően fontos a ciprusi törökök helyzete, az USA mégsem járul hozzá, hogy a tőle származó fegyvereket és eszközöket a szigetre vigyék egy konfliktus esetén. A levél fordulópontnak számított Törökország külpolitikájában, és a nézeteltérések erősödésére utalt a két ország között. Törökország 1974-ben mégis amellet döntött, hogy fegyveres csapatokat indít Ciprusra, ám az USA nem engedélyezte a törököknél lévő amerikai fegyverek használatát, ráadásul embargót hirdetett Törökországra. Ahogy láttuk, Törökország az 1970-es évekre szinte teljes hadiipari függőségbe került az USA-tól, a helyzetet ezért Törökország úgy élte meg, hogy egy kardinális helyzetben elvágták minden hadianyag utánpótlásától.[106] A török repülőgépfloottát például azonnal a felére kellett csökkenteni, amint Amerika bejelentette az embargót, mivel nem volt elég tartalék alkatrész a használatukhoz.[107]

A török társadalomban nagy volt a felháborodás, tömegek érezték úgy, hogy Amerika viselkedése rendkívül ellenséges Törökországgal szemben, és a török nemzet sértve érezte magát. Nemzeti összefogás keretében számos civil adakozott a török hadsereg támogatására.[108] Tegyük hozzá, hogy az USA kellemetlen lépését megelőzte Törökország egy évvel korábbi barátságtalan döntése, amikor megtagadta az USA-tól az Adana melletti Incirlik NATO légitámaszpont (amit főképp az USA épített ki) használatát 1973-ban. Az USA arra akarta használni a támaszpontot, hogy segítséget küldjön Izraelnek a Jóm kippúri háborúban. Törökország 1967-ben is meggátolta az amerikai repülőgépek segítségnyújtását Izraelnek, amikor az ún. hatnapos háborúban Egyiptom, Jordánia, Szíria, Irak megtámadta Izraelt. Törökország azzal indokolta ezeket

a lépéseket, hogy az USA nem használhatja saját céljaira a bázist, csak a NATO érdekeinek védelmében, ami nem kis feszültséget okozott a két ország kapcsolatában. Míg 1967-ben Törökország döntését csak barátságtalannak és bosszantónak ítélte az Egyesült Államok, addig 1973-ban már szabálytalannak is, mivel 1969-ben Törökország és az USA aláírt egy megállapodást (Defense Cooperation Act – DCA), ami elsősorban a két ország katonai együttműködését támogatta. Ebben a megállapodásban rendezték azt a kérdést, miszerint Ankara engedélyezi az USA-nak a Törökországban található amerikai katonai intézmények használatát, nem akadályozza a tranzit műveleteket és a török légtér használatát.[109] Ugyanakkor, amikor 1974-ben az USA embargót vetett ki Törökországra a ciprusi konfliktus miatt, a sértett Törökország 1975-ben egyoldalúan felmondta ezt az 1969-es megállapodást,[110] és bezárta az összes amerikai légitámaszpontot török földön.[111]

Törökországot az ezt követő évtizedekben is érte kijózanító tapasztalat, amikor rá kellett jönnie, hogy számára kritikus helyzetekben továbbra is rászorul külföldi hadiipari termékekre. Ilyen példaként említhető, amikor a török állam az 1980-90-es években harcba kezdett a Kurd Munkáspárttal (*Partiya Karkerên Kurdistan* - PKK), amire a kurdok egy csoportja függetlenségi mozgalomként, a török állam pedig terrorszervezetként tekintett. Mivel akkoriban a török hadsereg fegyvereinek, eszközeinek nagy részét Amerikából importálták, hamar kimutatható volt, hogy a konfliktus során a török állam amerikai és más NATO államokban gyártott helikoptereket, fegyvereket (például M-16 gépkarabély) tankokat, páncélozott csapatszállítókat és tüzérséget is bevetett a kurdokkal szemben. Ez a fegyveres konfliktus a török állam számára két kellemetlen tény hozott felszínre: 1. fejlett amerikai, nyugati fegyverek nélkül a török állam a konfliktusban nem tudta volna érvényesíteni a saját érdekeit, és győzni, 2. mivel nem a saját fegyvereikkel harcoltak, nem kezelhették az ügyet belügyként, szembe kellett nézniük az USA és a nemzetközi szervezetek vádjával, politikai támadásaival és számonkéréseivel is. Az USA és a nyugati jogvédő szervezetek a fegyverek eredete miatt érintve érezték magukat, és megállapították az emberi jogok, a nemzetközi jog és a háborús jog megsértését, és elmarasztalták Törökországot.[112]

Az Öböl-háború (1990-91) idején Törökországnak szembesülnie kellett azzal, hogy ha Irak meg akarja támadni a török területeket is, nincs lehetősége megfelelően védekezni. Szaddam Husszein erőinek ugyanis szovjet Scud raktái voltak, ezzel szemben

a török hadseregnek csak Hercules Nike típusú légvédelmi rakéták álltak rendelkezésére, amelyek nem voltak alkalmasak arra, hogy egy Törökország felé kilőtt Scud rakétát hatástalanítsanak. Törökország Patriot típusú légvédelmi rakétákat kért a NATO-tól, amely vonakodott ilyet küldeni, és kijelentette, hogy az Öböl-háború olyan régióban zajlik, amely kívül esik a NATO tagországok határain. Bár Szaddam Husszein végül nem lőtt ki Scud rakétákat Törökországra, a NATO fentebb említett elzárkózása és annak módja sok szakértő szerint kijózanítóan hatott, és felnyitotta a török vezetés szemét, hogy a nemzetközi szövetségi rendszer nem jelent minden tekintetben megoldást Törökország védelmének biztosítására. Világossá vált a török vezetés számára, mennyire fontos saját gyártmányú hadiipari termékeket kifejlesztenie, ha teljes körűen biztosítani akarja a saját védelmét.[113]

Hasonló eset volt Törökország számára, amikor Németország a 1990-es években export tilalmat rendelt el Törökország felé amiatt, hogy a kurd konfliktus idején a török hadsereg belföldön is használta a NATO keretein belül eladott páncélozott járműveket. Az indok most is az volt, hogy NATO szerződés keretében beszerzett hadiipari termékeket csak akkor lehet használni, ha egy nem-NATO ország támadná meg Törökországot.[114] Ebben az időszakban Németország volt Törökország második legfontosabb hadiipari beszállítója az USA után, így az export tilalom komoly konfliktus okozott Berlin és Ankara közt, amiről a korabeli sajtó is beszámolt. [115] [116]

Törökország egy frissebb tapasztalata akkor világított rá kijózanító módon az önellátó török hadiipar szükségességére, amikor Törökország úgy tudott csak védekezni az ISIS / Daesh (Iszlám Állam) terrorszervezet rakétaival szemben, amelyeket 2015-ben Törökország déli megyéire lőttek ki, hogy Nyugatról kellett vásárolnia légvédelmi rendszert. Az amerikai szövetséggel kellett együttműködnie, ami sikeres volt ugyan, ennek ellenére konfliktus alakult ki, mert míg a török vezetés fontosnak tartotta a kurd milíciák elleni harcot, az amerikaiak számára ez nem volt fontos, már csak azért sem, mert a kurdok a nyugatiak oldalán harcoltak az ISIS/Daesh ellen.[117]

Végezetül még napjainkban is érte Törökországot retorzió amiatt, mert nyugati szövetségeseinek érdekeivel szemben döntött egy hadiipari kérdésben. 2013-ban Törökország Kínából akart légvédelmi rendszert vásárolni, és a legkedvezőbb árra és a

legjobb feltételekre hivatkozott. Az ügyben a NATO országok erőteljes nyomást helyeztek Ankarára, hogy elálljon a vásárlási szándékától, mivel a kínai rendszer nem integrálható a NATO rendszerébe, és biztonsági kockázatot jelent a NATO ügyeinek kiszivárgása miatt. A kínai fél reakciója erre az volt, hogy a NATO csupán anyagi megfontolásból akarja rábeszélni Törökországot a nyugati rendszerre. A török vezetés végül elállt a kínai HQ-9 megrendelésétől, ugyanakkor később nem sikerült megállapodnia arról, hogy Törökország hogyan juthat hozzá az amerikai verzióhoz. 2020-ban Törökország végül úgy döntött, hogy megvásárolja az orosz S-400 légvédelmi rendszert. Válaszul az USA a már sokszor alkalmazott eszközehez nyúlt: szankciót vetett ki Törökországra. A helyzet annyiban változott, hogy Törökországot ekkor már kevésbé vetette vissza egy ilyen hadiipari korlátozás, mivel sokkal erősebb saját hadiiparral rendelkezett.[118]

Mekkora változáson ment át a török hadiipar napjainkra, és mekkora a kontraszt a 60-as és 70-es évekhez képest? Ezt a következő fejezetben vizsgálom meg.

2.6 A török hadiipar fejlődése a 80-as évektől, és annak felgyorsulása Erdoğan megjelenése óta, az önfenntartó hadiipar célegyenesében

A ciprusi válság óta Törökország számára egyértelművé vált, hogy önfenntartó hadiipart kell kiépítenie, ám ekkor még sem valós kormányzati akarat és motiváció, sem anyagi fedezet nem volt hozzá.[119] Az embargók, szankciók korszaka arra ösztönözte Törökországot, hogy kifejlessze a saját hadiiparát, és a néhány évtizedig tartó megrekedés után újra felerősödött az Atatürk idején elindult hadiipari önellátásra való törekvés.[120]

A ciprusi konfliktus után kimutathatóan több olyan kutatás-fejlesztés indult el, ami a saját hadiipar kiépítésére irányult. A török állam alapítványokat hozott létre, amelyek a török haderőt célozták támogatni, hogy megerősítsék a török szárazföldi hadsereg, légierő és haditengerészet anyagi és ipari hátterét. Ezek az alapítványok a támogatói pénzgyűjtéseken kívül olyan cégek elindításában is részt vettek, amelyek később kulcsfontosságúvá váltak Törökországban, sőt nemzetközi szinten is elismerték: TUSAŞ (1973), ASELSAN (1975), İşbir (1977), Aspilsan (1981), HAVELSAN (1982). Ugyanakkor Törökországot ebben az időszakban gazdasági problémák (lira inflációja) és

politikai nehézségek is (puccs 1971-ben, 1980-ban, 1997-ben) hátráltatták, így ezek az alapítványok, cégek nem tudtak számottevő áttörést elérni az önálló hadiipar tekintetében, de a folyamat elindult.[121] 1987-ben a török hadsereg megalapította a Török Fegyveres Erőket Támogató Alapítványt (*Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı-t*) (török rövidítés: TSKGV, angol rövidítés TAFF) (továbbiakban TSKGV), amely egy ernyő alá vonta a korábbi török hadiipart támogató alapítványok cégeit.[122]

A török társadalom jó részét olyan mértékben felháborította, amikor a ciprusi válság idején a nyugati szövetségesek a krízishelyzetben nem nyújtottak segítséget a török hadseregnek, hogy 1986-ig összesen mintegy 600 millió USD-t adakoztak a saját hadseregük támogatására. Az összeg jelentőségét mutatja, hogy a török állam erre alapozva és a nemzeti költségvetésből támogatásokkal kiegészítve több új gyárat tudott nyitni, amelyek a török hadsereg szükségleteire gyártottak felszereléseket.[123]

A török hadiipar történelmében fordulópontként tartják számon a Védelmi Ipari Fejlesztési és Támogatási Elnökség (*Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı*) (SAGEB) (továbbiakban: SAGEB) 1985-ös létrejöttét. A SAGEB elindítását az akkori török miniszterelnök, Turgut Ozal támogatta, annak érdekében, hogy felügyelje, koordinálja a török hadiipart, és a gyárat hogy azok képesek legyenek kiszolgálni a török hadsereg igényeit. Ozalnak a SAGEB-el célja volt az is, hogy a török állampolgárok nagyobb szerepet vállalhassanak az ország védelmi iparában, ezért az igazgatóság elnöke civil lett, az igazgatói tanácsban pedig a miniszterelnök és a vezérkari főnök mellett civil képviselők is helyet kaptak.[124] Ezt az állami szervet később átalakították, és a Honvédelmi Minisztérium alá helyezték mint Védelmi Ipari Államtitkárság (*Savunma Sanayii Müsteşarlığı*) (akkori rövidítése: SSM). Később, az elnöki rendszer bevezetésével, közvetlenül a Köztársasági Elnökség alá helyezték Védelmi Ipari Elnökségként (*Savunma Sanayii Başkanlığı*) (SSB) és mindmáig működik.[125]

Az 1980-as években tehát elkezdődött a török hadiipar növekedése, melynek célja, hogy saját gyárakban állítsanak elő egyre bonyolultabb fegyverrendszereket, amelyekre a török hadseregnek szüksége lehet.[126] Ezt a folyamatot próbálta a török állam különböző programokkal támogatni, például beleépítette a pályázati rendszerbe, hogy külföldi cégek csak akkor szállíthatnak eszközöket, felszerelést a török hadseregnek, ha Törökországban gyártott elemet, alkatrészt is beépítenek a termékükbe.[127] Ezzel együtt az 1990-es évektől egészen a 2000-es évek elejéig Törökország a katonai eszközeinek

több mint két harmadát (76%) importból szerezte be a török hadsereg számára. Ennek túlnyomó többsége (80%) továbbra is az USA-ból érkezett.[128]

Elmondhatjuk, hogy a 80-as évektől egy olyan korszak indult el a török hadiipar történetében, amelynek a központjába a török hadsereg igényeinek hazai kielégítése került. Ekkoriban a török hadiipari gyárak termékeit nem kínálták nemzetközi piacon, a fókusz teljes egészében a belső igényekre irányult, ennek megfelelően a külpolitika eszközeként sem alkalmazták.[129] Megfogalmazódott tehát a nemzeti cél, a gyakorlatban viszont Törökország még az 1990-es években is a szövetségeseivel közös céloknak próbált megfelelni, ezért a hadiipari gyártásában a nemzetközi projektek licence alapján történő termelésre összpontosított.[130] Ez abból a szempontból érthető is, hogy a NATO szintén hatalmas támogatásokkal fejlesztette a török hadiipart a szövetség céljainak elérése érdekében, továbbá a 90-es években Törökország a szövetség kevésbé fejlett országaként még rászorult szövetségesei támogatására.[131]

A 2002-es évet újabb fordulópontként tartják számon a török hadiipar történetében. Ekkor vette át ugyanis az ország irányítását az Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi* - AKP) (továbbiakban: AKP), Recep Tayyip Erdoğan vezetésével. Az AKP vezetésével a török hadiipar hangsúlya a nemzetközi szövetségeknek való megfelelésről átkerült a nemzeti célokra.[132] Bár a török hadiipar már Erdoğan előtt elindult az önellátás felé, de valódi áttörést az AKP kormányzása hozott, amikor nagy lendületet kapott a megkezdett folyamat. Egyes kutatások szerint a NATO-ban meglévő nézeteltérések és a török hadiiparban addigra kiépült ipari kapacitás segítette az átállást, hogy Törökország képessé váljon a maga számára gyártani hadiipari eszközöket, és csökkenteni lehessen a külföldi megrendelésektől való függését.[133] Habár a török kormányoknak korábban is célja volt a független, nemzeti hadiipar kiépítése, amely képes az önellátásra, egyik korábbi kormány sem mutatott olyan eltökéltséget ennek a célnak az elérésére, mint Erdoğan pártja, aki „nemzeti ügy” tette a kérdést. Az AKP részéről a hazai gyártás által elérhető függetlenedés és a nemzeti büszkeség erősítése „techno-nacionalizmus”-ként is értelmezhető.[134] Az AKP „szinte korlátlan támogatást” biztosított a török hadiipari cégeknek, aminek eredményeképpen megszülettek a sajátgyártású török drónok, helikopterek, géppuskák, rakéták és irányítható lövedékek.[135] Törökország mindig is magas minőségű hadiipari termékeket kívánt használni a hadseregében, azonban évtizedeken át csak vásárlással tudott ilyen

termékekhez hozzájutni, és akkor is csak korlátozott módon. Napjainkra viszont a gyártásban is sikerült megmutatnia, hogy képes extra minőséget előállítani.[136]

Törökország napjainkban elképesztő erőfeszítéseket tesz, hogy erősítse a saját hadiiparát, és ne legyen kiszolgáltatva nyugati országoknak és gyáraknak, hogy ne állhasson fenn a veszélye egy esetleges embargónak. El akarják kerülni, hogy a Nyugat ismét embargót vethessen ki Törökországra, és Ankara ismét tehetetlenné váljon egy hasonlóan nehéz helyzetben, mint amilyen ciprusi konfliktus során előállt, és ami traumaként égett bele a török állami emlékezetbe.[137] Napjainkra azonban Törökország nem csupán a hadiipari önellátás felé tett nagy lépéseket, hanem az évtizedekig tartó külföldi hadiipari termékekre való ráutaltság után mára hadiipari megrendelőből exportőrré vált.

Erdoğan vezetése alatt a török hadiiparban az alábbi változásokat tudjuk kimutatni:

- Számos hadiipari terméket gyártanak Törökországban;
- A hadiipari import csökkent;
- Elindult a török hadiipari termékek exportálása, aminek mértéke folyamatosan nő;
- Törökország hadiipari forgalma óriási mértékben nőtt;
- A hadiipari cégek száma nőtt, és számos török hadiipari cég nemzetközi szinten is elismerést nyert.[138] [139]

Az elmúlt két évtized során a török hadsereg sokféle Törökországban gyártott hadiipari eszközt rendszeresített az arzenáljában. Ezek a török hadiipari termékek kikerültek a nemzetközi piacra is, és látványos sikert értek el megrendelések tekintetében. A török gyártmányú hadiipari portfólió része ma már például a MILGEM hadihajó, az ALTAY tank, az ATAK helikopter, az ANKA drón, a Bayraktar TB2 drón, a HÜRKUS harci repülőgép, és a GÖKTÜRK műhold.[140]

Törökország az AKP kormányzásának valamivel több mint húsz éve alatt elérte, hogy nagyobb a hadiipari exportja, mint az importja.[141] Mindössze egy évtized leforgása alatt megtriplázta a hadiipari exportját: míg 2013-ben 1.6 milliárd dollár értékben exportált hadiipari termékeket, 2023-ban már 5.5 milliárd dollár értékben. A rá következő

évben, 2024-ben pedig újabb rekordot döntött, 7.2 milliárd értékben exportált fegyvereket, hadiipari termékeket, beleszámítva repülőgépgyártás termékeit is.[142] [143]

A török hadiipar forgalma háromszorosára nőtt az elmúlt egy évtizedben, és elérte a 15 milliárd dollárt.[144] Törökország hadiipari költségvetése 2002-ben 5.5 milliárd dollár körül mozgott, 2024-ben azonban a török állam nyilatkozatai szerint több mint 1100 projektet futtatott a török hadiipar, amelynek költségvetése elérte a 100 milliárd dollárt.[145]

2002–2020 között a török hadiipari cégek száma 56-ról 1500-ra emelkedett.[146] 2025-re óriási ugrással már körülbelül 3500 fegyvergyártó cég működik Törökországban.[147] Ezek közül Erdoğan hatalomra kerülése óta egyre több kerül be a világ 100 legsikeresebb hadiipari vállalatai közé, és évek óta tartják a helyüket a listán. Erdoğan hatalomra kerülésekor (2002) a SIPRI még egyetlen török céget sem jegyzett a világ legjobb hadiipari cégei között, míg a legfrissebb, 2024-es listájukon 5 török cég található a 100 legjobb között.[148]

2.7 A 2. fejezet összegzése

Ebben a fejezetben áttekintettem a török történelmet a hadiipar kialakulása és fejlődése szemszögéből. Nem volt célom az oszmán történelem teljes összegzése, a célom a hadiipari vonatkozások kiemelése volt. A dinasztia névadójától, Oszmántól kiindulva követtem, hogyan fejlődött az oszmán törökök fegyvergyártása, hadi eszközeinek fejlesztése a szultánok idején.

Az Oszmán Birodalom első világháborúba való belesodródása kapcsán szintén kimutattam a hadiipari vonatkozásokat. A korábban híres oszmán hadiipar leépülése, valamint az utolsó szultánok idején kialakult külföldi hadiipari megrendelésektől való függőség hozzájárult ahhoz, hogy az Oszmán Birodalom nem tudta kielégítően megvédeni magát, mivel az önvédelemhez szükséges modern hadieszközöket (pl. puskák, páncélozott hadihajók, tarackok) nem tudta saját maga előállítani, ezért kiszolgáltatottá vált külföldi beszállítóitól. A sikertelen háborúk során elveszített területek visszaszerzésére sem maradt megfelelő hadereje, hadi eszközei, így világháborús

szövetségesétől remélte hadi erejének megerősítését és elvesztett területeinek visszaszerzését, emiatt került bele a világháborúba, ami végül a birodalom vesztét jelentette.

Atatürk pályafutásának bemutatásában a hangsúly a modern török hadsereg és hadiipar kezdeteinek bemutatására került. Atatürk mozgalomának kapcsán, amely az első világháború lezárulásakor indult, az látható, hogy kulcsfontosságúvá vált a saját fegyvergyártás megszervezése és egy saját hadsereg felépítése. Ezáltal sikerült történelmi tettet végrehajtaniuk: megmentették a birodalom török magterületét az antant felosztásától, mi több, kiharcolták, hogy az utolsó szultán által aláírt és ezáltal jogerőssé vált sèvres-i békeszerződésben megrajzolt új határokat érvénytelenítsék. Atatürk Függetlenségi háborúja kapcsán is kiemelendő, hogy az önálló, független török nemzeti hadsereg, haderő létrehozásával jött létre a modern török nemzet, és sikerült az Oszmán Birodalom romjain egy Török Köztársaságot kialakítani. Atatürk korának, a Török Köztársaság első elnökének időszakában szintén az önálló török hadiipar kiépítése felé tett első lépéseit néztem át, szándékosan nem kitérve Atatürk összes fontos politikai, kulturális reformjára.

A második világháború kapcsán is találtam hadiipari vonatkozásokat, hasonlóan az első világháborúhoz. A második világháború utáni időszaktól áttekintettem, hogyan rekedt meg a nemzeti török hadiipar kiépítése és miként vált Törökország hadiiparilag kiszolgáltatottá Nyugati szövetségeseinek a hadiipari segélyek, majd szövetségi kötelezettségek következtében. Az évtizedekig tartó hadiipari függőséget a török vezetés a ciprusi válság (1969-1974) hatására kezdte el felszámolni. Egy ideig ez a szándék csak fellángolásként mutatkozott meg, áttörés nem történt, egy lassú folyamat ugyanakkor elindult. Mindeközben a NATO programjaiban is részt vett Törökország, sőt annak támogatásával alakította hadiiparát. A nemzetközi szövetségi rendszernek és a projektjeinek való megfelelés háttérben ugyanakkor 1985 után egyre inkább erősödött a törekvés egy független nemzeti hadiipar kiépítése felé. A most sikeres török hadiipari cégek nagy része ebben az időszakban kezdte meg működését.

Az AKP hatalomra kerülése után az önálló hadiipar nemzeti célként lett kitűzve, a „techno-nacionalizmus” jeleit mutatva. Az AKP kulcsfontosságú kérdésként kezelte, és

elképesztő állami támogatást nyújtott a török hadiiparnak, olyannyira, hogy már nem csak az önellátás felé tett nagy lépéseket Törökország: míg korábban csak külföldről volt képes hadiipari termékeket rendelni, már ő maga vált hadiipari exportórré. A fejezetben egy áttekintést adtam, hogy történelmi háttérrel kaphassunk, miként vált képessé Törökország, hogy saját hadserege szükségleteire gyártson, fejlesszen. Továbbá hogyan sikerül elérnie, hogy képes legyen más országokba is exportálni, így Afrikába is, ami disszertációm fő vonala lesz.

3 TÖRÖKORSZÁG MINT AFRIKA PARTNERE

3.1 A téma felvezetése

Ebben a fejezetben első hipotézisemet szeretném tárgyalni, miszerint: Feltételezem, hogy a török hadiipar képes lehet beszállítóként aktív szerepet vállalni az afrikai államok védelmi iparában és az afrikai haderők fel/átfegyverzésében.

A hipotézis bizonyítása érdekében megvizsgálom a török-afrikai kapcsolatok történelmi háttérét, valamint azt, hogy miként alakultak a török-afrikai kapcsolatok a modernkori Törökország időszakában, hangsúlyosan az AKP kormányzása alatt. Hipotézisem fontos része a török hadiipar helyzete, kapacitása, lehetőségei. Ezért megvizsgálom, hogyan fejlődött a török hadiipar a teljes importtól való függéstől az önellátásra képes hazai gyártás kialakításán át a külföldre való exportálásig. Továbbá megvizsgálom, van-e alapja annak, hogy a török hadiipar afrikai országoknak is képes szállítani hadiipari termékeket, tehát van-e rá precedens, és ha igen, van-e perspektívája a török hadiipar termékeinek Afrikában.

3.2 Törökország jelenlegi Afrika-politikájának történelmi háttere

A török és magyar kutatók közül többen is vizsgálták a török-afrikai kapcsolatok történelmét, amit négy korszakra érdemes osztani:

- Az Oszmán Birodalom korszaka
- A Köztársaság kezdetétől 1998-ig
- Az 1998-as „Afrika Akciótervtől” 2005-ig
- Az 2005-ös törökországi „Afrika Évétől” máig tartó időszak [149] [150]

Az Oszmán Birodalom már a 16. század legelején kiterjesztette befolyását az afrikai kontinens irányába, amikor 1517-ben elhódította Egyiptomot a mamelukoktól. Az oszmán szultánokat ebben az időben három ok motiválhatta: egyrészt Portugália jelenléte Afrika keleti oldalán, ami azzal a veszéllyel fenyegetett a Porta számára, hogy portugál hegemónia jön létre az Indiai-óceán kereskedelmében, és ezzel csökken az oszmánok befolyása a Vörös-tengeren és a Mekkába, Medinába tartó zarándokút felett. Másrészt a szultán célja volt, hogy erősítse tekintélyét muszlim uralkodóként azáltal, hogy Észak-Afrikát is muszlim birodalma és egyben a *Dar al-Islam* (Iszlám háza) részévé teszi. Nem utolsósorban pedig az Oszmán Birodalom részesedést akart biztosítani magának az afrikai rabszolga-kereskedelemben és értékes aranylelőhelyeiben.[151]

Sokáig úgy tekintettek az Oszmán Birodalomra, mint amely kizárólag Afrika északi részére gyakorolt hatást, befolyást. Napjainkra azonban beigazolódott, hogy csupán „történettudományi klisé”, [152] hogy az oszmánoknak a szubszaharai Afrikában semmilyen befolyásuk ne lett volna. A Kanem-Bornói Birodalom például az Oszmán Birodalom befolyási övezetéhez tartozott, nem csupán néhány évtizedig, hanem a 16. század második felétől az 1900-as évek legelejéig. Ennek ténye azért nyitja ki a török-afrikai kapcsolatok történelmi hátterének spektrumát, mert ez a birodalom a Szaharától délre, a mai Niger, Csád, Nigéria és Kamerun egyes részeit is magába foglalta.[153] [154] Az oszmánok ezen felül a 16. század közepén létrehozták Abesszín tartományukat (Eyālet-i Hābeş), amely a mai Szudán, Eritrea és Etiópia bizonyos részeit foglalta magába.[155] Az oszmán szultán támogatta szövetségesét, Adal szultánját, Ahmad Grañ-t Etiópia keresztény uralkodója elleni dzsihádjában.[156] Továbbá az oszmánok harcoltak

a Nílus völgye feletti ellenőrzésért is, és a befolyásuk egy ideig kiterjedt a Nílus harmadik kataraktáig, a mai Szudán északi részéig.[157] A 16. század közepétől az 1800-as évek elejéig az oszmánok uralták Szuakin kulcsfontosságú kikötőjét, amely a mai Szudán Vörös-tengeri partszakaszán fekszik. Az oszmánok kereskedelmet folytattak ebből a városból az India Óceán és Egyiptom irányába, de Afrika belső vidékei felé is.[158] A kikötő ráadásul szinte pontosan átellenben van Mekkával, így kulcsfontosságú volt az Afrikából jövő zarándokok számára is az iszlám világ szent városának megközelítésében.[159] Az európai források számos afrikai régiót a kora újkor (1492-1789) időszakában sokáig tévesen független államokként tartottak számon, újabb kutatások azonban rávilágítottak, hogy szintén az Oszmán Birodalom befolyási övezetébe tartoztak, uralkodóik léte a szultántól függött. Az Oszmán Birodalom közigazgatásának ezen a kontinensen is jellemzője volt, hogy *„szimbolikusán átruházta a hatalmat a szuverén Oszmán Birodalom központi hatóságától regionális vagy helyi szintre”*, de ettől még a befolyása alatt tartotta.[160] Összeségében elmondható, hogy az Oszmán Birodalom az afrikai kontinens jelentős részével kapcsolatba került. A mai Algériát, Tunéziát, Líbiát, Egyiptomot magába foglaló észak-afrikai tartományokon [161] túl kiterjedt a befolyása a Szaharától délre is, a mai Nigéria, Niger, Csád, Szudán területére, Kelet-Afrikában pedig Eritrea, Etiópia, Dzsibuti és Szomália térségéig, miközben a Porta még Dél-Afrikába is küldött imámokat.[162] [163]

Az Oszmán Birodalomhoz kapcsolódó érdekesség, hogy Törökországban azt tartják, afrikai országgal az egyik leghosszabb ideje fennálló diplomáciai kapcsolat a törökökhöz köthető, ugyanis az Oszmán Birodalom 1896-ban vette fel hivatalosan a kapcsolatot II. Menelik etióp császárral. 1912-ben megnyílt a török konzulátus Hararban, 1926-ban pedig felavatták Addis-Ababában a török nagykövetséget.[164] [165]

A Török Köztársaság kezdetétől a török-afrikai kapcsolatok kikerültek a modernkori török politika fókuszából. Ahogy az első fejezetben láthattuk, az Oszmán Birodalom hatalma Észak-Afrikában már az első világháborút megelőzően folyamatosan gyengült különböző háborúk, függetlenségi mozgalmak eredményeképpen. Ahogy az Oszmán Birodalom elveszítette afrikai tartományait, majd az első világháborúval szétesett a birodalom, a török-afrikai kapcsolatok a köztársaság idején hosszú évtizedekig, pontosabban 1923-1998 között csupán a legalacsonyabb szinten működtek a politika, a gazdaság és a kultúra területén is.[161] A hadiipart tekintetve pedig maga

Törökország is szinte teljes mértékben importra szorult, nemhogy exportálhatott volna Afrikába.

Több kutató is azon az állásponton van,[167] és értekezésem 1. fejezetének történelmi áttekintésében is megfigyelhető, hogy Törökország modernkori történelmében a Nyugathoz való kapcsolódási törekvés volt a jellemző, így a hadiipar tekintetében is. A modern Törökország számára a 20. század második felében az egyik, ha nem a legfontosabb cél az európai közösséghez való csatlakozás volt. 1963-ban már aláírásra került Ankarában egy csatlakozási megegyezés az 1958-ban létrejött Európai Gazdasági Közösséghez (EGK, angolul: European Economy Community - ECC), de Ankara hivatalosan csak 1987-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét. 1993-ban megalakult az Európai Unió, de Törökországnak hosszú évekig még a tagjelöltségi státuszt sem engedélyezték, csak a 90-es évek legvégén adták meg (1999).[168] Egyes szakértők szerint Törökország Afrika felé való nyitását éppen az EU jelöltségi státusz 1997-es elutasításához lehet visszavezetni, ugyanis ezután figyelhető meg az a váltás a török külpolitikában, amely olyan új irányokra helyezte át a hangsúlyt, amelyeket „tradicionalisan elhanyagolt” régióknak tekintenek, mint Dél-Amerika, Ázsia és kiemelten Afrika.[169] [170] A Bülent Ecevit miniszterelnök vezette koalíciós kormány 1998-ban meg is hirdette az Afrika felé való nyitásának politikáját (*Afrika'ya Açılım Eylem Planı* [173] – magyar szakirodalomban: Afrika-Akcióterv, [172]) hatékony életbeléptetését viszont megakadályozta a politikai instabilitás (1997-es katonai puccs hatása, gyenge kormány koalíciók) és a gazdasági nehézségek is (pl. 2001-es válság). [173] Ugyanakkor az Afrika Unió tárgyalásain 2002 júliusától kezdve Törökország vendégtagként részt vett. [174] Az 1998-as Afrika-Akcióterv összegezte, mit lenne érdemes fejleszteni Törökországnak az afrikai országokkal való kapcsolatában. A fontosabb területeket magyarul Dudlák Tamás a publikációjában már feldolgozta:

- „magas rangú látogatások (államfői, miniszteri, parlamentáris) szervezése a felek között, a kapcsolatfelvétel gyakoriságának növelése, a kapcsolattartás állandó fórumainak megalkotása
- üzletemberek találkozájának szervezése
- közös kereskedelmi tanácsok felállítása
- Törökország részvétele az Afrikai Fejlesztési Bankban, illetve az Afrikai Exim bankban
- török bankok afrikai országokban történő bankfiókhoz való hozzájárása

- kulturális megegyezések, egyetemek közti kapcsolatfelvétel, ösztöndíjas hallgatók és oktatók cseréje
- az Afrikai Tanulmányok Intézetének megalapítása Törökországban
- humanitárius segítségnyújtás Afrikában, az ENSZ gazdasági és technikai segítségnyújtást célzó programjaihoz való török hozzájárulás
- katonai és biztonsági együttműködés, az afrikai partnerek meghívása törökországi kiképzésekre”[175]

A következő alfejezetben (és a következő fejezetekben is) látni fogjuk, hogy habár az Afrika Akcióterv 1998-as megszületése után Törökország több évig nem tudott érdemben előre lépni a felsorolt célok elérésében, az AKP kormányra kerülésével egy új, sikeresebb korszak indult el a török-afrikai kapcsolatok tekintetében.

3.3 Törökország kapcsolata az afrikai országokkal az AKP hatalomra jutása óta

2002-ben az AKP hatalomra kerülése után az új kormány programjában kiemelt helyet kaptak a török-afrikai kapcsolatok, a korábbi viszontagságos kormánykoalíciók után az AKP vezetésével elindult egy „egységes és következetes” Afrika-politika. A Recep Tayyip Erdoğan vezette kormány elmúlt 24 évében a török külpolitika legsikeresebb területének mondható az Afrika-politika. Ez 2002 óta kiterjedt a humanitárius programoktól kezdve a kereskedelmi kapcsolatokon át a biztonság és hadiipar területéig.[176] Törökország afrikai terjeszkedésének középpontjában három pillért szoktak kiemelni: 1. a gazdaságpolitika, 2. a diplomáciai kapcsolatok erősítése, 3. és a humanitárius segítségnyújtás. Fókuszterületemet, a török-afrikai hadiipari kapcsolatokat gyakran úgy tekintik, mint amely kapcsolódik mindhárom fentebbi területhez, bár egyes kutatók egy negyedik, önálló pillérnek tekintik.[177] Mint kutatási témám, ezzel fogok foglalkozni, de előtte ismertetem tágabb nézőpontból is Törökország és Afrika kapcsolatának erősödését az ezredfordulótól kezdődően. A történelmét tekintve Észak-Afrikát Törökország „hagyományos befolyási övezetének” tekintik, mivel az Oszmán Birodalom része volt. Törökország azonban 1923 után elszigetelte magát ezektől a korábbi befolyási szféráktól, és nyugat felé orientálódott. 2003 óta az AKP vezetésével Törökország újra nagy hangsúlyt tesz észak-afrikai kapcsolataira, így a török befolyás folyamatosan erősödik olyan országokban, mint Marokkó, Algéria, Tunézia és

Líbia.[178] Ugyanakkor Törökország már nem csak az egykor Oszmán Birodalom befolyási övezetében alakított ki kapcsolatokat Afrikában, hanem a szubszaharai Afrikában is, azaz az egész kontinensen. Ahmet Davutoğlu híressé vált munkájában, *Stratejik Derinlik* (magyarul is megjelent Stratégiai mélység címmel), felvázolta, milyen új külpolitika szolgálná leginkább Törökország erősödését. Ebben kifejtette, hogy a török politika számára Afrika hosszú évtizedekig mellőzött régió volt, és határozottan kijelentette, hogy ezen sürgősen változtatni kell. Mi több, Davutoğlu Törökországot „*afro-eurázsiai*” országnak határozta meg, kiemelve, hogy az oszmán állam is „*európai és ázsiai országnak számított, de egyszersmind afrikai ország is volt*”.[179] [180] Davutoğlu álláspontja szerint a hadiipar meghatározza egy ország erőegyensúlyát, és kihat az adott ország külpolitikai megítélésére is, ezért kulcsfontosságú a fejlesztése.[181] Davutoğlu nem csupán szakértője volt a török külpolitikának, hanem az Erdoğan kormányban 2002-2009 között fő külpolitikai tanácsadóként, 2009-2014 között külügyminiszterként, és végül 2014-2016 között miniszterelnökként dolgozott.[182] A könyve címe nyomán a Stratégia Mélység doktrínaként (*Stratejik Derinlik doktrini*, angolul: *Strategic Depth Doctrine*) is beépült az AKP külpolitikájába,[183] tehát az ő szakmai iránymutatása egyértelműen befolyásolta a török-afrikai kapcsolatokat, ezen belül a hadiipari kapcsolatokat is. Az 1998-ban elfogadott Afrika-Akciótervet az AKP magáévá tette, és látni fogjuk, hogy számos pontja Erdoğan hatalomra kerülése után valósult meg. 2003-ban, az AKP kormányra kerülése első évében elfogadtak egy stratégia tervet az Afrikával való gazdasági kapcsolatok bővítése érdekében (hivatalosan: *Strategy for the Development of Economic Relations with African Countries*).[184] Ezután Törökország 2005-öt „Afrika évének” nyilvánította, majd ugyanebben az évben Törökország az Afrikai Unió megfigyelő tagja lett, 2008-ban pedig stratégiai partnere.[185] Törökország 2013-ban elkészítette „Afrika partnerségi politikáját” is.[186] A Török Köztársaság Külügyminisztériumának honlapján az olvasható, hogy „*Afrikai partnerségi politikánk egy integrált egyetértés eredménye, amely magában foglalja az állami intézmények, a magánszektor, a nem kormányzati szervezetek és a humanitárius segélyszervezetek tevékenységét. Célunk, hogy hozzájáruljunk a kontinens békéjéhez, stabilitásához, gazdasági és társadalmi fejlődéséhez, és kétoldalú kapcsolatainkat az egyenlő partnerség és a kölcsönös előnyök (win-win) alapján fejlesszük.*”[187]

Összegyűjtöttem néhány példát, amely bemutatja, milyen lépéseket tett Törökország az Afrikával való kapcsolatai megerősítése érdekében, amely lépések

összhangban vannak mind az AKP előtt elfogadott Afrika Akciótervvel, mind az AKP által kitűzött további célokkal. Jól látható ezen adatokból is a török-afrikai kapcsolatok elmélyülése. Törökország 2008 augusztusában megszervezte az első Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozót (*Africa–Turkey Partnership Summit*) Isztambulban. A második Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozóra 2014 novemberében került sor, amelynek a helyszíne is Afrikában volt, ugyanis Egyenlítői-Guinea akkori fővárosában, Malabóban rendezték meg. 2021 decemberében a harmadik csúcstalálkozóra ismét Isztambulban került sor.[188] Lényegében kialakult egy 4-5 éves rendszeresség, amit alátámaszt, hogy 2026-ra tervezik a negyedik csúcstalálkozót, amelynek a tervek szerint Líbia fog otthont adni.[189] A csúcstalálkozók célja, hogy hosszútávú, fenntartható kapcsolatok épüljenek ki Törökország és afrikai országok között kereskedelem, befektetések, fejlesztések és biztonság témájában. Ahogy a csúcstalálkozó neve is utal rá, Törökország partnerként tekint az afrikai országokra, olyan együttműködésre törekszik velük, amelyekben hangsúlyozzák, hogy mindkét fél nyer (*win-win approach*). [190]

Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozók (<i>Africa–Turkey Partnership Summit</i>)	
I. Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozó	2008. augusztus, Isztambul
II. Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozó	2014. november, Malabo, Egyenlítő-Guinea
III. Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozó	2021. december, Isztambul
(IV. Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozó)	<i>Szervezés alatt, Tervezett időpont, helyszín: 2026, Líbia</i>
Forrás: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-and-the-african-union.en.mfa A Szerző saját összeállítása	

1. táblázat: Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozók

Törökország továbbá 2016 óta két évente szervez Törökország–Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumokat (*Türkiye–Africa Business and Economic Forum* - TABEF), eddig mindig Isztambulban. Az első 2016 novemberében volt, a második TABEF 2018 októberében. 2020-ban a Covid miatt online tartották meg, így hivatalosan a harmadik TABEF 2021 októberében volt, a negyedik TABEF 2023 októberében, az ötödik TABEF pedig 2025 októberében.[191] A fórumok célja, hogy a török és az afrikai privátszektor közötti kapcsolatokat erősítse, a török és az afrikai cégek, vállalkozók megismerhessék az egymás országában rejlő lehetőségeket. Ugyanakkor az állami szektor képviselői is a meghívottak között vannak. A TABEF hivatalos oldala alapján itt is hangsúlyosan megjelenik a *win-win approach*. [192]

Törökország–Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumok (TABEF)	
I. TABEF	2016. november, Isztambul.
II. TABEF:	2018. október, Isztambul.
TABEF Online:	2020. október (a COVID-19 világjárvány miatt virtuálisan rendezték meg).
III. TABEF:	2021. október, Isztambul
IV. TABEF:	2023. október, Isztambul
V. TABEF	2025. október, Isztambul.
Forrás: https://tabef.org/bilateral-relations.html Szerző saját összeállítása	

2. táblázat: Törökország–Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumok (TABEF)

Törökország kereskedelmi volumene az afrikai kontinenssel drasztikusan nőtt az AKP vezetése óta. Míg 2003-ban 5.4 milliárd USD volt, 2020-ra ez az összeg több mint négyszeresére, 25,3 milliárd USD-re emelkedett,[193] majd közel húsz évvel az AKP kormányra kerülése után, 2022-ben már több mint hétszerese, 41 milliárd dollár volt.[194] Ezen felül a török cégek által vállalt projektek összértéke 2022-ben elérte a

85.5 milliárd USD-t a kontinensen,[195] miközben két évvel korábban, 2020-ban ez az összeg csak 70 milliárd USD volt.[195] A török kereskedelmi miniszter, Ömer Bolat kiemelte, hogy a törökök szubszaharai régióval való kereskedelmi volumene a 2003-2022 intervallumban a tizenegyszeresére nőtt.[197] A 2023-as TABEF-on Ömer Bolat azt a célt tűzte ki, hogy Törökország minél hamarabb elérje az 50 milliárd USD értékű kereskedelmi volument Afrikával, majd tovább lépjen a következő cél a 75 milliárd felé.[198] 2024-ben Törökország végül 34 milliárd USD kereskedelmi volument ért csak el Afrikával, ugyanakkor török cégek már 100 milliárd USD összértékű projektek kivitelezését végezték Afrika-szerte. Ömer Bolat ekkor 2025-re a 40 milliárdos dolláros volumenösszeget tűzte ki célul.[199] Ahogy látjuk, Törökország jövőről szóló tervei már-már merésznek mondhatók, de ha csak a tényeket nézzük, akkor is egyértelmű, milyen jelentős előrelépések történtek a török-afrikai kereskedelemben. A 2000-es évek elejéről kevés adat elérhető, de azt kimutatták, hogy török háttérű közvetlen beruházások (*direct investments*) 2003-ban még csak 100 millió USD értékben voltak Afrikában, míg 2025-re elérték a 10 milliárdot.[200] Akkor is óriási a növekedés, ha figyelembe vesszük a dollár inflációját és a pénz értékének változását két évtized alatt. Amit még érdemes kiemelni, hogy 2026-ra Törökország az elérhető gazdasági adatok alapján mind az 54 afrikai országgal kereskedelmi kapcsolatot alakított ki.[201]

A legmagasabb szintű diplomáciai látogatások is jelzik az AKP kormány komoly szándékait Afrika tekintetében. Erdoğan 23 afrikai országot látogatott meg 2017 januárjáig Törökország miniszterelnökeként, majd elnökeként.[202] 2022-ig további afrikai országokba is elutazott, ahol korábban még nem járt, [203] így kutatásaim szerint eddig összesen 33 különböző afrikai országot látogatott meg személyesen, számos országot több alkalommal is. Erdoğanról azt tartják, hogy külföldi országok vezetői közül ő látogatta meg legtöbbször Afrikát.[204] 2020. év végéig a következő afrikai országokba jutott el: 1, Algéria, 2, Csád, 3, Djibuti, 4, Egyenlítői-Guinea, 5, Etiópia, 6, Egyiptom, 7, Elefántcsontpart, 8, Gabon, 9, Gambia, 10, Ghána, 11, Guinea, 12, Kenya, 13, Líbia, 14, Madagaszkár, 15, Mali, 16, Mauritánia, 17, Marokkó, 18, Mozambik, 19, Niger, 20, Nigéria, 21, Dél-afrikai Köztársaság, 22, Szenegál, 23, Szomália, 24, Szudán, 25, Tanzánia, 26, Togo, 27, Tunézia, 28, Uganda, 29, Zambia.[205] 2021-ben járt először (30) Angolában [206] és (31) Togóban is.[207] 2022-ben személyesen először látogatta

meg (32) a Kongói Demokratikus Köztársaságot és (33) Guinea-Bissau-t.[208] 2023-tól 2026-ig minden évben személyesen látogatott Afrikába, de ezalatt csak olyan országokba, amelyeket korábban már meglátogatott: Algéria,[209] Egyiptom,[210] Dél-Afrikai Köztársaság,[211] Etiópia.[212] A török elnök felesége, Emine Erdoğan erősen elkötelezett az afrikai humanitárius segítségnyújtás ügye iránt, 2020-ban *Afrika Seyahatlerim* (Afrikai utazásaim) címmel könyvet is kiadott, amit lefordítottak franciára, angolra és arabra is. [213] Törökország valóban aktívan részt vesz a kontinensen zajló humanitárius akciókban. 2017-ben Törökország volt a legnagyobb humanitárius segélynyújtó Afrikában,[214] a TIKA 2023-as jelentése alapján pedig azon tíz ország közül, amelyek leginkább profitáltak a Törökországgal való kétoldalú segítségnyújtásokból, hét afrikai ország: Szomália, Szudán, Guinea-Bissau, Szenegál, Etiópia, Guinea, Niger. 2023-ban Törökország 59,267 millió dollár segélyt nyújtott az afrikai kontinens országainak, amely tekintélyes összegnek mondható. Mindemellett a Közel-Keletre százszor ennyi segélyt küldött Ankara, legfőképp Szíriába (5,931 milliárd dollárt), a palesztinoknak pedig 20,5 millió dollár humanitárius segélyt nyújtottak.[215]

A kapcsolatok erősödését mutatja, hogy a török nagykövetségek száma Afrikában 2002-ben még csak 12 volt, [216] 2026-ra viszont már 44-re nőtt a számuk, valamint további 7 nagykövetség megnyitása van tervben.[217] Ez azt jelenti, hogy az AKP kormányzása elején Törökország csak az afrikai országok 22 százalékával ápolt szoros diplomáciai kapcsolatokat, míg ma már több mint 80 százalékkal. Erdoğan elnök kijelentette, hogy a cél, hogy rövid időn belül 50 nagykövetsége legyen Törökországnak Afrikában. [218] Figyelembe véve, hogy 54 afrikai ország van, ez azt jelenti, hogy az AKP szinte minden országban tervez nagykövetséget nyitni. Az afrikai országok nagykövetségeinek száma is drasztikusan nőtt Ankarában, 2008-ban csak 10 afrikai nagykövetség volt Törökország fővárosában, [219] 2026-ra viszont már 38.[220] A nagykövetségek számának növekedése azt mutatja, hogy mindkét fél fontos partnerként tekint egymásra.

A török állam az elmúlt két évtizedben szoros kapcsolatot alakított ki az afrikai kontinenssel kulturális, média, oktatási és humanitárius szervezetein keresztül is. A Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı* - TIKA) (továbbiakban: TIKA) jelenleg 22 programkoordinációs irodát működtet Afrikában. A Yunus Emre Intézetnek 8 központja van a kontinensen, ahol török

nyelvoktatást szerveznek és török kulturális rendezvényeket tartanak. A Maarif Alapítvány kezeli Törökország legnagyobb afrikai oktatási hálózatát, melyben 201 iskola működik, 18 kollégium, és több mint 20.000 diák tanul bennük 26 afrikai országból.[221] Projektek indítottak Afrikában a Külföldön Élő Törökök és Hozzájuk Kapcsolódó Közösségek Elnöksége (*Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı* - YTB) és a Vallási Ügyek Elnöksége (*Diyanet* - DIB) is, amely intézmény Törökországban az iszlám oktatásért, mecsetekért és különböző vallási ügyekért felel.[222] Valamint a Török Diyanet Alapítvány (*Türkiye Diyanet Vakfı* - TDV) és Anadolu Hírügynökség (AA) is jelen van a kontinensen.[223] A Katasztrófa- és Vészhelyzetkezelési Hivatal (*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı* - AFAD), és a Török Vörös Félhold (*Türk Kızılay*) humanitárius szervezet is aktív Afrikában.[224] A Turkish Airlines állami repülőtársaságként szintén nagyobb hangsúlyt fektet az afrikai kontinensre az AKP kormányzása óta. Mára fontos vállalattá vált abból a szempontból, hogy a külföldiek elérjék Afrikát, és az afrikaiak elérjék a világot. Míg a Turkish Airlines a 2000-es évek elején még egyetlen járatot sem indított Afrikába, 2016 elején már 40 célállomása volt Afrikában,[225] amit nemsokára megemelték 46 járatra, amelyek 28 afrikai ország városait célozták.[226] 2026 elejére a Turkish Airlines-nak 54 afrikai desztinációja van.[227]

Mehmet Ozkan egy 2016-os könyv fejezetében a török-afrikai kapcsolatokat az AKP kormányzása óta egy lassan, de fokozatosan erősödő és mélyülő viszonyként írta le, és az alábbi periódusokra osztotta: [228]

1. korszak: Az AKP (2002) hatalomra kerülésétől a 2005-ös évig, amit a török vezetőség Afrika évének („Year of Africa”) nyilvánított. Ebben az időszakban alsóbb szintű török vezetők már szerveztek találkozókat afrikai kollégáikkal, vagyis ez a pár év a török-afrikai kapcsolatok kezdetleges hivatalos nyitását jelző fázisnak nevezhető.

2. korszak: A 2005-ös Afrika Évétől 2008-ig. Afrika Évének meghirdetése már jelezte, hogy Törökországnak komolyabb szándékai vannak a kontinenssel. Számos területen épült ki kapcsolat felső szintű török és afrikai vezetők között politikai és gazdasági témákban.

3. korszak: 2008-ban került megszervezésre az első Törökország-Afrika Csúcstalálkozó. Ezzel elindult az AKP Afrika-politikájának harmadik korszaka, amely 2011-ig tartott, amikor még inkább kiszélesedett az együttműködés: török nagykövetségek nyíltak Afrika

szerte, és Törökország Afrikába irányuló exportja a többszörösére nőtt, a korábbi évi 4 milliárd dollárról 18 milliárd dollárra ugrott.

4. korszak: 2011-ben Erdoğan meglátogatta Szomáliát a katasztrofális éhínség idején, ez újabb korszakot indított el, amelyben Törökország kapcsolata Afrika felé szintet lépett. A gazdasági és humanitárius együttműködések után mostanra a magas politika (*high politics*) került fókuszba: két ország vezetői közti politikai kérdések és biztonsági ügyek, mint amilyen hadiipar. Törökország kulcsszerepet vállalt Szomália újjáépítésében, amivel globális szinten is komoly elismerést szerzett, és egyfajta világpolitikai szereplővé lépett elő, akinek a véleményét más nagyhatalmak is figyelembe veszik Afrika kérdésében.

5. korszak: Mehmet Ozkan véleménye szerint 2014-ben újabb korszak indult, ami a második Török-Afrika Csúcstalálkozóhoz kötődik, amit Egyenlítői-Guineában rendeztek, Malabo városában. Ozkan szerint ez a második csúcstalálkozó áttörést jelentett az afrikai vezetőknél, akiknek nagy része az első csúcstalálkozón (2008) még szkeptikus volt azzal kapcsolatban, hogy mennyire komolyak Törökország szándékai a kontinensen. Ezt követően sokkal hatékonyabbá váltak a tárgyalások a török és az afrikai vezetők között a közös érdekeket szolgáló együttműködésekről. Kiemelendő ebben a korszakban, hogy Törökország több állami szerv révén is megerősítette a jelenlétét Afrikában, így „diverzifikálta” és szélesítette a tevékenységét a kontinensen. Ezután kezdett projekteket Afrikában a Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség (TIKA), a Külföldön Élő Törökök és Hozzájuk Kapcsolódó Közösségek Elnöksége (YTB) és a Vallási Ügyek Elnöksége (Diyanet) is. Ebben az alfejezetben pedig láthattuk, hogy 2016 óta tovább erősödtek a török-afrikai kapcsolatok.

3.4 Törökország: kiszolgáltatott státusból önálló hadiipar és fegyverexport

Ahogy az 1. fejezetben láthattuk, Törökország 1952-ben csatlakozott NATO-hoz, ahol az 1980-as években megindult az államok fegyverrendszerének modernizálása. Ezzel egyidejűleg Törökország a saját nemzeti fegyvergyártásának megerősítésével

igyekezett csökkenteni a külföldi gyártóktól való függőségét, és napjainkban Törökország világszerte a fegyverrendszerek egyik legfontosabb szállítójává vált.[229]

3.4.1 A török hadiipar szerkezetének rövid áttekintése

Çağlar Kurç egy 2017-es tanulmányában megfogalmazta, hogy Törökország úton van a teljes hadiipari kiszolgáltatottságtól a teljes hadiipari önállóság felé, de ezen az úton a három legnagyobb akadály az ország előtt: 1. a török intézménybeli hiányosságok, 2. a külföldi import anyagoktól való függés, 3. Az USA folyamatos befolyása a török politikára.[230] Dolgozatomban megvizsgáltam, hogy Kurç által felvetett akadályok teljes mértékben fennállnak-e a mai napig vagy történtek napjainkra változások. A török hadiipar helyzetének megismeréséhez valóban fontos ismerni az intézményrendszerét. A török védelmi ipar négy fontos elemből áll: 1. állam, 2. hadsereg, 3. ipar, 4. kutatás és fejlesztés. Ennek a négy szereplőnek hatékonyan együtt kell dolgoznia ahhoz, hogy a török hadiipar függetlenné tudjon válni külföldi hatalmaktól és önfenntartó tudjon lenni.

A védelmi iparban a török állam vonatkozásában a Honvédelmi Minisztérium (*Millî Savunma Bakanlığı* - MSB) áll a csúcson. Itt döntenek a török védelmi politika és a hadsereg ügyeiről, mintegy operatív, politikai vezetésként. Korábban e minisztérium alá helyezték a Védelmi Ipari Államtitkárságaként (*Savunma Sanayii Müsteşarlığı* - SSM) azt a szervet, amely a hadiipar koordinálását volt hivatott szervezni, de 2018-tól ennek átszervezésével jött létre a Védelmi Ipari Elnökség (*Savunma Sanayii Başkanlığı* - SSB) (továbbiakban: SSB),[231] amelyet közvetlenül a Köztársasági Elnökség alá rendeltek, így a Honvédelmi Minisztérium olyan partnereként értelmezhető, amelyik a hadiipar szervezését, ipari működtetését látja el. Az SSB kommunikál a Honvédelmi Minisztériummal az állam terveiről, igényeiről, amit az SSB a gyártás és a logisztika területén a gyakorlatba ültet. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a hadsereg (*Türk Silahlı Kuvvetleri* - TSK) és a török fegyveres testületek jelezzék az igényüket a Honvédelmi Minisztérium felé, majd az SSB-nek, hogy az képes legyen kivitelezni, amire szükség van. A kivitelezés előtt kulcsfontosságú a kutatás és a fejlesztés, hogy a legmegfelelőbb termék születhessen meg a gyárakban. Ezért a Török Tudományos és Technológiai Kutatási Tanács (*Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu* - TÜBİTAK) felel. A TÜBİTAK mint a török hadsereg elsődleges kutatási és fejlesztési központja szorosán együttműködik a Honvédelmi Minisztériummal és az SSB-vel, hogy ki tudja szolgálni a török hadsereg igényeit azzal a helyi hozzáadott értékkel, amellyel

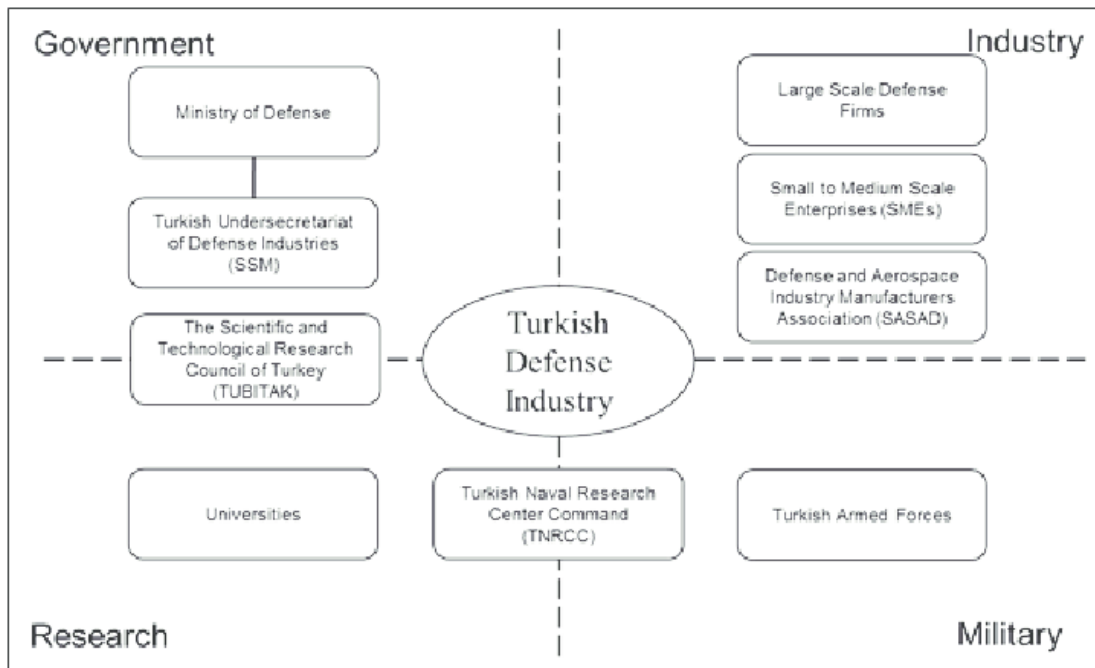
nemzetközi szinten is kimagaslóvá tud válni a török hadsereg és hadiipar. Külön részlege van a rakétafejlesztésnek (TÜBİTAK SAGE),[232] az űrtechnológiának (TÜBİTAK UZAY),[233] az anyagfejlesztésnek (TÜBİTAK MAM).[234] A török hadsereghez tartozik továbbá egy kutatói részleg: a Török Haditengerészeti Kutatóközpont Parancsnoksága (*Deniz Kuvvetleri Araştırma Merkezi Komutanlığı - ARMERKOM*), amelynek célja kifejleszteni a török haditengerészet számára a lehető legjobb megoldásokat. Az ARMERKOM természetesen szorosan együttműködik a TÜBİTAK-kal, a gyártásba pedig az SSB kapcsolódik be. Ennek eredménye például a MILGEM hadihajó projekt.[235] Az SSB tehát koordinálja a gyártók tevékenységét. A gyártók négy csoportba oszthatók: 1. állami cégek/vállalatok, 2. állami alapítványok leányvállalatai, 3. civil hadiipari szervezetek / szövetségek gyártói, 4. magáncégek. A török hadiipar tehát ebben a rendszerben próbálja megfelelően kiszolgálni a saját hadseregének, védelmének az igényeit, haladva az önellátás felé.[236] [237]

A mára kiépült és folyamatos fejlesztés alatt álló török hadiipar célja tehát a török hadsereg (TSK) igényeinek kiszolgálása, ugyanakkor láthattuk, hogy Törökország ma már exportálja is hadiipari termékeit. Ennek elősegítésére a török Gazdasági Minisztérium 2011-ben létrehozta a Törökország Védelmi és Repülőipari Exportőreinek Egyesületét (*Savunma ve Havacılık Sanayi İhracatçıları Birliği - SSI*), amelynek célja, hogy előmozdítsa a török védelmi és légiközlekedési termékek exportját, beleértve a védelmi és biztonsági rendszereket, a szárazföldi és tengeri platformokat, az űrkutatást, az elektronikai és információs rendszereket, a fegyverrendszereket és löszereket, a támogató rendszereket és logisztikai szolgáltatásokat, a kutatás-fejlesztést (K+F) és a mérnöki tevékenységeket. [238][239]

Ezek alapján megállapítható, hogy a török hadiipar intézményi háttere támogatja a nemzeti hadiipar kiépülését, ami az önellátás felé halad. Továbbá látható, hogy Kurç tanulmánya óta a török állam 2018-ban változtatott a török hadiipar szerkezetén, amikor a korábbi Védelmi Ipari Államtitkárságból (SSM) létrehozta az Védelmi Ipari Elnökséget (SSB). Kihangsúlyozandó, hogy a Honvédelmi Minisztérium alá helyezett államtitkárságból létrehoztak egy közvetlenül a Köztársasági Elnök alá rendelt szervet. A *Savunma Sanayii Başkanlığı* (SSB) nevében a *Başkanlığı*, azaz elnökség elnevezést Törökországban főképp a magasabb rendű, közvetlenül az elnök alá tartozó szervekre használják.[240] Ez is jelzi, hogy a hadiipar szervezése komolyabb szerepet kapott Törökországban 2018-tól, azaz kijelenthető, hogy Kurç tanulmánya óta a török hadiipari

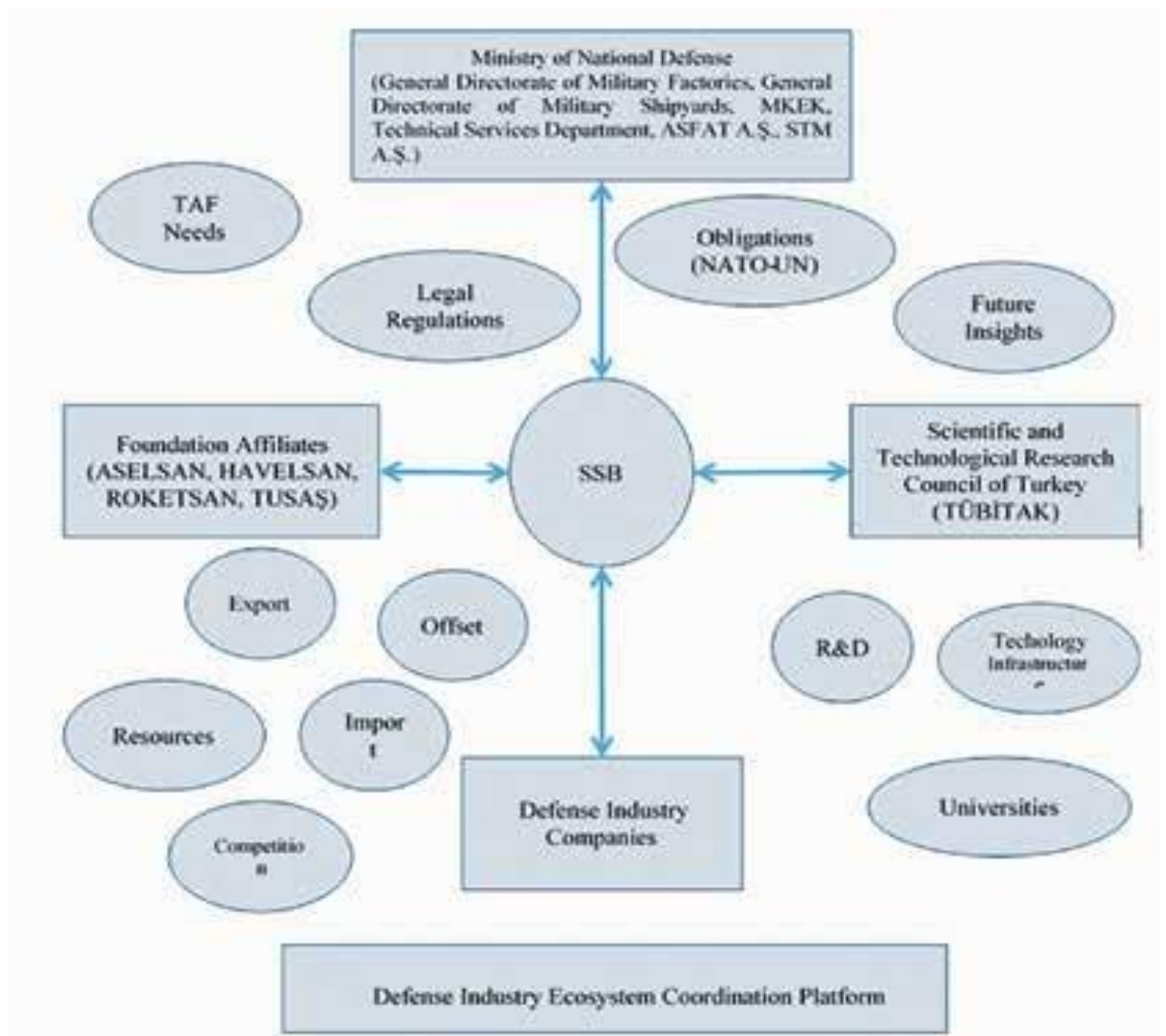
intézményes háttérrel is fejlesztették, ezáltal kevesebb az akadály az önálló hadiipar előtt.

Az alábbi ábrán látható a Védelmi Ipar Államtitkársággal (SSM) működő egykori rendszer és a mostanra átszervezett Védelmi Ipari Elnökséggel (SSB) működő török hadiipari intézményrendszer. A két ábra áttanulmányozásából is kivehető, hogy a mostani rendszer hatékonyabb, mint a korábbi, amennyiben elfogadjuk, hogy az átszervezett SSB a mostani török hadiipar minden szereplőjét összetartja és kommunikál velük.

1. ábra: A török hadiipar szerkezete 2018 előtt.

Forrás: Demir, Kadir & Caymaz, Ebru & Erenel, Fahri. (2016). Defense Industry Clusters in Turkey. Journal of Defense Resources Management. 7. pp. 7-20.

2. ábra: A török hadiipar szerkezete 2018 után.

Forrás: KORKMAZ, G. - TOPCU, M. K.: Porter's Diamond Model and the Competitiveness of the Turkish Defense Industry. Journal of Defense Resources Management. Vol. 12, Issue 1 (22), 2021.

További akadály Kurç szerint a török hadiiparban a külföldi anyagoktól való függés és az USA befolyása. Ha áttekintjük, hogyan vált Törökország hadiipari gyártóvá, majd exportórré is, és közben miként alakult az USA-val, a NATO-val való viszonya, akkor láthatjuk, milyen változások történtek ezen akadályok tekintetében is.

3.4.2 Törökország hadiipari sikerei – importórból gyártó

Törökország hadiipari importnak való kitettsége látványos javuláson ment át az Erdoğan előtti időszakhoz képest. Míg 1999-ben Törökország az egész világon harmadik helyen állt a legtöbb hadiipari terméket importáló országok listáján,[241] addig 2024-ben már csak a 22. ezen a listán.[242]

Érdemes megfigyelni a folyamatot: míg Törökország még a 2000-es évek elején is katonai felszerelésének több mint kétharmadát (76%) importálta,[243] nagyrészt (80%) még mindig az USA-tól, [244] addig a hadiipari import Erdoğan elnöksége elejére (2003) szerényen, de javult (70%). 2020-ra a török állam hivatalos álláspontja szerint lecsökkent 30 százalékra, köszönhetően annak a politikának, hogy Törökország nem vásárol semmit külföldről, amit otthon is elő tud állítani.[245] A SIPRI adatai szerint 2012–2016 között Törökország volt az az amerikai fegyverek harmadik legfőbb importőre, 2017–2021 között már csak a 21-ik.[246] Ha a témával foglalkozó kutató nem is hinne a török kormányzat számainak, mint látható, több más forrás is megerősíti.

2016-2020 között 59 százalékkal csökkent Törökország fegyverimportja az azt megelőző 2011-2015 közötti időszakhoz képest. Igaz, ehhez az is hozzájárult, hogy Amerika visszatartotta a megrendelt F35 harci gépeket, mivel Ankara Oroszországtól megvásárolta az korábban említett S-400 légvédelmi rendszert. Ugyanakkor azzal is magyarázzák az import radikális csökkenését, hogy a török hadiipar kapacitása látványos növekedésen ment keresztül, és saját hadiiparukat részesítették előnyben. Az import csökkenése a tekintetben is szembetűnő, hogy Ankara ugyanebben az időszakban részt vett Líbiában és Szíriában háborús konfliktusokban is.[247] Érdekes adalék, hogy bár Törökország máig importál az USA-ból hadiipari termékeket, már Törökország is exportálja az USA-ba saját hadiipari gyártmányait, mi több, az Egyesült Államok a török hadiipari termékek legnagyobb felvevő piaca.[248]

2003-ban, Erdoğan hatalomba kerülésekor, Törökország hadiipara csak 25 százalékát tudta legyártani annak, amire az ország hadseregének, védelmének szüksége volt.[249] Hosszú évek határozott „techno-nacionalista” [250] politikájával sikerült elérni, hogy 2011-ben ez az arány 54 százalékra emelkedett, ami komoly előrelépést, fejlődést jelent.[251] Az AKP 2011-es választási kampányakor Erdoğan bejelentette, hogy a cél, hogy a török állam 100. születésnapjára, 2023-ra Törökország „szinte teljesen

önfenntartó” legyen hadiipar tekintetében.[252] 2019-ben Erdoğan úgy fogalmazott: 2023-ra Törökország teljesen fel akarja számolni a külföldi függőséget a hadiiparában.[253] Hivatalos adatok szerint 2016-ra sikerült elérni a 60 százalékot, [254] 2023-ra pedig, a modern török állam jeles napjára Törökország elérte, hogy a török hadiipar 80 százalékban képes fedezni saját haderejének hadiipari szükségleteit.[255] A 100% önellátást ugyan nem sikerült elérni, de a hadiipari önfenntartás és hadiipari függés megszüntetése felé óriási lépéseket tett az ország a 2011-2023 között eltelt bő évtizedben. A teljes hadiipari önfenntartás szintjét Törökország 2053-ra tervezi elérni, Ankara bízik abban, hogy ezt követően az ország többé nem fog rászorulni külföldi hadiipari gyártóktól való importra.[256]

Jelenleg a török hadiipar számára óriási kihívást jelent az import nélkülsége, hiszen számos kulcsfontosságú alkatrészt a török hadiipari termékekhez még ma is csak külföldről tud importálni, szakértők szerint azonban a „török alkatrészek aránya napról napra nő”. [257] Serhat Süha Çubukçuoğlu, az Abu-Dhabiban székelő Trends Research & Advisory szakértője ugyanakkor kijelentette, hogy a török hadiiparnak továbbra is kritikus a függőségi szintje olyan kardinális alkatrészek tekintetében, mint sugárhajtómű, félvezetők (*semi-conductors*), haditengerészeti hajtástechnika, amiket jelenleg alig néhány ország képes előállítani. Çubukçuoğlu szerint viszont a Törökország számára szükséges katonai alapfelszerelések (*standard equipment*) és középkategóriás felszerelések (*mid-grade equipment*) nagy részét már belföldön gyártják, és előrejelzése szerint a következő évtizedben újabb szintet léphet Törökország hadiipari teljesítménye.[258]

3.4.3 Törökország mint hadiipari exportőr

Számos hadiipari termék tekintetében Törökország már nem csak gyártó, amely kielégíti a belföldi igényeket, hanem exportórré is vált. Ami a kézi lőfegyvereket illeti, az elmúlt néhány évtizedben nem pusztán beindítani sikerült a török gyárat, hanem Törökország mára a világ élmezőnyébe került minőségi és jó árfekvésű kézi lőfegyverek exportálásával. 2019-2024 között Törökország volt a világ harmadik legnagyobb kézi lőfegyver exportőre az USA és Olaszország mögött 3 milliárd USD összértéket meghaladó kézi lőfegyver exportálásával, megelőzve Németországot és Brazíliát is.[259]

2017-21 között Törökország a nehézfegyver (*major arms*) exportját is 31 százalékkal növelte a 2012-16 közötti időszakhoz képest.[260]

2019-ben a 2023-ra kitűzött állami cél a Török Köztársaság 100. évfordulójára az volt, hogy az ország összesen 25 milliárd USD értékű exportot érjen el védelmi- és repülőgépipar (*defense and aerospace industry*) terén, miközben 2019-ben Törökország még csak 2,03 milliárd dollár értékben exportált ebben a szegmensben. [261] Ezt az elképesztően magasra kitűzött célt nem érte ugyan el az ország, azonban 2019-2023 között 170.9 százalékos erősödés mutatható ki. 2024-ben a védelmi és repülőgépipar export 7.15 milliárd dollárt ért el, ami 29 százalékos növekedést jelentett az előző 2023-as évben elért 5.5 milliárd USD-hoz képest.[262] [263] 2025-ben pedig az eddigi legmagasabb számokat érte el a török hadiipari export, ami már 10.5 milliárd USD volt,[264] [265] ezzel Törökország 2025-ben csaknem megduplázta a 2023-as év exportjának összegét. Ha figyelembe vesszük, hogy Erdoğan 2026 januárjában azt nyilatkozta a 2025-ös adatok kapcsán, hogy 2002-ben Törökország még csak 248 millió USD értékben exportált védelmi ipari termékeket, akkor láthatjuk, hogy az AKP kormányzása alatt, 2002-2025 között, a hadiipari export több mint negyvenszeresére nőtt.[266] Egyértelműen látható, amit a török politikai vezetés is kommunikál, hogy Törökország célja bekerülni a világ hat legsikeresebb országa közé védelmi- és repülőgép ipari export tekintetében.[267] E cél elérése érdekében Törökország arra törekszik, hogy egyre több vevőt szerezzen hadiipari termékei számára. A jelentések szerint 2019 elején Törökország több mint 60 országba exportált hadiipari termékeket [268], mindössze 2,5 évvel később, 2021 nyarán már 140 országba [269], 2025-ben pedig már 185 országba.[270]

Arms exports (SIPRI trend indicator values) - Turkiye

Arms Transfers Programme, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), uri: armstransfers.sipri.org/ArmsTransfer

License : CC BY-4.0

3. ábra: Törökország fegyverexportjának alakulása 1995-2024 között

Forrás: SIPRI,

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPRT.KD?end=2024&locations=TR&start=1993&view=chart>

A SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) kutatóintézet nemzetközileg az egyik legmértékadóbb a hadiipari statisztikák terén. Az ő kimutatásuk alapján is vizsgáltam Törökország hadiipari exportját. Ez az intézet létrehozott egy saját, speciális mérőszámot, amellyel bizonyos folyamatokat prezentálnak. Számos országból nem kerül a nyilvánosság elé minden eladás mennyisége, értékének összege hadiipari export terén, így Törökországból sem, ezért a SIPRI a kutatásai és az elérhető adatok alapján, az ún. *Trend Indicator Value* (TIV) mérőszámokkal kívánja bemutatni a folyamatot, trendet, nem konkrét pénzbeli érték, például USD alapon. Ha megnézzük a SIPRI kimutatását Törökország hadiipari exportja kapcsán 1995-2024 között, akkor jól kivehető, hogyan növeli folyamatosan Törökország az AKP kormányzásának kezdetétől napjainkig a hadiipari exportját. Ez nem azt jelenti, hogy minden évben több a hadiipari

export az előző évnél, két évtizedes távlatban azonban jól kimutatható a növekedés. Érdekes módon 2023-ig a SIPRI radikálisan felfelé ívelő számokat mutat, míg 2024-ben egy komolyabb visszaesést láthatunk, miközben a török állam beszámolóí szerint, ahogy korábban láttuk, a 2024-es év rekordszintű hadiipari exportot hozott. A hadiipar számait olykor részletezni kell. Vannak kizárólag fegyver-exporttal foglalkozó statisztikák, ezen belül is olyan, ami a kézfegyverekre fókuszál. Bizonyos esetekben a repülőgépipar számait is a hadiiparhoz sorolják, bizonyos számítások ezen belül is elkülönítik a harci repülőekkel kapcsolatos termékeket illetve más repülőgépipari termékeket, bizonyos számítások pedig mindkettőt hozzászámolják. Problémát jelent továbbá a kutatók számára, hogy bizonyos országokból nem minden hadiipari eladás tranzakciójának összege kerül a nyilvánosság elé. Ahogy fentebb láttuk, a SIPRI mára úgy döntött, hogy nem USD-ban mutatja a hadiipari export grafikonjait, hanem saját „trendmutató” mérőszámaival (*Trend Indicator Value - TIV*).[271] A döntés érthető, hiszen sok hadiipari exportőr, így Törökország esetében is nehéz hozzáférni a pontos adatokhoz. Kutatásom során ezért jómagam is az elérhető kutatások eredményeire, a tudományos publikációkra, a török kormányzati közleményekben és az AKP kormánytagok nyilatkozataiban szereplő számokra támaszkodom.

3.4.4 A török hadiipari fejlődés nyugati kritikája

A török hadiipar Amerikától való függésének kérdésében eltérő vélemények léteznek, csakúgy, mint a tekintetben, hogy miként értékelhető az USA befolyása Törökország hadiipari politikájára. Érdekes látni, hogy a kutatók megközelítése jelentősen különbözik attól függően, hogy nyugati vagy török perspektívából vizsgálják a török hadiipar alakulását. Az amerikai tengerészgyalogság egyetemi kiadója (*Marine Corps University Press*) által kiadott egy tanulmánykötetet, amely a katonai diplomácia történelmi esettanulmányait vizsgálja, főként az Egyesült Államokkal összefüggésben. Az amerikai-török hadiipari kapcsolatokról szólva azt hangsúlyozza, hogy „közös érdek” volt, hogy Törökország NATO tagként fejlettebb amerikai fegyvereket vásároljon, hogy a hadserege gyorsabban felzárkózzon a nyugati színvonalhoz, miközben a régiójában nagy kihívásokkal kellett szembenéznie.[272] A Török Köztársaság Külügyminisztériumának Stratégiai Kutatóközpontjának (SAM) kutatója, Şaban Kardaş viszont inkább azt

hangsúlyozza, hogy Törökország kapcsolata a transzatlanti szövetséggel mindig is ellentmondásokról volt terhelt kulturális és politikai szempontból, mivel Törökország muszlim háttérű ország. Kardaş úgy véli, hogy bár a török hadsereg modernizációját nagyban segítette, hogy amerikai fegyvereket, eszközöket, technológiákat vásárolhatott, egyben kiszolgáltatóvá is tette az ország védelmét a nyugati beszállítóknak, illetve rajtuk keresztül a nyugati országoknak.[273] Nyugaton bizonyos szakértők, mint Martin Broek, árnyalják a török hadiipar jelenlegi fellendülése mögött álló sikert, hangsúlyozva, hogy nem csak a török politika építette fel, a NATO is jelentősen hozzájárult. Azt állítják ugyanis, hogy a 90-es évek elején a NATO-ban hadiipar tekintetében lemaradt országgént tekintettek Törökországra (*NATO's Less Developed Defence Industry - LDDI*), ezért a hadiipari szempontból fejlettebb NATO országok közül az USA, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Spanyolország és Anglia eldöntötték, hogy segítenek Törökországnak felépíteni a saját védelmi iparát. Éppen ezért egyesek azon az állásponton vannak, hogy nem csupán török hadiipari csodáról van itt szó, a korábban tárgyalt következetes török politika mögött ugyanis ott a NATO folyamatos támogatása, nem egyedül „Ankara csodája” tehát a török hadiipar szárnyalása. Ezek a szakértők azt is hangsúlyozzák, milyen kockázatot jelentett a NATO számára licenceket átadni a török hadiiparnak és „korlátlanul biztosítani” a nyugati hadiipari technológiát és tudást Törökország számára. Szerintük ugyanis ezáltal sikerült Ankarának fegyvergyártóvá és exportórrá válnia, így jelentősen önállósíthatja magát a NATO-tól, sőt bizonyos területeken a kihívójává, sőt ellenfelévé is válhat.[274] [275]

Bizonyos fegyverkereskedelmet elutasító nyugati szervezetek, mint a holland Stop Wapenhandel, emellett emelik fel a szavukat, hogy addig kellene gátolni a török hadiipart, ameddig még lehetséges, mivel véleményük szerint könnyebb felépíteni egy önálló török hadiipart, mint majd uralni, ha függetlenné válik. Úgy vélik, addig lehet csak kordában tartani a török fegyverkezést, amíg Törökország rászorul, hogy külföldről szerezzen be hadiipari eszközöket, technológiát.[276] Itt nem értékelném ezeknek a nyugati szakértőknek a álláspontját, azt azonban más szakértők is megerősítik, hogy Törökország nagyobb autonómiát tudott magának szerezni hadiipar területén azzal, hogy megerősítette a hadiiparát, kevésbé függ külföldi beszállítóktól, és ezáltal nagyobb mozgásteret szerzett magának a külpolitikájában is.[277] Érdekes módon, ahogy az elmúlt húsz évben egyre függetlenebbé válik a török hadiipar és közelít az önfenntartás felé, úgy jutott el ugyanebben a periódusban az USA-Törökország közötti kapcsolat is történelmi mélypontra. Olyannyira, hogy míg az 1990-es években George H. W. Bush

amerikai elnök Törökországot „húséges szövetségesként” értékelte, Cevik Bir akkori török tábornok pedig úgy nyilatkozott, hogy a török és amerikai katonák úgy tekintenek egymásra, mint legmegbízhatóbb bajtársakra,[278] addig 2019-ben az amerikai kongresszusban egyes amerikai képviselők azt hangoztatták, hogy Törökországot már nem tartják szövetségesnek, és érdemes lenne kizárni a NATO-ból is.[279] Mindössze harminc év telt el, de a világgal együtt Törökország is megváltozott, a török hadiiparban pedig ez idő alatt történelmi ugrás következett be. 2026-ra Törökország egyértelműen hadiipari exportórré vált, saját külpolitikai irányokat követ, kapcsolatokat épít ki a világ számos területén, köztük Afrikában. Látható, hogy Kurç tanulmánya óta a török hadiiparban jelentősen csökkent a külföldi alkatrészek aránya, továbbá a török vezetés egyértelműen szorgalmazza, hogy egyre több hadiipari eszköz, alkatrész török gyártmányú legyen. Ezzel párhuzamosan, míg korábban az USA befolyása a török hadiiparra szinte teljesszerű volt, napjainkra a török hadiipar úgy fejlődött, hogy képes a saját kutatás, fejlesztés és gyártás irányába haladni. Az USA-val való kapcsolat együttműködések szintjén megmaradt, de nem olyan súllyal, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Világos, hogy a Kurç által meghatározott másik két akadály leküzdése tekintetében is fejlődés következett be a török hadiiparban.

3.5 Afrika mint a török hadiipari export kulcsfontosságú célpontja

Mint korábban is jeleztem, jól megfigyelhető, hogy Törökország az egész afrikai kontinensen építi a kapcsolatait, sorra köti a hadiipari üzleteket, katonai és biztonsági megállapodásokat afrikai országokkal. A 2010-es évekre több százmillió dollár értékű katonai vonatkozású üzleti szerződés született Ankara és a kontinens országai között,[280] és Afrika számos országa török katonai felszerelések vásárlójává vált. 2018-ban például Törökország az alábbi 12 afrikai országnak adott el hadiipari termékeket 84,35 millió USD összértékben: Dél-Afrika, Tunézia, Ghána, Nigéria, Csád, Líbia, Egyiptom, Burkina Faso, Kenya, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Kamerun és Szenegál.[280] Számos szakértő, köztük Çağlar Kurç, Sıtkı Egelı, Arda Mevlütođlu és Serhat Güvenç, úgy véli, a török hadiipar fejlődésének a motorja az export,[282] éppen emiatt kulcsfontosságú Törökországnak az afrikai piac is. Ankara jelenleg nem Afrikába exportálja a legtöbb hadiipari termékét, ugyanakkor az afrikai piac lehetőségeit még

egyáltalán nem maximalizálta. Törökország a SIPRI 2021 adatai szerint még mindig csak 0,5 százalékos részesedéssel rendelkezik az afrikai kontinensre irányuló globális védelmi, katonai és fegyverexportból, amivel még messze elmarad Oroszországtól, amely az afrikai hadiipari export 44 százalékát uralta, és az Amerikai Egyesült Államoktól (17%), Kínától (10%) és Franciaországtól is (6,1%), akik a kontinens fő hadiipari beszállítóinak számítanak.[283] Láthatjuk, hogy a SIPRI 2021-es adatai szerint ez a négy hadiipari nagyhatalom lefedi az afrikai hadiipari import több mint kétharmadát. De ugyanilyen eredményt hozott ki más kutatás is 2021-re, azzal a különbséggel, hogy az említett négy ország mellett Németország hadiipari exportjával együtt mutatta ki a 76 százalékos arányt.[284] Oroszország, Kína és az USA fölénye nyilvánvaló, de ha csak az afrikai hadiipari piac fennmaradó 25 százalékát nézzük, Törökország számára az is nagy perspektívát jelent, nem beszélve arról, hogy a SIPRI legfrissebb, 2025-ös kimutatása szerint 2024 végére a három nagyhatalom uralmának aránya látványosan változott az afrikai hadiipari piacon: Oroszország (21%), Kína (18%), USA (16%).[285] Az USA láthatóan stabilan tartja százalékos részesedését az afrikai hadiipari piacon, Kína részesedése látványosan nőtt, Oroszország részesedése viszont drasztikusan csökkent, ami magyarázható az ukrajnai háborúval. Mindenesetre elmondható, hogy az afrikai hadiipari piacon Törökország számára van perspektíva. Ezt támasztja alá, hogy a 2024-es év adatai alapján a nyugat-afrikai országokba irányuló hadiipari export tekintetében Törökország felkerült Oroszország mellé a harmadik helyre 11-11 százalékkal, megelőzve az USA-t is (4.6%) ebben a régióban, ahol Kína 26 százalékos részesedéssel első, Franciaország pedig 14 százalékkal második lett.[286]

Törökországot a legfrissebb, 2025 tavaszán publikált kimutatások a világ 11. legnagyobb hadiipari exportőrének hozták ki, ami önmagában is komoly eredmény, még inkább, ha hozzátesszük, hogy 2015-19 közötti hadiipari export mértékét 103 százalékkal tudta növelni a 2020-24 közötti időszakra, miközben hadiipari importját ugyanezen időszak alatt 33 százalékkal tudta csökkenteni.[287]

2017-ben a hadiipari export összege Törökországból Afrika országaiba 63,7 millió USD volt,[288] 2020-ban pedig 82,9 millió USD,[289] ami éves átlagban 10 százalékos növekedést jelent, habár 2018-ban több volt az export, mint 2020-ban (84.3 millió USD).[290] 2021-ben azonban Törökország már 461 millió USD értékben exportált hadiipari termékeket az afrikai kontinens országaiba, ami több mint ötszöröse az egy évvel korábbinak,[291] azaz 2020 és 2021 között Törökország hadiipari exportja

ugrásszerűen megnőtt.[292] 2025-ben az Afrikába irányuló török védelmi és repülőgépipari export összege 328 millió USD volt, [293] ami lényegesen kevesebb, mint 2021-ben, ugyanakkor, ha összevetjük a 2017-es 63,7 USD összeggel, a tendencia felfelé ívelt az elmúlt évtizedben.

3.6 A 3. fejezet összegzése

Ebben a fejezetben megvizsgáltam, milyen történelmi múltja van a török-afrikai kapcsolatoknak, az oszmán korszaktól indulva, amelyben igen mély és szerteágazó török-afrikai kapcsolatok figyelhetők meg. Első, történelmi áttekintő fejezetem és a jelen fejezet történelmi tanulságai alapján világossá vált, hogy Afrika a köztársaság megalakulásától kikerült Törökország prioritásai közül, és a hangsúly áthelyeződött a Nyugathoz való igazodásra: a nyugati politikai berendezkedés (köztársaság, pártok, választások), a nyugati kulturális felfogás (szekularizáció, nyugati öltözködés), a nyugati szövetségi rendszerek (ENSZ, NATO, EKG) felé, és ebből kifolyólag a nyugati szövetségi rendszerekhez igazodó hadsereg és hadiipari berendezkedés (nyugati fegyverek importálása) felé. A nyugati szövetségekkel való nézeteltérések és csatlósások nyomán azonban a török politika más régiók, kapcsolatok felé fordult, így Afrika felé is. Az ezredforduló után Törökország külpolitikai, hadiipari stratégiáját meghatározta Ahmet Davutoglu, aki kijelentette, hogy Törökország afroeurázsiai ország. Az AKP 2002-es hatalomra kerülése óta hihetetlen fejlődésen ment keresztül a török hadiipar, emellett a török-afrikai politikai, gazdasági és katonai (hadiipari) kapcsolatok ügye is.

Hipotézisem, amiből kiindultam, az a feltételezés volt, hogy a török hadiipar képes lehet beszállítóként aktív szerepet vállalni az afrikai államok védelmi iparában és az afrikai haderők fel/átfegyverzésében. Bár a török-afrikai kapcsolatokat nem minden területre kiterjedően elemeztem, de bizonyítottam, hogy Törökország és Afrika között az AKP vezetése alatt számos területen történt figyelemre méltó előrelépés, mint például a diplomácia, a kereskedelem, a beruházások, a kulturális projektek, valamint a fejlesztési projektek terén is. A fókusz ugyanakkor a következő alfejezetekben a hadiipart érintő kapcsolatra irányult. Törökország és Afrika hadiipari kapcsolatának vizsgálatakor ugyanis nem hagyható figyelmen kívül az a kontextus, hogy számos más területen is erősödött Ankara és az afrikai kontinens kapcsolata az elmúlt negyedik évszázadban.

A céloom az volt, hogy bemutassam, hogy a török-afrikai kapcsolatok látványosan erősödtek az elmúlt két évtizedben, és Törökország komolyan veszi Afrikát, mint partnert, és az elmúlt 25 évben komolyan dolgozott a kapcsolatok erősítésén. Bizonyítottam, hogy az 1980-as évektől kezdve kiépült a török hadiipar, és annyira megerősödött, hogy a saját hadseregének szükséges hadiipari termékek nagy részét képes saját hazai gyáraiban előállítani. Egyértelmű, hogy ennek a folyamatnak a legnagyobb támogatója 2002-es hatalomra kerülése óta az AKP-kormány, amelynek vezetői azt a célt tűzték ki, hogy Törökország eljusson a 100 százalékos hadiipari önellátás szintjére. Ezt 2023-ra kívánták elérni, ami csak részben sikerült, de a hivatalos nyilatkozatok szerint Törökország mára 80 százalékban képes saját magának biztosítani a szükséges hadiipari termékeket, ami rendkívüli fejlődést jelent mind az ezredforduló 25 százalékos szintjéhez, mind a 60-70-es évek teljes hadiipari kiszolgáltatottságához képest. Bizonyítottam azt is, hogy ezt a fejlődést a török állam szinte korlátlan támogatása mellett a NATO felzárkóztató programjai, technikai, hadiipari együttműködése segítette elő.

Kimutattam, hogy az alábbi három területen történtek előrelépések a török hadiipar önellátó pozíciójának elérése érdekében:

- A török állami intézményrendszer, együttműködésben a magánszektorral, hatékonyabban működik a hadiipar támogatása érdekében, mint korábban;
- Külföldi importanyagok szerepe napról napra csökken a török hadiipari termékekben.
- A saját hadiipar fejlesztésével az import folyamatosan csökken, ezáltal gyengült a korábbi Nyugattól való hadiipari és politikai függés.

Alfejezetben tárgyaltam azt is, hogy Törökország mára nem csupán sikeresen gyártóvá vált hadiipari megrendelőből, hanem exportőr is lett. Látható, hogy a török hadiipari export folyamatos növekedésben van: míg 2002-ben 248 millió USD értékben exportált védelmi ipari termékeket, 2025-ben már negyvenszer többet, 10.5 milliárd USD értékben. Továbbá Törökország 2019 óta megtriplázta hadiipari termékeit vásárló országainak számát: míg 2019-ben 60 ország vásárolt tőle hadiipari termékeket, ez a szám 2025-re 185-re nőtt. Foglalkoztam továbbá Törökország Afrika felé irányuló hadiipari exportjával is. Egyértelműen megfigyelhető, hogy egyre több török hadiipari termék kerül eladásra az afrikai kontinensen. Látható, hogy afrikai országok részéről van kereslet a török hadiipari termékekre, mivel azok árban és minőségben is felveszik a nyugati országok termékeivel a versenyt, ennek köszönhetően az elmúlt évtizedben

megsokszorozódott a török hadiipari export. Törökországnak tehát van keresnivalója az afrikai hadiipari piacon, és nagy perspektíva áll Ankara előtt ebben a témában.

Ezek alapján bizonyítottam a hipotézisemet, miszerint a török hadiipar valóban képes beszállítóként aktív szerepet vállalni az afrikai államok védelmi iparában és az afrikai haderők fel/átfegyverzésében. Az összegyűjtött tények bizonyítják, hogy a török hadiipar képes az afrikai hadiipari igényeket kiszolgálni, és ez számos más területen is támogatja a török-afrikai kapcsolatok mélyülését.

4 A TÖRÖK HADIIPARI TERMÉKEK VERSENYKÉPESSÉGE AFRIKÁBAN

4.1 Téma felvezetése

Ebben a fejezetben a második hipotézisemet vizsgálom, miszerint: vélelmezem, hogy a török hadiipari termékek képesek felvenni a versenyt a fejlettebb nyugati országok hadiipari termékeivel minőségben, árban és kötelezettségek terén, ezért valószínűleg versenyképesek lehetnek az afrikai piacon.

Ennek a hipotézisnek bizonyítása érdekében megvizsgálom a következőket:

- Van-e igény Afrikában török hadiipari termékekre, és melyik afrikai országok vásároltak már hadiipari termékeket Törökországból?
- Milyen előnyei lehetnek török hadiipari termékeknek egy afrikai ország számára?
- Miért lehet Törökország kedvező beszállító fél afrikai országok számára hadiipar tekintetében?

Ezen kérdések megvizsgálása megmutathatja, hogy versenyképesek-e a török védelmi ipar termékei az afrikai kontinensen.

Ezen hipotézisemnek is fontos részkérdése, hogy milyen mértékben importáltak afrikai országok hadiipari termékeket Törökországból. Ugyanakkor ezt a kérdést már az előző

fejezetben érintettem. Láthattuk az előző fejezetben, hogy Törökország exportált és exportál továbbra is védelmi / hadiipari termékeket az afrikai kontinensre, ez tehát tény. Ennek éves összegét és annak alakulását az évek során már tárgyaltam, a tényeit ezen hipotézisem tárgyalásakor is figyelembe veszem, de ebben a fejezetben nem ismétlem meg újra. Annak fényében tehát, hogy volt és van vételi szándék a török hadiipari termékek kapcsán, megvizsgálom, miért lehet versenyképes Afrikában a török hadiipar.

4.2 Afrikai igény a török hadiipari termékekre

4.2.1 Török hadiipari termékek afrikai vásárlói

Elérhető nyilatkozatok, statisztikák, sajtóhírek alapján képet tudunk kapni arról, hogy mely afrikai országok vásároltak már török hadiipari termékeket. Továbbá bizonyos tanulmányok szintén említenek példákat a kontinensről. Hogy könnyebb legyen átlátni, hány különböző afrikai országot találtam, amely már rendelt Törökországból valamilyen hadiipari terméket, számozni fogom a kutatásokban talált afrikai országokat, amelyek többször szerepel, azt csak egyszer számozom. A számozásom tehát semmilyen rangsort, sorrendet nem tükröz.

A *Defence Turkey* egy török szakmai folyóirat,¹ amelynek célja a török hadiipar legfrissebb szakmai híreinek megosztása, és bár nem állami folyóirat, a török állam hadsereg tisztviselői is gyakran mutatják be ezen a fórumon keresztül a török hadiipar aktuális helyzetét. A *Defence Turkey* és más tanulmányok a következő afrikai államokat említik a török hadiipari termékek vásárlói közt a 2010-es években:

(1.) Tunézia, (2.) Nigéria, (3.) Csád, (4.) Líbia, (5.) Egyiptom, (6.) Burkina Faso, (7.) a Kongói Demokratikus Köztársaság és (8.) Szenegál. [294] [295] [296] [297]

A *Defence Web* információi szerint, amely Afrika egyik legfontosabb hadiipari hírportálja, csak 2018-ban az alábbi afrikai országok vásároltak Törökországból különböző hadiipari termékeket: Burkina Faso, Csád, (9.) Ghána, (10.) Mauritánia,

---

¹ <https://www.defenceturkey.com/>

Szenegál, (11.) Kamerun,(12.) Mozambik, Nigéria, (13.) Dél-Afrikai Köztársaság, (14.) Zambia, (15.) Zimbabwe, (16.) Etiópia, (17.) Kongói Demokratikus Köztársaság. [298]

Törökország először 2019-ben adott el hadiipari termékeket (18.) Tanzániának. [299] Az első török gyártmányú aknamentesítő járműveket (MEMATT) akkor kézbesítették (19.) Togóba, amikor Erdoğan elnök meglátogatta az országot. [300] (20.) Marokkó olyan komoly megrendelőjévé vált a török Baykar cég katonai drónjainak, hogy a cég egy gyártóüzemet is telepít az országba. [301] (21.) Algéria pedig, aki Marokkó regionális ellenfele a Maghreb régióban, [302] az első nemzetközi vevője lett a török állami hadiipari óriás, a Turkish Aerospace Industries (TAI / TUSAS) Aksungur típusú drónjainak. [303] (22.) Angola a TAI-tól vásárolt drónokat. [304] 2022-re pedig (23.) Mali, (24.) Szomália, (25.) Ruanda, (26.) Kenya és (27.) Uganda is importált fegyvereket és katonai járműveket Törökországból. [305] (28.) A szudáni fegyveres erők, helyi nevén Al-Qūwāt Al-Musallahah as-Sūdānīyah, nemzetközileg ismertebb nevén Sudani Armed Forces (SAF) (továbbiakban SAF) számára pedig a legnagyobb török kézi lőfegyvergyártó, a Sarsilmaz² szállított fegyvereket. [306] Több fentebb felsorolt afrikai ország mellett már (29.) Dzsibuti is alkalmazza a török Roketsan rakétagyártó termékeit. [307]

Afrikai országok listája, amelyek már vásároltak török védelmi termékeket
1. Algéria
2. Angola
3. Burkina Faso
4. Csád
5. Dél-Afrikai Köztársaság
6. Dzsibuti
7. Egyiptom
8. Etiópia
9. Ghána

---

² <https://www.sarsilmaz.com/en>

10. Kamerun
11. Kenya
12. Kongói Demokratikus Köztársaság
13. Líbia
14. Mali
15. Marokkó
16. Mauritánia
17. Mozambik
18. Niger
19. Nigéria
20. Ruanda
21. Szenegál
22. Szomália
23. Szudán
24. Tanzánia
25. Togo
26. Tunézia
27. Uganda
28. Zambia
29. Zimbabwe

3. táblázat: Afrikai országok listája, amelyek vásároltak már török hadiipari termékeket

Forrás: A szerző saját kutatása alapján összeállított lista

4. ábra: Afrikai országok, amelyek már vásároltak török hadiipari termékeket
A Szerző saját készítésű térképe

Megállapítható, hogy az afrikai országok több mint fele már biztosan vásárolt török hadiipari termékeket. Továbbá az is látszik, hogy a török hadiipari export egyáltalán nem korlátozódik azokra az észak-afrikai országokra, amelyek egykor az Oszmán Birodalom részei voltak. Bizonyíthatóan értékesítettek török hadiipari gyárakból kikerülő termékeket Afrika más országaiba is. A fent felsorolt 29 ország kapcsán pedig

megjegyzendő, hogy lefedik az afrikai kontinens gazdaságának, népességének és földrajzi kiterjedtségének jelentősebb részét. Az a tény, hogy jó néhány párszázezer fős szigetország (mint a Seychelles-szigetek vagy a Zöld-foki Köztársaság), valamint több 1-2 millió lakosú kisebb ország (mint Eswatini (korábban Sváziföld) vagy Lesotho) kimarad Törökország afrikai vásárlói közül, nem szabad, hogy torzítsa a török hadiipar afrikai kiterjedtségének jelentőségét.

4.2.2 Milyen török hadiipari termékeket vásárolnak afrikai országok?

Általánosságban elmondható, hogy afrikai országok törökországi hadiipari rendeléseiben gyakran megjelenő tétel az elektronikai, műszaki berendezések, páncélozott szállítójárművek és hajók. [308]

A *Defence Turkey* tanulmánya alapján a 2010-es években az alábbi török hadiipari termékek voltak kelendők Afrikában: [309]

- Észak-Afrika országai leginkább gyorsnaszádokat (*fast intervention boats* - FIB) rakétákat, löszert és páncélozott járműveket vásároltak Törökországból.
- A Yonca-Onuk Hajógyártó cég megállapodott az egyiptomi haditengerészettel MRTP20 típusú gyorsnaszád (FIB) gyártásáról. A hajókba ezután Egyiptom az Aselsan állami török gyártótól rendelt STAMP-G távirányítású védelmi rendszereket.
- Törökországban a páncélozott tömegoszlató járműveket TOMA-nak hívják, ami a *Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı*-t jelentő mozaikszó, melynek magyar fordítása: közrendvédelmi beavatkozó jármű. A Nurol Makina (NMS) cég a 2000-es évek elejére fejlesztette ki saját TOMA járművét, melynek neve EJDER TOMA lett (az 'ejder' magyarul sárkány) és ez volt az első ilyen típusú török gyártmányú tömegoszlató jármű. (Ma már több török hadiipari cég is gyárt ilyen járművet.) Lázadások, zavargások elleni fellépés céljára készült a török fegyveres erők számára, komoly ballisztikus védelemmel ellátva. [310] Törökország Líbiába is szállított ilyen járműveket, közvetlenül a második líbiai polgárháború (2014-2020) előtt. A gyártó Nurol Makina számára az első export eladás szintén Afrikához köthető, ugyanis a Kongói Demokratikus

Köztársaság vásárolt ilyen járműveket 2015-ben, és ezáltal afrikai ország volt az első olyan ország a világon, amely importált ilyen török járművet.

- Tunézia és Szenegál EJDER YALCIN 4X4 típusú páncélozott járműveket vásárolt, szintén a Nurol Makinától. (A típus neve a török fantáziánév lefordításával magyarul „Egyenetlen Sárkány” lehetne.)
- Marokkó a török T129 Mk-I ATAK helikopterek beszerzéséről indított tárgyalásokat a 2010-es évek végén. [311] Marokkó 2018-ban és 2021-ben is folytatott tárgyalásokat török helikopterekről, a folyamatot gátolták az USA szankciói Törökországon. [312]

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Közgyűlésének 2019-es jelentéséből szintén képet kaphatunk arról, hogy milyen hadiipari termékeket vásároltak 2018-ban afrikai országok Törökországtól:

- Kerekes páncélozott személyszállító járműveket, többségük, a jelentés szerint, az Otokar cég COBRA típusú terméke. Burkina Faso negyven, Csád húsz, Ghána három, Mauritánia hat, Szenegál pedig huszonöt ilyen járművet importált.
- Törökország továbbá több mint 7200 kézfegyvert (*small and light weapons* - SALW), maroklófegyvereket, öntöltő pisztolyokat, géppisztolyokat exportált afrikai országokba a vizsgált évben. (Ahogy már fentebb említettük, Törökország a kézfegyverek kategóriájában komoly tényező a piacon.) Megrendelő országok a kontinensen: Burkina Faso, Kamerun, Ghána, Kenya, Mozambik, Nigéria, Zambia, Zimbabwe, Etiópia, Szenegál, Kongói Demokratikus Köztársaság. Az afrikai kontinensen Törökország legnagyobb megrendelője ebben az évben és ebben a termékcsaládban a Dél-afrikai Köztársaság volt, közel 5000 db kézi fegyverrel. [313] A nevesített fegyverek: Zig M1911 (gyártója: TISAS)³, ZIG 14 (TISAS)⁴, Zigana M16 (TISAS)⁵, MP5 MTS A3 (MKE)⁶.

---

³ <https://tisasarms.com/en/category/pistols/1911-duty-series/zig-m1911-a1>

⁴ <https://tisaseurope.com/zig-14/>

⁵ <https://www.genitron.com/Handgun/Tisas/Pistol/Zigana-M16/9-mm/Variant-1>

⁶ <https://www.mkeusa.com/en-US/catalogue/sub-machine-guns/mp5-mts-a3/40/1085>

4.2.3 Török cégek, amelyek jelen vannak az afrikai hadiipari piacon

Ha a fenti lista termékeit megnézzük, az alábbi török gyártók exportáltak Afrikába ebben az időszakban: SSB,⁷ MKE,⁸ TİSAŞ,⁹ Katmerciler,¹⁰ Otokar,¹¹ Nurol Makina¹². Az SSB, ahogy láthattuk korábban, egy óriási állami intézmény.¹³ Az MKE, ahogy korábbi fejezeteimben bemutattam, egy nagymúltú állami tulajdonú vállalat,¹⁴ négy pedig magántulajdonban lévő török cég. A Török-Ázsiai Stratégiai Tanulmányok Központja (*Turkish Asian Center for Strategic Studies - TASAM*) tanulmánya az Afrikába irányuló török hadiipari termékek kapcsán az alábbi gyártó cégeket említi: Baykar, Aselsan, TUSAŞ, Otokar és Katmerciler. [314] A Baykar egy török magáncég, amely a Bayraktar TB2 típusú drónjával lett híres. A TUSAS a *Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş.*-t fedi, angol neve miatt TAI-ként is ismert (magyarul Török Repülőgépipari Kft.-nek lehet fordítani) az egyik legnagyobb állami hadiipari cég Törökországban, amely a már említett Török Fegyveres Erőket Támogató Alapítvány (TSKGV/TAFF)¹⁵ leányvállalata, csakúgy, mint a már nemzetközileg is elismert hadiipari elektronikai cég, az Aselsan.¹⁶ A másik hármat már említettük korábban.

Összegezve: a 2. fejezetben is láthattuk, hogy növekszik a török hadiipari termékek exportja Afrika felé, ami bizonyítja, hogy van rá igény és nő a kereslet. Most pedig azt is hozzátehetjük, hogy a török hadiipari termékek vásárlói nem csak a Törökországhoz a Földközi-tengeren kapcsolódó észak-afrikai országok közül kerülnek ki, továbbá nem csupán néhány vásárlót talált napjainkra a török hadiipar Afrikában, hanem szerte az egész kontinensen számos ország hadserege alkalmaz török gyártmányú eszközöket a védelmi rendszerében.

---

⁷ <https://www.ssb.gov.tr/en>

⁸ <https://www.mke.gov.tr/Home>

⁹ <https://tisarms.com/en/about-us>

¹⁰ <https://katmerciler.com.tr/en/institutional/background/>

¹¹ <https://www.otokar.com.tr/about-otokar/about-us>

¹² <https://nurolmakina.hu/en>

¹³ <https://www.ssb.gov.tr/en>

¹⁴ <https://www.mke.gov.tr/About/MKE/15>

¹⁵ <https://www.tusas.com/en/corporate/about-us>

¹⁶ <https://www.tskgv.org.tr/>

4.3 Török hadiipari termék vásárlásának előnyei afrikai országok szempontjából

Mi lehet az oka a török hadiipari termékek terjedésének az afrikai kontinensen? Milyen előnyeit tudjuk kimutatni a török hadiipari termékeknek afrikai országok számára? Miért lehet kedvező egy afrikai ország számára török hadiipari terméket vásárolni?

A feltett kérdésekkel már több hadiiparral foglalkozó riport, elemzés foglalkozott. Itt szeretném összesíteni a kutatásaim során talált válaszokat.

4.3.1 Kevesebb pénzből hatékonyabb hadsereg, a török hadiipari termékek árkategóriája

Az egyik érv, ami a török hadiipari termékek mellett szól Afrikában, hogy kedvezőbbek az áraik, mint a piacvezető, főleg nyugati hadiipari termékeknek.[315] [316] Továbbá Törökország jelentős erőfeszítéseket tesz, hogy kedvező finanszírozási konstrukciókkal csábítson magához megrendelőket.

Egy 2016-os példa jól szemlélteti az árkülönbségeket. Izrael tíz Heron drónt¹⁷ adott el Törökországnak 250 millió dollárért. [317] Ebből a végösszegeből kiindulva, az adásvételi ár összes részletét nem ismerve ugyan, 25 millió dollár volt egy Heron drón ára ebben az évben. A szintén izraeli Aeronautics 15,5 millió dollárért adott egy három drónból álló rendszert, ami körülbelül 5 millió dollár per darabra jött ki. Ezzel szemben a Bayraktar helyi török gyártó 47 millió dollárból ki tudott hozni 12 darab drónt, azaz kb. 3,9 millió dolláros darabáron.[318] A világ egyik leghíresebb drónja az amerikai MQ-9 Reaper pedig ugyanebben az évben 14.5 millió dollár per darab áron kelt el, igaz, nem külföldi volt a megrendelő, hanem az amerikai hadsereg, és ebben az árban nem volt benne a földi irányítóállomás. [319] Természetesen ezek 10 évvel ezelőtti árak, és nem ismerjük a feltételek minden részletét, ugyanakkor a török Bayraktar TB2 még 2024-ben is csak 5 millió dollár/darab áron mozgott. [320] Jelentős árkülönbségekről van tehát szó, ezen a példán keresztül is látható a török termékek költséghatékonysága.

---

¹⁷ <https://www.iai.co.il/product/heron/>

A kedvező árakon túl Törökország arról vált híressé, hogy kedvezményes fizetési feltételekkel próbálja még vonzóbbá tenni hadiipari termékeit. Már 2020 előtt olyan alternatív finanszírozási megoldások terveit készítette elő Ankara, ami ösztönző lehet afrikai országok számára: kedvező hitelek és barter konstrukció.

Törökország a Turk Eximbankon keresztül adna hiteleket afrikai országoknak, hogy azok a rendelkezésre álló nagyobb tőke híján is képesek legyenek megvásárolni a számukra szükséges török hadiipari termékeket. [321]

Továbbá az Védelmi Ipari Elnökség (SSB) ösztönzött olyan tanulmányokat, amelyek vizsgálják a barter megoldások alkalmazását annak érdekében, hogy a török hadiipar beépíthesse ezt a hadiipari üzleteibe olyan partnerországokkal, ahol a pénzügyi finanszírozás akadályokba ütközik, hasznos ipari termékeket, nyersanyagot viszont tudnának szállítani Törökországnak. Ilyen módon egy „fegyvert az áruért” [322] konstrukció jönne létre, amely a tanulmányok szerint más hadiipari nagyhatalmaknál már működött. Oroszország például 2017-ben az 1.1 milliárd dollár értékű Su-35 vadászgép megrendelésének kifizetését nem pénzben, hanem kávéban, pálmaolajban és más árucikkben kapta meg Indonéziától. [323] A Fejlődő Nyolcak (D-8) szervezetben ezt a megoldást Törökország 2023-tól már alkalmazza a többi taggal való együttműködésében. Ebben a szövetségben Afrika egyik legnagyobb gazdasága, Nigéria is szerepel. [324]

4.3.2 Csúcsmínőség csak Nyugatról jöhet? A török hadiipari termékek minősége

Ha tehát a török hadiipari termékek ára, finanszírozása kedvezőnek mondható, ez segíti a versenyképességüket az afrikai piacon. De az ár mellett kulcsfontosságú kérdés a minőség is. A hadseregben alkalmazandó eszközök, termékek minőségének legfontosabb mérőeszköze a nemzetközi elismertség és a harctéren való hatékonyság. Ennek fényében tekintem át a török hadiipari termékek helyzetét vásárlói szemszögből afrikai országokban.

A török hadiipari termékek NATO standardok szerint készülnek, [325] így egy afrikai vásárló az egyik legnagyobb katonai szövetségi rendszer hadiiparának megfelelő minőséget tud vásárolni úgy, hogy közben kedvezőbb áron jut hozzá, mintha például amerikai vagy nyugat-európai gyártótól venné. Az izraeli példa rávilágított arra, hogy

más csúcsmínőséget gyártó hadiiparok termékeivel szemben is nagyon kedvező árakat tudnak kínálni török gyárak.[326] Bizonyos török hadiipari elemzők [327] az állami kommunikációval összhangban [328] hangsúlyozzák, hogy a török hadiipari termékek, amellett, hogy megfelelnek a NATO standardoknak és a török hadsereg igényeinek, már világviszonylatban is csúcsmínőséget képviselnek, ezért a nemzetközi piacon is versenyképesek. Ezen állítások helyességét a korábbi export adatok megerősítik, de nézzük meg a következő alfejezetben, mit mondanak más kimutatások. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a csúcstechnológiás török termékekbe sok esetben amerikai és NATO országok által gyártott alkatrészeket építenek be, így azok még függenek külföldi alkatrészekről, és azoktól függetlenül nem működnek. Erre példa, hogy a Bayraktar TB2 drónba is alkalmazták amerikai, kanadai, német, francia, osztrák, holland gyártók termékeit is, [329] és amikor több ilyen külföldi cég a háborús konfliktusok láttán bojkottálni kezdte a Baykar céget, az egy ideig problémát jelentett a dróngyártásban, bár a török cég később talált alternatív megoldásokat. [330]

4.3.2.1. A minőség egyik bizonyítéka: Török hadiipari cégek a világ legjobb 100 hadiipari cége között

A török hadiipar fejlődésének és a minőség meghatározásának egy külső, a török államtól független bizonyítéka, ha megnézzük, hogy szerepelnek-e török cégek a világ legmértvadóbb rangsoraiban. A két legmértvadóbb rangsort tekinteném át.

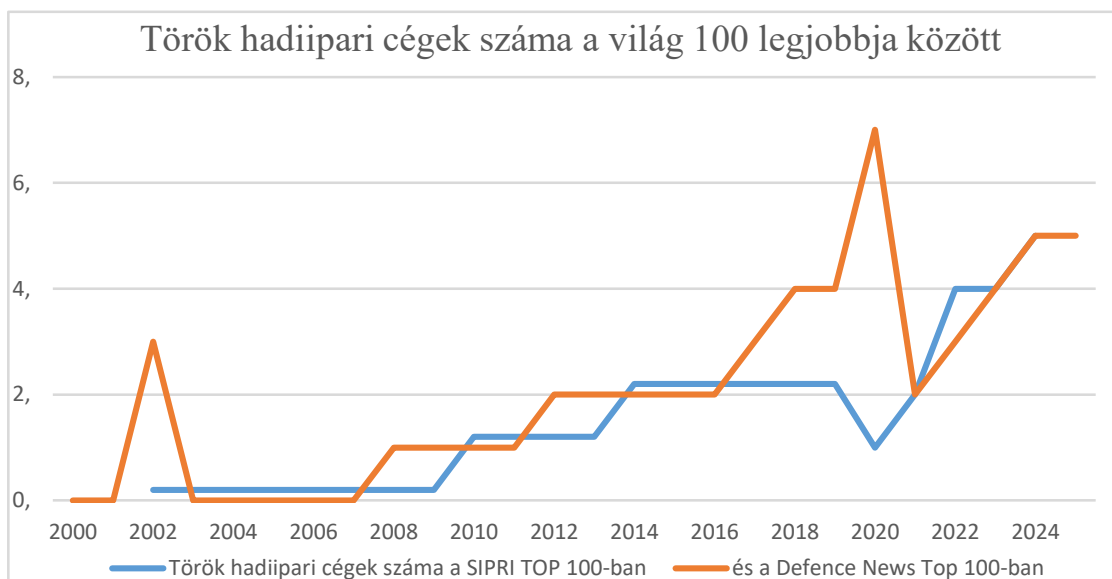
SIPRI már 2002 óta vezeti a TOP 100 fegyvergyártó listáját, így kimutatható, hogy Erdoğan vezetése óta bekerült-e török cég a világ 100 legerősebb fegyvergyártói közé. A lista alapján kimutatható, hogy közvetlenül Erdoğan megválasztása előtt és az AKP uralmának kezdetekor még egy török cég sem került be a világ élvonalába, egészen 2010-ig. Ekkor az Aselsan cég felkerült a 91. helyre a SIPRI Top 100-as listáján, de előtte 2009-ben már a 102. helyen végzett, vagyis épp csak kimaradt az első 100 közül. 2011-ben az Aselsan megőrizte pozícióját, sőt javított, felkerült a 90. helyre, amit 2012-ben is megtartott. 2013-ban elképesztő ugrással a 69. helyen végzett, 2014-ben pedig a 75. helyen. Vagyis egyhuzamban öt éven keresztül ért el sikert az Aselsan cég, egyben mint első, és idáig egyetlen olyan török cég, amelyik nemcsak felkerült a SIPRI Top 100-as listájára, hanem meg is tartotta a helyét öt egymás követő évben. 2014-ben az Aselsan

után újabb török cég került be a Top 100-ba, miután 2013-ban már közel járt a 100-as elítthez a maga 104. helyezéssel: a Turkish Aerospace Industries (török rövidítés TUSAS, nemzetközileg ismertebb rövidítés: TAI) a 94. helyen végzett. 2014 tehát az első év, amikor két török cég is képviseli Törökországot a legjobb 100 nemzetközi cég között. 2015 és 2019 között az öt lista mindegyikén helyezést tudott elérni az Aselsan (2015: 76. hely, 2016: 73. hely, 2017: 67. hely, 2018: 58. hely, majd 2019: 54. hely) és a TAI is (2015: 85. hely, 2016: 82. hely, 2017: 75. hely, 2018: 84. hely, 2019: 76. hely). 2020-ban a TAI lecsúszott a 107. helyre, így kiesett a legjobb 100-ból, de az Aselsan ebben az évben is bekerült az eddigi legjobb eredménnyel a 52. helyre. 2021-ben mindkét török cég újra dicsőséget hozott hazájának: az Aselsan az 54. helyen, a TAI a 83. helyen zárt. 2022 újabb fordulatot hozott: világraszóló diadalmenetbe kezdett a török Bayraktar TB2 drón gyártója, a Baykar cég is, bekerült a SIPRI Top 100-as listán a 75. helyen, valamint az a Roketsan török cég is a 98. helyen végzett, amelyhez többek között a Bayraktar drónhoz használt rakéták gyártása kötődik. A már kipróbált két cég, az Aselsan a 59. helyen, a TAI a 84. helyen végzett. Így a 2022-es SIPRI lista egyszerre több szenzációt is hozott Törökország számára: 1. A lista történelmében először egyszerre 4 török cég is helyezést ért el, 2. a török hadipar büszkesége, a Bayraktar drón gyártója már nem csak a 100-as lista legvégén jutott be, hanem a 75. helyen végzett, holott 2021-ben a 102. hellyel még lecsúszott a listáról. Ez jelentős teljesítmény, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a következő évben még előkelőbb helyen végzett, 2023-ban ugyanis a Baykar már a 66. helyet érte el. De a másik három török cég is a legjobb 100 között maradt: az Aselsan a 52. helyen, a TAI a 75. helyen, Roketsan a 92. helyen. A SIPRI-nél egyelőre a 2024-es adatok érhetőek el. Ebben az évben már öt török cég került be a top 100-ba: (1.) Aselsan 47. hely, (2.) TAI 67. hely, (3.) Baykar 73. hely, (4.) Roketsan 87. hely, és egy újonc török cég, (5.) MKE a 93. helyen. Ez utóbbi 2023-ban már ostromolta a Top 100-at, akkor épp csak két hellyel csúszott le róla. Ami még kiemelendő a lista tekintetében, hogy 2024-re két török cég is, az Aselsan és a TAI már egy évtizede a világ fegyvergyártó cégeinek élvonalában tudott maradni a SIPRI lista alapján. Ami azt illeti, az Aselsan már 15 éve, ráadásul 2024-ben a Top 100 felső felébe került. [331]

A SIPRI Top 100-as fegyvergyártó és katonai szolgáltató cégről szóló listája csak az egyik nagypresztízsű lista, amely figyelemre méltó eredményeket prezentál a török hadipari cégek teljesítménye kapcsán az elmúlt másfél évtizedben. De ne csak egy lista eredményeiből induljunk ki, nézzük meg, hogy más fegyvergyártókkal és katonai

szolgáltatókkal foglalkozó Top 100-as lista is hasonló eredményeket mutat-e a török hadipari cégek feltörekvéséről? A Defense News szakportál, amely szintén elismert szakmai körökben, minden évben összeállítja a 100 legsikeresebb fegyvergyártó és katonai szolgáltató céget a saját kutatott adatai és módszertana alapján. A szakportál Top 100-as listája 2000 óta elérhető, és már 2002-ben három török céget is beemelt a Top 100-as listájába: az Aselsan a 80. helyen, a Turkish Aerospace Industries-t (TAI) a 97. helyen, és a *Hava Elektronik Sanayii ve Ticaret A.S.*-t (HAVELSAN) a 96. helyen. Ugyanakkor 2003 és 2007 között nem említ török hadipari céget a legjobb 100 között, de 2008-ban az Aselsan-t újra az elitben említi, a 97. helyen, és kiválóságát a következő években is megőrzi: 2009-ben 93. helyen, 2010-ben 86. helyen, 2011-ben 80. helyen. 2012-ben pedig újra egyszerre van jelen a listán az Aselsan (76. hely) és a TAI (83. hely). Ez a két cég 2013-ban is rajta marad a listán: Aselsan a 74. helyen, TAI a 85. helyen. A következő években is tartja magát ez a két cég a Defense News Top 100 hadipari cége között: 2014-ben az Aselsan 67. helyen, a TAI 80. helyen, 2015-ben 62. és 78. helyen, 2016-ban 58. és 72. helyen. 2017-ben az Aselsan az 57., a TAI a 61. helyen zár, és ebben az évben felkerül egy harmadik török cég is, mégpedig a Roketsan, a 98. helyen. 2018-as év áttörést hoz, már négy török cég kerül be a Defense News Top 100-ba: Aselsan 55. helyen, TAI a 64. helyen, a Roketsan a 96. helyen és a listán újonc *Savunma Teknolojileri Muhendislik ve Ticaret A.S.* (STM) a 97. helyen. 2019-ben ezek a cégek mind benn maradtak a Top 100-ban: Aselsan 52. helyen, TAI 69. helyen, STM 85. helyen, Roketsan 89. helyen. És ebben az évben először a Defense News beválasztott a Top 100 listájába egy ötödik török céget, az *Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.S.*-t (BMC) is a 85. helyen, érdekes módon holtversenyben egy másik török hadipari céggel, az STM-mel. 2020-ban azonban már ezt is felülmúlták a török hadipari cégek, mert már hét török cég képviseltette hazája hadiparát a Defense News Top 100-ban: Aselsan 48. helyen, TAI 53. helyen, BMC 89. helyen, Roketsan 91. helyen, az STM a 92. helyen, akiket két újonc török cég követett: a *FNSS Savunma Sistemleri A.S.* (FNSS) a 98. helyen, és a HAVELSAN a 99. helyen. A Covid kitörése után viszont megtört a lendület, kiestek török cégek a 100-as listáról, és 2021-ben csak a két eddigi legstabilabb maradt, az Aselsan a 48. helyen és a TAI a 68. helyen. 2022-ben a két stabil török sikercég (Aselsan 49. hely, TAI 67. hely) mellé újra csatlakozott a Roketsan a maga 86. helyével. 2023-ban a Defense News még feljebb értékelt Aselsant, a 47. helyen végzett, mögötte pedig a TAI is megközelítette a top 100 felső felét az 58. hellyel. Utánuk következett a Roketsan (80. hely) majd a listán egy újonc török hadipari cég, az *Askeri Fabrika ve Tersane Isletme A.S.* (ASFAT) a 100. helyen.

Így a Defense News 2023-as listáján 4 török cég ért el helyezést. 2024-ben az Aselsan folytatta a menetelését és elérte a 42. helyet, a TAI is előrelépett az 50. helyre, a Roketsan pedig a 71. helyen zárt, és benn maradt az ASFAT is a 94. helyen. E négy sikeres török hadipari cég mellé elképesztő teljesítménnyel bekerült egy ötödik török cég is, a *Makine ve Kimya Endustrisi* (MKE), rögtön a 84. helyre. A Defense News legfrissebb 2025-ös Top 100 listáján mind az 5 török hadipari cég benn tudott maradni a világ legsikeresebb hadipari cégei közt: Aselsan 43. helyen, TAI 47. helyen, Roketsan 71. helyen, ASFAT 78. helyen, MKE 80. helyen. Ezzel pedig a legutóbbi számok szerint 2 török cég is felkerült a Top 100 lista felső felébe. [332]

5. ábra: Török hadipari cégek a 100-as listákon - grafikon. Forrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> ; <https://people.defensenews.com/top-100/>

A Szerző saját grafikonja

Ha összevetjük a SIPRI és a Defense News hadipari cégek TOP 100-as listáját, kimondhatjuk, hogy Erdoğan hatalomra kerülése óta óriási fellendülésen ment keresztül a török hadipar. Ugyanakkor elmondható, hogy Erdoğan előtt is voltak a világ élvonalához tartozó török cégek, mivel mind az Aselsannak, mind a TAI-nak, mind a HAVELSAN-nak már évekkel 2002 előtt komoly munkát, fejlesztést kellett végezniük ahhoz, hogy 2002-ben már jegyezze őket a Defense News a Top 100-as hadipari listán. Az is látható, hogy volt ugyan a Defense News Top 100-listáján egy kiugró 2002-es év három török hadipari céggel, utána viszont hosszú évekig egyetlen török céget sem

jegyzett a Top 100-ban sem a Defense News, sem a SIPRI. A Defense News csak 2008-tól, a SIPRI listáján pedig csak 2010-ben jegyezték ismét török hadiipari céget a legerősebb 100 között. Ebből egyértelműen látható, hogy Erdoğan vezetésével lendületet kapott a török hadiipar, mivel az AKP ösztönözte a helyi török gyártást és célként tűzte ki az önálló hadiipart. Ez a politika elősegítette, hogy a 2010-es évektől török cégek nem különlegességként, ritka esetben kerültek be a legjobb 100 közé a hadiipar tekintetében, hanem stabilan, állandó helyezétként szerepelnek a listán, sőt egyre feljebb kerülnek a rangsorban, olyannyira, hogy Törökország tényezővé vált rangos hadiipari cégek hazájaként.

Vizsgáljuk meg a Top 100-as listákat a legutóbbi évekből, rangsorolva az országokat, ahonnan származnak, hogy képet kaphassunk arról, hogy milyen szintet ért el a török hadiipar világviszonylatban 2026-ra.

	2023		2024		
1.	USA	41 cég / 100	1.	USA	39 cég / 100
2.	Kína	9 cég / 100	2.	Kína	8 cég / 100
3.	Anglia	6 cég / 100	3.	Anglia	7 cég / 100
4.	Németország	5 cég / 100	4.	<u>Törökország</u>	5 cég / 100
5.	Franciaország*	4.5 cég / 100			
6.	<u>Törökország</u> / Japán	4-4 cég / 100			

A Top 100 hadipari cég a SIPRI 2023-as és 2024-es listájában országok szerint

Forrás: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>

Szerző összeállítása

*Az Airbus cég telephelye Hollandia, de székhelye Franciaország, ezért különböző módon jelölik a ranglisták. Én úgy számoltam, hogy 50% francia.

4. táblázat: A Top 100 hadipari cég a SIPRI 2023-as és 2024-es listájában országok szerint

A SIPRI adatbázisában 2026. év elején csak a 2023-as és 2024-es cégrangsorok elérhetőek. 2023-ban 4 török hadiipari cég került be a 100 legjobb közé, így Törökország a 6. ország lett, ha országonként rangsorolunk, 2024-ben viszont 5 török céget jegyzett a SIPRI a 100 legjobb között és így Törökország 4. lett az országonkénti rangsorban a legjobb hadiipari cégek tekintetében.

	2024			2025	
1.	USA	48 cég / Top 100	1.	USA	49 cég / Top 100
2.	Anglia	6 cég / Top 100	2.	Anglia	6 cég / Top 100
	Kína	6 cég / Top 100		Franciaország*	5.5 cég / Top 100
3.	Németország	5 cég / Top 100	3.	Kína	5 cég / Top 100
	<u>Törökország</u>	5 cég / Top 100		<u>Törökország</u>	5 cég / Top 100
	Franciaország*	4.5 cég / Top 100	(4.)	(Németország)	4 cég / Top 100
<p>Defense News szerinti Top 100 hadiipari cég országonként csoportosítva Forrás: https://people.defensenews.com/top-100/ A Szerző saját összeállítása *Az Airbus cég telephelye Hollandia, de székhelye Franciaország, ezért különböző módon jelölik a ranglisták. Én úgy számoltam, hogy 50% francia.</p>					

4. táblázat: A Top 100 hadiipari cég a Defense News 2024-es és 2025-ös listájában országok szerint

A Defense News már publikálta a 2025-ös listáját is, így a tavalyi évre is összeállíthatjuk az országonkénti rangsort. A 2024-es Defense News lista kapcsán kiemelendő, hogy országok tekintetében Törökország dobogós helyen végzett, hiszen a 100 cég között 5 török cégnek sikerült a listára kerülni. A 2024-es dobogó legcsúcsán az Amerika Egyesült Államok áll a maga 48 cégével, a 2. helyen Kína és az Egyesült Királyság 6-6 céggel, utánuk következik az előbb említett Törökország, aki Németországgal osztozik a dobogó harmadik fokán, mivel szintén 5 német cég került a listára. Ha megnézzük a Defense News 2025-ös Top 100-as listáját, megállapítható, hogy az 5 török cég szereplése a legerősebb 100 hadiipari cég között tekintélyes számnak

mondható, hiszen a sokkal népesebb és nagyobb Kínának is csak 5 cége szerepel a listán, és Törökország Kínával holtversenyben 3. helyezett országok tekintetében. Ráadásul míg Kína 2024-ről 2025-re a 2. helyről a 3. helyre csúszott, a korábban 3. Németország pedig a dobogóról is lemaradt, addig Törökország meg tudta tartani pozícióját a dobogó harmadik fokán 2024 után 2025-ben is.[333] A rangsorokból kiviláglik, hogy Törökország hadiipar tekintetében nem elhanyagolható tényező, hiszen 2026-ra sikeresen feltörekvő országgá vált. Ahogy a diagrammon is látszik, egyre több török hadiipari cég jelenik meg a világ élvonalában, ami egyértelműen jelzi a török hadiipari termékek minőségbeli erősödését, és igazolja, hogy a török hadiipari termékek kiállják a versenyt a csúcsmínőségű nyugati termékekkel.

Érdekes módon orosz hadiipari cégek és Oroszország évek óta nem, vagy alig jelennek meg a rangsorokon, ez azonban nem jelenti azt, hogy az orosz hadiipar ne lenne erős, mindössze arról van szó, ahogy a rangsorokat készítő kutatók is bevallják, hogy az orosz hadiipari cégek adatait egy ideje nem hozzák nyilvánosságra, ha mégis, akkor csak korlátozva, ezért nem tudják megjeleníteni őket a listákon. [334]

A Top 100 hadiipari cég listájának országok szerint összeállított sorrendjében az első és második hely között monumentális szakadék tátong. Az USA sikeres hadiipari cégek tekintetében toronymagasan vezet, olyannyira, hogy ha a Defense News Top 100 lista alapján készített országokéi rangsorban nem lenne holtverseny miatt a dobogó második és harmadik fokán egyszerre több ország is, akkor teljesen túlszaturált a különbségek prezentálása. A SIPRI 2023-2024-es listái alapján ugyanis a 2. és 3. országok sikeres hadiipari cégeinek száma összeadva sem teszi ki az USA helyezett cégeinek 38 százalékát. Ha pedig a Defense News Top 100 listáit nézzük, még akkor is, ha a holtversenyek miatt egynek vesszük a 2. és 3. helyen végzett országok helyezést elért hadiipari cégeit, ami 2024-ben 5 országot, 2025-ben 4 ország cégeit jelenti, akkor is alig teszik ki az Egyesült Államok hadiipari cégeinek számának felét. Ha pedig egyesével hasonlítanánk össze az USA-t mint 1. helyezettet és egy 2. helyezett országot, mint Kína, Anglia vagy Franciaország, akkor egyértelművé válik, hogy az USA behozhatatlan előnyre tett szert a világ hadiipari versenyében. Túlzás nélkül hozzátehetjük, hogy az egész világ hadiipari cégeit tekintve az USA hadiipari cégei hegemon helyzetben vannak, hiszen a SIPRI és Defense News listái alapján is amerikai cégek teszik ki a világ 100 legsikeresebb hadiipari cégeinek felét. A 2025-ös Top 100 listáján már 49 amerikai cég szerepel, ráadásul a dollármilliárdos bevételeket tekintve ez a hegemonia még

erősebb. Ugyanakkor Törökország esetében érdemes kiemelni, hogy olyan magas szintre fejlesztette a hadiiparát, amivel számottevő tényezővé kezd válni a világ vezető hadiiparainak sorában.

A Top 100-as hadiipari cégek között megjelenő török cégek	
Cég neve	Háttere
Aselsan, katonai és civil telekommunikáció, radarok, elektronikai hadviselés, fegyverek, parancsnoksági és navigációs rendszer (https://www.aselsan.com.tr/en)	TSKGV/TAFF állami alapítvány tagja
TAI / TUSAŞ (<i>Turkish Aerospace Industries</i>) repülőgépgyártó (https://www.tusas.com/en/)	TSKGV/TAFF állami alapítvány tagja
Roketsan, rakétagyártó (https://www.roketsan.com.tr/en/)	TSKGV/TAFF állami alapítvány tagja
Havelsan, katonai szoftver specialista (http://www.havelsan.com.tr/en/)	TSKGV/TAFF állami alapítvány tagja
STM (<i>Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret AŞ</i>) katonai technológiák specializációja (https://www.stm.com.tr/en)	A Védelmi Ipari Elnökség (SSB) alapította, kormányhoz közeli
ASFAT (<i>Askeri Fabrika ve Tersane Isletme A.S.</i>) katonai gyárat foglal magában (https://asfat.com.tr/)	Kormány közeli cég
Baykar, Bayraktar TB2 drón gyártója (https://baykartech.com/en/)	Családi vállalkozásból nőtt ki. Egyik örököse, aki vezető is a cégben, Erdoğan lányát vette el feleségül 2016-ban.
MKE (<i>Makine ve Kimya Endustrisi</i>) A török hadsereg egyik fő beszállítója (https://www.mke.gov.tr/)	Török állam alapította 1950-ben

FNSS (<i>FNSS Savunma Sistemleri A.S.</i>) páncélozottjárművek gyártója (https://www.fnss.com.tr/en)	Magáncég
BMC (<i>Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.S.</i>) harcászati járművek gyártója (https://www.bmc.com.tr/en)	Magáncég, török-katari együttműködés

5. táblázat: Török cégek a top 100 hadiipari cég listáján és azok háttere

Szerző saját összeállítása

A Top 100 listán megjelenő török cégek háttere kapcsán szembevetendő, hogy többségük állami cég, vagy állam által kiemelten támogatott alapítvány vagy magáncég. Ez is bizonyítja, hogy a Törökország hadiiparának sikere mögött a török állam eltökélt támogatása áll.

4.3.2.2. Török hadiipari termékek használata fegyveres konfliktusokban

Ahogy korábban említettem, a hadiipari termékek hatékonyságát és minőségét könyörtelenül, de reálisan a háborús helyzetekben nyújtott teljesítményük mutatja. A nemzetközi hadiipari piacon erre külön szóösszetétel született angolul: *'combat proven'*, azaz: harctéren bizonyított az eszköz. Az AKP vezetése óta az ugrásszerűen fejlődő török hadiipar termékei számos háborús konfliktusban teljesítettek sikeresen.

A T129 Mk-I ATAK helikopterek sikeresen szerepeltek Törökország *Zeytin Dalı Harekâtı* (magyarul: Olajág hadművelet, angolul: Operation Olive Branch) nevű hadműveletében **Szíriában**. Ez a tapasztalat növelte a termék presztízsét, Marokkó ennek hatására indított tárgyalásokat a török helikopterek beszerzéséről. [335] [336]

Líbiában az elmúlt évtizedben szintén bevetésre kerültek török hadiipari termékek, hiszen Törökország radikálisan beavatkozott a második líbiai polgárháborúban (2014 - 2020), fegyveres erővel, hadiipari termékekkel és kiképzésekkel támogatta az ENSZ által elismert líbiai kormányt (Nemzeti Megállapodás Kormánya - GNA) az ellene lázadó Halifa Haftár által vezetett LNA-vel szemben. Számos török hadiipari termék vizsgázott ebben a konfliktusban is a harctéren. [337]

A török drónipar fellendülése mögött az is áll, hogy több török gyártmányú drón sikeresen tudott csapást mérni különböző hadiipari nagyhatalmak által gyártott védelmi rendszerekre. Szíriában, Örményországban és Ukrajnában orosz védelmi rendszerekkel szemben vittek véghez sikeres támadásokat török drónok. A szudáni konfliktusban pedig kínai védelmi rendszereket sikerült megsemmisítenie török drónoknak. [338]

2020-ban második alkalommal alakult ki fegyveres konfliktus **Azerbajdzsán** és Örményország között a Nagorno-Karabakh régió miatt. Minden túlzás nélkül elmondható, hogy a konfliktust az döntötte el, hogy Törökország Bayraktar TB2 drónokat adott az azeri félnek, így Azerbajdzsán annyi emberi és anyagi veszteséget tudott okozni az örményeknek, amivel határozott fölénybe került, Örményországnak fel kellett adnia a harcokat. [339] A Bayraktar TB2 drón a figyelem középpontjába került a világpolitikában és a médiában, és a hadiipari piacon is megnövekedett a termék tekintélye, így Afrikában is. [340]

Amikor 2022-ben elindult az **ukrajnai háború**, Törökország számos Bayraktar TB2 drónt adott el az ukrán haderőnek, amellyel nyilvánvaló sikereket értek az orosz csapatokkal szemben. [341] [342] Mind az azeri-örmény, mind az orosz-ukrán konfliktusnál kiemelendő, hogy a Bayraktar TB2 drón magas minőségben dokumentálta a támadásait, és ezek a felvételek világszerte ismertté tették nem csak a konfliktus részleteit, hanem a harci drón hatékonyságát is. Mindkét országban orosz védelmi rendszereket sikerült hatástalanítani a török drónoknak, és a hadiipari nagyhatalom termékeivel szemben aratott sikerek szintén erősítették a hírnevét világszerte, ami további hadiipari megrendeléseket generált világszerte, így Afrikában is. [343]

Szudánban a 2023 óta tartó polgárháborúban szintén szerepeltek török drónok: a Bayraktar Akinci drón a kínai légvédelmi rendszerrel szemben tudott sikeres támadást véghezvinni, ezáltal egy újabb hadiipari nagyhatalom termékével szemben vizsgázott sikeresen török gyártmány. [344] Törökország a szudáni hadsereget (SAF) támogatja az ellene lázadó Gyorsreagálású Támogató Erők (RSF) (továbbiakban: RSF) ellen, és jelentések szerint a SAF török drónok segítségével ért el légi fölényt a konfliktusban. [345] [346]

Maliban a kormány már 2012 óta folyamatos harcban áll az országban felkelést indító dzsihadista és szeparatista csoportokkal. Az Azavád Felszabadító Front (*Front pour la liberation de l'Azawad* - FLA) Mali észak régiójában akarna független államot

létrehozni. De dzsihadisták is erőszakos harcokat vívnak Mali állama ellen, és több régiót uralnak az országban, főképp a *Jama'at Nusrat al-Islam wa-l-Muslimin* (JNIM) (magyar jelentése: Az iszlámot és muszlimokat támogatók csoportja) (továbbiakban JNIM), amely az Al-Kaidával áll kapcsolatban. Mali hivatalos hadserege (*Forces Armées Maliennes - FAMA*) (továbbiakban: FAMA) külföldről való hadiipari importtal erősítette haderejét, így Törökországból is. Törökország ráadásul tevékenyen próbálja kihasználni, hogy Franciaország 2022-ben kivonult Maliból, annak érdekében, hogy szerepet kapjon az ezzel létrejött hatalmi vákuumban. [347] 2022 óta a Maliban zajló harcokban török Bayraktar TB2 és Bayraktar Akinci drónokat is használt a FAMA. [348] Az előbb említett JNIM szalafista dzsihadista szervezet a franciák Maliból való 2022-es kivonulása óta még nagyobb területet tudott fennhatósága alá vonni, nem csak Maliban, hanem **Burkina Fasóban** és Csádban is. Törökország erősíti kapcsolatait gazdasági és biztonsági területen is Burkina Fasóban Ibrahim Traoré századossal, aki katonai puccsal került az ország élére 2022 szeptemberében. [349] Burkina Faso hadserege (*Forces armées du Burkina Faso - FABF*) szintén hajtott már végre támadásokat török Bayraktar TB2 drónokkal a dzsihadistákkal való harcok során. [350]

Etiópiában is szerepet kaptak török gyártmányú drónok éles háborús konfliktusban 2020-2022 között a Tigré Népi Felszabadítási Front (*Tigray People's Liberation Front - TPLF*) nevű milícia ellen zajló polgárháborúban, [351] amelynek során az etióp hadsereg török drónokat vetett be, ezek közül a Bayraktar TB2 drón típust nevesítették tanulmányok.[352][353] Továbbá a **nigeri** katonai kormány is kapott török harci drónokat a Boko Haram terroristái elleni harcaihoz. [354]

4.3.3 Törökország megítélése az afrikai kontinensen

Afrikában a török hadiipari termékek versenyképességét erősíti Törökország megítélése is a kontinensen.

Észak-Afrika tekintetében Törökország előnyére szolgál a közös nevező az iszlám vallás és kultúra tekintetében, amit erősít a földrajzi közelség is.[355] Törökország számára Észak-Afrika az egykori Oszmán Birodalom részeként a neooszmán eszme miatt is fontos terület, de kulcsfontosságú Ahmet Davutoglu külpolitikai doktrínája tekintetében is. [356] Észak-Afrika szemszögéből úgy is lehet tekinteni Törökországra,

mint egykori gyarmattartó hatalomra, [357] de a régió országai szemszögéből ennél talán lényegesebb, hogy Törökország az egyetlen olyan hatalom, akivel kapcsolatba kerülhetnek a Földközi-tengeren keresztül, stabil hatalom és muszlim háttérű, továbbá a hadiipara napjainkra egyre nagyobb hírnévnek örvend világszerte.

Afrika északi része sok szempontból speciálisabb helyzetben van. Egyrészt mert úgy afrikai, hogy közben az arab és iszlám világhoz is kapcsolódik, továbbá az úgynevezett MENA országokhoz is szokták sorolni ezt a régiót. A MENA országok a Közel-Keletet és Észak-Afrikát jelöli, egy betűszó, ami a „Middle East North Africa” kezdőbetűiből áll össze, és Marokkótól Iránig tartó vonalon terül el. Afrikán belül ide tartozik tehát Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, de gyakran ide sorolják Nyugat-Szaharát, Mauritániát, Szudánt és Szomáliát is. A MENA országokban a hadiipar tekintetében gyakoribb igény, hogy ne csupán kész termékeket vásároljanak külföldről, hanem ipari kooperáció keretén belül közösen gyártsanak le fontos hadiipari eszközöket, járműveket, hogy ezáltal a saját iparuk termékeit is felhasználják a végtermékben. Törökország ebben kifejezetten együttműködő, sőt állami szinten ösztönzik a török hadiipari cégeket, hogy kooperáljanak olyan országok gyártóival, ahol erre igény mutatkozik, mivel Törökország kifejezett stratégiája, hogy a **partnert is lássák** a török hadiiparban, ne csak a beszállítót. [358]

Szubszaharai Afrikában ugyanakkor bizonyos értelemben előnyösebb Törökország megítélése, mivel Törökországot nem tartozik az egykori gyarmattartó hatalmak közé. Mivel az egykori gyarmattartó nyugati hatalmaknak (főképp Franciaországnak és Nagy-Britanniának) máig élő befolyása van a kontinensen, egykori gyarmataik társadalmában komoly ellenérzések is kialakultak feléjük, ami nehezíti a mai politikai, hadiipari kapcsolatokat a már független afrikai országokkal. Ezekben a társadalmakban a Törökországgal való kapcsolat olyan új partner bevonását jelentheti hadiipari együttműködések, megrendelések terén, akivel a kapcsolatot nem terheli a gyarmatosítás rossz történelmi emléke és csalódásai. Ráadásul Törökország ki is használja a volt gyarmattartókkal szembeni ellenérzést, amikor bizonyos afrikai országokban, mint például Maliban, hangsúlyozza, hogy a gyarmatosító Franciaországgal szemben Törökország olyan külföldi partner hatalom lehetne, amelynek gondolkodása közelebb áll Malihoz. [359]

A hadiipari együttműködések Afrika tekintetében azért is kulcsfontosságúak, mivel az afrikai országok egyik legnagyobb problémája a biztonsági helyzet labilitása. Az afrikai országok és korábbi gyarmatosító hatalmaik között fennálló hagyományos partnerség nem tudta fenntartani a békét és a stabilitást a kontinensen. Számos konfliktus alakult ki Afrika- szerte, amiben a nyugati szövetségesek nem voltak képesek megfelelő segítséget nyújtani.[360] Ilyen traumát jelentett például a ruandai népirtás idején a francia kormány tétlensége, amelynek hatása máig tart, többek közt ezért távolodott el „Afrika Svájca” Franciaországtól és váltotta fel az országban a korábban nemzetközi nyelvként elterjedt francia nyelvet az angol.[361]

Törökország ezzel szemben új, megbízható erőként akarja pozicionálni magát, amely hadiipar tekintetében is erős, és képes segíteni Afrikában, ha kell. Ezt a képet erősítette az előbb említett líbiai beavatkozáson kívül, hogy Törökország 2011-től komoly humanitárius támogatást nyújtott Szomáliában, amikor az ország az éhínség idején egyszerre küzdött rendkívül nehéz humanitárius és politikai válsággal. Törökország kulcsfontosságú szerepet játszott az ország biztonságának stabilizálásában is hadiipari termékek exportálásával, kiképzésekkel, sőt katonai bázis kiépítésével is. Szomália esetét azért is érdemes kiemelni Törökország kapcsán, mert az Afrika szarván lévő ország szinte az egész világtól elszigetelődött, és jóllehet komoly válsággócnak számított, a beavatkozástól számos külföldi hatalom tartózkodott. Törökország szomáliai eredményessége Ankara külpolitikai tekintélyét is jelentősen növelte mind Afrikában, mind világszerte. [362]

Törökország jó híréhez Afrikában hozzájárult az is, hogy több afrikai konfliktusban közvetítőként lépett fel. Ankara közreműködésével jött létre béketárgyalás a szomáliai és az etióp kormányok között 2024. év végén. [363] Szudánban a világszinten problematikus és robbanásig feszült a polgárháborús helyzetben Törökország tett erőfeszítéseket a felek közti közvetítésre 2025 első napjaiban. [364] A polgárháború kitörése után (2023) Törökország hivatalosan a szudáni hadsereget (SAF) támogatja hadiipari eszközökkel az ellene lázadó RSF-el szemben, ugyanakkor egyes beszámolók aggodalmukat fejezik ki, hogy az RSF-hez is kerültek török fegyverek.[365] Eközben az ENSZ hosszú évek óta fegyverembargót tart fenn Szudán tekintetében, és a hadsereg és fegyveres csoportokkal szemben egy civil kormány létrejöttét sürgeti.[366] Annyi viszont elmondható hadiipari szempontból, hogy török Bayraktar drónok nélkül a SAF nem tudná uralni a szudáni légteret. [367]

További előnye a török hadiipari termékeknek az afrikai országok számára, hogy ha Törökországból vásárolnak, akkor kimaradhatnak a hadiipari nagyhatalmak rivalizálásából. Egy afrikai országnak tartania kell attól, hogyha egyik hadiipari nagyhatalomtól vásárol, azzal a másik nemtetszését váltja ki. Például ha egy afrikai ország Oroszországtól vagy Kínától vásárol, akkor számolnia kell az USA és/vagy az EU retorziójával. A Törökországgal való kereskedelmi vagy hadiipari kapcsolat megítélése azonban más, török hadiipari terméket úgy is vásárolhatnak afrikai országok, hogy azzal „egyik nagyhatalmat sem ingerlik fel”. [368] [369]

Törökország az ISIS elleni harcokban való részvétele miatt a terrorcsoportok elleni harcok kapcsán is hírnevet szerzett. A radikális terrorizmus Afrikában is központi probléma, és Törökország afrikai hírnevét az is erősítette, ahogy láthattuk, hogy támogatja afrikai országokat terrorista csoportok elleni harcát: Nigert a kontinens legrettegettebb terrorista csoportja, a Boko Haram elleni harcokban, [370] Szomáliát az al-Shabaab ellen, Malit és Burkina Fasót a JNIM ellen.

4.3.4 Törökország hozzáállása: partneri viszony és kölcsönös előnyök ('win-win')

Török hadiipari termékek vásárlásának kedvez Afrikában a török állam partneri viszonyulása is az afrikai országokhoz. A gyarmati történelem traumái, a volt gyarmattartókkal szembeni ellenérzések, és más hadiipari nagyhatalmak szigorú eladási feltételei közepette Törökország azt hangsúlyozza, hogy Ankara nem alá-főlé rendeltségben gondolkodik afrikai országokkal való kapcsolataiban, nem csak piacot lát a kontinensben, hanem partnerként viszonyul az afrikaiakhoz. A Török Köztársaság Külügyminisztériumának honlapján Törökország Afrika-partnerségi politikája kapcsán az olvasható: „*célunk, hogy (...) kétoldalú kapcsolatainkat az egyenlő partnerség és a kölcsönös előnyök ('win-win') alapján fejlesszük.*” [371]

Ahogy korábban láttuk, a török-afrikai konferenciák, csúcstalálkozók célkitűzéseikben hangsúlyozzák a partnerség és a kölcsönös előnyök, a “win-win” alapelvét. Példa erre, hogy a Törökország–Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumokon (TABEF) [372] és a Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozókon [373] a fentiek hangsúlyozottan ki vannak emelve. Maga Erdoğan elnök is nyomatékosítja beszédeiben,

hogy Törökország Afrikával való kapcsolatait erre az alapelvre kívánja építeni, [374] ahogy más török intézmények vezetői is ezt hangsúlyozzák. [375]

Előnyére válik Törökországnak, hogy úgy viszonyul Afrikához, mint aki elfogadta, hogy a kontinensnek hozzá illő megoldásokra van szüksége, és nem kényszeríthető rá egy megoldás, még akkor sem, ha máshol jól működik. Erdoğan és más török vezetők is gyakran ismétlik, amit a török állam az Afrika-partnerségi politikája mottójává is tett: „*afrikai problémákra afrikai megoldásokra van szükség.*” [376] Erre azért tartottam fontosnak kitérni, mert ebből is az látható, hogy Törökország ráértett arra, hogy az afrikai kontinensen ez a fajta retorika sokkal kedvezőbb, mint az ellentmondást nem tűrő nagyhatalmi kommunikáció, amihez az afrikai nyersanyagok és piac gátlástalan kihasználása társul. Törökország szemmel láthatóan tudatosan azt szeretné hangsúlyozni, hogy tisztában van az afrikai viszonyokkal, és nem csak jönni és vinni akar valamit a kontinensről, hanem együttműködni. Véleményem szerint ez is segíti a török hadiipar exportjának növekedését Afrikában.

4.3.5 Fegyver és hadiipari termékek vásárlásával járó kötelezettségek:

Törökország kevesebb feltételt támaszt

A török hadiipari termékek vásárlásának másik előnye Afrika szempontjából, hogy kevesebb kötelezettséggel jár a megvásárlásuk. A nyugati hadiipari termékek csúcsmínőséget képviselnek ugyan, de nem csak drágábbak a török termékekénél, hanem az eladó bizonyos kötelezettségeket, feltételeket is szab a vételi ár kifizetése mellett. Például politikai elvárásokat támaszt, vagy korlátozza a felhasználás lehetőségeit. Törökország ezzel szemben azt választotta, és ezt a képet építi is magáról, hogy nem támaszt politikai feltételeket azokkal az országokkal szemben, akik hadiipari terméket vásárolnak tőle. [377] [378]

Az alábbiakban kutatásaim alapján szeretnék kiemelni néhány történelmi és jelenkori példát, amivel azt szemléltetném, mit jelent, ha egy hatalom politikai kondíciókat szab a hadiipari termékek vételára mellé. A két világháború között Törökország katonai repülőgépeket vásárolt az Egyesült Államoktól. Nem sokkal később Ankara rájött, hogy szüksége lenne amerikai szakemberre, mint technikai tanácsadóra, aki segítené a török pilóták kiképzését, ezért kérte Washington, hogy küldjön számára

ilyen személyt. A kérést az USA elutasította, arra hivatkozva, hogy a Törökországgal való politikai kapcsolatai nem indokolnak ilyen szintű bizalmat. [379] Ez az eset is rávilágít arra, hogy az USA közel egy évszázada elindult azon az úton, hogy a hadiipari termékeinek nem csak pénzbeli ára van, hanem politikai is. Ennek megerősítésére hozok további példákat. Az 1980-as és 90-es években Amerika számos alkalommal korlátozta a Törökországnak eladható katonai termékeket és a katonai segítséget, amit többek közt azzal indokoltak, hogy Törökországban „rossz az emberi jogi helyzet”. [380]

1990-es években Németország úgy adott el bizonyos páncélozott járműveket Törökországnak, hogy a szerződésbe belefoglalta, csak olyan támadás során használhatják fel ezeket, ami nem NATO-tag felől érkezik. Miután Törökország használta ezeket belföldön is a kurdok ellen, Németország export tilalmat rendelt el Törökországgal szemben. [381] Ez az eset nem a politikai előfeltétel megszabására példa, hanem arra, hogy egy hadiipari hatalom nem csupán eladta a termékét, hanem korlátozta is annak felhasználását. Németország hasonlóan járt el Ukrajna esetében, ahol megszabta, hogy a tőle vásárolt nagy hatósugarú rakétákat úgy használhatja a háborúban, hogy Oroszország határain belül nem támadhat velük. Ugyanígy tett Nagy-Britannia és Franciaország is, majd később mindhárom ország közösen feloldotta ezt a korlátozást. [382]

Az amerikai hadiipari termékek vásárlásakor az USA többnyire elvárja, hogy a vevő ne vásároljon más, az USA-val szemben ellenséges országtól. Erre példa, amikor szankcionálta Törökországot, és visszatartotta a megrendelt F35-os vadászgépeket, mivel Ankara megvásárolta Oroszországtól az S-400 légvédelmi rendszert. [383] Ennek hátterét bővebben kifejteném: 2015-ben Törökország számára kulcsfontosságú volt egy hatékony légvédelmi rendszer beszerzése az ISIS rakétaival szemben. Kínával már kilátásban volt a FD-2000 légvédelmi rendszer megvásárlása 3.4 milliárd dollárért, amit végül Törökország csak a NATO országok nyomása miatt mondott le, holott az ár és a szolgáltatás is kedvező lett volna. [384] Ugyanakkor az USA vonakodott megállapodni Ankarával egy alternatív amerikai termék eladásáról. Törökország időközben két ügyet is sérelmezni kezdett: az USA megállapodott a szíriai kurdok fegyveres csoportjával, a Kurd Népvédelmi Egységekkel (YPG) az ISIS-szel szembeni közös harcban, miközben Törökország az YPG-t terrorszervezetként tartja számon.[385] Továbbá Ankara sérelmezte, hogy az Amerikában élő Fethullah Gülent miért nem tartóztatja le Amerika, vagy adja ki Törökországnak, holott az AKP őt tartotta a 2016-os puccs szellemi atyjának. Mindezek után történt az, hogy Törökország 2019-ben végül Oroszországtól vásárolta

meg az S-400 légvédelmi rendszert, ami úgy lett kifejlesztve, hogy amerikai F35-ösök ellen is hatékony. Az ügylet hírére Amerika leállította a közös F35-ös programot Törökországgal, holott Törökország addigra egymilliárd dollárt áldozott a projektre. Formálisan Törökország már a tulajdonosa volt a körülbelül 100 darab F35-ösnek, ám mivel még nem készült el mindegyik, így az USA megakadályozta, hogy legyártsák Törökországnak, a másik részét, ami már elkészült, nem engedte eljutni Törökországba. A hivatalos amerikai álláspont szerint Törökország megsértette a NATO szabályait, mert az orosz légvédelmi rendszer és amerikai vadászgépek nem férnek meg egymás mellett, ráadásul veszélyeztetnék az F35 hadiipari titkait és a fejlesztés jövőjét. Az Egyesült Államok ezzel a lépéssel egymilliárd dollárt veszített, de a védelmi beszerzésekért felelős államtitkár, Ellen Lord véleménye szerint Törökország 9 milliárd dollárt veszített a közös programból való kimaradással. [386] Ez az eset rávilágított a nyugati hadiipari termékekkel kapcsolatos kötelezettségek problematikájára, hiszen az USA nem csupán árat szabott Törökország számára a vadászgépekért és a programban való részvételhez, hanem perdöntő fontosságú módon elvárta Törökországtól, hogy ne vásáron orosz légvédelmi technológiát, ha amerikai harci gépeket akar.

Törökország a fentiekkel ellentétben nem akar politikai és felhasználásbeli elvárásokat támasztani hadiipari megrendelői felé, hanem, ahogy láthattuk is fentebb, könnyíteni akar mind a fizetési feltételeken, mind az export procedúrán, és leginkább piaci alapon tekint a hadiipari termékei eladásaira, nem prioritás számára felügyelni, hogy a vevője hol és ki ellene használja fel. [387] [388] [389] Afrikában ez a fajta szabad felhasználású rendszer előnyt jelenthet, ugyanakkor megvannak a hátrányai is.

A török hadiipari termékek vásárlásakor a teljes transzparencia nem mindig kötelező, az afrikai fél számíthat a **diszkrécióra**. Olyannyira, hogy bizonyos esetekben afrikai hadiipari export esetén még a vevő kilétét is védik. Erre példa egy 2017-es eset, amikor a Nurol Makina cég örömmel jelentette be, hogy megállapodott az első export eladásairól az EJDER YALÇIN 4x4 páncélozott járműve kapcsán, ám a szerződésbe beépített titoktartási záradék miatt a vevőről csak annyit árulhatnak el, hogy egy észak-afrikai országról van szó. [390] Ugyanígy járt el az STM (*Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret AŞ*), amikor BOYGA típusú katonai drónja értékesítésével kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy egy „*fel nem fedett afrikai ország*” [391] a megrendelő. A török termékek vétele tehát könnyebb az afrikai megrendelők számára, a kevesebb kötelezettségnek ugyanakkor hátulütői is vannak. A szabadabb felhasználás

lehetősége miatt török fegyverek erőszakos mozgalmakhoz, illegális csoportokhoz is eljutottak Afrikában. Szudánban például 2023-24-ben több esetben fedezett fel az Amnesty International jogvédő szervezet problémás eseteket, amikor különböző fegyveres csoportok új típusú török gyártmányú gépfegyvereket, puskákat használtak. [392] Azért is problémás a külföldi fegyverek használata a szudáni konfliktusban, mert az ENSZ 2004 óta hivatalosan fegyverembargót tart fenn az országban annak érdekében, hogy csak állami testületek tudjanak vásárolni külföldről fegyvert, senki más. [393] Az ügyben a Sarsilmaz török fegyvergyártó termékei is érintettek voltak, ugyanakkor a cég vezetői egy hivatalos levélben azzal védekeztek, hogy ők a szudáni kormánynak szállítottak fegyvereket, és nem volt ráhatásuk arra, hogy a helyi konfliktus elmélyülésével más fegyveres csoportokhoz is kerültek belőle. [394] Arról is jöttek hírek, hogy Eritreán keresztül illegálisan szállítottak Szudánba török bombákat, drónokat, repülőgép alkatrészeket. [395] Török gyártók fontos szerepet játszottak az a szudáni hadsereg (SAF) fegyverellátásában, a Törökországból származó gépkarabélyok, különböző típusú puskák és lőszer az országban szóródtak szét. [396] Éppen ezért vannak, akik arra hívják fel a figyelmet, hogy a török fegyverkereskedelemre jellemző kötelezettségmentesség és szabadon felhasználhatóság komoly veszélye, hogy török fegyverek megbízhatatlan kezekbe kerülnek. [397] Bonyolítja a szudáni helyzetet az is, hogy kiderült, bizonyos török hadiipari cégek a SAF ellen harcoló RSF alakulataival is tárgyaltak. [398] Ugyanakkor az embargó ellenére kerültek Szudánba a török fegyvereken kívül orosz, kínai és szerb fegyverek is. [399] Mürsel Bayram hangsúlyozza, hogy bár drasztikusan nőtt az Afrikába eladott török védelmi ipari termékek száma, a sikert beárnyékolják olyan esetek, amelyek ártanak a török diplomáciának és Ankara politikai tekintélyének a kontinensen. Példaként említi, hogy a Marokkónak eladott drónok bevetése Nyugat-Szaharában nehezíti a török-algériai kapcsolatokat, az etióp államnak eladott drónok használata a kormánnyal szembenállók leverésére pedig azt a látszatot keltheti, hogy Törökország részt vett a polgárháborúban. [400]

4.4 A 4. fejezet összefoglalása

Ennek a fejezetnek a célja a második hipotézisem tárgyalása és bizonyítása volt, miszerint: vélelmezem, hogy a török hadiipari termékek képesek felvenni a versenyt a fejlettebb nyugati országok hadiipari termékeivel minőségben, árban és kötelezettségek terén, valószínűleg ezért versenyképesek az afrikai piacon.

Az első alfejezetben bemutattam mely afrikai országok vásároltak Törökországtól hadiipari termékeket, majd részleteztem, milyen török hadiipari termékekre volt igény Afrikában, és mely török gyártók érintettek az afrikai hadiipari piacon. Ezen adatok azt mutatják, hogy a török hadiipari termékek már felvették a versenyt Afrikában a hadiipari nagyhatalmak termékeivel, és figyelembe véve a 2. fejezetemben bemutatott kutatásomat, növekvő igény mutatkozik afrikai országok részéről a török hadiipari termékekre.

Ezt követően rátértem arra, milyen előnyökkel rendelkeznek a török hadiipari termékek egy afrikai ország számára. Ezzel a kérdéskörrel azt akartam megvilágítani, hogy miért lehet növekvő kereslet afrikai országok részéről török gyártmányú fegyverek, eszközök, katonai járművek stb. iránt. Azért áll perspektíva a török hadiipari termékek előtt az afrikai piacon, mert számos területen előnyösek az afrikai vásárlók számára:

1. Kedvező az árazásuk, ráadásul Törökország törekszik kedvező fizetési és exporteljárási feltételeket teremteni.
2. Magas a minőségük, egyre inkább emelkedik a színvonaluk, amit igazol, hogy:
(A.) Egyre több török hadiipari cég kerül be a világ legjobb 100 hadiipari cége közé, olyannyira, hogy Törökország már a dobogót ostromolja az országokéi rangsorolásban.
(B.) A török hadiipari eszközök minőségét bizonyítja továbbá, hogy megfelelnek a NATO standardjának és a török hadsereg igényeinek is, továbbá számos háborús konfliktusban bizonyítottak már a harctéren is.
3. Rávilágítottam, hogy míg az USA, Nyugat-Európa és Izrael csúcsmínőségű termékeket tud előállítani, a magas árak mellett további kötelezettségeket is rónak a vásárlóikra: 1. politikai elvárásokhoz kötik a hadiipari termék eladását, vagy 2. korlátozzák a felhasználás módját, vagy 3. ellenzik konkurens hatalmak termékeinek megvásárlását. Ezzel szemben Törökország nem kapcsol a vételár kifizetéséhez politikai vagy felhasználásbeli kötelezettségeket, ezáltal sokkal

szabadabb és egyszerűbb felhasználást biztosít afrikai megrendelőknek. Ugyanakkor kitértem ennek a helyzetnek az árnyoldalaira is.

4. Ezeken kívül kiemeltem, hogy a török hadiipar versenyképességét erősíti Afrikában Törökország kedvező megítélése a kontinensen. A kontinens északi részén a közös történelem és az iszlám vallás és kultúra elősegíti a bizalmat Ankara felé. Hadiipari szinten is komoly megrendelői, partnerei lettek Törökországnak ezek az országok. Szubszaharai Afrikában Törökországnak kedvez, hogy nem vetül rá a gyarmati történelem árnyéka, és ha Törökországtól rendel hadiipari terméket, a nagyhatalmak vitáiba sem sodródik bele egy afrikai ország azzal, ha mondjuk előbb az USA-tól, az EU országaitól, majd Oroszországtól és Kínától vásárolna. Ráadásul Törökország imázsát építi, hogy több esetben tett erőfeszítéseket arra, hogy Afrikán belüli konfliktusokban megoldást közvetítsen, tárgyalásokban segítsen, vagy elősegítse az országok biztonságának megerősítését vagy terror csoportok elleni harcát.
5. A 2. fejezetemben bemutatam, hogy Törökország a soft power eszközeivel is építi és mélyíti a kapcsolatait Afrikában. Ebben a fejezetemben pedig azt mutattam be, hogy a következetes partneri viszonyulással és kölcsönös előnyök ('win-win') keresésével Ankara megnyerőbbé tette afrikai országok számára a Törökországgal való együttműködést, amit megtámogat az is, hogy az AKP kormány nyíltan hirdeti, hogy „*afrikai problémákra afrikai megoldások kellenek.*”

Mindezek fényében bebizonyosodott, hogy Törökország, még ha egyelőre nem is számít vezető beszállítónak Afrika számára hadiipar területén, a török hadiipari termékek mostanra felveszik a versenyt a piacvezető nyugati termékekkel, és Afrikában igenis versenyképesnek bizonyulnak. Ezért a jövőben teljesen reális Törökország előretörése az afrikai hadiipari piacon. Éppen ezért úgy látom, hogy második hipotézisem megállja a helyét és bizonyítottnak tekinthető.

5 A TÖRÖK HADIIPAR MINT ESZKÖZ AFRIKAI ORSZÁGOKKAL VALÓ KAPCSOLAT MÉLYÍTÉSÉRE

5.1 Téma felvezetése

Ebben a fejezetben a harmadik hipotézisemet fogom tárgyalni, miszerint: feltételezem, hogy Törökország a hadiipari eladásaival és együttműködéseivel az adott afrikai országban elősegíti a két ország közötti gazdasági, politikai viszonyok erősödését is, így a hadiipar sikeres diplomáciai eszköznek bizonyulhat a török külpolitika szempontjából több afrikai országban is.

5.2 Hadiiparral összefüggő kapcsolódási területek Törökország és afrikai országok között

Először is nézzük meg, hogy Törökország és Afrika tekintetében milyen kapcsolódási típusok állnak összefüggésben a hadiiparral. Ehhez a kérdéshez tartoznak a török-afrikai hadseregekkel összefüggő kapcsolatok is, ezért összevonva fogom tárgyalni a kérdést. A vizsgálatomat Törökország szemszögéből végzem.

(1.) Hadiiparral és katonasággal összefüggő kapcsolódási terület Afrika tekintetében az ENSZ, a NATO, az Európai Unió és az Afrikai Unió katonai békefenntartó tevékenységeinek támogatása a kontinensen.

(2.) Afrikai országba való hadiipari termékek exportálása egyértelműen hadiipari kapcsolódási terület.

(3.) Szintén katonai és hadiipari kapcsolatnak tekinthető, ha egy ország védelmi megállapodást köt egy afrikai országgal.

(4.) A katonai diplomácia is szorosan kapcsolódik témánkhoz. Katonai attasék kiküldése egy afrikai országba szintén katonai, hadiipari kapcsolódási terület.

(5.) További Afrikával való katonai és hadiipari kapcsolattípusnak nevezhető, ha egy ország támogatja egy afrikai ország fegyveres erőinek kiképzését, felfegyverzését.

(6.) Ha pedig egy ország katonákat küld egy afrikai országba (képzés, közös gyakorlat, egyéb együttműködés) az a katonai, hadiipari kapcsolat legegységesebb formája.

Összegezve tehát hat kapcsolódási típust találtam, ahogy egy ország, jelen esetben Törökország, katonai és hadiipari szempontból kapcsolatba tud kerülni egy afrikai országgal. A továbbiakban ismertetem, hogy Törökország ezen kapcsolódási területeken miként alakította kapcsolatát az afrikai kontinenssel.

5.2.1 Az ENSZ, a NATO, az EU és az AU afrikai békefenntartó műveleteinek támogatása

Az ENSZ békefenntartó feladatokat végez az afrikai kontinens több térségében, amelyekhez Törökország gyakran hozzájárul. Egyértelműen látható ebben a témában is a változás az AKP hatalomra kerülésével, 2003 előtt ugyanis összesen három ENSZ missziót támogatott Ankara Afrikában, azóta viszont állandó résztvevője Törökország az ENSZ afrikai misszióinak.

1993–95 között Törökország adta a parancsnokot (Çevik Bir altábornagy) az ENSZ UNOSOM II műveletéhez Szomáliában. Igazából ez az egyetlen olyan ENSZ misszió, amelyben úgy vett részt Törökország, hogy a missziós tevékenysége az AKP hatalomra kerülése (2002 november) előtt indult és még azelőtt le is zárult. Ezenkívül két ENSZ misszióban vett részt Törökország, ami Erdoğan kormánya előtt indult, de igazából a missziók nagy része már az AKP vezetése alatt zajlott: A Sierra Leone-i UNAMSIL misszióban (1999 október - 2005 december) és a Kongói Demokratikus Köztársaságban működő MONUC misszióban (1999 november- 2010 június). Az AKP kormányra kerülése után 2018-ig Törökország kilenc ENSZ misszióhoz csatlakozott Afrikában, amely az alábbi országokat érintette: Libéria, Elefántcsontpart, Burundi, Szudán, a Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Szenegál, a Kongói Demokratikus Köztársaság (2010-től újabb misszió), Dél-Szudán és Mali.[401] Míg Törökország 1989 és 2018 közötti közel három évtizedben az ENSZ 24 afrikai békefenntartó műveletéből csak nyolcban vett részt, addig egyedül 2018-ban a hét afrikai műveletből már négyhez járult hozzá.[402]

2022-ben török katonák nyolc ENSZ-műveletben vettek részt, és ezek közül hat Afrikában zajlott, [403] így elmondhatjuk, hogy Ankara részéről központi figyelmet

kapott a nemzetközi missziókhöz való hozzájárulás kapcsán a kontinens. Továbbá 2022-ben az ENSZ összesen hét országban működtetett missziót Afrikában, és Törökország azok közül hatban is szerepet vállalt: MINUSCA (Közép-afrikai Köztársaság), MINUSMA (Mali), MONUSCO (Kongói Demokratikus Köztársaság), UNITAMS (Szudán), UNMISS (Dél-Szudán), UNSOM (Szomália). [404] [405] 2024 novemberében öt ENSZ misszió működött Afrikában, amelyekből négyhez Törökország is hozzájárult: MONUSCO, MINUSCA, UNISFA (Szudán), UNMISS. [406] Ankara tehát ebben két évben az ENSZ szinte összes afrikai missziójában részt vett. 2026 márciusában pedig az ENSZ Afrikában működő öt missziójából négyben részt vesz Törökország, miközben összesen hat ENSZ missziót támogat a világon.[407] Tehát napjainkban is Afrika jelenik meg, mint a legfontosabb régió Törökország ENSZ missziós hozzájárulásában.

Törökország a NATO afrikai műveleteiben is részt vett, például az *Ocean Shield* műveletben, amelyet a szövetség 2009. augusztus 17-én kezdeményezett, hogy hozzájáruljon a Szomáliánál zajló kalózkodás elleni nemzetközi küzdelemhez, továbbá részt vett/vesz a szomáliai műveletet támogató *Combined Task Force 151* tevékenységében is. [408] A török Külügyminisztérium közlése szerint Törökország tagja volt a NATO *Operations Unified Protector* akciónak is 2011. március 23. és október 31. között, amelyet a Kadhafi-kormány válsága után indítottak el a líbiai civilek és a polgári lakott területek védelmében. [409]

Törökország az EU katonai misszióihoz is hozzájárult Afrikában. Ankara 2014 áprilisa és 2015 márciusa között támogatta az Európai Unió Közép-afrikai Köztársasági Haderejét (EUFOR RCA¹⁸), valamint támogatta az Európai Unió 2013 februárja és 2018 májusa között lebonyolított kiképzési misszióját Maliban (EUTM¹⁹ Mali). [410]

Továbbá Törökország támogatta az Afrikai Unió (AU) által Szomáliában működtetett *African Union Mission in Somalia* (AMISOM) elnevezésű békeműveletet is, [411] [412] illetve később az *African Union Transitional Mission in Somalia* (ATMIS) műveletet is,[413] [414] amelyek az al-Shabaab visszaszorításáért és a szomáliai kormány stabilizálásáért indultak.

---

¹⁸ European Union Military Operation in the Central African Republic.

¹⁹ EU Training Mission.

6. ábra: Afrikai országok, amelyekben Törökország hozzájárult nemzetközi békefenntartó missziókhoz. Szerző saját készítésű térképe

5.2.2 Afrikai országba való hadiipari termékek exportálása

Törökországnak az Afrikába irányuló védelmi-, hadiipari exportját előző fejezeteimben részletesen tárgyaltam. Bemutattam, hogy az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben nőtt a török hadiipari export mértéke az afrikai kontinensen, és hogyan

nőtt az afrikai partner országok száma. Az előző oldalakon részleteztem azt is, hogy afrikai országok milyen hadiipari termékeket vásároltak, vásárolnak Törökországból. Itt tehát ezeket az információkat nem ismételném újra, de egyértelműen látható a 2.4 és 3.1 fejezetekből, hogy az Afrikába irányuló török hadiipari termékek eladása kulcsfontosságú kapcsolódási terület a katonai és hadiipari kapcsolatok tárgyalásakor.

5.2.3 Biztonsági megállapodások afrikai országokkal

Ahogy a török hadászati eszközök Afrikába irányuló exportja növekedett, úgy fokozódtak Ankara törekvései arra, hogy afrikai országokkal különböző jellegű biztonsági együttműködésről szóló megállapodásokat kössön. A katonai keretmegállapodások és a biztonsági együttműködésről szóló megállapodások tárgya közé tartozik a fegyverexport, a kiképzés, a technikai és tudományos együttműködés. Az elmúlt években számos új megállapodás született Törökország és afrikai országok között, többek közt fegyveres, biztonsági szakemberek képzéséről és egyéb biztonsági együttműködésről. A tisztek kiképzésére vonatkozó megállapodások értelmében Törökország jogosultságot kapott arra, hogy kiképzéshez szükséges létesítményeket nyisson meg az adott afrikai országban. [415]

Törökország 30 afrikai országgal kötött már különböző jellegű biztonsági megállapodást. Az érintett afrikai államok fő motivációi a Törökországgal való együttműködésekben az, hogy átvegyék Törökország felkelésekkel, terrorizmussal szembeni védekezéssel kapcsolatos tudását, valamint tanulni tudjanak Ankara biztonsági szektor modernizálásával kapcsolatos tapasztalataiból, és létrejöhessenek védelmi- és hadiipari együttműködések. [416] Példa erre a 2021-ben Ugandával, Beninnel, Szudánnal, Tanzániával és Elefántcsontparttal kötött megállapodások, amelyek céljai közt szerepelt, hogy Törökország védelmi és hadiipari eszközök gyártson ezen országoknak és a karbantartásukat szervezze, valamint technikai, logisztikai jellegű támogatást és információcserét is nyújtson. [417]

Kenfack Kitio három altémát emel ki, amely kutatásai szerint Törökország és afrikai országok közötti katonai és védelmi megállapodások tárgyát szokták képezni:

- Képzés afrikai katonáknak, csendőröknek, rendőröknek

- Tudományos és műszaki együttműködés
- Hadiipari együttműködés [418]

Láthatjuk, hogy ezek a védelmi megállapodások különböző katonai és hadiipari kapcsolódási területeket is érintenek a fentebb felsorolt listából, és gyakran más együttműködéseknek is a részét képezhetik.

7. ábra: Afrikai országok, amelyekkel Törökország már kötött biztonsági megállapodást. A Szerző saját készítésű térképe

5.2.4 A török katonai diplomácia

Törökországnak több helyen is vannak katonai attaséi a világban, ahová a török kormány fontosnak tartja a kiküldésüket. A katonai attasék katonai diplomaták, akik megfigyelik a katonai missziókat és a hadiipari, biztonsági helyzetet az országban, ahová kihelyezték őket. [419] A Török Köztársaság Honvédelmi Minisztériuma (*T.C. Millî Savunma Bakanlığı*) (MSB) adatai alapján 2023-ig összesen 83 török katonai attasé működött az egész világon, közülük 19 Afrikában, ami a pozíciók teljes számának több

8. ábra: Török katonai attasék Afrikában. Forrás: [https://www.msb.gov.tr/Savunma Guvenlik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad](https://www.msb.gov.tr/Savunma-Guvenlik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad)

A Szerző saját készítésű térképe

mint egyötödét (22,9%) tette ki.[420] 2026 márciusában már 88 török katonai attaséja van Ankarának, amiből 22 szolgál Afrikában, azaz általánosságban nőtt a török katonai attasék száma a világon, ugyanakkor az Afrikába küldött attasék aránya már az összes ilyen török pozíció 25 százalékára nőtt. A 22 török katonai attasé több afrikai országért is felel egyszerre, összesen 43 országra akkreditáltak, ezáltal igazából lefedik Afrika országainak 80 százalékát, a kontinens területének pedig még nagyobb részét, ugyanakkor a székhelyük kiválasztása jelzés értékű Ankara részéről. [421] Megjegyzendő, hogy ezeknek a katonai attaséknak a többsége 2002 után került kinevezésre, ami jelzi, hogy az AKP vezette Törökország nagyon komolyan veszi az afrikai katonai, hadiipari kapcsolatokat. [422]

5.2.5 Afrikai ország fegyveres erőinek kiképzéséhez, felfegyverzéséhez való hozzájárulás

Számos afrikai országnak szükséges modernizálnia a hadseregét és a biztonsági intézményeit, nemcsak a megfelelő felszerelés beszerzésével, hanem a kiképzés, a hadsereg struktúrája (Security Sector reform) és az oktatás fejlesztése területén is, amely témákban Törökország képes hatékony segítséget nyújtani Afrikában.

Ankara kiképzési programokat szervezett/szervez például Gambia, Szenegál, Algéria, Líbia, Niger, Szudán, Etiópia, Uganda, Kenya, Szomália és Tanzánia fegyveres erőiben szolgálók számára. A kiképzési együttműködés történhet az érintett országban, vagy török területen is. Legtöbb esetben az adott afrikai ország hadseregének vezetői, valamint a törzstisztek Törökországban részesülnek kiképzésben, míg a tiszteket és az altiszteket saját hazájukban képzik ki a török szakemberek, mint például a Szomáliával, Gambiával folytatott képzési program esetében. Vannak azonban olyan programok is, amelyeknek keretében az afrikai tisztek és altisztek is Törökországban kapják meg kiképzésüket. [423] [424]

Alexe Fridolin Kenfack Kitio kutatása szerint 2014 végéig 2200 afrikai katona kapott Törökországban kiképzést, 2020-ig pedig már több ezer katonai tisztviselő vehetett részt török katonai iskolákban zajló oktatásban, [425] az afrikaiaknak szóló török képzési programok pedig napjainkban is folyamatosan zajlanak. Néhány török intézményt érdemes kiemelni: A Török Honvédelmi Egyetem (*Milli Savunma Üniversitesi* - MSU, angol rövidítés: TNDU) képzésein 2020-ig 104 afrikai felsővezető tanult, olyan országokból, mint Algéria, Gambia, Szenegál és Szomália. [426] A NATO Terrorizmus Elleni Kiválósági Központ (*Centre of Excellence Defence Against Terrorism* - COE-

DAT) (továbbiakban: COE-DAT)²⁰ egy ankarai intézmény, amely nyolc NATO-országgal együttműködésben tevékenykedik és a NATO megállapítása szerint összhangban áll a szervezet minőségi szabványaival, ezért a NATO feltétel nélküli akkreditációval látta el. [427] A COE-DAT különlegessége, hogy a terrorizmus elleni harcra specializálódott, s mivel számos afrikai országnak van problémája terrorszervezetekkel (Boko Haram, al-Shabaab, al-Kaida), ezért az érintett országok előszeretettel küldik embereiket képzésre ebbe a törökországi központba. [428]

Két afrikai ország esetét emelném ki a Törökországgal való katonai képzési együttműködések kapcsán:

A 2013–2014 között összesen 3000 líbiai katona vett részt 500 fős csoportokra bontva 14 hónapos kiképzésen a törökországi Ispartában. [429] A második líbiai polgárháború (2014-2020) során Törökország az ENSZ által elismert Nemzeti Egyetértés Kormánya (*Government of National Accord*/(GNA) pártjára állt és katonákat és fegyvereket küldött a líbiai hadseregnek, továbbá szakszerű kiképzést biztosított a katonai egységei számára. [430] Tudható, hogy a 2019-es török-líbiai védelmi megállapodás után is több ezer líbiai katona vett részt török kiképzéseken. [431]

Törökország 1991-től nyújt katonai kiképzést gambiai katonáknak. Elérhető adatok alapján 2019-ig 7500 gambiai katona kapott kiképzést Törökországtól, [432] ez, ha csak átlagban nézzük ezt a három évtizedet, körülbelül 260 gambiai katonát jelent évente. A képzési együttműködés a két ország között azóta sem állt le, ezt megerősíti, hogy 2022 januárjában is 250 gambiai katona érkezett Törökországba az ispartai kiképzőbázisra, hogy terrorelhárítási képzésben részesüljön. [433] Ezenkívül Gambián belül is zajlik helyi erők képzése kiküldött török tisztek, oktatók segítségével, amelyeken szintén több száz helyi katona és rendőr kapott már képzést néhány év alatt. [434] Tekintve, hogy a gambiai hadsereg száma 8000 fő körül mozog, a török képzéseken részt vevő gambiai katonák száma jelentős. Ezenkívül Szomáliában is komoly kiképzési programot indított Törökország, és egy óriási katonai komplexumot is épített a főváros, Mogadishu közelében, amelyben katonai iskolát és kiképző központot is létrehozott. Ezt a következő alfejezetben részletesebben tárgyalom. Törökország azt a célt tűzte ki, hogy 10.000 szomáliai katona kiképzését szervezi meg, akik a szomáliai hadsereg tagjai, ami helyi nevén *Ciidanka Xooga Dalka Soomaaliyeed*, nemzetközileg pedig mint Somali

---

²⁰ <https://www.tmmm.tsk.tr/>

National Army (SNA) (továbbiakban: SNA) ismert. [435] Amit fontosnak tartok megjegyezni, hogy az afrikai kiképzési programjaiba Törökország sikeresen bevonja/használja a saját hadiipari termékeit, ezáltal építve a török hadiipari termékek afrikai presztízsét és leendő piacot is előkészít a kontinensen. Erre példa, hogy Törökország a szomáliai katonákat, akiknek a kiképzésében részt vesz, török gyártmányú fegyverekkel (pl. MPT-76 automata puska) látja el.[436] A gambiai katonák kiképzése során Törökország nagy mennyiségben adományozott török katonai felszereléseket a gambiai hadseregnek, 2022-ben pedig ünnepi keretek között 17 darab török Otocar Cobra páncélozott járművet adott át Gambiának. A gambiai sereg számára ezeknek a török járműveknek az érkezése nem csupán egy új szállítmányt jelentett a sok közül a hadiipari beszerzéseikben, a gambiai seregnek 2022-ig ugyanis mindössze 20 páncélozott járműve volt. [437]

9. ábra: Afrikai országok, amelyeknek hadseregének, fegyveres testületének kiképzéséhez már hozzájárult Törökország. Szerző saját készítésű térképe.

5.2.6 Katonák/katonai-biztonsági tanácsadók kiküldése afrikai országokba

Ha szükséges, akkor Törökország katonákat, katonai-biztonsági tanácsadókat is küld a kontinensre. Eddig két országban jelent meg hivatalosan: (1) Líbiában, ahol az évek óta tartó polgárháborúban a török kormány a Nemzeti Egyetértés Kormányát (GNA) támogatja, valamint (2) Szomáliában, ahol egy katonai bázist/kiképző központot épített ki 2017-ben.

2014-ben tragikus módon kezdetét vette a második líbiai polgárháború. Törökország, ahogy láthattuk már, a polgárháború előtt igyekezett hozzájárulni Líbiában a rend fenntartásához, kiképzéseket, eszközöket bocsátott rendelkezésre. A polgárháború kitörése után először katonai megállapodás született a két ország között, majd Törökország fegyvereket és katonai felszerelést exportált Líbiába, és török tisztek kezdtek el kiképezni a líbiai katonákat a GNA számára. Az ENSZ elismerte a Fájez esz-Szarrádzs által vezetett GNA-t, azonban Halifa Haftár altábornagy, a líbiai hadsereg egyik vezetője fellázadt a GNA ellen. Haftár és a csapatai 2019-ben már komolyan veszélyeztették a kormány helyzetét, ezért Törökország a katonai intervenció mellett döntött. Csapatokat küldött Líbiába és Bayraktar drónokat adott a líbiai kormánynak, hogy visszaszoríthassák a lázadókat. Elemzők nagy része szerint Törökország intervenciója döntötte el a konfliktus kimenetelét. Török csapatok kiküldését Líbiába a török parlament hagyta jóvá 2020 januárjának első napjaiban, azóta pedig ezt több alkalommal meghosszabbította. Legutóbb a török Hivatalos Közlöny (*Resmî Gazete*) 2025 karácsonyán kiadott közleménye szerint 2026 januárjától még két évre, így a török csapatok líbiai állomásoztatásának engedélye napjainkig érvényben van. A török katonák mellett a török katonai magánvállalat (*private military company* – PMC), a SADAT, illetve a törökök által támogatott Syrian National Army zsoldosai is részt vesznek a líbiai műveletekben. [438] [439] 2024-es adatok szerint körülbelül 3000 török katona harcol Líbiában, amelynek kétharmada a török hadsereg (TAF) katonája, másik része pedig a SADAT harcosa.[440]

Szomáliában 2011-ben humanitárius válság alakult ki az országot sújtó elképesztő aszály és éhínség következtében. Az ország az 1991-es polgárháborút követően folyamatosan elszigetelődött nemzetközi közösségben, majd bukott állammá vált. Erdoğan elnök azonban ekkor személyesen látogatott el Szomáliába, kijelentve Törökország határozott szándékát humanitárius, gazdasági és politikai

segítségnyújtásban, ami akkor nemzetközi szinten egyedülállónak számított. A humanitárius szinten induló kapcsolat a két ország között néhány év alatt kiszélesedett számos más együttműködésre, így a gazdasági, fejlesztési, politikai és biztonsági dimenziókra is. Ez utóbbira fókuszálnék: (1) Törökország hadiipari eszközöket exportált Szomáliába, (2) kiképzést adott szomáliai fegyveres erőknek (SNA), majd 2015-2017 között (3) felépítette a Török Különleges Erők Szomáliai Parancsnoksága (*Turkish Task Force Command in Somalia* - STGK), más néven Camp TURKSOM nevű 400 hektáros komplexumot, amelyről török hivatalnokok azt nyilatkozták, hogy kiképzőtábor, nemzetközi szinten azonban sokan Törökország szomáliai katonai bázisaként tartják számon. Ami tény, hogy Törökország körülbelül 300 török katonát is kiküldött Szomáliába 2017 után, majd 2025-ben további 500 katonát. Ez a 800 török katona ebben a komplexumban van elszállásolva, segítik a szomáliai katonák, rendőrök kiképzését és védik a komplexumot, amely otthont ad katonai iskolának, kollégiumnak, laktanyának, raktáraknak, közösségi tereknek, sportpályáknak valamint fegyverek és harci helyzetek tesztelésére szolgáló területnek is. Továbbá egy 200 fős alakulat segíti a törökök al-Shabaab elleni dróntámadásait. [441] [442] Törökország ezen felül török hadihajókat is küldött szomáliai vizekre 2024-ben, amikor a két ország megállapodott, hogy Törökország segíti kiépíteni a szomáliai haditengerészetet, és amíg ez a folyamat zajlik, 10 évig a török haditengerészet fogja védeni a szomáliai vizeket - nyilatkozta Hassan Sheikh Mahamud szomáliai elnök.[443] [444] 2026 februárjában Mogadishu partjainál jelentek meg török hadihajók és számos páncélozott járművet partra is szállítottak a hajókról a szomáliai fővárosban. [445]

A szudáni Szuakin kikötővárosában található ősi szigettel kapcsolatban is felmerült, hogy Törökország katonai bázist épít oda, ez azonban nem valósult meg. Ahogy korábban bemutattam, a helyszín történelmileg is fontos lehet Ankarának, mint egykor oszmánok által uralt kikötő. Stratégiai elhelyezkedése miatt azonban napjainkban is fontos turisztikai, kereskedelmi vagy akár katonai kikötő lehetne Törökországnak, ezért nemzetközileg az az aggodalom támadt, hogy Törökország katonai bázis létrehozását is tervezi oda. [446] 2014-ben és 2015-ben ugyanis török-szudáni közös hadgyakorlatok során török hadihajók is kikötöttek Szudánban, az innen alig 60 km-re lévő Port Szudánban, 2017-ben pedig Erdoğan egy olyan megállapodást is aláírt a szudáni kormánnyal, amelyben Szudán 99 évre bérbe adja a Szuakin kikötőjében található kis szigetet Törökországnak. [447] Ezután 2018-ban pedig az akkori török honvédelmi

miniszter, Hulusi Akar is meglátogatta az országot, ahol katonai és hadiipari együttműködésről tárgyaltak. [448] Mindez akkor zajlott, amikor a fentebb említett szomáliai katonai komplexum kiépítése már lezárult, így az a feltételezés, hogy Szudánban is épülhet török katonai létesítmény, nem volt irreális, ugyanakkor azóta sem valósult meg, részben az azóta kirobbant szudáni polgárháborúnak köszönhetően.

Napjainkban Niger kapcsán merült fel, hogy Törökország csapatokat küldene ebbe az afrikai országba is. Nigerben 2023-ban a hadsereg átvette az ország irányítását, és ez az új vezetés egy olyan megállapodást is aláírt Törökországgal, amelynek témája török hadiipari eszközök finanszírozásának módja volt, ugyanis Niger megszakította a kapcsolatot a nyugati szövetségeseivel, és hadiipar tekintetében Oroszország és Törökország irányában keres új beszállítókat. 2025-ös hírek szerint azért érkezének majd török katonák Nigerbe, hogy helyi katonák kiképzésében vegyenek részt, de nem vennének részt harcokban. [449]

Csádba egyelőre még nem küldtek török csapatokat, de a franciák kivonulásakor Törökország megkapott két korábbi francia bázist (Abeche és Faya-Largeau) a líbiai és a szudáni határ közelében, ahol drónokat és a kezelésükért felelős személyeket állomásoztatnak. A törökök felajánlották, hogy vállalják a csádi légierő pilótáinak illetve drónkezelőinek a kiképzését is. Igaz, a rendkívül instabil csádi kormány, hogy a túlélését biztosítsa, ismét felvette a franciákkal a kapcsolatot, a bázisok azonban egyelőre török felügyelet alatt állnak. [450] [451]

10. ábra: Afrikai országok, amelyekben Törökország állomásoztat török katonákat. A Szerző saját készítésű térképe

5.3 A török-afrikai hadiipari kapcsolatok mélységének fokozatai

Kutatásaim alapján arra jutottam, hogy vannak fokozatok a katonai és hadiipari kapcsolatokban, amelyek mintegy jelzik Törökország és egy adott afrikai ország közötti katonai és hadiipari kapcsolatok mélységét, erősségét. Egy korábbi kutatásom során úgy fogalmaztam, [452] [453] hogy ezek mintegy szinteket alkotnak, most viszont már úgy

látom, hogy ezek olyan fokozatok, amelyek nem feltétlenül követik egymást mindig szigorúan kronologikusan, lépcsőzetesen, inkább az egy szinten lévő kapcsolókhöz hasonlítanak, amelyek aszerint befolyásolják a kapcsolat erősségét, hogy hány aktiválódott közülük: ha csak egy, az gyenge fokozatú kapcsolatot jelent, ha pedig az összes, akkor a kapcsolat a legmagasabb fokon működik. A kapcsolókat változó sorrendben is lehet aktiválni, ugyanakkor megfigyelhető egy logikus, megszokott egymásutániség. A „fokozatkapcsolók” egyre sűrűsödő együttes működése mutatja, hogy milyen mély a kapcsolat hadiipari szempontból Törökország és egy afrikai ország között. Nézzük tehát, melyek ezek a „fokozatkapcsolók”.

Hat területet soroltam fel, amelyekről beigazolódott, hogy relevánsak a tekintetben, hogy meghatározzák Törökország és egy afrikai ország katonai és hadiipari kapcsolatát. Mindegyikhez példákkal is tudtam szolgálni fentebb. A következőket tekintem az előbb említett fokozatoknak:

1. Nemzetközi békefenntartó tevékenységek támogatása egy adott afrikai országban.
2. Török védelmi és hadiipari termékek értékesítése az adott afrikai országnak.
3. Védelmi, biztonsági megállapodások Törökország és az adott afrikai ország között.
4. Török katonai attasé kihelyezése egy afrikai országba.
5. Egy adott afrikai ország katonáit (és/vagy más fegyveres testület tagjait) Törökország segítségével képzik ki, továbbá Törökország hadiipari termékekkel támogatja ezen afrikai haderőket.
6. Török csapatok kiküldése és állomásoztatása egy adott afrikai országban.

A részvétel egy afrikai országban zajló nemzetközi humanitárius vagy békefenntartó műveletben (1. fokozati szint) kapcsolatot teremt Törökország és az adott afrikai ország között, akárcsak a 2. fokozatként felsorolt helyzet, amikor Törökország hadiipari termékeket exportál egy adott afrikai országba. Ennél erősebbnek mondható Ankara és egy adott afrikai ország katonai, hadiipari kapcsolata, ha a két ország vezetői már hivatalos együttműködési szerződést is kötnek. (3. fokozat)

Ennek alátámasztására az alábbiakban elemezném a Ghána és Törökország közötti megállapodást (*Framework Agreement Ghana 2011*), amely tökéletes példaként szolgál az afrikai országokkal kötött megállapodások tartalmának megismeréséhez, mivel részletesen leírja a hadiipari együttműködés területeit:

- A két hadsereg együttműködése;
- Katonai kiképzési és oktatási együttműködés;
- Együttműködés a két ország katonai intézményei között és kölcsönös látogatások egymás intézményeiben;
- Közös kiképzésen és hadgyakorlaton való részvétel;
- Személyzeti csereprogram szakmai fejlődés céljából;
- Olyan nem háborús műveletekben való közös részvétel, mint békefenntartás, humanitárius segítségnyújtás, kalózellenes műveletek;
- Védelmi, hadiipari együttműködés;
- Azonos hadiipari eszközök használata;
- Katonai tudományos és technológiai kutatás. [454]

Láthatjuk, hogy a védelmi megállapodások széles spektrumban tárgyalnak katonai és hadiipari kérdéseket, és az előbb felsorolt fokozatokból egyszerre többet is érinthetnek.

Ebből a megállapodásból is kitűnik, hogy Törökország és az afrikai országok közötti védelmi és katonai megállapodások általában mindkét oldalnak kedveznek, ami összhangban áll a korábban tárgyalt, Afrikával kapcsolatos kölcsönös előnyöket kereső török stratégiával (*win-win approach*). Lehetővé teszik például, hogy Ankara a török hadiipari termékek számára új piacokat építsen ki, de lehetőségeket teremt Ghánának, hogy török segítséggel modernizálja a hadseregét kiképzés, felszerelés és oktatás területén. Azonban azt is példázza a megállapodás, hogy Törökország és egy afrikai ország - ez esetben Ghána - egy védelmi, katonai megállapodás aláírásával megerősíti a katonai, hadiipari kapcsolatát, és erősebb fokozati szintre lépnek, mintha csak az előző két fokozaton, a (1.) nemzetközi humanitárius missziók támogatása és (2.) hadiipari export szintjén kapcsolódnának.

Egy másik megállapodás, amelyet példaként hozok, a 2017-ben Tunéziával megkötött katonai megállapodás, amely tartalmazza a tunéziai katonai állomány képzését, főként török területen, valamint egy megállapodást a török katonai felszerelések importjához szükséges befektetésekről. A megállapodás körülményeinek érdekessége, hogy megtöri azt az 50 éve fennálló hozzáférési előnyt, amit a francia és az amerikai

hadiipar élvezett a piacon, és új piaci lehetőséget nyitott a török katonai termékek számára, ami kulcsfontosságú a török hadiipar számára.[455] Törökország és Tunézia tehát a védelmi megállapodás aláírásával szintén kilátásba helyezett más fokozatokat is: tunéziai tisztek és altisztek török kiképzését illetve török hadiipari termékek vásárlását Tunézia részéről.

Láthatjuk, egy hadiipari, katonai megállapodás fontos eszköz Törökország kezében a jelenléte erősítéséhez az afrikai kontinensen. Ugyanakkor ezeknek a témája általában köthető más, általam felsorolt katonai, hadiipari kapcsolódási fokozatokhoz is:

1. Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
2. Afrikai csapatok kiképzése, felszerelése és know-how biztosítása.
3. Végezetül a török katonák kiküldését afrikai országba meg kell előznie bizonyos megállapodásoknak, akár kiképzőként érkeznek, akár fegyveres szolgálatra. Erre példa Líbia, ahol a török intervenció előtt már megállapodás született arról, hogy szükség esetén a GNA kérhet török csapatokat, ami végül meg is történt.

Láthatjuk tehát, hogy a védelmi megállapodás általában eszközként szolgál Törökország számára, hogy utat készítsen olyan intézkedéseknek, ami' erősebb fokozatra 'kapcsolhatja az adott afrikai országgal való kapcsolatát. A felsorolt hat katonai, hadiipari kapcsolódási területet tehát én fokozatoknak is tartom. Ennek bemutatására érdemes megvizsgálni Törökország Szomáliával való kapcsolatát, ahol mind a hat elem kimutatható, itt tehát megfigyelhető, hogyan viszonyul egymáshoz ez a hat terület/fokozat:

- Törökország részt vett az ENSZ szomáliai UNOSOM missziójában 1993–95 között.[456]
- 2009-ben Törökország csatlakozott a nemzetközi kalózellenes műveletekhez Szomália partjainál.[457]
- 2010-ben a török kormány úgy döntött, hogy humanitárius és katonai segítséget nyújt Szomáliának, hogy helyreálljon az ország integritása és segítse a szomáliai hadsereg és rendőrség megerősítését és kiképzését.[458]

- 2010-ben Törökország és Szomália aláírt egy védelmi megállapodást a katonai kiképzés érdekében, [459] amit rendőri képzéssel, tudományos és műszaki, és hadiipari területen kötött megállapodások is követtek. [460]
- Törökország katonai attasét helyezett ki Mogadishuba, Szomália fővárosába. [461]
- Törökország saját gyártmányú fegyverekkel képezte ki Szomália hadseregének katonáit, és több török gyártmányú katonai járművet is odaajándékozott, amivel támogatta az afrikai hadsereg fejlesztését, és egyben piacot is teremtett saját hadiipara számára. [462]
- 2015 januárjában a török és szomáliai kormány aláírt egy kifejezetten hadiipari együttműködésről szóló megállapodást. [463]
- 2015-2017 között Törökország felépített egy katonai bázist, kiképzőtábor (STGK / Camp TURKSOM) Mogadishuban, Szomália fővárosában, ahová több száz török katonát is kiküldött. [464]
- A STGK/Camp TURKSOM otthont ad katonai iskolának, kollégiumnak, sportpályáknak is. Itt zajlik a szomáliai fegyveres erők tagjainak kiképzése is, amihez hozzájárul a komplexumban kiépített lőtér és gyakorlópálya is. [465]

A török–szomáliai hadügyi kapcsolatok azt bizonyítják, hogy a fentebb felsorolt hat terület/fokozat kapcsolódik egymáshoz, hiszen mind a hat erősíti Törökország kapcsolatát Szomáliával. A fokozatok nem minden esetben ilyen sorrendben követik egymást, de megfigyelhető, hogy minél több ilyen fokozatot tud aktivizálni Törökország egy afrikai ország tekintetében, annál mélyebb és erősebb a kapcsolat az adott afrikai országgal. Ugyanakkor kijelenthető, hogy az első és a hatodik fokozat általában keretet ad a katonai, hadiipari kapcsolatok fokozatainak, hisz az első a leggyengébb, a hatodik a legerősebb. Az első helyzete talán felcserélhető egy másik fokozattal, de az utolsó helyzete semmiképp, a köztes fokozatok pedig némileg variálódhatnak. Normál politikai helyzetben általában elképzelhetetlen, hogy minden előzetes kapcsolati fokozat nélkül Törökország katonákat küldjön egy afrikai országba. Ilyen csak akkor történhetne, ha egy afrikai ország és Törökország háborút indítana egymás ellen, ez azonban teljes más helyzet, mint kutatásom témája, amely békeidőben megfigyelhető katonai és hadiipari kapcsolatokra vonatkozik, partnerségi alapon.

Ezt a gondolatmenetemet erősíti Líbia esete is. Ahogy láthattuk, ebben az afrikai országban szintén több fokozatot ért el a két ország katonai, hadiipari kapcsolata, mire megtörtént a legmagasabb fokú kapcsolódás: Líbia importált török hadiipari eszközöket, létrejöttek török-líbiai védelmi megállapodások, elindult török segítséggel a líbiai katonák kiképzése, Törökország katonai attasét küldött az országba, és ezek után kerülhetett csak sor arra, hogy török katonák harcoljanak Líbiában a GNA felkérésére és támogatására.

Szudán és Niger esetében is megemlítettem, hogy felmerült török katonák kiküldése. Habár ez még nem valósult meg, annyiban ez a két eset is alátámasztja a gondolatmenetemet, hogy amennyiben megjelenének ezekben az országokban török katonák, az semmiképp nem lenne előzmények nélkülinek mondható. Mind Szudánban, mind Nigerben kimutathatóak hadiipari, katonai kapcsolódási fokozatok, amelyek koncepcióm szerint megelőzik a katonai egységek kiküldését. Ezeket disszertációmban fentebb, forrásmegjelöléssel említettem különböző alfejezetekben, itt csak összegzem:

Törökország ENSZ missziókat támogató Szudánban, már vásároltak török hadiipari termékeket, a két ország már számos védelmi megállapodás kötött, Törökország részt vett szudáni katonák kiképzésében, és Ankara már kihelyezett katonai attasét az országba. [466] Szudánnal kapcsolatban tehát Törökország már minden katonai, hadiipari kapcsolódási fokozatot elért, ami katonák kiküldetését meg szokta előzni.

Niger, ahogy korábbi fejezetekben láthattuk, már vásárolt török hadiipari termékeket, kötött már védelmi megállapodást Ankarával, [467] Törökország már részt vett nigeri katonák kiképzésében, [468] és már szolgál török katonai attasé Niger fővárosában, Niameyben. [469] Láthatjuk, hogy az általam felsorolt fokozatok közül az első ez esetben hiányzik: Nigerben Törökország nem vett részt ENSZ misszióban, aminek az az oka, hogy Nigerben eddig nem is működött békefenntartó misszió. Kimutatható ugyanakkor, hogy Törökország ebben az afrikai országban a katonai egységek kiküldésén kívül már minden katonai, hadiipari kapcsolódási fokozatot elért. Megjegyzendő tehát, hogy a nemzetközi misszióban való részvétel nélkül is kialakulhat Ankara katonai, hadiipari kapcsolata egy afrikai országgal, hiszen nem minden afrikai országot érintenek ilyen békefenntartó műveletek. Azért említettem első fokozatként, mert ahol létezik békefenntartó misszió, a részvétel Törökország számára nyitást jelent az érintett afrikai ország felé. Egy ország részvétele egyébként bármilyen békefenntartó műveletben komoly lehetőséget jelent, hogy piacot szerezzen saját hadiipari vagy más termékei

számára, illetve befektessen más területeken. Ez történt 2005-ben az AU szudáni misszióján is, amikor az európai országok egy része sikeres üzleteket tudott kötni a misszió ellátása kapcsán más területeken is. [470]

Gondolatmenetemet szintén alátámasztja a *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* című könyv, amelyben a szerzők úgy vélik, hogy amikor arról esik szó, hogy török tisztek képeznek ki afrikai katonákat, az annak a következménye, hogy Törökország szisztematikusan támogatott számos afrikai nemzetközi békemissziót. [471] Ez megerősíti azt a felvetésemet, miszerint a fentebb felsorol hat pont nem csupán hat független terület, ahol Törökország erősíteni tudja a kapcsolatát egy adott afrikai országgal hadügyi kérdésekben, hanem egymáshoz kapcsolódó fokozatok, amelyek megmutatják, milyen erősségű a két ország közötti kapcsolat. Másik beszédes példa, amely alátámasztja a felvetésemet, Gambia esete. A most említett *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* című könyv szerzői kifejtik, hogy Gambia volt az első olyan ország, amelynek Törökország kiképzési programot biztosít 1991 óta. A könyv úgy utal erre az esetre, hogy ezáltal Gambia lett az első alanya annak a kísérletnek, amelyben Törökország egy fokozatosan erősödő kapcsolatot indít el egy afrikai országgal katonai, hadiipari szinten. Törökország az évtizedek során szoros személyes kapcsolatokat alakított ki a gambiai hadseregen belül, amely ezután elkezdett török hadiipari termékeket használni. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a gambiai siker után Törökországnak sikerült más afrikai országokkal is kiképzési együttműködések és egyéb megállapodásokat kötni, továbbá török hadiipari exporttal erősíteni a kapcsolatait. [472] A kiképzési együttműködések révén Törökországnak sikerült jó viszonyt kialakítani magas rangú katonai vezetőkkel Afrikában. Erre példa Yankuba Drammeh esete, aki egykor török kiképzési programon tanult, majd 2020-ban ő lett a gambiai haderő főparancsnoka, és sokak szerint nagy támogatója a török katonai, hadiipari jelenlétnek Nyugat-Afrikában.[473] Odawaa Yusuf Rageh szintén török kiképzési programon vett részt, majd a Török Nemzetvédelmi Egyetemen (*Milli Savunma Üniversitesi*) (MSÜ, angol rövidítés: TNDU) szerzett diplomát. Ő volt 2020–2023 között, majd 2024 novemberétől ismét a somáliai hadsereg főparancsnoka. Ez a két magas rangú afrikai katona illusztrálja az afrikai török kiképzési programok sikerét, amelyek nagyszerű befektetésnek bizonyultak Törökország számára. [474] Ha Törökország jó kapcsolatot tud kialakítani egy afrikai ország hadseregének vezetőivel, az hozzásegíti más hadügyi együttműködésekhez is, valamint megkönnyíti a török hadiipari termékek értékesítését az adott országba. Ha a

hadügyi megállapodásokat, katonai kiképzőprogramokat, hadiipari exportot kölcsönösen támogatja a török és az afrikai fél, ez elősegíti a hosszú távú kapcsolat kialakítását a török kormány számára az adott országban. [475]

Végezetül kijelenthető, ha egy afrikai országban török csapatok állomásoznak, az a legerősebb, legmélyebb együttműködést jelzi a két fél között, amivel a két ország elérte a katonai, hadiipari kapcsolatok legmagasabb 'fokozatát'. Érdeemes hangsúlyozni azonban, hogy Törökországnak nem célja, hogy minél több afrikai országban legyen jelen a hadseregével. Egyértelmű, hogy a hadsereg alkalmazása egy távoli térségben rendkívül költséges Törökország számára, ráadásul, amennyiben az adott afrikai ország nem igényelte egyértelműen a török hadsereg jelenlétét, rombolná is a két ország közötti kapcsolatot. (Líbia és Szomália esetében a kormánnyal kötött megállapodás értelmében állomásoznak török katonák ezekben az országokban.) Kölcsönös megegyezés esetén viszont a török csapatok jelenléte az adott afrikai országban azt jelzi, hogy Törökország katonai és hadiipari kapcsolata a legerősebb fokozaton működik az adott afrikai országgal, és a lehető legszorosabb kapcsolat alakult ki a két fél között.

Ezen esettanulmányokat összegezve az alábbi módon vezetném le a katonai, hadiipari kapcsolatok fokozatairól szóló gondolatmenetemet:

- Amikor Törökország részt vesz egy afrikai ENSZ-misszióba, az a katonai és hadiipari kapcsolat kezdetét jelenti az adott afrikai országgal. Ez tekinthető az ilyen kapcsolatok leggyengébb fokozatának.
- Amikor Törökország fegyvereket, katonai eszközöket, járműveket is exportál egy adott afrikai országba, az annak a jele, hogy a katonai, hadiipari kapcsolat az afrikai országgal magasabb fokozatba lépett.
- Amikor a kormányok között katonai, hadiipari megállapodások születnek, az szintén erősíti a két ország közötti katonai, hadiipari kapcsolatokat, hiszen az afrikai országok hivatalosan írásba foglalják a szándékukat a katonai, hadiipari kapcsolatok terén, például török hadiipari termékek vásárlására, török katonai kiképzésekre, az együttműködés magasabb fokozatba lépett.
- Amikor Törökország egy afrikai országba katonai attasét helyez ki, ez mindenképp erősebb fokozatot jelent a két ország közötti katonai, hadiipari kapcsolatban.

- Ennek a folyamatnak további erősödését jelenti, amikor török szakemberek kezdik kiképezni az afrikai fegyveres erőket, illetve Törökország támogatja a hadseregük a felfegyverzését, modernizálását.
- A katonai és hadiipari kapcsolatok legerősebb fokozata nyilvánvalóan az, amikor török katonák állomásoznak az adott afrikai országban, együttműködésekben, kiképzésekben vesznek ott részt, vagy akár harcolnak az adott országért.

A fenti hat területet részletesen megvizsgálva arra jutottam, hogy ezek nemcsak egymástól független területek, hanem a katonai, hadiipari jelenlét különböző fokozatainak is tekinthetők, amelyek egymást erősítik, és aktivitásuk összességének mértéke megmutatja, milyen mély, milyen erős a kapcsolat Törökország és az adott afrikai ország között katonai, hadiipari együttműködés terén.

5.4 A török-afrikai katonai, hadiipari együttműködések hatása a gazdasági, politikai kapcsolatokra

Kutatásaim során bizonyítottam, hogy a katonai, hadiipari kapcsolatok területei hatnak egymásra, együttesen fokozzák a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok erősségét. Egy másik fontos kérdést is meg kell vizsgálni, mégpedig azt, hogy a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolódások, együttműködések kihatással vannak-e más államközi kapcsolatokra, mint például a gazdaság, a politika, a kultúra?

A katonai, hadiipari megállapodások aláírása gyakran együtt jár más gazdasági, politikai, kulturális együttműködések elindításával is. Ezt támasztják alá a biztonsági, katonai megállapodások tárgyalásának és aláírásának körülményei is: fontos török-afrikai találkozóknál olyan személyeket is gyakran találunk Törökország képviselőjének kíséretében, akik a török kereskedelmet, befektetéseket kívánják előmozdítani a két ország között. 2017-ben például Erdoğan elnök szudáni látogatásakor a katonai tisztségviselők mellett számos török üzletember is tagja volt a nagyszámú delegációnak. [476] A következő években erősödtek a török-szudáni kapcsolatok hadiipari megrendelések szintjén, ugyanakkor politikai, kereskedelmi szinten és fejlesztések szintjén is. A TIKÁ például felújításokat végzett az egykor oszmánok által uralt szuakini

szigeten található történelmi épületek (két oszmánkori mecset és régi vámépület) megmentésére, [477] valamint épített egy kórházat is Szuakin városában. [478] A két ország vezetője azt a célt tűzte ki, hogy a két ország közötti kereskedelem mértéke elérje a 10 milliárd USD éves szintet, ami igen komoly cél, tekintve, hogy 2013-ban, négy évvel a 2017-es találkozó előtt, ez a szám 295 millió USD volt. Ugyanakkor 2020-ban már 480 millió USD volt a két ország közötti kereskedelem mértéke, azaz a megállapodást követően néhány év alatt is radikális emelkedést sikerült elérni a két országnak. [479] A fentebb tárgyalt török-ghánai katonai megállapodás pontjai közt is találhatunk nem csak a hadsereget és hadiipart érintő célkitűzést, (1) kommunikációs, elektronikai és informatikai rendszerek területén való együttműködést, (2) szociális, kulturális és sporttevékenységeket, (3) katonai orvoslás és az egészségügyi szolgáltatások terén való együttműködést. [480] Ez is példa arra, hogy a katonai, hadiipari együttműködések hogyan segítik elő más területen is a kapcsolatokat, itt konkrétan informatikai és kommunikációs technológiák, sport, kultúra, és egészségügy területén. Török parlamenti dokumentumok alapján mások is rámutattak, hogy Törökország olyan befektetésként is tekintett az afrikai ENSZ békefenntartó missziókban való részvételére, ami elősegíti a török kereskedelmi kapcsolatok elmélyülését is az adott országban. Konkrétan említik az ENSZ MONUC majd MONUSCO missziójában való részvétel kapcsán a Kongói Demokratikus Köztársaság és Törökország kereskedelem fejlődését. [481] [482] Ez is példa arra, hogy katonai, hadiipari kapcsolatok még gazdasági kapcsolatokra is pozitív hatással lehetnek. A Török és Ázsiai Stratégiai Tanulmányok Központja (*Turkish Asian Center for Strategic Studies/TASAM*), amely egy nem állami török szervezet (NGO), azt állítja tanulmányában, hogy Törökország az afrikai hadiipari, katonai megállapodásai, kiképző programjai és katonai bázisai által erősíteni tudja nemzetközi tekintélyét, továbbá Afrikán belül ezek által „soft power” jelenlétét is biztosítani tudja. [483] A SIPRI szintén kiemeli, hogy számos fegyverexportőr ország, így Törökország is, növelni tudja befolyását az Afrikába irányuló fegyverreladással más területeken is a kontinensen. [484] Az amerikai Külpolitikai Kutatóintézet (*The Foreign Policy Research Institute/FPRI*) tanulmánya azt emeli ki, hogy miközben Törökország investál Afrika biztonságába, a katonai, hadiipari projektjei politikai és gazdasági befolyásának erősítésével is párosulnak a kontinensen. [485]

Ezek a kutatási eredmények alátámasztják, hogy a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok kihatással vannak Törökországnak az adott afrikai országgal való más

kapcsolataira is. Nem is könnyű szétválasztani ezeket a területeket, ahogyan azt Ali Bilgic, a brit Loughborough Egyetem török külpolitikai szakértője megállapította: „*nem lehetséges és nem is tanácsos szétválasztani a török gazdasági, politikai, humanitárius és katonai célkitűzéseket*”. [486]

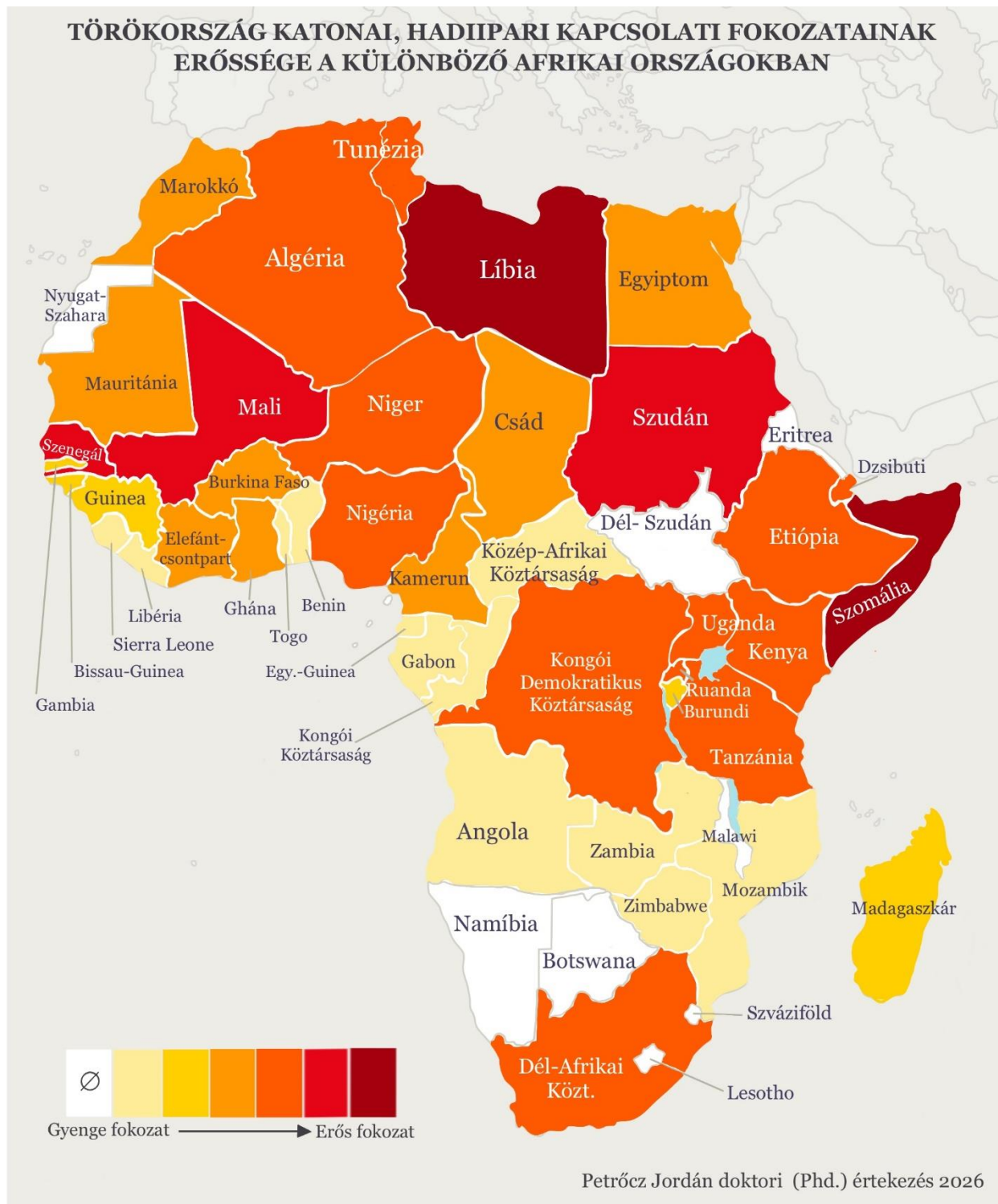
Korábbi fejezetekben tárgyaltam, hogy Törökország milyen szintű befektetéseket végzett Afrikában az elmúlt két évtizedben, és ezeknek összértéke hogyan nőtt az évek során. Most tekintsünk át példákat arra, milyen befektetésekben, fejlesztésekben vett részt Törökország Afrikában a katonai, hadiipari projektek mellett:

- Afrika több part menti városa mellett a török *Karpowership* nevű cég hajóra telepített földgáztüzelésű hőerőművekkel szolgáltat áramot számos afrikai országnak: Szenegál, Elefántcsontpart, Ghána, Szudán, Gambia, Bissau-Guinea, Sierra Leone. Ez utóbbi három országnak ráadásul áramigényük túlnyomó többségét (60-100%) ki is szolgálják ezek a török erőművek. [487]
- Törökország finanszíroz olyan jelentős infrastrukturális fejlesztéseket, mint Etiópia fővárosában az új reptér megépítése, és az úthálózat és kikötők fejlesztése Szenegálban. [488]
- Kelet-Afrika legnagyobb fedett sportcsarnoka (BK Arena) Ruandában található, amelyet szintén török cég épített. [489]
- A szenegáli Dakar Arénát és Abdoulaye-Wade stadiont is a török Summa cég kivitelezte, [490] de uszodát is épített török cég ebben az országban. [491]
- Törökország szintén fektetett mecsetek építésébe, felújításába szerte Afrikában, úgy mint Burkina Fasóban, Maliban és Csádban is. Dzsibuti legnagyobb, 6000 fős mecsetét a török Vallási Ügyek Elnöksége, a *Diyanet* építtette, támogatta Szomália legnagyobb mecsetének felújítását is: a Muszlim Szolidaritás Mecsete, Mogadishuban 10.000 főt tud befogadni. [492] Ghánában az állami honlap szerint az accrai Ghánai Nemzeti Mecset „*a török nép ajándéka a ghánai nép számára*” [493]
- Már említettem, de kiemelendő itt is, hogy Törökország szerte Afrikában kórházakat épített vagy újított fel. [494]

- Továbbá a Maarif Alapítvány 201 iskolát hozott létre Afrikában, amelyekben 20.000 afrikai diák tanul. [495]

Korábbi fejezetekben bemutattam, mekkora összegű befektetésekből vesznek részt török állami vagy magáncégek. Most pedig láthattuk, hogy milyen típusú befektetésekből érintett Törökország az afrikai kontinensen. Látható, hogy a török katonai és hadiipari kapcsolatok Afrikában párhuzamosan erősödnek a politikai, diplomáciai, gazdasági és kulturális kapcsolatokkal. Olykor éppen Törökország biztonsági, hadiipari kapcsolatai készítik elő a terepet gazdasági, kereskedelmi együttműködéseknek az adott országban, ami nem meglepő annak fényében, hogy Afrika sok országában éppen a biztonság a legsebezhetőbb, így érthetően erősíti a bizalmat Törökország felé, ha hozzájárul ehhez, és ez megnyithatja más együttműködési és befektetési lehetőségek előtt is az ajtót.

Ennek alátámasztására mutatnám be végezetül a Bayraktar TB2 drónok esetét. Egyes szakértők szerint Törökország „fegyverkezési nagykövetként” [496] használja Afrikában a Bayraktar TB2 drónt, amely utat nyit a török vállalatoknak afrikai országokba. Már „drón diplomáciának” [497] is nevezik. A Bayraktar TB2 drón világszerte ismertté vált harctéri hatékonysága és költséghatékonysága miatt, így afrikai országok is sorba állnak érte, és úgy tűnik, a török drón iránti érdeklődést Törökország kihasználja arra is, hogy a Bayraktar drónokkal kapcsolatos tárgyalásokon során és értékesítés közben külpolitikai eszközként különböző partnerségeket is kezdeményezzen. [498] Különösen fontos ez a taktika a Szaharától délre, ahol a Bayraktar drónok sikere hatására még nagyobb és hosszabbtávú megrendelésekre is lehetőség nyílik, mint például repülőterek és más kulcsfontosságú infrastruktúrák kivitelezésére. Számos török hadiipari terméket tárgyaltunk már korábban, amelyek versenyképesek az afrikai piacon, ugyanakkor hipotézisem tárgyalásában ez a példa is mutatja, hogy a török hadiipari termékek eszközt jelenthetnek a török külpolitika számára Afrikában. [499]

11. ábra: Törökország katonai, hadiipari kapcsolati fokozatainak erőssége a különböző afrikai országokban. A Szerző saját kutatásai alapján összeállított saját készítésű térképe

Minél több kapcsolati fokozat aktív a hat fokozatból, annál vörösebben jelöltem az országot

5.5 Az 5. fejezet összegzése

Ebben a fejezetben bemutatam milyen kapcsolódási pontok lehetnek két ország között katonai, hadiipari területen. Bemutattam, hogy Törökország milyen területeken építette katonai hadiipari kapcsolatait az afrikai kontinensen:

1. Nemzetközi békefenntartó tevékenységek támogatása egy adott afrikai országban.
2. Török védelmi és hadiipari termékek értékesítése egy afrikai országnak.
3. Védelmi, biztonsági megállapodások és megállapodások Törökország és egy afrikai ország között.
4. Török katonai attasé kihelyezése egy afrikai országba.
5. Egy adott afrikai ország katonáit (és/vagy más fegyveres testület tagjait) Törökország segítségével képzik ki, továbbá Törökország hadiipari termékekkel támogatja ezen afrikai haderőket.
6. Török csapatok kiküldése és állomásoztatása egy adott afrikai országban.

Azt állítom, hogy ez a hat terület a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok fokozatait jelöli. Azt mutattam ki, hogy minél több ilyen kapcsolódási terület működik Törökország és egy afrikai ország között, annál magasabb fokozatú a két ország katonai, hadiipari kapcsolata. Azt állítom, hogy létezik logikus és megszokott sorrendje annak, ahogy a kapcsolati fokozatok általában követik egymást, ez a sorrend azonban nincs köbe vésvé, különböző országok esetében változhat. Kijelenthető ugyanakkor, hogy a legmagasabb fokú katonai és hadiipari kapcsolatot az jelenti Törökország és egy afrikai ország között, amikor Ankara török katonákat is küld. Ezt azonban megelőzi több kapcsolati fokozat, ahogy ezt az esettanulmányaim igazolták. Kimutattam a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok fokozati skáláját, ami annyiban járult hozzá hipotézisem tárgyalásához, hogy érthetőbbé tette a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok működését, folyamatait.

Hipotézisem úgy szól, hogy feltételezem, Törökország a hadiipari eladásai és együttműködései elősegítik egy adott afrikai országban a két ország közötti gazdasági, politikai viszonyok erősödését is, így a hadiipar sikeres diplomáciai eszköznek bizonyulhat a török külpolitika szempontjából több afrikai országban is.

Ebben a fejezetben elemeztem és feldolgoztam a témámmal kapcsolatos tudományos publikációkat és kormányzati anyagokat, ami alapján bizonyítottnak látom, hogy Törökország Afrikában tudatosan kihasználja katonai, hadiipari együttműködéseinek sikerét az adott afrikai országgal való további kapcsolatok mélyítésére politika, gazdaság, kereskedelem, kultúra, egészségügy stb. területén. Mivel a biztonság az afrikai országok egyik legnagyobb problémája, Törökország hozzájárulása ezen országok biztonságához növeli a bizalmat Ankara iránt, és gyakran további ajtókat nyit meg török befektetések, kereskedelmi lehetőségek előtt. Továbbá Törökország afrikai jelenlétének erősödése világpolitikai szinten is növeli Törökország presztízsét. A török hadiipar afrikai tevékenysége ezért bizonyíthatóan tekinthető a külpolitika, diplomácia sikeres eszközének is. Nem állítom, hogy mindig katonai, hadiipari kapcsolatok előzik meg Törökország gazdasági, kereskedelmi, politikai kapcsolatait Afrikában, hiszen a különböző területek oda-vissza hatnak egymásra: Törökország sikeres kulturális, egészségügyi projektjei is megnyithatják a lehetőséget egy afrikai országban a török hadiipar számára. Ugyanakkor kijelenthető, hogy Törökország sikeres katonai, hadiipari együttműködései Afrikában szinte minden esetben előmozdítják a török-afrikai gazdasági, politikai viszonyok erősödését is. Az egymást követő kronológiára tehát nem lehet szigorú törvényszerűséget kimutatni, ugyanakkor tény, hogy amelyik afrikai országban elindul Törökország hadiipari együttműködése, ott más területeken is mélyülnek a török-afrikai kapcsolatok, például a két ország kereskedelmének fellendülése, vagy iskolák, utak, intézmények fejlesztése a török állam vagy török befektetők által. Ezért ez a hipotézisem is bizonyítottnak tekinthető.

6 ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

6.1 A kutatás eredményei

A kutatási céljaimnak megfelelően az alábbi eredményeket értem el:

- Kutattam és elemeztem Törökország hadiiparának történelmét, és hogy miként hatott mindez az ország biztonságára és külpolitikai mozgásterére. A

történelmi tanulságok tekintetében az Oszmán Birodalom hanyatlásától napjainkig terjedő bő évszázadra fókuszáltam.

- Kimutattam, miként épült le a török hadiipar illetve állt le a nemzeti hadiipar kiépítése a modernkori Törökországban a II. világháború után, és vált hadiipari szempontból kiszolgáltatottá az ország, miközben import vagy hadiipari segély útján csúcsminőségű nyugati hadiipari eszközökkel szerelték fel a török hadsereget. Rávilágítottam, hogy a török politika az 1974-es ciprusi válság idején váltott irányt, elkezdte visszaépíteni a saját török hadiiparát, majd a 1980-as évektől a fő célja a hadiipari önellátás volt.
- Megvizsgáltam, milyen lépéseket tett Törökország az önellátó hadiipar eléréséhez és hogyan vált képessé hadiipari exportra is. Igazi áttörést ezen a területen az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) hatalomra kerülése után láthatunk, amely határozott célként tűzte ki az önellátó hadiipart, mintegy nemzeti ügyé tette (*techno-nacionalizmus*), amivel Törökország egykori birodalmi tekintélyét (*neooszmanizmus*) építi újjá. A török hadiipar sikerében ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül a NATO (azon belül kiemelten az USA) támogatása és felzárkóztató programjai sem.
- Bemutattam, milyen hatással van a török-afrikai kapcsolatokra az erősödő török hadiipari fejlődés és exportképesség, illetve milyen perspektívája van a török hadiipari termékeknek az afrikai kontinensen.
- Elemeztem, mi teszi sikeressé a török hadiipari termékeket és együttműködéseket Afrikában, és milyen fejlődésen mentek át a török-afrikai hadiipari kapcsolatok az ezredforduló óta.

6.2 Hipotézisek teljesülése

Három hipotézist fogalmaztam meg értekezésem elején, és kutatásom során mind a hármat sikerült bizonyítanom:

Az 1. HIPOTÉZIS úgy szól:

A török hadiipar képes lehet beszállítóként aktív szerepet vállalni az afrikai államok védelmi iparában és az afrikai haderők fel/átfegyverzésében.

ezt BIZONYÍTOTTAM, mert:

Alátámasztottam, hogy a török-afrikai kapcsolatok látványosan erősödtek az elmúlt két évtizedben, és Törökország komolyan veszi Afrikát, mint partnert, és az elmúlt 25 évben komolyan dolgozott a kapcsolatok erősítésén. Bizonyítottam, hogy az 1980-as évektől kezdve kiépült a modern török hadiipar, és annyira megerősödött, hogy a saját hadseregének szükséges hadiipari termékek nagy részét (a 2023-as adatok szerint már 80 százalékát) képes saját hazai gyáraiban előállítani. Mi több, a török hadiipar exportra is képessé vált, és e tekintetben szintén elképesztő fejlődésen ment át. Világszerte tényezővé vált a hadiipari piacon, így Afrikában is. Míg 2002-ben 248 millió USD értékben exportált védelmi, hadiipari termékeket, 2025-ben már negyvenszer többet, 10.5 milliárd USD értékben. Törökország 2019 óta jelentősen növelte a hadiipari termékeit vásárló országok számát: míg 2019-ben 60 ország vásárolt tőle hadiipari termékeket, 2025-re már 185 ország. Kimutattam, hogy van kereslet az afrikai országok részéről a török hadiipari termékekre. Egyre több afrikai ország érdeklődik Törökország hadiipari termékei iránt és egyre több török hadiipari termék kerül eladásra az afrikai kontinensen. Ezt bizonyítja, hogy az afrikai országok részéről megsokszorozódtak a megrendelések a török hadiipari termékek kapcsán. Törökországnak tehát van keresnivalója az afrikai hadiipari piacon, ahol már a nagyhatalmak is új tényezőként, sőt versenytársként tekintenek Ankarára. Az általam összegyűjtött tényekkel alátámasztva bizonyítottam, hogy a török hadiipar képes az afrikai hadiipari igényeket kiszolgálni, és lehetőségeinek megfelelően jelenleg is aktív szerepet vállal afrikai országok védelmi iparában, hadiipari beszerzéseiben, és afrikai hadseregek modernebb, hatékony eszközökkel való ellátásában. Ezt a folyamatot támogatja számos más területen a török-afrikai kapcsolatok mélyülése is.

A 2. HIPOTÉZIS úgy szól:

A török hadiipari termékek képesek felvenni a versenyt a fejlettebb nyugati országok hadiipari termékeivel minőségben, árban és kötelezettségek terén, ezért valószínűleg versenyképesek lehetnek az afrikai piacon.

ezt BIZONYÍTOTTAM, mert:

Bemutattam, hogy az afrikai országok nagy része vásárolt / vásárol Törökországtól hadiipari termékeket, amelyek típusait, gyártóit is ismertettem. Ezen adatok azt mutatják, hogy a török hadiipari termékek már felvették a versenyt Afrikában más nagyhatalmak termékeivel. Kutatásomat figyelembe véve növekvő igény mutatkozik afrikai országok részéről a török hadiipari termékekre, mivel azok megvásárlása előnyös a számukra. Kutatásom alapján bizonyítottam, hogy az alábbi előnyökkel jár egy afrikai ország számára, ha török hadiipari terméket vásárol:

- A török hadiipari termékeknek **kedvező az ára** Afrika szemszögéből, ráadásul Törökország törekszik kedvező fizetési és exporteljárási feltételeket teremteni a kontinensen.
- A török hadiipari termékek **magas minőséget** képviselnek, így az áraikkal összevetve kimagasló az ár-érték arányuk. Ráadásul a színvonaluk folyamatosan emelkedik, amit igazol, hogy egyre több török hadiipari cég kerül be a világ legjobb 100 hadiipari cége közé, olyannyira, hogy Törökország már a dobogót ostromolja az országokénti rangsorolásban.
- A török hadiipari eszközök minőségét bizonyítja továbbá az is, hogy megfelelnek a **NATO standardjának** és a török hadsereg igényeinek is. Kimutattam továbbá, hogy a török termékek számos fegyveres konfliktusban bizonyítottak már sikeresen a **harctéren is**, amely szintén növeli a török hadiipar presztízsét a piacon.
- Törökország nem támaszt a vételár kifizetése mellé további politikai, gazdasági **kötelezettségeket** a hadiipari termékei eladásánál, ellentétben a nyugati gyártókkal. Az USA, Nyugat-Európa országai és Izrael csúcsmínőségű termékeket tudnak előállítani, ám a magas árak mellett további kötelezettségeket is rónak a vásárlóikra: (1) politikai elvárásokhoz kötik a hadiipari termék eladását, vagy (2) korlátozzák a felhasználás módját, vagy

(3) ellenzik konkurens hatalmak termékeinek megvásárlását. Afrikai országoknak nem kell ilyen feltételeknek megfelelniük, ha török fegyvert, hadieszközt és harcjárművet vásárolnak, ráadásul ki is maradnak a hadiipari nagyhatalmak párharcaiból, retorzióiból (EU, USA, Kína, Oroszország).

- Kevesebb tényező akadályozza a Törökországgal való együttműködést Afrikában, mivel Törökország megítélése az afrikai kontinensen kedvezőnek mondható. Az észak-afrikai régióban a Földközi-tengeren való kapcsolat mellett a közös történelmi, kulturális, vallási alap is segíti a kapcsolatokat. A Szaharától délre pedig Törökország előnyére válik, hogy ezek az afrikai országok nem egy volt gyarmatosítót látnak Ankarában, így nem vetül a törökökre a gyarmati történelem terhelő árnyéka. Törökország ezt az imázst tudatosan építi a kommunikációjában az egyenlő partneri viszony hangsúlyozásával, a kölcsönös előnyökre való törekvéssel az együttműködések tárgyalása során (*win-win approach*), és Afrika-politikájának mottójával: „*afrikai problémákra afrikai megoldásokra van szükség.*” [500]
- Afrika szempontjából **Törökország tekintélye** jelentős a hadiipar, hadsereg és nemzetbiztonság kérdésében, hiszen: (1) Számos nemzetközi békefenntartó misszióhoz járult hozzá Afrikában, (2) Törökország aktív a terrorcsoportok elleni harcban Afrika több régiójában is, (3) török hadiipari termékek eladása vagy adományozása révén jelentősen hozzájárult több afrikai hadsereg és fegyveres testület fejlesztéséhez, kiképzéséhez, (4) látványos erőfeszítéseket tett közvetítői szerepben az afrikai konfliktusok megoldására.

A fentiek fényében bebizonyítottam, hogy a török hadiipari termékek mostanra felveszik a versenyt a piacvezető nyugati termékekkel, és Afrikában ténylegesen versenyképesnek bizonyulnak. Még ha Törökország egyelőre nem is számít vezető beszállítónak hadiipar területén Afrika számára, a jövőben reálisnak tekinthető Törökország előretörése az afrikai hadiipari piacon. Hipotézisemet tehát alá tudtam támasztani és bizonyítottam.

A 3. HIPOTÉZIS úgy szól:

Törökország a hadiipari eladásaival és együttműködéseivel az adott afrikai országban elősegíti a két ország közötti gazdasági, politikai viszonyok erősödését is, így a hadiipar sikeres diplomáciai eszköznek bizonyulhat a török külpolitika szempontjából több afrikai országban is.

ezt BIZONYÍTOTTAM, mert:

Az általam elemzett és feldolgozott tudományos publikációkkal, kormányzati anyagokkal, híradásokkal alátámasztva bizonyítottam, hogy Törökország tudatosan kihasználja az afrikai katonai, hadiipari együttműködéseinek sikerét az adott afrikai országgal való további kapcsolatok mélyítésére, úgy mint politika, gazdaság, kereskedelem, kultúra, egészségügy stb. terén.

Hipotézisem tárgyalása során több forrás alapján bemutattam milyen védelmi, hadiipari kapcsolódási területek vannak Törökország és egy afrikai ország között. Példákkal is alátámasztottam, milyen széleskörű Törökország együttműködése az afrikai országokkal, és milyen gazdasági, politikai, kulturális, egészségügyi területeken mutatható ki Törökország befolyása (másnéven a török *soft power*) Afrikában, és milyen befektetéseken vesz részt a török állam és az általa támogatott török cégek a kontinensen.

Mivel a biztonság számos afrikai ország számára az egyik legnagyobb kihívást jelenti, Törökország hozzájárulása az ilyen országok biztonságához növeli a bizalmat Ankara irányába, és gyakran további ajtókat nyit meg a török befektetések, kereskedelmi lehetőségek előtt az adott afrikai országban. Tehát a török hadiipar sikerei Afrikában ténylegesen elősegítik a török-afrikai gazdasági, politikai kapcsolatok erősödését. Ráadásul Törökország hadiipari jelenlétének erősödése az afrikai védelmi területen növeli Törökország presztízsét a világpolitikában is, ezáltal a török hadiipar ténylegesen sikeres diplomáciai eszköznek bizonyul Afrikában. Ugyanakkor rávilágítottam, hogy a hadiipari együttműködés nem minden esetben előzi meg a török-afrikai gazdasági, kereskedelmi, politikai, kulturális együttműködéseket, fordított is lehet a sorrend, hiszen oda-vissza is hathatnak egymásra a területek.

6.3 Új tudományos eredmény

Új tudományos eredménynek tartom, hogy kimutattam a hadiipari kapcsolódások fokozatait Törökország és Afrika között. Korábbi tanulmányaimban már vizsgáltam ezt a kérdést, de ebben a doktori értekezésemben dolgoztam ki. Azt állítom, hogy az alábbi hat pont nem csupán Törökország hadiipari kapcsolatainak területeit jelenti az afrikai kontinensen, hanem a fokozatait is jelöli a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatoknak:

1. Törökország hozzájárulása a nemzetközi békefenntartó tevékenységekhez egy adott afrikai országban.
2. Török védelmi és hadiipari termékek értékesítése egy afrikai országban.
3. Védelmi, biztonsági megállapodások Törökország és egy afrikai ország között.
4. Török katonai attasé kihelyezése egy adott afrikai országba.
5. Törökország segítsége egy adott afrikai ország katonáinak (és/vagy más fegyveres testület tagjainak) kiképzésében, továbbá török hadiipari termékekkel való támogatásuk.
6. Török csapatok kiküldése és állomásoztatása egy adott afrikai országban.

Azt állítom, hogy ez a hat terület a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok fokozatainak is tekinthető. Kimutattam, hogy minél több ilyen kapcsolódási terület működött vagy működik Törökország és egy afrikai ország között, annál magasabb fokú a két ország katonai, hadiipari kapcsolata. Ennek a működését az egy szinten lévő kapcsolókhöz hasonlítottam, amelyek aszerint befolyásolják a kapcsolat erősségét, hogy hány van közülük aktív: ha csupán egy, az gyenge fokozatú kapcsolatot jelent, ha az összes, az a kapcsolat legmagasabb fokú működését jelenti, és a kapcsolók változó sorrendben is aktiválhatók.

Azt állítom, hogy van logikus és megszokott sorrendje annak, ahogy a kapcsolati fokozatok általában követik egymást, de a sorrend különböző országok esetében változhat is. A vizsgált hat terület a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatokban nem csupán egymásra épülő szintekként figyelhető meg, hanem akár „fokozatkapcsolóként” is, ahol a minél sűrűbb együttes működés azt mutatja, hogy milyen mély Törökország kapcsolata hadiipari szempontból egy afrikai országgal.

A legmagasabb fokú katonai és hadiipari kapcsolatot Törökország és egy afrikai ország között az jelenti, amikor Ankara már török katonákat is küld oda. Ezt azonban általában megelőzi több más kapcsolati fokozat, és nem csupán önmagában valósul meg, hanem a többi öt fokozattal együtt. Ezt esettanulmányaim is igazolták. Ugyanakkor, ha egy afrikai országban nem állomásoznak török katonák, viszont (1) Törökország már vett részt nemzetközi misszióban az adott országban, (2) az adott afrikai ország vásárolt és/vagy kapott török hadiipari termékeket, (3) születtek biztonsági megállapodások a két ország között, (4) van török katonai attasé az országban, (5) Törökország részt vesz az adott afrikai ország fegyveres erőinek kiképzésében, akkor az adott afrikai ország katonai, hadiipari kapcsolata erősnek mondható, ám kevésbé erős, mint a fent említett esetben, ahol mind a hat fokozat működik, és így tovább. Érdekesség, hogy nem minden afrikai országban működik nemzetközi békefenntartó misszió, így nyilván nem kötelezően ezzel indul Törökország katonai, hadiipari kapcsolata egy afrikai országgal, ahol viszont ez megvalósul, ott kijelenthetjük, hogy elindultak a katonai, hadiipari kapcsolatok, és beléptek a leggyengébb fokozatba. Kutatásaim alapján így állítottam fel a török-afrikai katonai, hadiipari kapcsolatok fokozati skáláját.

6.4 A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások

Kutatásom eredményei felhasználhatók az egyetemi oktatásban, a hadiiparral foglalkozó kutatásban, a hadiiparral foglalkozó állami tisztviselőknek és magáncégek alkalmazottainak.

Ajánlom munkámat olyan oktatóknak, kutatóknak, diákoknak, akiknek témája vagy érdeklődési köre érinti a hadiipart, hadiipari történelmet, Kemál Atatürk pályafutását, a modern Törökország hadiiparát, a hadiipari függőség és önellátás kérdését, a techno-nacionalizmust, a neoszmanizmust, a török-afrikai kapcsolatokat, Törökország Afrika-politikáját, Törökország afrikai jelenlétét, az afrikai fegyverkereskedelmet, az afrikai hadiipari megrendeléseket, az afrikai védelmi és hadiipari import témáját. Úgy gondolom, hogy a Biztonságtudományi Doktori Iskola számára is hasznos lehet, továbbá az Óbudai Egyetemen induló hadmérnök szakának is ajánlom figyelmébe.

Ugyancsak hasznos lehet a Magyar Honvédség számára a nemzeti hadiipar kiépítésének vizsgálatához, tanulságok levonásához a török hadiipar modernkori történelmének hibáiból, valamint inspirálódni a török hadiipar fejlesztéseiből, sikereiből, továbbá megvizsgálni a török hadiipari termékekben és a magyar-török hadiipari együttműködésben rejlő további lehetőségeket.

HIVATKOZÁSOK

- [1] PEACOCK, A.: Early Seljuq History: a new interpretation, 2010, London, Routledge, ISBN 978-0-415-54853-3, DOI: 10.4324/9780203856956, pp. 1-46
- [2] MATUZ J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2., p. 28. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)
- [3] TSK: Brief history of the Turkish Armed Forces, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=History> (letöltve: 2026.03.25)
- [4] REDFORD, S.: Medieval Arsenals in Anatolia: Sinop and Alanya, In: Sabine, Ladstätter; Felix, Pirson, Thomas, Schmidts (szerk.) Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean from Antiquity to Byzantium. Recent Discoveries and New Approaches. BYZAS 19, ISBN 13: 9786054701605, pp. 543-552.
- [5] TSK: Brief history of the Turkish Armed Forces. <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=History> (letöltve: 2026.03.25)
- [6] CROWLEY, R.: 1453 - Konstantinápoly utolsó nagy ostroma. Park Könyvkiadó, Budapest, 2005, ISBN 978-963-355-573-6, pp 117-121
- [7] ÁGOSTON, G.: Párhuzamok és eltérések az oszmán és az európai tüzérség 15-17. századi fejlődése között. Történelmi Szemle 34, 3-4 , 1992, pp 183
- [8] IVÁNYI, B.: A tüzérség története Magyarországon kezdetétől 1711-ig. Hadtörténeti Közlemények 1926, 27, 1, p. 25. https://adt.arcanum.com/hu/view/HadtortenelmiKozlemenyek_1928/?pg=0&layout=s (letöltés 2026.04.08)
- [9] AYDUZ, S.: The Ottoman Royal Cannon Foundry: “Tophane-I Amire”. *Almagest, International Journal for the history of Scientific Ideas*, 1. évf., 2010/2
- [10] DEMIR, I.: Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the Great Rise. *Insight Turkey*, Volume 22, Number 3, Summer 2020, DOI: 10.25253/99.2020223.02

<https://www.insightturkey.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise> (letöltve: 2026.03.26)

[11] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 154. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[12] MATUZ, J.: *Az Oszmán Birodalom története*, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2., p. 80 https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)

[13] RÁCZ, A. GY.: *Birodalomból Köztársaság Az Oszmán Birodalom jogrendszerének modernizációja Kemal Atatürk államreformjáig*, Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2017, pp. 120, [https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/d29e8acb-5a7c-4015-bec4-c8129c32e275/content#:~:text=Selim%20\(1789%2D1807\)%20idej%C3%A9n%2C%20%C3%B6sszefoglal%C3%B3an%20a%20Nizam%2D%C4%B1%20Cedid%2C,Niyazi%20Berkes:%20The%20Development%20of%20Secularism%20in](https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/d29e8acb-5a7c-4015-bec4-c8129c32e275/content#:~:text=Selim%20(1789%2D1807)%20idej%C3%A9n%2C%20%C3%B6sszefoglal%C3%B3an%20a%20Nizam%2D%C4%B1%20Cedid%2C,Niyazi%20Berkes:%20The%20Development%20of%20Secularism%20in) (letöltve 2026.03.26)

[14] TSK: Brief history of the Turkish Armed Forces. <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=History> (letöltve: 2026.03.25)

[15] BILGIÇ, B.S.: *Diplomacy through Arms Sales: The Case of the United States and the Ottoman Empire, 1865–1880*. In: Philip S. Kosnett (szerk.) *Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy*. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 26. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>.,

[16] KARATAS, I.: *Turkish Defense Industry’s Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production*. *Social Sciences Research Journal*, 9 (1), p. 82 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[17] KENNEDY, P.: *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000*. Unwin Hyman, Nagy-Britannia, 1988, ISBN 0-04-909019-4, p. 253, <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/08/paul-kennedy-the-rise-and-fall-of-the-great-powers-19891.pdf> (letöltve 2026.03.26)

[18] MATUZ, J.: *Az Oszmán Birodalom története*, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2., p. 208. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)

[19] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de*

Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022. p. 153. ISSN: 1132-7200. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[20] MATUZ, J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, p. 207. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)

[21] STĘPNIEWSKA-SZYDŁOWSKA P.: The origin of the Turkish Armed Forces: Kemalism and the proclamation of the Turkish Republic. Security Theory and Practice, XLVI. évf., 1. szám, 2022, ISSN: 1899-6264, p. 174. DOI: 10.48269/2451-0718-btip-2022-1-010

[22] MATUZ, J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, p. 207. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)

[23] ROGAN, E.: Rival jihads: Islam and the Great War in the Middle East, 1914–1918, Journal of the British Academy, p 2. DOI: 10.5871/jba/004.001

[24] KAPRONCZAY, K.: Egy birodalom végorái - Törökország az első világháborúban. Valóság, 57. évf., 7. szám, 2014 július. p. 4, https://epa.oszk.hu/02900/02924/00019/pdf/EPA02924_valosag_2014_7_001-009.pdf (letöltve 2026.03.26)

[25] MATUZ, J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, p. 213. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)

[26] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. 4

[27] EGERESI, Z.: Törökország, kurdok és a PKK elleni harc 40 éve. Nemzet és Biztonság, 2023/4. szám, p. 14, DOI: 10.32576/nb.2023.4.2

[28] STĘPNIEWSKA-SZYDŁOWSKA P.: The origin of the Turkish Armed Forces: Kemalism and the proclamation of the Turkish Republic. Security Theory and Practice, XLVI. évf., 1. szám, 2022, ISSN: 1899-6264, p. 174. DOI: 10.48269/2451-0718-btip-2022-1-010

[29] ITZKOWITZ, N.: Kemal Atatürk – president of Turkey. In: Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Kemal-Ataturk> (letöltve: 2026.03.28)

[30] ÜNSAL, A.: Atatürks reforms: Realization of an utopia by a realist. The Turkish Yearbook, Vol. XIX, 1979. p. 50, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/845182>

[31] GERMANUS, GY.: Vörös Félhold szolgálatában. In: A Félhold fakó fényében – útikalandok, Budapest, 1958. <https://mek.oszk.hu/00600/00663/00663.htm#6> (letöltve 2026.03.28)

- [32] MATUZ, J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, p. 214. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)
- [33] EGERESI, Z.: A török nemzetépítés Atatürk korában, Világtörténet, 2013/1, p. 131, https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtortenet/vt_2013_1/125-144_egeresi.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [34] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. 58
- [35] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, pp. 58-59
- [36] MATUZ, J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, p. 216. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)
- [37] BAS, M. F.: Turkish War of Independence. In: Mesut Uyar, Edward J. Erickson (szerk.) The Routledge Handbook of Modern Turkish History, Routledge, London, New York, 2025. ISBN 978-1-032-41895-7, p. 229. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003360261-20>
- [38] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, pp. 6-7
- [39] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. 22
- [40] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. 59
- [41] MATUZ, J.: Az Oszmán Birodalom története, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, p. 216. https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)
- [42] SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. - (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden Tbbm'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1994, ISBN 975-16-0517-2, p. 498, <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429080.PDF> (letöltve: 2026.03.28)
- [43] SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü III. - (Açıklamalı Kronoloji) Tbbm'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Türk Tarih Kurumu Basimevi,

Ankara, 1995, ISBN 975-16-0517-2, p. 82,
<https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429082.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

[44] ERASLAN, C.: Mütareke’de İstanbul ve İstanbul Hükûmetleri - Istanbul and Istanbul Governments in the Armistice. In: ERASLAN, C.: Millî Mücadele’nin Yerel Tarihi 1918-1923, Cilt 11, İstanbul, 2023, p. 71, DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-73-3.ch01, https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/tarih-serisi/TUBA-978-625-8352-73-3_ch01.pdf (letöltve: 2026.03.28)

[45] TOSUN, U. U.: İtilaf Devletlerinin Millî Mücadele’yi Engelleme Faaliyetleri, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), Yıl 2021, Sayı 33, p. 199, DOI: 10.46953/askeritarih.877309, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1566398> (letöltve: 2026.03.28)

[46] SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. - (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi’nden Tbbm’ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, ISBN 975-16-0517-2, p. 490, <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429080.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

[47] SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. - (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi’nden Tbbm’ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, p. 484, <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429080.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

[48] SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. - (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi’nden Tbbm’ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, p. 487, <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429080.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

[49] ÇARMIKLI, E. S.: Caught between Islam and the West: secularism in the Kemalist discourse. Phd thesis, University of Westminster, 2011, p. 193. https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/download/25707cc1301df55c0c560c1d32b3d54c878ac95541c15a83917dd71e0f25a6c4/2271008/Eyup_Sabri_CARMIKLI.pdf (letöltve: 2026.03.28)

[50] SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü III. - (Açıklamalı Kronoloji) Tbbm’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, ISBN 975-16-0517-2, p. 100. <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429082.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

[51] TOSUN, U. U.: İtilaf Devletlerinin Millî Mücadele’yi Engelleme Faaliyetleri, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), Yıl 2021, Sayı 33, p. 202. DOI: 10.46953/askeritarih.877309, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1566398> (letöltve: 2026.03.28)

- [52] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. 7
- [53] BAS, M. F.: Turkish War of Independence. In: Mesut Uyar, Edward J. Erickson (szerk.) The Routledge Handbook of Modern Turkish History, Routledge, London, New York, 2025. ISBN: 978-1-032-41895-7, p. 229. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003360261-20>
- [54] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. XV.
- [55] KATUS, L.: Musztafa Kemál Atatürk. In: H. BALÁZSI Éva (szerk.) Életek és korok, Magyar Történelmi társulat, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970, p. 75. https://real-eod.mtak.hu/10584/1/AkademiaiKiado_000942.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [56] EGERESI, Z.: A török nemzetépítés Atatürk korában, Világtörténet, 2013/1, p. 131. https://ti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtortenet/vt_2013_1/125-144_egeresi.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [57] KATUS, L.: Musztafa Kemál Atatürk. In: H. BALÁZSI Éva (szerk.) Életek és korok, Magyar Történelmi társulat, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970, p. 114. https://real-eod.mtak.hu/10584/1/AkademiaiKiado_000942.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [58] STEPNIIEWSKA-SZYDŁOWSKA P.: The origin of the Turkish Armed Forces: Kemalism and the proclamation of the Turkish Republic. Security Theory and Practice, XLVI. évf., 1. szám, 2022, ISSN: 1899-6264, p. 175. DOI: 10.48269/2451-0718-btip-2022-1-010
- [59] KATUS, L.: Musztafa Kemál Atatürk. In: H. BALÁZSI Éva (szerk.) Életek és korok, Magyar Történelmi társulat, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970, p. 88. https://real-eod.mtak.hu/10584/1/AkademiaiKiado_000942.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [60] KATUS, L.: Musztafa Kemál Atatürk. In: H. BALÁZSI Éva (szerk.) Életek és korok, Magyar Történelmi társulat, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970, p. 75. https://real-eod.mtak.hu/10584/1/AkademiaiKiado_000942.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [61] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. XV.
- [62] KATUS, L.: Musztafa Kemál Atatürk. In: H. BALÁZSI Éva (szerk.) Életek és korok, Magyar Történelmi társulat, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970, p. 113. https://real-eod.mtak.hu/10584/1/AkademiaiKiado_000942.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- [63] ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411, p. XV.

- [64] ÜNSAL, A.: Atatürks reforms: Realization of an utopia by a realist. The Turkish Yearbook, Vol. XIX, 1979. p. 55, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/845182>
- [65] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 143. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [66] Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) hivatalos weboldala, <https://www.tskgv.org.tr/> (letöltés: 2026.03.29)
- [67] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, pp. 154-158. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [68] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Savunma Sanayi Fabrikaları (1923 – 1950), Yıldız Sos Bil Ens Der, Cilt. 7, Sayı. 1, p. 40, Haziran, 2023, DOI: 10.14744/ysbed.2023.00030, <https://ysbed.yildiz.edu.tr/storage/upload/pdfs/1690986829-tr.pdf> (letöltve: 2026.03.28)
- [69] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, pp. 154-158. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [70] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 143. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [71] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 143. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [72] BORATAV, K.: Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. İmge Kitabevi, İstanbul, 2013. ISBN 975-533-393-2, p. 59; <https://www.scribd.com/document/349497102/Korkut-Boratav-Tu-rkiye-I-ktisat-Tarihi-1908-2002-pdf>
- [73] KEEGAN, J.: Atlas of World War II. Collins, Hong Kong, 2006, ISBN: 978-0-06-089077-3, pp. 49, 116
- [74] PAMUK, Ş.: Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015. p. 199

- [75] KALYON, L.: Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları. PhD Thesis, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sisayet Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2008. p. 85
- [76] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 161. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [77] AYDIN, M.: 1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik. In: *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Edited by Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009. pp. 385-476.
- [78] UYAR, M. ; GÜVENÇ, S.: Lost in translation or transformation - The impact of American aid on the Turkish military 1947-60. *Cold War History*, 22(1), 2021, p. 63. DOI:10.1080/14682745.2020.1866551
- [79] KURT, E.; ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 162. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [80] BILGIÇ, T. Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Kosnett, Philip S. (szerk.) *Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy*. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 159. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>
- [81] PINTO, A. G. C.: A Neo-liberal Exception? The Defence Industry ‘Turkification’ Project. In: BONO, I. – HIBOU, B. (Eds.): *Development As A Battlefield*, Brill, Leiden-Boston, 2017. ISBN 978-90-04-34952-0, p. 304
- [82] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry’s Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. *Social Sciences Research Journal*, 9 (1), p. 82 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)
- [83] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, pp. 159-163. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [84] DEMİR, I.: Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the Great Rise. *Insight Turkey*, Volume 22, Number 3, Summer 2020, DOI: 10.25253/99.2020223.02

<https://www.insightturkey.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise> (letöltve: 2026.03.26)

[85] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 166. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[86] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. *Social Sciences Research Journal*, 9 (1), p. 82 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[87] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, pp. 163-166. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[88] MKE: About us, <https://www.mke.gov.tr/About/MKE/15> (letöltve: 2026.03.31)

[89] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 143. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[90] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. *Social Sciences Research Journal*, 9 (1), p. 82 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[91] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 162. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[92] MEVLÜTOĞLU, A.: Türkiye'nin Savunma Reformu: Tespit ve Öneriler. *Analiz*, Ağustos 2016 Sayı: 164, SETA, 2016, p. 9. https://file.setav.org/Files/Pdf/20160901200637_turkiyenin-savunma-reformu-pdf.pdf

[93] BALCI, M.: Türk-Nato Savunma İş Birliği'nin Derinliği - The Depth of Turkish-Nato Defense Cooperation, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 2018, ISSN: 2147-1185, p. 889

[94] KARDAS, S.: Evolution of Türkiye's Defense Industry: Drivers and its Nexus with Foreign Policy, Rabdan Security and Defense Institute, pp. 1-8.

<https://rsdi.ac/en/publications/evolution-of-turkiyes-defense-industry-drivers-and-its-nexus-with-foreign-policy>, DOI:10.13140/RG.2.2.17590.77127 (letöltve: 2026.03.31)

[95] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 82 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[96] ŞAHİN, M. O.: Explaining the Expansion of Turkey's Arms, Thesis, Boğaziçi University, 2020, p. 12

[97] 54. Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, Washington, June 5, 1964, 12:15 a.m., In: Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> (letöltve: 2026.03.31)

[98] WALKER, J. W.: Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey Through Its Ottoman Past. In: HARRIS, J. (editor): The Nation in the Global Era - Conflict and Transformation, Brill, 2009, ISBN 978-90-04-17690-4, p. 385

[99] UYAR, M. – GÜVENÇ, S.: Lost in translation or transformation - The impact of American aid on the Turkish military 1947-60. Cold War History, 22(1), 2021, p. 62. DOI:10.1080/14682745.2020.1866551

[100] WAGMAN, G.: The Bid to Break Turkish Neutrality in WWII, Warfare History Network, May 2012, <https://warfarehistorynetwork.com/article/the-bid-to-break-turkish-neutrality-in-wwii/> (letöltve: 2026.03.31)

[101] UYAR, M. – GÜVENÇ, S.: Lost in translation or transformation - The impact of American aid on the Turkish military 1947-60. Cold War History, 22(1), 2021, p. 63. DOI:10.1080/14682745.2020.1866551

[102] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 162. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

[103] ERBAKAN, N.: Davam, MGV yayınları, 2014. ISBN 6058562511, p. 169

[104] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 70. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

[105] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 83. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against

[Arms Embargoes and Engine Production?sm=a&rhid=37618474731](#) (letöltve 2026.03.26)

[106] ÖZER, A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 15. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

[107] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 82. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[108] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 82. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[109] BILGIÇ, T. Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Philip S. Kosnett (szerk.) Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 160. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>

[110] 124. Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Vest) to the Under Secretary of State for Political Affairs (Newsom), Washington, November 3, 1978. In: Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v21/d124> (letöltve: 2026.03.31)

[111] KARAGÖZ, M.: US Arms Embargo against Turkey - after 30 Years An Institutional Approach towards US Policy Making. PERCEPTIONS: Journal of International Affairs, Volume: 9, Issue: 4, Winter 2004 – 2005. p.107. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/816635> (letöltve: 2026.03.31)

[112] Human Rights Watch (HRW): Weapons Transfers and Violations of the laws of War in Turkey. 1995, Printed in the United States of America. Library of Congress Catalog Card Number: 95-81502, ISBN 1-56432-161-4, https://www.hrw.org/reports/1995/Turkey.htm#P171_14696 (letöltve: 2026.03.31)

[113] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 84. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

- [114] Human Rights Watch (HRW): Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey, 1 November 1995, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/hrw/1995/40609> (letöltve: 2026.03.31)
- [115] JONES, T.: German Defense Minister Quits Over Arms Deal : Diplomacy: Tanks sold illicitly to Turkey have seriously strained relations between the NATO partners. April 1, 1992, Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-04-01-mn-120-story.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [116] Bonn rejects Turkey using German arms in domestic conflicts. UPI, April 2, 1992, <https://www.upi.com/Archives/1992/04/02/Bonn-rejects-Turkey-using-German-arms-in-domestic-conflicts/9148702190800/> (letöltve: 2026.03.31)
- [117] KARDAS, S.: Evolution of Türkiye's Defense Industry: Drivers and its Nexus with Foreign Policy, Rabdan Security and Defense Institute, pp. 1-8. <https://rsdi.ae/en/publications/evolution-of-turkiyes-defense-industry-drivers-and-its-nexus-with-foreign-policy>, DOI:10.13140/RG.2.2.17590.77127 (letöltve: 2026.03.31)
- [118] Al Jazeera: Türkiye's booming defence industry – a quick look. 2025. március 17. <https://www.aljazeera.com/news/2025/3/17/heres-a-look-at-turkiyes-booming-defence-industry> (letöltve: 2026.03.31)
- [119] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, pp. 12-13., <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [120] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 82 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)
- [121] AKÇA, İ. – ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of the Turkish Defense Industry. Heinrich Böll Stiftung Turkey, Istanbul, December 2021, ISBN 978-605-83027-6-1, p. 26. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/LAkca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2026.03.31)
- [122] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 83 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)
- [123] DURMAZ, M.: The U.S. Arms Embargo Of 1975--1978 And Its Effects On The Development Of The Turkish Defense Industry. Unpublished Master Thesis. Monterey, Naval Postgraduate School, 2014, p. 52. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA619498.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

- [124] DURMAZ, M.: The U.S. Arms Embargo Of 1975--1978 And Its Effects On The Development Of The Turkish Defense Industry. Unpublished Master Thesis. Monterey, Naval Postgraduate School, 2014, p. 54. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA619498.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [125] DEMİR, I.: Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the Great Rise. Insight Turkey, Volume 22, Number 3, Summer 2020, DOI: 10.25253/99.2020223.02
<https://www.insightturkey.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise> (letöltve: 2026.03.26)
- [126] AKÇA, İ. – ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of the Turkish Defense Industry. Heinrich Böll Stiftung Turkey, Istanbul, December 2021, ISBN 978-605-83027-6-1, p. 10. <https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/LAkca B.Ozden A Political-Economic Map of the Turkish Defense Industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [127] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 82
https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)
- [128] BILGIÇ, T. Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Philip S. Kosnett (szerk.) Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 158. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>
- [129] DEMİR, I.: Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the Great Rise. Insight Turkey, Volume 22, Number 3, Summer 2020, DOI: 10.25253/99.2020223.02
<https://www.insightturkey.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise> (letöltve: 2026.03.26)
- [130] ŞAHİN, M.O.: Explaining the Expansion of Turkey's Arms, Thesis, Boğaziçi University, 2020, p. 12
- [131] BROEK, M.: Turkish defence industry not a miracle. Stop Wapenhandel, 2025. március 17. <https://stopwapenhandel.org/turkish-defence-industry-not-a-miracle/> (letöltve: 2026.03.31)
- [132] ŞAHİN, M. O.: Explaining the Expansion of Turkey's Arms, Thesis, Boğaziçi University, 2020, p. 12
- [133] ŞAHİN, M. O.: Explaining the Expansion of Turkey's Arms, Thesis, Boğaziçi University, 2020, p. iv

- [134] EGERESI, Z. – PÉNZVÁLTÓ, N.: A török hadiipar fejlődése az AKP alatt (2002–2023) Nemzet és Biztonság 2024/4. szám. p. 102. DOI: 10.32576/nb.2024.4.6
- [135] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry’s Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 83 https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)
- [136] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, pp. 12-13. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [137] HELOU, A.: Turkish defense exports surge to \$7.15B, up 29 percent from 2023. Breaking Defense, 2025. február 4. <https://breakingdefense.com/2025/02/turkish-defense-exports-surge-to-7-15b-up-29-percent-from-2023/> (letöltve: 2026.03.26)
- [138] Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)
- [139] EGERESI, Z. – PÉNZVÁLTÓ, N.: A török hadiipar fejlődése az AKP alatt (2002–2023) Nemzet és Biztonság 2024/4. szám. p. 101. DOI: 10.32576/nb.2024.4.6
- [140] Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)
- [141] EGERESI, Z. – PÉNZVÁLTÓ, N.: A török hadiipar fejlődése az AKP alatt (2002–2023) Nemzet és Biztonság 2024/4. szám. pp. 101. DOI: 10.32576/nb.2024.4.6
- [142] Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)
- [143] YAYLALI, C. D.: Turkey’s defense exports hit record high of \$7.1 billion in 2024. Defense News, 2025. február 4. <https://www.defensenews.com/global/europe/2025/02/04/turkeys-defense-exports-hit-record-high-of-71-billion-in-2024/> (letöltve: 2026.03.31)
- [144] Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)
- [145] Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)
- [146] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: „We have reduced our external dependency in defense industry from around 70% to around

30%”, 2020. augusztus 30. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-have-reduced-our-external-dependency-in-defense-industry-from-around-70-to-around-30> (letöltve: 2026.03.31)

[147] Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)

[148] Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): Databases. <https://www.sipri.org/databases> (letöltve: 2026.03.31)

[149] ÖZKAN, M. – AKGÜN, B.: Turkey’s Opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies*, Cambridge University Press, Vol. 48, No. 4, December 2010, pp. 525-546. <https://ssrn.com/abstract=1977545>, DOI:10.1017/S0022278X10000595 (letöltve: 2026.03.31)

[150] DUDLÁK, T.: A török déli nyitás politikája – soft power eszközök Afrikában. *Afrika Tanulmányok*, XII. évfolyam, 1-3. triplaszám tavasz, nyár-ősz, p. 32. https://real-j.mtak.hu/22308/1/AfrT_2018_12_1-3_.pdf (letöltve: 2026.03.31)

[151] ALEXANDER, J.: Ottoman Frontier Policies in North-East Africa, 1517–1914. In: PEACOCK, A. C. S. (ed.): *The Frontiers of the Ottoman World*, British Academy, London, 2009, ISBN 9780197264423, pp. 225–234, DOI: <https://doi.org/10.5871/bacad/9780197264423.003.0011>

[152] MELIS, N.: The Ottoman Africa and the Ottomans in Africa - An Introduction, *Eurasian Studies*, Volume 21: Issue 2, Brill, 2023, p. 146. DOI: 10.1163/24685623-20230150

[153] MELIS, N.: The Ottoman Africa and the Ottomans in Africa - An Introduction, *Eurasian Studies*, Volume 21: Issue 2, Brill, 2023, p. 145. DOI: 10.1163/24685623-20230150

[154] BESENYŐ, J.: Turkey’s growing interest in the African continent. *JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 1, No. 1-2, 2021, p. 71. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>

[155] MELIS, N.: The Ottoman Africa and the Ottomans in Africa - An Introduction, *Eurasian Studies*, Volume 21: Issue 2, Brill, 2023, p. 145. DOI: 10.1163/24685623-20230150

[156] PEACOCK, A. C. S.: The Ottomans in Northeast Africa. In: *Oxford Research Encyclopedia of African History*. New York, NY, online edn, Oxford Academic, 27 Feb. 2017-) 2018. June 25. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277734.013.190>

[157] PEACOCK, A. C. S.: The Ottomans in Northeast Africa. In: *Oxford Research Encyclopedia of African History*. New York, NY, online edn, Oxford Academic, 27 Feb. 2017-) 2018. June 25. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277734.013.190>

- [158] PEACOCK, A. C. S.: Suakin: A Northeast African Port in the Ottoman Empire, *Northeast African Studies* Vol. 12, No. 1, Michigan State University Press, 2012, ISSN 0740-9133, p. 29
- [159] TAHA, S.: The value of memory: Suakin's cultural heritage - significant for whom?, *International Journal of Intangible Heritage*, Vol. 9, 2014. pp. 55-67. <https://www.ijih.org/volumes/article/464> (letöltve: 2026.03.31)
- [160] MELIS, N.: The Ottoman Africa and the Ottomans in Africa - An Introduction, *Eurasian Studies*, Volume 21: Issue 2, Brill, 2023, p. 144. DOI: 10.1163/24685623-20230150
- [161] MELIS, N.: The Ottoman Africa and the Ottomans in Africa - An Introduction, *Eurasian Studies*, Volume 21: Issue 2, Brill, 2023, p. 145. DOI: 10.1163/24685623-20230150
- [162] MÁLNÁSSY, A.: Török hadiipar helyzete és tevékenysége az afrikai kontinensen. Doktori (Phd) értekezéstervezet, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2023. augusztus 31. p. 27
- [163] BESENYŐ, J.: Turkey's growing interest in the African continent. *JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 1, No. 1-2, 2021, p. 71. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [164] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: Turkey-Africa: Solidarity and Partnership, https://www.mfa.gov.tr/turkey_africa_solidarity_and_partnership.en.mfa (letöltve: 2026.03.31)
- [165] TURHAN, Y.: OPINION - President Erdoğan's visit to Ethiopia: A new geopolitical balance in the Horn of Africa. *Anadolu Agency*. 2026. február 18. <https://www.aa.com.tr/en/opinion/opinion-president-Erdogans-visit-to-ethiopia-a-new-geopolitical-balance-in-the-horn-of-africa/3833709> (letöltve: 2026.03.31)
- [166] DUDLÁK, T.: A török déli nyitás politikája – soft power eszközök Afrikában. *Afrika Tanulmányok*, XII. évfolyam, 1-3. triplaszám tavasz, nyár-ősz, p. 32. https://real-j.mtak.hu/22308/1/AfrT_2018_12_1-3.pdf (letöltve: 2026.03.31)
- [167] ÖZKAN, M. – AKGÜN, B.: Turkey's Opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies*, Cambridge University Press, Vol. 48, No. 4, December 2010, pp. 526. <https://ssrn.com/abstract=1977545>, DOI:10.1017/S0022278X10000595 (letöltve: 2026.03.31)
- [168] European Commission: Türkiye. https://enlargement.ec.europa.eu/countries/turkiye_en (letöltve: 2026.03.31)
- [169] OZKAN, M.: Turkey's Political-Economic Engagement With Africa. In: VAN DER MERWE, J. – TAYLOR, I. – ARKHANGELSKAYA, A.: *Emerging Powers in Africa - A New Wave in the Relationship?*, Palgrave Macmillan, 2016, ISBN 978-3-319-40735-7, p. 218. DOI: 10.1007/978-3-319-40736-4

- [170] ÖZKAN, M. – AKGÜN, B.: Turkey's Opening to Africa. The Journal of Modern African Studies, Cambridge University Press, Vol. 48, No. 4, December 2010, p. 532. <https://ssrn.com/abstract=1977545>, DOI:10.1017/S0022278X10000595 (letöltve: 2026.03.31)
- [171] ORUÇ, A.: TÜRKİYE'NİN AFRIKA STRATEJİSİNİN DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İSEDAK VE ULUSLARARASI KALKINMA İŞBİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Mayıs, 2022, ISBN 978-625-8356-02-1, p. 121. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/05/Turkiyenin-Afrika-Stratejisinin-Dis-Ekonomik-Iliskiler-Baglaminda-Degerlendirilmesi-ve-Oneriler-Ali-Oruc.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [172] DUDLÁK, T.: A török déli nyitás politikája – soft power eszközök Afrikában. Afrika Tanulmányok, XII. évfolyam, 1-3. triplaszám tavasz, nyár-ősz, p. 32. https://real-j.mtak.hu/22308/1/AfrT_2018_12_1-3_.pdf (letöltve: 2026.03.31)
- [173] SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. p. 7. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429
- [174] PETRŐCZ, J. – BABOS, T.: Turkey and Africa Connections Focused on the Military Industry. JCEEAS –Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, Number 4, 2021, ISSN 2786-1902, p. 69. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.4.59>
- [175] DUDLÁK, T.: A török déli nyitás politikája – soft power eszközök Afrikában. Afrika Tanulmányok, XII. évfolyam, 1-3. triplaszám tavasz, nyár-ősz, p. 34. https://real-j.mtak.hu/22308/1/AfrT_2018_12_1-3_.pdf (letöltve: 2026.03.31)
- [176] ÖZKAN, M.: Turkey's Political-Economic Engagement With Africa. In: VAN DER MERWE, J. – TAYLOR, I. – ARKHANGELSKAYA, A.: Emerging Powers in Africa - A New Wave in the Relationship?, Palgrave Macmillan, 2016, ISBN 978-3-319-40735-7, p. 218. DOI: 10.1007/978-3-319-40736-4
- [177] MITCHELL, C.: Erdoğan's ambition drives Turkey's Africa surge, 2021. március 17. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)
- [178] SADDIKI, S.: The New Turkish Presence in North Africa: Ambitions and Challenges. Konrad Adenauer Stiftung, Med Dialogie Series, no. 33, December 2020, <https://www.kas.de/documents/282499/282548/The+New+Turkish+Presence+in+North+Africa.pdf/1ef5bc1d-f900-a9b5-6fb0-619c94ec37b1?version=1.0&t=1607419637085> (letöltve: 2026.03.31)
- [179] DAVUTOĞLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., p. 192.
- [180] ÖZKAN, M. – AKGÜN, B.: Turkey's Opening to Africa. The Journal of Modern African Studies, Cambridge University Press, Vol. 48, No. 4, December 2010, pp. 525-

546. <https://ssrn.com/abstract=1977545>, DOI:10.1017/S0022278X10000595 (letöltve: 2026.03.31)
- [181] DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., p. 50.
- [182] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu. <https://www.mfa.gov.tr/ahmetdavutoglu.tr.mfa> (2026.03.31)
- [183] MURINSON, A.: The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy, Middle Eastern Studies, Vol. 42, No. 6, p. 946, November 2006, DOI: <https://doi.org/10.1080/00263200600923526>
- [184] SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. p. 7. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429
- [185] HAŞIL, H.: An Overview of Türkiye's Africa Policy: Historical Background, Strategic Diplomacy, and Future Prospects. Insight Turkey 2024 Vol. 26 / No. 3 / p. 276. DOI: 10.25253/99.2024263.15
- [186] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: TÜRKİYE-AFRICA RELATIONS. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)
- [187] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: TÜRKİYE-AFRICA RELATIONS. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)
- [188] ÖZKAN, M. – ORAKÇI, S.: Summitry Diplomacy in Turkey–Africa Relations: Statements, (Non-)Accomplishments and Effectiveness, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 26:3, p. 401. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236516>
- [189] ERTIMA, M. – SIO, M.: Libya to host 2026 African-Turkish Summit. Anadolu Agency, 2025. február 18. <https://www.aa.com.tr/en/africa/libya-to-host-2026-african-turkish-summit/3485042> (letöltve: 2026.03.31)
- [190] African Union: The 3rd Africa-Türkiye Summit adopts five strategic cooperation areas for the period 2022 – 2026, 2021. December 20. <https://au.int/en/pressreleases/20211220/3rd-africa-turkiye-summit-adopts-five-strategic-cooperation-areas-period-2022> (letöltve: 2026.03.31)
- [191] TABEF: Bilateral Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [192] TABEF: Objectives. <https://tabef.org/about-objectives.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [193] MITCHELL, C.: Erdoğan's ambition drives Turkey's Africa surge, 2021. március 17. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)

- [194] TABEF: Past Forums. <https://tabef.org/about-past-forums.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [195] TABEF: Past Forums. <https://tabef.org/about-past-forums.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [196] Daily Sabah: Turkey welcomes appointment of new Tunisian PM, 2021. szeptember 30. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-welcomes-appointment-of-new-tunisian-pm> (letöltve:2026.03.31)
- [197] DEIK: Minister Bolat „Our Trade Volume with Africa reached 40.7 Billion Dollars”, <https://www.deik.org.tr/press-releases-minister-bolat-our-trade-volume-with-africa-reached-40-7-billion-dollars#:~:text=Olpak:%20%22We%20will%20take%20important%20steps%20to,with%20the%20framework%20of%20the%20win%2Dwin%20principle> (letöltve: 2026.03.31)
- [198] DEIK: Minister Bolat „Our Trade Volume with Africa reached 40.7 Billion Dollars”, <https://www.deik.org.tr/press-releases-minister-bolat-our-trade-volume-with-africa-reached-40-7-billion-dollars#:~:text=Olpak:%20%22We%20will%20take%20important%20steps%20to,with%20the%20framework%20of%20the%20win%2Dwin%20principle> (letöltve: 2026.03.31)
- [199] AVCIOGLU, M.: Trade between Türkiye, Africa tops \$37B in 2024, eyes \$40B target in 2025: trade minister. Anadolu Agency, 2025. Október 16. [https://www.aa.com.tr/en/africa/trade-between-turkiye-africa-tops-37b-in-2024-eyes-40b-target-in-2025-trade-minister/3718840#:~:text=Trade%20between%20T%3%BCrkiye%2C%20Africa%20t ops%20\\$37B%20in,eyes%20\\$40B%20target%20in%202025:%20trade%20minister](https://www.aa.com.tr/en/africa/trade-between-turkiye-africa-tops-37b-in-2024-eyes-40b-target-in-2025-trade-minister/3718840#:~:text=Trade%20between%20T%3%BCrkiye%2C%20Africa%20t ops%20$37B%20in,eyes%20$40B%20target%20in%202025:%20trade%20minister) (letöltve: 2026.03.31)
- [200] TABEF: Bilateral Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [201] TABEF: African countries. <https://tabef.org/African-Countries.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [202] ÇELİK, E.: Erdoğan becomes the first Turkish leader to visit 23 African countries. Yeni Şafak, 2017. január 28. <https://en.yenisafak.com/turkiye/Erdoğan-becomes-first-turkish-leader-to-visit-23-african-countries-2604064> (2026.03.31)
- [203] PETRŐCZ, J – BABOS, T.: Turkey and Africa Connections Focused on the Military Industry. JCEEAS –Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol 1, Number 4, 2021, ISSN 2786-1902, p. 70. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.4.59>

- [204] TERZI, T.: What does Erdoğan want from South Africa? Mail & Guardian, 2025. október 14. <https://mg.co.za/thought-leader/opinion/2025-10-14-what-does-Erdoğan-want-from-south-africa/> (letöltve: 2026.03.31)
- [205] African Business: Erdoğan's ambition drives Turkey's Africa surge. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğan's-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)
- [206] Daily Sabah: Erdoğan prepares for 4-day West Africa diplomacy tour. 2021. október 11. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/Erdoğan-prepares-for-4-day-west-africa-diplomacy-tour> (letöltve: 2026.03.31)
- [207] Daily Sabah: Erdoğan visits Togo on second stop of Africa diplomacy tour. 2021. október 11. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/Erdoğan-visits-togo-on-second-stop-of-africa-diplomacy-tour> (letöltve: 2026.03.31)
- [208] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan to Visit Democratic Republic of the Congo, Senegal and Guinea-Bissau. 2022. február 19. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-Erdoğan-to-visit-democratic-republic-of-the-congo-senegal-and-guinea-bissau> (letöltve: 2026.03.31)
- [209] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan answers journalists' questions on his return flight from Algeria. 2023. november 11. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-answers-journalists-questions-on-his-return-flight-from-algeria> (letöltve: 2026.03.31)
- [210] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan speaks to journalists on plane as he returns from his tour to UAE and Egypt. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-speaks-to-journalists-on-plane-as-he-returns-from-his-tour-to-uae-and-egypt> (letöltve: 2026.03.31)
- [211] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan in South Africa. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-in-south-africa> (letöltve: 2026.03.31)
- [212] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan addresses journalists' questions on return flight from Ethiopia. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-addresses-journalists-questions-on-return-flight-from-ethiopia> (letöltve: 2026.03.31)
- [213] Albawaba: Emine Erdoğan's \$35k Watch Sparks Controversy on Social Media (Picture). 2021. szeptember 20. <https://www.albawaba.com/entertainment/emine-erdo%20C4%20Fans-35k-watch-sparks-controversy-social-media-1447557> (letöltve: 2026.03.31)
- [214] BESENYŐ, J.: Turkey's growing interest in the African continent. JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, No. 1-2, 2021, p. 71. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceeas.2021.1.1-2.4>; SIRADAG, A.: Turkey-Africa

Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. p. 7. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429

[215] Ministry of Culture and Tourism, Republic of Türkiye – Turkish Cooperation and Coordination Agency: 2023 - Türkiye Development Assistance Report. Turkish Cooperation and Coordination Agency, Ankara, 2025, <https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2025/05/TURKIYE-DEVELOPMENT-ASSISTANCE-REPORT-2023-ENG-final.pdf> (letöltve: 2026.04.02)

[216] AYDOĞAN, M.: Turkey pledges to strengthen ties with Africa at all platforms. 2021. június 22. <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkey-pledges-to-strengthen-ties-with-africa-at-all-platforms/2281535>, (letöltve: 2026.03.31)

[217] TABEF: Bilateral Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)

[218] Daily Sabah: Türkiye-Africa ties advancing to 'unimaginable levels': Erdoğan. 2025. Október 17. <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkiye-africa-ties-advancing-to-unimaginable-levels-Erdogan> (letöltve: 2026.04.02)

[219] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: Türkiye-Africa Relations. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)

[220] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: Türkiye-Africa Relations. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)

[221] TABEF: Bilateral Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)

[222] OZKAN, M.: Turkey's Political-Economic Engagement With Africa. In: VAN DER MERWE, J. – TAYLOR, I. – ARKHANGELSKAYA, A.: Emerging Powers in Africa - A New Wave in the Relationship?, Palgrave Macmillan, 2016, ISBN 978-3-319-40735-7, p. 220. DOI: 10.1007/978-3-319-40736-4

[223] Daily Sabah: Turkey welcomes appointment of new Tunisian PM, 2021. szeptember 30. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-welcomes-appointment-of-new-tunisian-pm> (letöltve:2026.03.31)

[224] DEVECIOĞLU, K.: Türkiye's Vision for Africa: Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation, Insight Turkey Summer 2024 / Volume 26, Number 3, p. 144. DOI: 10.25253/99.2024263.9

[225] HABCHI, D.: Turkish Airlines' Expansion in Africa. Africa News Agency, 2016. március 28. <https://africa-news-agency.com/lexpansion-de-turkish-airlines-en-afrique/> (letöltve: 2026.04.02)

[226] OZKAN, M.: Turkey's Political-Economic Engagement With Africa. In: VAN DER MERWE, J. – TAYLOR, I. – ARKHANGELSKAYA, A.: Emerging Powers in Africa - A New Wave in the Relationship?, Palgrave Macmillan, 2016, ISBN 978-3-319-40735-7, p. 221. DOI: 10.1007/978-3-319-40736-4

- [227] HABCHI, D.: Turkish Airlines' Expansion in Africa. Africa News Agency, 2016. március 28. <https://africa-news-agency.com/lexpansion-de-turkish-airlines-en-afrique/> (letöltve: 2026.04.02)
- [228] OZKAN, M.: Turkey's Political-Economic Engagement With Africa. In: VAN DER MERWE – J.; TAYLOR, I. – ARKHANGELSKAYA, A.: Emerging Powers in Africa - A New Wave in the Relationship?, Palgrave Macmillan, 2016, ISBN 978-3-319-40735-7, p. 220. DOI: 10.1007/978-3-319-40736-4
- [229] Turkish Defence & Aerospace: How Turkey became one of the world's leading manufacturers of weapons systems. <https://www.defensenews.com/native/turkish-defence-aerospace/2020/07/21/how-turkey-became-one-of-the-worlds-leading-manufacturers-of-weapons-systems/> (letöltve: 2026.04.02)
- [230] KURÇ, Ç.: Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization, Defence Studies, 2017, Vol. 17, No. 3, p. 260. DOI: <https://doi.org/10.1080/14702436.2017.1350107>
- [231] DEMİR, I.: Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the Great Rise. Insight Turkey, Volume 22, Number 3, Summer 2020, DOI: 10.25253/99.2020223.02 <https://www.insightturkey.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise> (letöltve: 2026.03.26)
- [232] TÜBITAK Sage. <https://www.sage.tubitak.gov.tr/en/> (letöltve: 2026.03.26)
- [233] TÜBITAK Uzay. <https://uzay.tubitak.gov.tr/> (letöltve: 2026.03.26)
- [234] TÜBITAK Mam. <https://mam.tubitak.gov.tr/en/development-of-rocket-fuel-subcomponents/> (letöltve: 2026.03.26)
- [235] WICAKSONO, T. – PERWITA, A. A. B.: The Military Industrial Complex in a Developing Country: Lessons from the Republic of Turkey. Jurnal Hubungan Internasional, Vol. 9, No. 1, April-September 2020, pp. 54. DOI: <https://doi.org/10.18196/hi.91162>
- [236] KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, p. 143. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>
- [237] PETRŐCZ, J.: An Insight into Today's Turkish Military Industry. Biztonságtudományi Szemle, III. évf. 1. különszám, angol nyelvű különszám, 2021, ISSN 2676-9042, pp. 105-122. <https://biztonsagtudomanyi.szemle.uni-obuda.hu/index.php/home/article/view/134/155> (letöltés ideje: 2026.04.02)
- [238] Defence Turkey: SSI is Ready to Support Turkish Defence and Aerospace Exporters, Defence Turkey, Volume 6, Issue 35, 2012,

<https://www.defenceturkey.com/en/content/ssi-is-ready-to-support-turkish-defence-and-aerospace-exporters-11> (letöltve: 2026.04.02)

[239] Savunma ve Havacılık Sanayi İhracatçıları Birliği. <https://turksavunmasanayi.gov.tr/> (letöltve: 2026.04.02)

[240] SOBACI, M. Z. – MIŞ, N. – KÖSEOĞLU, Ö.: Reforming the Public Policymaking Process in Turkey's New Presidential System. *Insight Turkey*, Volume 20, Number 4, Fall 2018, p. 199. DOI: 10.25253/99.2018204.08

[241] GURINI, F.: Turkey's Unpromising Defense Industry. *Sada – Carnegie Endowment for International Peace*. 2020. október 9. <https://carnegieendowment.org/sada/2020/10/turkeys-unpromising-defense-industry?lang=en> (letöltve: 2026.04.02)

[242] GEORGE, M. – DJOKIC, K. – HUSSAIN, Z. – WEZEMAN, P. D.; WEZEMAN, S. T.: Trends in International Arms Transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet, March 2025. Stockholm International Peace Research Institute, https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (letöltve: 2026.04.02)

[243] BILGIÇ, T.Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Philip S. Kosnett (szerk.) *Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy*. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 158. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>

[244] U.S. Department of Commerce, Bureau of Export Administration, Office of Strategic Industries and Economic Security, *European Diversification and Defense Market Assessment: A Comprehensive Guide For Entry into Overseas Markets*. Washington, D.C., June 1995. p. 286

[245] Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: „We have reduced our external dependency in defense industry from around 70% to around 30%”, 2020. augusztus 30. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-have-reduced-our-external-dependency-in-defense-industry-from-around-70-to-around-30> (letöltve: 2026.03.31)

[246] WEZEMAN, P.D. – KUIMOVA, A. – WEZEMAN S.T.: Trends in International Arms Transfer, 2021. SIPRI Fact Sheet. March 2022. Stockholm International Peace Research Institute, p. 4. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (letöltve: 2026.04.02)

[247] SIPRI: International arms transfers level off after years of sharp growth; Middle Eastern arms imports grow most, says SIPRI. 2021. március 15. <https://www.sipri.org/media/press-release/2021/international-arms-transfers-level-after-years-sharp-growth-middle-eastern-arms-imports-grow-most> (letöltve: 2026.04.02); SIPRI: USA and France dramatically increase major arms exports; Saudi Arabia is largest

arms importer, says SIPRI. 2020. március 9. <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/usa-and-france-dramatically-increase-major-arms-exports-saudi-arabia-largest-arms-importer-says> (letöltve: 2026.04.02)

[248] Department of Commerce, United States of America: Aerospace Defense Market Resource Guide – Turkey. <https://www.trade.gov/aerospace-defense-market-resource-guide-turkey> (letöltve: 2026.04.02)

[249] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 67. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

[250] EGERESI, Z. – PÉNZVÁLTÓ, N.: A török hadiipar fejlődése az AKP alatt (2002–2023). Nemzet és Biztonság 2024/4. szám. p. 102. DOI: 10.32576/nb.2024.4.6

[251] KURÇ, Ç.: Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization, Defence Studies, 2017, Vol. 17, No. 3, p. 260. DOI: <https://doi.org/10.1080/14702436.2017.1350107>

[252] ELDEM, T.: Turkey’s Difficult Choice: A Co-Produced Defense System with China?. Eurasia Daily Monitor, Jamestown, Volume 10 Issue 191, 2013. október 25. <https://jamestown.org/turkeys-difficult-choice-a-co-produced-defense-system-with-china/> (letöltve: 2026.04.02)

[253] Presidency of Republic of Türkiye: „Our goal is to entirely end our foreign dependency in defense industry by 2023”. 2019. szeptember 29. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/109882/-our-goal-is-to-entirely-end-our-foreign-dependency-in-defense-industry-by-2023-> (letöltve: 2026.04.02)

[254] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 67. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

[255] SALEH, D.: An Economic Perspective into Türkiye's Defense Sector and Arms Production: Domestic and Global Implications. SALAM project, PRISME, Spring 2023. <https://prismeinitiative.org/app/uploads/2023/10/saleh-economic-perspective-turkey-arms-production.pdf> (letöltve 2026.04.02)

[256] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry’s Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 83. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

[257] KARATAS, I.: Turkish Defense Industry’s Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 83. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)

- [258] HELOU, A.: Turkish defense exports surge to \$7.15B, up 29 percent from 2023. Breaking Defense, 2025. febrúar 4. <https://breakingdefense.com/2025/02/turkish-defense-exports-surge-to-7-15b-up-29-percent-from-2023/> (letöltve: 2026.03.26)
- [259] FLORQUIN, N.; DE OLIVEIRA, V.: The Authorized Trade in Small Arms: Latin America from a Global Perspective. Small Arms Survey, October 2025. <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-SituationUpdate-2025-SNIS-Authorized-Trade-EN.pdf> (letöltve 2026.04.02)
- [260] WEZEMAN, P.D. – KUIMOVA, A. – WEZEMAN, S.T.: Trends in International Arms Transfer, 2021. SIPRI Fact Sheet. March 2022. Stockholm International Peace Research Institute, p. 4. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (letöltve: 2026.04.02)
- [261] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [262] HELOU, A.: Turkish defense exports surge to \$7.15B, up 29 percent from 2023. Breaking Defense, 2025. febrúar 4. <https://breakingdefense.com/2025/02/turkish-defense-exports-surge-to-7-15b-up-29-percent-from-2023/> (letöltve: 2026.03.26)
- [263] YAYLALI, C. D.: Turkey's defense, aerospace exports rose by 25% last year. Defense News, 2024. január 8. <https://www.defensenews.com/industry/2024/01/08/turkeys-defense-aerospace-exports-rose-by-25-last-year/> (letöltve 2026.04.02)
- [264] EKŞİ, Ö.: Türkiye's defence and aerospace exports hit \$10.56bn in 2025. TURDEF, <https://turdef.com/article/tuerkiye-s-defence-and-aerospace-exports-hit-10-56bn-in-2025> (letöltve 2026.04.02)
- [265] SÜNNETCI, I.: General Assessment of the Turkish Defense and Aerospace Industry in 2025 and Targets for 2026. Defence Turkey, Volume 20, Issue 143, 2026. <https://defenceturkey.com/en/content/general-assessment-of-the-turkish-defense-and-aerospace-industry-in-2025-and-targets-for-2026-6491> (letöltve 2026.04.02)
- [266] EKŞİ, Ö.: Türkiye's defence and aerospace exports hit \$10.56bn in 2025. TURDEF, <https://turdef.com/article/tuerkiye-s-defence-and-aerospace-exports-hit-10-56bn-in-2025> (letöltve 2026.04.02)
- [267] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)

- [268] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [269] SÜNNETCI, I.: Despite COVID-19 Pandemic, the Turkish Defence & Aerospace Sector Has Managed to Increase Its Exports by 45.5% During the First Six Months of 2021!. Defence Turkey, 2021. július 5. <https://www.defenceturkey.com/en/content/despite-covid-19-pandemic-the-turkishdefence-aerospace-sector-has-managed-to-increase-its-exports-by-45-5-during-the-firstsix-months-of-2021-4626> (letöltve 2026.04.02)
- [270] KOSTIDIS, M.: Turkish defense industry exports surging. Ekathimerini, 2025. június 1. <https://www.ekathimerini.com/politics/foreign-policy/1271280/turkish-defense-industry-exports-surging/> (letöltve 2026.04.02)
- [271] SIPRI: Sources and methods. <https://www.sipri.org/databases/armstransfers/sources-and-methods> (letöltve 2026.04.02)
- [272] BILGIÇ, T. Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Kosnett, Philip S. (szerk.) Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 158. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>
- [273] KARDAS, S.: Evolution of Türkiye's Defense Industry: Drivers and its Nexus with Foreign Policy, Rabdan Security and Defense Institute, pp. 1-8. <https://rsdi.ae/en/publications/evolution-of-turkiyes-defense-industry-drivers-and-its-nexus-with-foreign-policy>, DOI:10.13140/RG.2.2.17590.77127 (letöltve: 2026.03.31)
- [274] BROEK, M.: Turkish defence industry not a miracle. Stop Wappenhandel, 2025. március 17. <https://stopwappenhandel.org/turkish-defence-industry-not-a-miracle/> (letöltve: 2026.03.31)
- [275] AKKERMAN, M.: A Union of Arms Exports: why European arms keep fuelling war and repression around the world. Stop Wappenhandel, Amsterdam, October 2021. p. 13. <https://stopwappenhandel.org/app/uploads/2021/10/a-union-of-arms-export-WEB.pdf>
- [276] BROEK, M.: Turkish defence industry not a miracle. Stop Wappenhandel, 2025. március 17. <https://stopwappenhandel.org/turkish-defence-industry-not-a-miracle/> (letöltve: 2026.03.31)
- [277] GURINI, F.: Turkey's Unpromising Defense Industry. Sada – Carnegie Endowment for International Peace. 2020. október 9.

<https://carnegieendowment.org/sada/2020/10/turkeys-unpromising-defense-industry?lang=en> (letöltve: 2026.04.02)

[278] BILGIÇ, T. Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Kosnett, Philip S. (szerk.) *Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy*. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 158. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>

[279] BILGIÇ, T. Ü. – YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Kosnett, Philip S. (szerk.) *Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy*. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, p. 160. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>

[280] BESENYŐ, J. – OLÁH, P.: One of the new competitors in Africa: Turkey. *Academic and Applied Research in Public Management Science - AARMS*, Vol. 11, No.1, 2012. pp. 141. https://real.mtak.hu/83768/1/real_OneofthenewcompetitorsinAfricaTurkey_2012_u.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[281] BESENYŐ, J.: Turkey's growing interest in the African continent. *JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 1, No. 1-2, 2021, p. 82. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>

[282] KURÇ, Ç. – EGELI, S. – MEVLÜTOĞLU, A. – GÜVENÇ, S.: Türkiye's Defence Industry: Which Way Forward?. Center for Foreign Policy and Peace Research (CFPPR) - International Institute for Strategic Studies (IISS), November 2024. p. 6. <https://www.iiss.org/research-paper/2024/11/turkiyes-defence-industry-which-way-forward/> (letöltve: 2026.04.03)

[283] WEZEMAN, P.D. – KUIMOVA, A. – WEZEMAN, S.T.: Trends in International Arms Transfer, 2021. SIPRI Fact Sheet. March 2022. Stockholm International Peace Research Institute, p. 7. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (letöltve: 2026.04.02)

[284] KHANYILE, M. B.: Sanctions against Russia will affect arms sales to Africa: the risks and opportunities. *The Conversation*, 2022. március 27. DOI: <https://doi.org/10.64628/AJ.wvajurgu> (letöltve: 2026.04.03)

[285] GEORGE, M. – DJOKIC, K. – HUSSAIN, Z. – WEZEMAN, P. D.; WEZEMAN, S. T.: Trends in International Arms Transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet, March 2025. Stockholm International Peace Research Institute, p. 7. https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (letöltve: 2026.04.02)

[286] GEORGE, M. – DJOKIC, K. – HUSSAIN, Z. – WEZEMAN, P. D.; WEZEMAN, S. T.: Trends in International Arms Transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet, March 2025.

Stockholm International Peace Research Institute, p. 8.
https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (letöltve: 2026.04.02)

[287] GEORGE, M. – DJOKIC, K. – HUSSAIN, Z. – WEZEMAN, P. D.; WEZEMAN, S. T.: Trends in International Arms Transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet, March 2025. Stockholm International Peace Research Institute, p. 2.
https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (letöltve: 2026.04.02)

[288] SÜNNETCI, I.: Turkish Defence & Aerospace Industry Exports Surpassed US\$2 Billion in 2018. Defence Turkey, Volume 13, Issue 89, 2018. ISSN 13065998,
<https://defenceturkey.com/en/content/turkish-defence-aerospace-industry-exports-surpassed-us-2-billion-in-2018-3340> (letöltve: 2026.04.03)

[289] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. Stiftung Wissenschaft und Politik, No. 42, June 2022.
https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf, p. 2.
DOI: 10.18449/2022C42

[290] SÜNNETCI, I.: Turkish Defence & Aerospace Industry Exports Surpassed US\$2 Billion in 2018. Defence Turkey, Volume 13, Issue 89, 2018. ISSN 13065998,
<https://defenceturkey.com/en/content/turkish-defence-aerospace-industry-exports-surpassed-us-2-billion-in-2018-3340> (letöltve: 2026.04.03)

[291] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. Stiftung Wissenschaft und Politik, No. 42, June 2022.
https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf, p. 2.
DOI: 10.18449/2022C42

[292] KENEZ, L.: Turkey accelerates ratification of bilateral defense agreements to increase arms exports to Africa. Nordic Monitor, 2022. március 18.
<https://nordicmonitor.com/2022/03/turkey-accelerates-ratification-of-bilateral-defense-agreements-to-increase-arms-exports-to-africa/> (letöltve: 2026.04.03)

[293] İSTIKBAL, D.: How Türkiye is reshaping Africa's security landscape. Daily Sabah, 2026. február 27. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/how-turkiye-is-reshaping-africas-security-landscape/amp> (letöltve: 2026.04.03)

[294] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019.
<https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)

- [295] BESENYŐ, J. - MÁLNÁSSY, A.: Future expansion and prospects of Turkish defense industry. *Insights into Regional Development*, Volume 4, Number 2, June 2022. p. 13. DOI: [https://doi.org/10.9770/ird.2022.4.2\(1\)](https://doi.org/10.9770/ird.2022.4.2(1))
- [296] BESENYŐ, J. – OLÁH, P.: One of the new competitors in Africa: Turkey. *Academic and Applied Research in Public Management Science - AARMS*, Vol. 11, No.1, 2012. pp. 135-148. https://real.mtak.hu/83768/1/real_OneofthenewcompetitorsinAfricaTurkey_2012_u.pdf (letöltve: 2026.04.03)
- [297] BESENYŐ, J.: Turkey's growing interest in the African continent. *JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 1, No. 1-2, 2021, pp. 70-89. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [298] CRONJÉ, J.: UN Register of Conventional Arms sheds light on African arms imports. *DefenceWeb*, 2019. október 3. <https://www.defenceweb.co.za/featured/un-register-of-conventional-arms-sheds-light-on-african-arms-imports/>, (letöltve: 2026.04.03)
- [299] BAKEER, A.: Challenges threaten the rise of Turkey's defense industry. *Middle East Institute*, 2019. május 14. https://www.researchgate.net/profile/Ali-Bakir-4/publication/349574245_Challenges_threaten_the_rise_of_Turkey's_defense_industry/links/6036c805299bf1cc26ebef6/Challenges-threaten-the-rise-of-Turkeys-defense-industry.pdf (letöltve: 2026.04.03)
- [300] LIONEL, E.: Togo and Burkina Faso receives Turkish ASFAT MEMATT counter-mine system. *Military Africa*, 2022. július 21. <https://www.military.africa/2022/07/togo-and-burkina-faso-receives-turkish-asfat-mematt-counter-mine-system/> (letöltve: 2026.04.03)
- [301] TOUTATE, I.: Morocco Emerges as Key North African Market for Turkish Exports. *Morocco World News*, 2025. február 23. <https://www.moroccoworldnews.com/2025/02/174179/morocco-emerges-as-key-north-african-market-for-turkish-exports/> (letöltve: 2026.04.03)
- [302] BESENYŐ, J.: Guerrilla Operations in Western Sahara: The Polisario versus Morocco and Mauritania, *Connections: The Quarterly Journal*, Vol. 16, No. 3, Summer 2017. pp. 23-45. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.16.3.02>
- [303] Middle East Council on Global Affairs: Türkiye and Algeria: A promising evolution. 2023. június 19. <https://mecouncil.org/publication/turkiye-and-algeria-a-promising-evolution/> (letöltve: 2026.04.03)
- [304] MARTIN, G.: Angola getting Aksungur UAVs from Turkey. *DefenceWeb*, 2023. március 20. <https://defenceweb.co.za/aerospace/aerospace-aerospace/angola-getting-aksungur-uavs-from-turkey/> (letöltve: 2026.04.03)

- [305] BAYRAM, M.: Türkiye-Afrika İş Birliği: Üçüncü Bir Yol Mümkün Mü? SETA Analiz, Aralık 2021, Sayı 358, p. 13. <https://media.setav.org/tr/dosya/2021/12/analiz-turkiye-afrika-is-birligi-ucuncu-bir-yol-mumkun-mu.pdf> (letöltve: 2026.04.03)
- [306] Amnesty International: New weapons fuelling the Sudan conflict – Expand existing arms embargo across Sudan to protect civilians. 2024. július 25. Index Number: AFR 54/8252/2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2024/07/new-weapons-fuelling-the-sudan-conflict/> (letöltve: 2026.04.03)
- [307] DefenceWeb: Roketsan aims to increase its exports to Africa. 2025. április 23. <https://defenceweb.co.za/industry/industry-industry/roketan-aims-to-increase-its-exports-to-africa/> (letöltve: 2026.04.03)
- [308] BESENYŐ, J.: Turkey’s growing interest in the African continent. JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, No. 1-2, 2021, p. 82. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [309] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [310] Defence Turkey: Nurol Makina Exports Ejder TOMA Riot Control Vehicles to Chile. Defence Turkey, Volume 14, Issue 98, April 2020. <https://www.defenceturkey.com/en/content/nurol-makina-exports-ejder-toma-riot-control-vehicles-to-chile-3918> (letöltve: 2026.04.03)
- [311] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [312] DIAZ, P.: Morocco seeks to acquire T-129 helicopters from Turkey. Aviacionline, 2021. augusztus 4. <https://www.aviacionline.com/morocco-seeks-to-acquire-t-129-helicopters-from-turkey> (letöltve: 2026.04.03)
- [313] CRONJÉ, J.: UN Register of Conventional Arms sheds light on African arms imports. DefenceWeb, 2019. október 3. <https://www.defenceweb.co.za/featured/un-register-of-conventional-arms-sheds-light-on-african-arms-imports/>, (letöltve: 2026.04.03)
- [314] ÇINAR, H. Y.: Türkiye's Defence Diplomacy and The Reconstruction of Security in Africa. Turkish Asian Center for Strategic Studies – TASAM, 2025. július 31. https://tasam.org/en/Icerik/73946/turkiyes_defence_diplomacy_and_the_reconstruction_of_security_in_africa (letöltve: 2026.04.03)

- [315] SIDHU, A.: Türkiye's Defense Industry Emerges as a Global Player. Geopolitical Monitor, 2024. szeptember 19. <https://www.geopoliticalmonitor.com/turkiyes-defense-industry-emerges-as-a-global-player/> (letöltve: 2026.04.03)
- [316] SHAHBAZOV, F.: Exporting Power: Türkiye's Defense Industry and the Politics of Strategic Autonomy. TRENDS, <https://trendsresearch.org/insight/exporting-power-turkiyes-defense-industry-and-the-politics-of-strategic-autonomy/> (letöltve: 2026.04.03)
- [317] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 122. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [318] ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 122. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)
- [319] GETTINGER, D.: Drone Spending: the MQ-9 Reaper. Drone Center, 2015. október 12. <https://dronecenter.bard.edu/drone-spending-the-mq-9-reaper/> (letöltve: 2026.04.03)
- [320] KURÇ, Ç.: No Strings Attached: Understanding Turkey's Arms Exports to Africa. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Vol. 26, No. 3, 2024. pp. 382. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236515>
- [321] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [322] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [323] OZTURK, F. - BAYRAK, T.: Evaluation of barter system in the defence industry. International Journal of Research, Innovation and Commercialisation, Vol. 4, No. 1, 2022. p.7. DOI: 10.1504/IJRIC.2022.10050738
- [324] D-8 Organization for Economic Cooperation: Barter Trading System: D-8 Organization, AS Holding Company of Türkiye sign MoC for Enhancing Trade and Investment among Member States. <https://developing8.org/news/barter-trading-system-d-8-organization-as-holding-company-of-turkiye-sign-moc-for-enhancing-trade-and-investment-among-member-states/> (letöltve: 2026.04.03)
- [325] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato->

[standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378](#) (letöltve 2026.04.02)

[326] MARTINS, B. O. – TANK, P. – İŞLEYEN, B.: Turkish Drones as a Foreign Policy Tool. PRIO Middle East Centre, 01.2023. ISBN 978-82-343-0445-3, <https://cdn.cloud.prio.org/files/0204501c-9382-4a2d-a8d8-8b2b5e804167/Martins%20et%20al%20-%20Turkish%20Drones%20as%20a%20Foreign%20Policy%20Tool%20MidEast%20Policy%20Brief%201-2023.pdf?inline=true> (letöltve: 2026.04.03)

[327] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)

[328] Investment & Finance Office, Presidency and Republic of Türkiye: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.04.03)

[329] Evidence of U.S. Parts in Turkish Drones Deployed by Azerbaijan. Armenian National Comitee of America – ANCA https://anca.org/assets/pdf/BayraktarDrone_US_Nato_Technology.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[330] PETRŮCZ, J. – MAYER, A.: Turkish drone triumph in the Non-Western World – Background to the world-famous Bayraktar TB2 drones. African Identities, Routledge (megjelenés alatt, submission ID: 253521791)

[331] SIPRI Arms Industry Database. Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI. <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (letöltve: 2026.04.03)

[332] Defense News: Top 100 Defense Companies, Top 100 for 2025. <https://people.defensenews.com/top-100/> (letöltve: 2026.04.03)

[333] Defense News: Top 100 Defense Companies, Top 100 for 2025. <https://people.defensenews.com/top-100/> (letöltve: 2026.04.03)

[334] The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies in the world, 2024. <https://www.sipri.org/visualizations/2025/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-world-2024> (letöltve: 2026.04.03)

[335] Agenzia Nova: Morocco, negotiations are underway to purchase 22 Turkish attack helicopters. 2021. augusztus 2. <https://www.agenzianova.com/en/news/Morocco-negotiations-are-underway-to-purchase-22-Turkish-attack-helicopters/> (letöltve: 2026.04.03)

[336] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February

2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)

[337] PETRŮCZ, J.: Turkish Involvement in Libya, Focusing on the Second Libyan Civil War. Security Science Journal, Vol. 6, No. 2, 2025. pp. 258-279. DOI: <https://doi.org/10.37458/ssj.6.2.12>

[338] Sudanese Army's Akıncı UCAV Destroys Foreign-Made Air Defence System in Ed Dubeibat: Decisive SEAD Strike Reshapes Sudan's Air War. <https://defencesecurityasia.com/en/sudanese-army-akinci-destroys-chinese-fk2000-ed-dubeibat-sead-strike-sudan-air-war/> (letöltve.2026.04.03); İSTIKBAL, D.: How Türkiye is reshaping Africa's security landscape. Daily Sabah, 2026. február 27. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/how-turkiye-is-reshaping-africas-security-landscape/amp> (letöltve: 2026.04.03)

[339] SHAHBAZOV, F.: Exporting Power: Türkiye's Defense Industry and the Politics of Strategic Autonomy. TRENDS, <https://trendsresearch.org/insight/exporting-power-turkiyes-defense-industry-and-the-politics-of-strategic-autonomy/> (letöltve: 2026.04.03)

[340] PÉRIA-PEIGNÉ, L.: TB2 Bayraktar - Big Strategy for a Little Drone. Briefings de l'Ifri, Ifri, April 17, 2023. ISBN: 979-10-373-0727-9, p. 4. https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/peria-peigne_tb2_bayraktar_2023.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[341] MURAUŠKAITE, E. E. (Editor): The war in Ukraine - Understanding Western Tools Short of War. De Gruyter Contemporary Social Sciences, Berlin / Boston, 2024, ISBN: 9783111338941

[342] RENIC, N. - CHRISTENSEN, J.: Drones, the Russo-Ukrainian War, and the Future of Armed Conflict. Djøf Publishing In cooperation with the Centre for Military Studies, Denmark, 2024. ISBN: 978-87-574-6197-8, p. 37. https://cms.polsci.ku.dk/publikationer/droner-krigen-i-ukraine-og-fremtidens-konflikter/Drones_the_Russo-Ukrainian_War_And_the_Future_of_Armed_Conflict.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[343] SHAHBAZOV, F.: Exporting Power: Türkiye's Defense Industry and the Politics of Strategic Autonomy. TRENDS, <https://trendsresearch.org/insight/exporting-power-turkiyes-defense-industry-and-the-politics-of-strategic-autonomy/> (letöltve: 2026.04.03)

[344] Türkiye Today: Bayraktar Akıncı destroys Chinese-made FK-2000 air defense system in Sudan. 2026. február 13. <https://www.turkiyetoday.com/world/bayraktar-akinci-destroys-chinese-made-fk-2000-air-defense-system-in-sudan-3214469> (letöltve: 2026.04.03)

[345] European Union Agency for Asylum: 2.2. The Sudanese authorities, the Sudanese Armed Forces [SAF] and main allies' in Country Guidance: Sudan, June 2025.

<https://www.euaa.europa.eu/country-guidance-sudan/22-sudanese-authorities-sudanese-armed-forces-saf-and-main-allies> (letöltve: 2026.04.03)

[346] Drone Wars UK: Death on Delivery - Drone Proliferation and Civilian Harm in Africa. March 2025. <https://dronewars.net/wp-content/uploads/2025/03/Death-on-Delivery-March2025.pdf> (letöltve: 2026.04.03)

[347] LEOVICH, A. - VAN HEUKELINGEN, N.: Unravelling Turkish involvement in the Sahel - Geopolitics and local impact. Clingendael Netherlands Institute of International Relations, July 2023. p. 6. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-07/Policy_brief_Unravelling_Turkish_involvement_in_the_Sahel.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[348] KURTZ, G. - LACHER, W. - TULL, D. M.: The Myth of the Gamechanger: Drones and Military Power in Africa. Megatrends Afrika, 2025. március. ISSN 2747-4119, p. 5. DOI: 10.18449/2025MTA-PB33

[349] LEOVICH, A. - VAN HEUKELINGEN, N.: Unravelling Turkish involvement in the Sahel - Geopolitics and local impact. Clingendael Netherlands Institute of International Relations, July 2023. p. 7. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-07/Policy_brief_Unravelling_Turkish_involvement_in_the_Sahel.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[350] Human Rights Watch: Burkina Faso: Drone Strikes on Civilians Apparent War Crimes. 2025 január 25. <https://www.hrw.org/news/2024/01/25/burkina-faso-drone-strikes-civilians-apparent-war-crimes> (letöltve: 2026.04.03)

[351] PICHON, E.: Ethiopia: War in Tigray Background and state of play. European Parliamentary Research Service – ERPS. PE 739.244, European Union, December 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739244/EPRS_BRI\(2022\)739244_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739244/EPRS_BRI(2022)739244_EN.pdf) (letöltve: 2026.04.04)

[352] CANNON, B. J.: Out of Africa: the impact of drones in Sub-Saharan conflicts. Defense and Security Analysis, Vol. 39, No. 2, 2023, pp. 267-270. DOI: <https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2178577>

[353] YAŞAR, N. T.: The New Rules of the Game in the Horn of Africa - Hedging, Rivalry, and Partnership between Turkey, Egypt, and Ethiopia. Centre for Applied Turkey Studies - CATS, CATS Network Paper, No. 27, 2025. december 16. ISSN 2941-4466, p. 7. https://www.swp-berlin.org/assets/cats/CATS_Network_Paper_Briefs/CATS_Network_Paper_No._27_16_December_2026.pdf (letöltve: 2026.04.03)

- [354] KURÇ, Ç.: No Strings Attached: Understanding Turkey's Arms Exports to Africa. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 26, No. 3, 2024. pp. 388. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236515>
- [355] DUDLÁK, T.: A török déli nyitás politikája – soft power eszközök Afrikában. *Afrika Tanulmányok*, XII. évfolyam, 1-3. triplaszám tavasz, nyár-ősz, p. 31. https://real-j.mtak.hu/22308/1/AfrT_2018_12_1-3_.pdf (letöltve: 2026.03.31)
- [356] MÁLNÁSSY, A.: Török hadiipar helyzete és tevékenysége az afrikai kontinensen. Doktori (Phd) értekezéstervezet, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2023. augusztus 31. p. 19.
- [357] PARENS, R. – PLICHTA, M.: Turkey's return to Africa. Foreign Policy Research Institute –FPRI, 2025. március 10. <https://www.fpri.org/article/2025/03/turkeys-return-to-africa/> (letöltve: 2026.04.04)
- [358] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. *Defence Turkey*, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)
- [359] LEBOVICH, A. - VAN HEUKELINGEN, N.: Unravelling Turkish involvement in the Sahel - Geopolitics and local impact. *Clingendael Netherlands Institute of International Relations*, July 2023. p. 6. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-07/Policy_brief_Unravelling_Turkish_involvement_in_the_Sahel.pdf (letöltve: 2026.04.03)
- [360] PETRŐCZ, J. – BABOS, T.: Turkey and Africa Connections Focused on the Military Industry. *JCEEAS –Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 1, Number 4, 2021, ISSN 2786-1902, DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.4.59>
- [361] BBC: France was 'blind' to Rwanda genocide, French report says. 2021. március 26. <https://www.bbc.com/news/world-europe-56536659> (letöltve: 2026.04.04)
- [362] PETRŐCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. *Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>
- [363] TEKIN, E.: Ethiopia, Somalia reach agreement in Ankara-mediated peace talks: Turkish president. *Anadolu Agency*, 2024. december 12. <https://www.aa.com.tr/en/africa/ethiopia-somalia-reach-agreement-in-ankara-mediated-peace-talks-turkish-president/3422113> (letöltve: 2026.04.04)

- [364] The Gulf Observer: Sudan Welcomes Türkiye's Initiative to Mediate 20-Month Conflict. 2025. január 5. <https://thegulfobserver.com/sudan-welcomes-turkiyes-initiative-to-mediate-20-month-conflict/> (letöltve: 2026.04.04)
- [365] Stockholm Center for Freedom: Turkey's arms exports and mercenaries fuel instability in Africa, report says. 2025. október 31. <https://stockholmcf.org/turkeys-arms-exports-and-mercenaries-fuel-instability-in-africa-report-says/>
- [366] Security Council, UN Nations: Letter dated 14 April 2025 from the President of the Security Council acting in the absence of a Chair of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan addressed to the President of the Security Council. S/2025/239, 2025. április 17. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/421/01/pdf/n2442101.pdf> (letöltve: 2026.04.04)
- [367] European Union Agency for Asylum: 2.2. The Sudanese authorities, the Sudanese Armed Forces [SAF] and main allies' in Country Guidance: Sudan, June 2025. <https://www.euaa.europa.eu/country-guidance-sudan/22-sudanese-authorities-sudanese-armed-forces-saf-and-main-allies> (letöltve: 2026.04.03)
- [368] PARENS, R. – PLICHTA, M.: Turkey's return to Africa. Foreign Policy Research Institute –FPRI, 2025. március 10. <https://www.fpri.org/article/2025/03/turkeys-return-to-africa/> (letöltve: 2026.04.04)
- [369] HUSSAIN, T.: In the race to arm Asia, can 'cost-effective' newcomer Turkey surpass 'quality' South Korea?. South China Morning Post. 2023. szeptember 5. <https://www.scmp.com/week-asia/economics/article/3233387/race-arm-asia-can-cost-effective-newcomer-turkey-surpass-quality-south-korea> (letöltve: 2026.04.04)
- [370] KURÇ, Ç.: No Strings Attached: Understanding Turkey's Arms Exports to Africa. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Vol. 26, No. 3, 2024. pp. 388. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236515>
- [371] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: Türkiye-Africa Relations. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)
- [372] TABEF: Objectives. <https://tabef.org/about-objectives.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [373] African Union: The 3rd Africa-Türkiye Summit adopts five strategic cooperation areas for the period 2022 – 2026, 2021. December 20. <https://au.int/en/pressreleases/20211220/3rd-africa-turkiye-summit-adopts-five-strategic-cooperation-areas-period-2022> (letöltve: 2026.03.31)
- [374] TABEF: Past Forums. <https://tabef.org/about-past-forums.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [375] DEİK: Minister Bolat „Our Trade Volume with Africa reached 40.7 Billion Dollars”, <https://www.deik.org.tr/press-releases-minister-bolat-our-trade-volume-with-africa-reached-40-7-billion->

[%20Air%20Defense%20System%20Sale%20to%20Turkey%20and%20Implications%20for%20the%20US.pdf](#) (letöltve: 2026.04.04)

[385] ZANOTTI, J. – THOMAS, C.: Turkey: Background and U.S. Relations In Brief. Congressional Research Service, R44000, July 9, 2019. p. 9. https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R44000/R44000.39.pdf (letöltve: 2026.04.05)

[386] MEHTA, A.: Turkey officially kicked out of F-35 program, costing US half a billion dollars. 2019. július 17. <https://www.defensenews.com/air/2019/07/17/turkey-officially-kicked-out-of-f-35-program/> (letöltve: 2026.04.05)

[387] İSTIKBAL, D.: How Türkiye is reshaping Africa's security landscape. Daily Sabah, 2026. február 27. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/how-turkiye-is-reshaping-africas-security-landscape/amp> (letöltve: 2026.04.03)

[388] SHAHBAZOV, F.: Exporting Power: Türkiye's Defense Industry and the Politics of Strategic Autonomy. TRENDS, <https://trendsresearch.org/insight/exporting-power-turkiyes-defense-industry-and-the-politics-of-strategic-autonomy/> (letöltve: 2026.04.03)

[389] KENEZ, L.: Turkey accelerates ratification of bilateral defense agreements to increase arms exports to Africa. Nordic Monitor, 2022. március 18. <https://nordicmonitor.com/2022/03/turkey-accelerates-ratification-of-bilateral-defense-agreements-to-increase-arms-exports-to-africa/> (letöltve: 2026.04.03)

[390] SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)

[391] DefenceWeb: African country acquires BOYGA ammunition drop drone from Turkey. 2024. július 15. [https://defenceweb.co.za/aerospace/aerospace-aerospace-african-country-acquires-boyga-ammunition-drop-drone-from-turkey/](https://defenceweb.co.za/aerospace/aerospace-aerospace/african-country-acquires-boyga-ammunition-drop-drone-from-turkey/) (letöltve: 2026.04.05)

[392] Amnesty International: New weapons fuelling the Sudan conflict – Expand existing arms embargo across Sudan to protect civilians. 2024. július 25. Index Number: AFR 54/8252/2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2024/07/new-weapons-fuelling-the-sudan-conflict/> (letöltve: 2026.04.03)

[393] Security Council, United Nations: S/RES/1556 (2004) <https://main.un.org/securitycouncil/en/s/res/1556-%282004%29> (letöltve: 2026.04.05)

[394] Letter of Sarsilmaz to Amnesty International. July 19, 2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2024/07/new-weapons-fuelling-the-sudan-conflict/> (letöltve: 2026.04.05)

- [395] SULIMAN, Z.: From Mali to Eritrea: The Complex Routes of Turkish Arms Supply to Sudan. Progress Center for Policies, 2025. június 20. <https://www.arabprogress.org/en/from-mali-to-eritrea-the-complex-routes-of-turkish-arms-supply-to-sudan/> (2026.04.05)
- [396] ESEN, M. E.: Turkey's Chosen Side in Sudan: Why It Matters?. Institute, 2025. január 17. <https://www.institute.org/opinion/turkeys-chosen-side-in-sudan-why-it-matters> (letöltve: 2026.04.06)
- [397] Stockholm Center for Freedom: Turkey's arms exports and mercenaries fuel instability in Africa, report says. 2025. október 31. <https://stockholmcf.org/turkeys-arms-exports-and-mercenaries-fuel-instability-in-africa-report-says/>
- [398] Stockholm Center for Freedom: Turkey's Baykar sent \$120 mln in drones and missiles to Sudanese army: report. 2025. március 9. <https://stockholmcf.org/turkeys-baykar-sent-120-mln-in-drones-and-missiles-to-sudanese-army-report/> (letöltve: 2026.04.06)
- [399] General Assembly, United Nations: Impact of arms transfers on human rights - Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/58/41, 9 January 2025. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g25/000/62/pdf/g2500062.pdf>
- [400] BAYRAM, M.: Türkiye-Afrika İş Birliği: Üçüncü Bir Yol Mümkün Mü? SETA Analiz, Aralık 2021, Sayı 358, p. 13. <https://media.setav.org/tr/dosya/2021/12/analiz-turkiye-afrika-is-birligi-ucuncu-bir-yol-mumkun-mu.pdf> (letöltve: 2026.04.03)
- [401] SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. p. 8. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429
- [402] SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. p. 8. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429
- [403] United Nations: Troop and police contributors. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (letöltve: 2026.04.06)
- [404] Contribution of Uniformed Personnel to UN by Mission, Country, and Personnel Type. United Nations. 31. 08. 2022. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/04_mission_and_country_53_august_2022.pdf
- [405] PETRŐCZ, J.: Turkish Army and Military Industry Presence in Africa. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3 No. 1, 76–100. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.1.226>
- [406] United Nations Peacekeeping: Where we operate. <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (letöltve: 2026.04.06)
- [407] United Nations Peacekeeping: Where we operate. <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (letöltve: 2026.04.06)

- [408] Combined Maritime Forces: CTF 151: Counter-piracy. <https://combinedmaritimeforces.com/ctf-151-counter-piracy/> (letöltve: 2026.04.06)
- [409] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: IV. Türkiye's International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations. https://www.mfa.gov.tr/iv_european-security-and-defence-identity_policy_esdi_p_en.mfa (letöltve: 2026.04.06)
- [410] SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. *African Security Review*. 27(4), 2018. p. 8. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429
- [411] YAŞAR, N.T.: A relational approach to Turkey's security engagement with African states. *European Journal of International Security* (2026), 11, p. 131. DOI:10.1017/eis.2025.9
- [412] STEARNS, J. - SUCUOGLU, G.: South–South Cooperation and Peacebuilding: Turkey's Involvement in Somalia. *South African Institute of International Affairs – SAIIA, Policy Insights* 43, April 2017. p. 8. https://www.southernthinktanks.org/sites/default/files/Publication/saia_spi%2043_stearns-sucuoglu_20170509.pdf (letöltve: 2026.04.05)
- [413] Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: No: 112, 1 April 2022, Press Release Regarding the United Nations Security Council Resolution No. 2628 (2022) on the Decision to Reconfigure African Union Mission to Somalia. <https://prishtina-emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/392065> (letöltve: 2026.04.05)
- [414] ATMIS: Remarks by SRCC Ambassador El-Amine Mohamed Souef to the media on ATMIS' first anniversary, 1 April 2023. <https://atmis-au.org/remarks-by-srcc-ambassador-el-amine-mohamed-souef-to-the-media-on-atmis-first-anniversary-1-april-2023/> (letöltve: 2026.04.05)
- [415] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. *Stiftung Wissenschaft und Politik*, No. 42, June 2022. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf, DOI: 10.18449/2022C42
- [416] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. *Stiftung Wissenschaft und Politik*, No. 42, June 2022. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf, DOI: 10.18449/2022C42
- [417] MARTÍN, J. M.: Turkey exponentially increased arms exports to Africa in 2021. *Atalayar*, 2021. december 10. <https://atalayar.com/en/content/turkey-exponentially-increased-arms-exports-africa-2021> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)
- [418] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. *Journal of Rising Powers and Global*

Governance, Volume 1, Issue 2, 2020, pp. 43-59.
<https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf>
(Letöltés időpontja: 2026.04.05)

[419] PROUT, J.: The Origin of the military attaché corps. American Intelligence Journal, Vol. 21, No. 1/2, Spring 2002, p. 47.

[420] PETRŐCZ, J.: Turkish Army and Military Industry Presence in Africa. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3 No. 1, p. 77. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceeas.2023.3.1.226>

[421] Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: The Offices Of The Military Attaches In Abroad. <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad> (letöltve: 2026.04.06)

[422] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020, p. 53. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)

[423] BESENYŐ, J.: Turkey's growing interest in the African continent. JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, No. 1-2, 2021, DOI: <https://doi.org/10.59569/jceeas.2021.1.1-2.4>

[424] BESENYŐ, J. – OLÁH, P.: One of the new competitors in Africa: Turkey. Academic and Applied Research in Public Management Science - AARMS, Vol. 11, No.1, 2012. p. 144. https://real.mtak.hu/83768/1/real_OneofthenewcompetitorsinAfricaTurkey_2012_u.pdf (letöltve: 2026.04.03)

[425] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)

[426] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)

[427] Centre of Excellence Defence Against Terrorism: Quality Assurance Accreditation Certificate.. https://www.tmmm.tsk.tr/QA_Certificate.html (letöltve: 2026.04.06)

[428] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)

- [429] SAZAK, O. – ÖZKAN, N. S.: Turkey's Contributions to Security Sector Reform (SSR) in Conflict-Affected Countries. Istanbul Policy Center, Sabanci University, 2016. p. 13. <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/Document/turkiyenin-catismalardan-etkilenen-ulkelerdeki-guvenlik-sektoru-reformuna-katkilari-c373bd/turkiyenin-catismalardan-etkilenen-ulkelerdeki-guvenlik-sektoru-reformuna-katkilari-c373bd.pdf> (letöltve: 2026.04.05)
- [430] ZOUBIR, Y. H.: Protracted Civil War in Libya: The Role of outside powers. Insight Turkey -, Vol. 22, No. 4, 2020. pp. 11–27. DOI: 10.25253/99.2020224.01
- [431] ZAPTIA, S.: 1,300 Libyan soldiers complete training by Turkish armed forces in Libya and Turkey. *Libya Herald*. 2021. január 28. <https://libyaherald.com/2021/01/1300-libyan-soldiers-complete-training-by-turkish-armed-forces-in-libya-and-turkey/> (letöltve: 2026.04.05)
- [432] ALAM, S.: Turkey plays key role in Gambia military training. Anadolu Agency, 2019. április 9. <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-plays-key-role-in-gambia-military-training/1446678> (letöltve: 2026.04.05)
- [433] LEVENT, K.: Turkey provides counterterrorism training to Gambian army, increasing military influence in West Africa. *Nordic Monitor*, 2022. január 8. <https://nordicmonitor.com/2022/01/turkey-provides-anti-terrorism-training-to-the-gambian-army-strengthening-military-influence-in-west-africa/> (letöltve: 2026.04.05)
- [434] TRTAfrika: Türkiye trains Gambian soldiers. <https://www.trtafrika.com/english/article/17977304> (letöltve: 2026.04.06)
- [435] PETRŐCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. *Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>
- [436] AHMED, G.: Far from a benefactor, the Turkish government is exploiting Somalia's fragility. *Middle East Institute*. 2021. október 21. <https://mei.edu/publication/far-benefactor-turkish-government-exploiting-somalias-fragility/> (letöltve: 2026.04.06)
- [437] MARTIN, G.: Turkey delivers more Cobra APCs to Gambia. *DefenceWeb*, 2025. január 20. <https://defenceweb.co.za/african-news/turkey-donates-more-cobra-apcs-to-gambia/> (letöltve: 2026.04.06)
- [438] PETRŐCZ, J.: Turkish Involvement in Libya, Focusing on the Second Libyan Civil War. *Security Science Journal*, Vol. 6, No. 2, 2025. pp. 258-279. DOI: <https://doi.org/10.37458/ssj.6.2.12>
- [439] T.C. Resmî Gazete: Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğünce Yayımlanır. 24 Aralık 2025 ÇARŞAMBA, Sayı : 33117, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/12/20251224.pdf> (letöltve: 2026.04.06)

- [440] NEDOS, V.: Turkey expands grip in Libya. Ekathimerini, 2024. november 16. <https://www.ekathimerini.com/politics/foreign-policy/1253669/turkey-expands-grip-in-libya/> (letöltve: 2026.04.06)
- [441] PETRŐCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>
- [442] ADF: Turkey Deploys More Forces to Help in al-Shabaab Fight. 2025. május 20. <https://adf-magazine.com/2025/05/turkey-deploys-more-forces-to-help-in-al-shabaab-fight/> (letöltve: 2026.04.06)
- [443] Somali Guardian: Turkey deploys warships to Somalia ahead of offshore oil drilling. 2026. február 17. <https://www.somaliguardian.com/news/somalia-news/turkey-deploys-warships-to-somalia-ahead-of-offshore-oil-drilling/> (letöltve: 2026.04.06)
- [444] SOYLU, R.: Somalia authorises Turkey to defend its sea waters in 'historic' deal. 2024. február 21. <https://www.middleeasteye.net/news/somalia-authorises-turkey-defend-its-sea-waters-deal> (letöltve: 2026.04.06)
- [445] Somali Guardian: Turkey deploys warships to Somalia ahead of offshore oil drilling. 2026. február 17. <https://www.somaliguardian.com/news/somalia-news/turkey-deploys-warships-to-somalia-ahead-of-offshore-oil-drilling/> (letöltve: 2026.04.06)
- [446] PETRŐCZ, J. – BABOS, T.: Turkey and Africa Connections Focused on the Military Industry. JCEEAS –Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, Number 4, 2021, ISSN 2786-1902, DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.4.59>
- [447] MASHAMOUN, J.: Turkey and Sudan: An enduring relationship?. Middle East Institute, 2022. július 20. <https://mei.edu/publication/turkey-and-sudan-enduring-relationship/> (2026.04.05)
- [448] Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: Visit Paid by the Minister of National Defence Hulusi Akar to Sudan. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9112018-34011> (letöltve: 2026.04.05)
- [449] KEMAL, L. – SOYLU, R.: Exclusive: Turkey to train Niger army in fight against militant groups. Middle East Eye, 2025. szeptember 22. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-train-niger-army-fight-militant-groups> (letöltve: 2026.04.05)
- [450] TYSON, K. - LIAM KARR, L. - FORD, Y.: Africa File, February 13, 2025: SAF Announces Government Plan and Russian Naval Base; DRC Concedes to Direct Talks with M23; Turkey's Growing Defense Partnerships in Africa. Critical Threats, 2025. február 13. <https://www.criticalthreats.org/analysis/africa-file-february-13-2025-saf-announces-government-plan-and-russian-naval-base-drc-concedes-to-direct-talks-with-m23-turkeys-growing-defense-partnerships-in-africa> (letöltve: 2026.04.07)

- [451] MAMOUNI, K.: Türkiye: An Emerging Middle Power in Africa. Policy Brief, No. 46/25, September 2025, Policy Center for the New South, https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2025-11/PB_46-25_Khadija%20Mamouni%20VF.pdf (letöltve: 2026.04.07)
- [452] PETRŐCZ, J.: Turkish Army and Military Industry Presence in Africa. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3 No. 1, 76–100. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.1.226>
- [453] PETRŐCZ, J.: Törökország kapcsolata afrikai országokkal és haderőkkel. Honvédségi Szemle 153 (1), 2025. pp. 38-50. <https://real.mtak.hu/218173/> DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.4
- [454] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020. p. 47. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)
- [455] KHARIEF, A.: Diplomacy, legacies and weapons: How is Turkish foreign policy towards Africa changing. Security Praxis, 2022. augusztus 24. <https://securitypraxis.eu/diplomacy-legacies-and-weapons-how-is-turkish-foreign-policy-towards-africa-changing/> (letöltve: 2026.04.07)
- [456] SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429
- [457] MELVIN, N.: The Foreign Military Presence in The Horn of Africa Region. Stockholm International Peace Research Institute, 2019. Április, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-05/sipribp1904_1.pdf (letöltve: 2026.04.07)
- [458] Security Council, United Nations: Letter dated 27 May 2010 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2010/272, 2 June 2010. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S2010%20272.pdf#:~:text=The%20Istanbul%20Conference%20on%20Somalia%20took%20place,integrity%2C%20political%20independence%20and%20unity%20of%20Somalia> (letöltve: 2026.04.07)
- [459] KASAPOGLU, C.: Turkey’s ‘African Eagle’ Trains Turkish-Speaking Troops in Somalia: Where Next?, Terrorism Monitor, 2020. november 20. <https://jamestown.org/program/turkeys-african-eagle-trains-turkish-speaking-troops-in-somalia-where-next/> (letöltve: 2026.04.07)
- [460] KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020, pp. 43-59.

<https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf>

(Letöltés időpontja: 2026.04.05)

[461] Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: The Offices Of The Military Attaches In Abroad. <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencilik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad> (letöltve: 2026.04.06)

[462] AHMED, G.: Far from a benefactor, the Turkish government is exploiting Somalia's fragility. Middle East Institute. 2021. október 21. <https://mei.edu/publication/far-benefactor-turkish-government-exploiting-somalias-fragility/> (letöltve: 2026.04.06)

[463] ABDULLE, A. Y. - GURPINAR, B.: Turkey's Engagement in Somalia: A Security Perspective, Somali Studies, Volume 4, 2019, p. 59.

[464] PETRŐCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>

[465] PETRŐCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>

[466] Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: The Offices Of The Military Attaches In Abroad. <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencilik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad> (letöltve: 2026.04.06)

[467] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. Stiftung Wissenschaft und Politik, No. 42, June 2022. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf, DOI: 10.18449/2022C42

[468] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. Stiftung Wissenschaft und Politik, No. 42, June 2022. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf, DOI: 10.18449/2022C42

[469] Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: The Offices Of The Military Attaches In Abroad. <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencilik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad> (letöltve: 2026.04.06)

[470] BESENYŐ, J.: Darfur Peacekeepers. Éditions L'Harmattan, Paris, 2021, ISBN 978-2343236964, pp. 160-161.

- [471] TEPECIKLIOĞLU, E. E. – TEPECIKLIOĞLU, A. O.: Turkey in Africa: A New Emerging Power? Routledge, 2021, ISBN: 9780367502218
- [472] TEPECIKLIOĞLU, E. E. – TEPECIKLIOĞLU, A. O.: Turkey in Africa: A New Emerging Power? Routledge, 2021, ISBN: 9780367502218
- [473] TEPECIKLIOĞLU, E. E. – TEPECIKLIOĞLU, A. O.: Turkey in Africa: A New Emerging Power? Routledge, 2021, ISBN: 9780367502218
- [474] PETRŮCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. *Journal of Central and Eastern European African Studies*, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>
- [475] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. *Stiftung Wissenschaft und Politik*, No. 42, June 2022. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf , DOI: 10.18449/2022C42
- [476] MASHAMOUN, J.: Turkey and Sudan: An enduring relationship?. Middle East Institute, 2022. július 20. <https://mei.edu/publication/turkey-and-sudan-enduring-relationship/> (2026.04.05)
- [477] Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA: Turkey renovating historic Ottoman-era city in Sudan. 2018. január 24. <https://tika.gov.tr/en/detail-turkey-renovating-historic-ottomanera-city-in-sudan/> (letöltve: 2026.04.07)
- [478] Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA: TİKA Opens Maternity Unit at State Hospital in Sudan. 2025. május 26. <https://tika.gov.tr/en/tika-opens-maternity-unit-at-state-hospital-in-sudan/> (letöltve: 2026.04.07)
- [479] MASHAMOUN, J.: Turkey and Sudan: An enduring relationship?. Middle East Institute, 2022. július 20. <https://mei.edu/publication/turkey-and-sudan-enduring-relationship/> (2026.04.05)
- [480] KITİO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Volume 1, Issue 2, 2020, pp. 47. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)
- [481] Yaşar Yakış, az AKP képviselőjének 2006-os parlamenti felszólalása: [Genel Kurul Tutanağı, 22. Dönem 4. Yasama Yılı 120. Birleşim 27 Haziran 2006 Salı](#) [General Assembly Minutes, 22nd Period, 4th. Legislative Year, 120th Convention, 27 June 2006]. in: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=17205&P5=H&page1=41&page2=41

- [482] SANTANA, N. S.: Peacekeeping Contributor Profile: Turkey. September 2012. <https://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/contributor-profile-turkey/> (letöltve: 2026.04.07)
- [483] ELFAQIH, E.: Turkish Military Presence in Africa: Redefining Ankara's New Roles. 10th Istanbul Security Conference: Technopolitic New World: Security of Security - Mind, Generation, Family, Faith, and State Security. 21-22 November 2024, Istanbul, Türkiye. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Turkish_Military_Presence_in_Africa_Redefining_Ankara's_New_Roles_pdf_39599128-95f9-4389-949e-06c7608bdf1b.pdf (letöltve: 2026.04.07)
- [484] GEORGE, M. – DJOKIC, K. – HUSSAIN, Z. – WEZEMAN, P. D.; WEZEMAN, S. T.: Trends in International Arms Transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet, March 2025. Stockholm International Peace Research Institute, https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (letöltve: 2026.04.02)
- [485] PARENS, R. – PLICHTA, M.: Turkey's return to Africa. Foreign Policy Research Institute –FPRI, 2025. március 10. <https://www.fpri.org/article/2025/03/turkeys-return-to-africa/> (letöltve: 2026.04.04)
- [486] MITCHELL, C.: Erdoğan's ambition drives Turkey's Africa surge, 2021. március 17. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)
- [487] AKWAGYIRAM, A.: Power ship company that cut electricity in African cities eyes expansion. Semafor, 2023. november 7. <https://www.semafor.com/article/11/07/2023/karpowership-eyes-african-electricity-expansion> (letöltve: 2026.04.04)
- [488] PARENS, R. – PLICHTA, M.: Turkey's return to Africa. Foreign Policy Research Institute –FPRI, 2025. március 10. <https://www.fpri.org/article/2025/03/turkeys-return-to-africa/> (letöltve: 2026.04.04)
- [489] BK Arena: Visiting BK Arena. <https://bkarena.rw/visiting-bk-arena/> (letöltve: 2026.04.04)
- [490] The Africa Report: Senegal: Turkish multinational Summa is building a reputation. 2022. június 6. <https://www.theafricareport.com/210836/senegal-turkish-multinational-summa-is-building-a-reputation/#:~:text=The%20Turkish%20company%20Summa%20has%20built%20large%2Dscale,are%20making%20it%20increasingly%20well%2Dknown%20beyond%20he> (letöltve: 2026.04.04)
- [491] MITCHELL, C.: Erdoğan's ambition drives Turkey's Africa surge, 2021. március 17. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)

- [492] FRÖCHLICH, S.: Iran, Turkey, Saudi Arabia build Africa mosques. DW, 2019. december 18. <https://www.dw.com/en/mosques-in-africa-a-test-of-strength-in-the-middle-east/a-51717439> (letöltve: 2026.04.04)
- [493] Architects Registration Council: Ghana National Mosque Complex. <https://www.arc.gov.gh/portfolios/ghana-national-mosque-complex/> (letöltve: 2026.04.04)
- [494] Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA: TİKA Carried Out 1884 Projects in the Last 5 Years in Africa. 2022. május 31. https://tika.gov.tr/en/detail-tika_carried_out_1884_projects_in_the_last_5_years_in_africa/ (letöltve: 2026.04.07)
- [495] TABEF: Bilateral Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)
- [496] KHARIEF, A.: Diplomats, Spies, and Arms Deals. Rosa Luxemburg Stiftung, 2022. július 15. <https://www.rosalux.de/en/news/id/46772/diplomats-spies-and-arms-deals> (letöltve: 2026.04.07)
- [497] SOYALTIN-COLELLAA, D. - DEMIRYOL, T.: Unusual middle power activism and regime survival: Turkey’s drone warfare and its regime-boosting effects. Third World Quarterly, Vol. 44, No. 4, 2023, p. 735. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2158080>
- [498] PETRŐCZ, J. – MAYER, A.: Turkish drone triumph in the Non-Western World – Background to the world-famous Bayraktar TB2 drones. African Identities, Routledge (megjelenés alatt, submission ID: 253521791)
- [499] MARTINS, B. O. – TANK, P. – İŞLEYEN, B.: Turkish Drones as a Foreign Policy Tool. PRIO Middle East Centre, 01.2023. ISBN 978-82-343-0445-3, <https://cdn.cloud.prio.org/files/0204501c-9382-4a2d-a8d8-8b2b5e804167/Martins%20et%20al%20-%20Turkish%20Drones%20as%20a%20Foreign%20Policy%20Tool%20MidEast%20Policy%20Brief%201-2023.pdf?inline=true> (letöltve: 2026.04.03)
- [500] Ministry of Foreign Affairs of Türkiye: Article by H.E. Mr. Mevlüt Çavuşoğlu titled “Africa and Turkey at the threshold of a lasting partnership”, published in various newspapers from African countries & Daily Sabah on the occasion of 25 May Africa Day. https://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mr_-mevl%C3%BCt-%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-entitled- africa-and-turkey-at-the-threshold-of-a-lasting-partnership_-published-in-various-newspapers-from-african-countries-_-daily-sabah-on-the-occasion-of-25-may-africa-day_.en.mfa (letöltve: 2026.04.04)

IRODALOMJEGYZÉK

ABDULLE, A. Y. - GURPINAR, B.: Turkey's Engagement in Somalia: A Security Perspective, Somali Studies, Volume 4, 2019

ADF: Turkey Deploys More Forces to Help in al-Shabaab Fight. 2025. május 20. <https://adf-magazine.com/2025/05/turkey-deploys-more-forces-to-help-in-al-shabaab-fight/> (letöltve: 2026.04.06)

African Business: Erdoğan's ambition drives Turkey's Africa surge. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)

African Union: The 3rd Africa-Türkiye Summit adopts five strategic cooperation areas for the period 2022 – 2026, 2021. December 20. <https://au.int/en/pressreleases/20211220/3rd-africa-turkiye-summit-adopts-five-strategic-cooperation-areas-period-2022> (letöltve: 2026.03.31)

African Union: The 3rd Africa-Türkiye Summit adopts five strategic cooperation areas for the period 2022 – 2026, 2021. December 20. <https://au.int/en/pressreleases/20211220/3rd-africa-turkiye-summit-adopts-five-strategic-cooperation-areas-period-2022> (letöltve: 2026.03.31)

Agenzia Nova: Morocco, negotiations are underway to purchase 22 Turkish attack helicopters. 2021. augusztus 2. <https://www.agenzianova.com/en/news/Morocco-negotiations-are-underway-to-purchase-22-Turkish-attack-helicopters/> (letöltve: 2026.04.03)

ÁGOSTON, G.: Párhuzamok és eltérések az oszmán és az európai tüzérség 15-17. századi fejlődése között. Történelmi Szemle 34, 3-4, 1992

AHMED, G.: Far from a benefactor, the Turkish government is exploiting Somalia's fragility. Middle East Institute. 2021. október 21. <https://mei.edu/publication/far-benefactor-turkish-government-exploiting-somalias-fragility/> (letöltve: 2026.04.06)

AKÇA, İ.; ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of the Turkish Defense Industry. Heinrich Böll Stiftung Turkey, Istanbul, December 2021, ISBN 978-605-83027-6-1, https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/I.Akca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2026.03.31)

AKKERMAN, M.: A Union of Arms Exports: why European arms keep fuelling war and repression around the world. Stop Wapenhandel, Amsterdam, October 2021. <https://stopwapenhandel.org/app/uploads/2021/10/a-union-of-arms-export-WEB.pdf>

AKWAGYIRAM, A.: Power ship company that cut electricity in African cities eyes expansion. Semafor, 2023. november 7. <https://www.semafor.com/article/11/07/2023/karpowership-eyes-african-electricity-expansion> (letöltve: 2026.04.04)

Al Jazeera: Türkiye's booming defence industry – a quick look. 2025. március 17. <https://www.aljazeera.com/news/2025/3/17/heres-a-look-at-turkiyes-booming-defence-industry> (letöltve: 2026.03.31)

ALAM, S.: Turkey plays key role in Gambia military training. Anadolu Agency, 2019. április 9. <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-plays-key-role-in-gambia-military-training/1446678> (letöltve: 2026.04.05)

Albawaba: Emine Erdoğan's \$35k Watch Sparks Controversy on Social Media (Picture). 2021. szeptember 20. <https://www.albawaba.com/entertainment/emine-erdo%C4%9Ffans-35k-watch-sparks-controversy-social-media-1447557> (letöltve: 2026.03.31)

ALEXANDER, J.: Ottoman Frontier Policies in North-East Africa, 1517–1914. In: PEACOCK, A.C.S. (ed.): The Frontiers of the Ottoman World, British Academy, London, 2009, ISBN 9780197264423, pp. 225–234, DOI: <https://doi.org/10.5871/bacad/9780197264423.003.0011>

Amnesty International: New weapons fuelling the Sudan conflict – Expand existing arms embargo across Sudan to protect civilians. 2024. július 25. Index Number: AFR 54/8252/2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2024/07/new-weapons-fuelling-the-sudan-conflict/> (letöltve: 2026.04.03)

Architects Registration Council: Ghana National Mosque Complex. <https://www.arc.gov.gh/portfolios/ghana-national-mosque-complex/> (letöltve: 2026.04.04)

ATMIS: Remarks by SRCC Ambassador El-Amine Mohamed Souef to the media on ATMIS' first anniversary, 1 April 2023. <https://atmis-au.org/remarks-by-srcc-ambassador-el-amine-mohamed-souef-to-the-media-on-atmis-first-anniversary-1-april-2023/> (letöltve: 2026.04.05)

AVCIOGLU, M.: Trade between Türkiye, Africa tops \$37B in 2024, eyes \$40B target in 2025: trade minister. Anadolu Agency, 2025. Október 16. [https://www.aa.com.tr/en/africa/trade-between-turkiye-africa-tops-37b-in-2024-eyes-40b-target-in-2025-trade-minister/3718840#:~:text=Trade%20between%20T%C3%BCrkiye%2C%20Africa%20ops%20\\$37B%20in,eyes%20\\$40B%20target%20in%202025:%20trade%20minister](https://www.aa.com.tr/en/africa/trade-between-turkiye-africa-tops-37b-in-2024-eyes-40b-target-in-2025-trade-minister/3718840#:~:text=Trade%20between%20T%C3%BCrkiye%2C%20Africa%20ops%20$37B%20in,eyes%20$40B%20target%20in%202025:%20trade%20minister) (letöltve: 2026.03.31)

AYDIN, M.: 1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik. In: Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. Edited by Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009. pp. 385-476.

AYDOĞAN, M.: Turkey pledges to strengthen ties with Africa at all platforms. 2021. június 22. <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkey-pledges-to-strengthen-ties-with-africa-at-all-platforms/2281535>, (letöltve: 2026.03.31)

AYDUZ, S.: The Ottoman Royal Cannon Foundry: “Tophane-I Amire”. *Almagest, International Journal for the history of Scientific Ideas*, 1. évf., 2010/2

BAKEER, A.: Challenges threaten the rise of Turkey's defense industry. Middle East Institute, 2019. május 14. https://www.researchgate.net/profile/Ali-Bakir-4/publication/349574245_Challenges_threaten_the_rise_of_Turkey's_defense_industry/links/6036c805299bf1cc26ebef6/Challenges-threaten-the-rise-of-Turkeys-defense-industry.pdf (letöltve: 2026.04.03)

BALCI, M.: Türk-Nato Savunma İş Birliği'nin Derinliği - The Depth of Turkish-Nato Defense Cooperation, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 2018, ISSN: 2147-1185, p. 889

BAS, M. F.: Turkish War of Independence. In: Mesut Uyar, Edward J. Erickson (szerk.) The Routledge Handbook of Modern Turkish History, Routledge, London, New York, 2025. ISBN: 978-1-032-41895-7, DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003360261-20>

BAYRAM, M.: Türkiye-Afrika İş Birliği: Üçüncü Bir Yol Mümkün Mü? SETA Analiz, Aralık 2021, Sayı 358, p. 13. <https://media.setav.org/tr/dosya/2021/12/analiz-turkiye-afrika-is-birligi-ucuncu-bir-yol-mumkun-mu.pdf> (letöltve: 2026.04.03)

BBC: France was 'blind' to Rwanda genocide, French report says. 2021. március 26. <https://www.bbc.com/news/world-europe-56536659> (letöltve: 2026.04.04)

CRONJÉ, J.: UN Register of Conventional Arms sheds light on African arms imports, 2019. október 3. <https://www.defenceweb.co.za/featured/un-register-of-conventional-arms-sheds-light-on-african-arms-imports/>, (letöltve: 2026.04.03)

BESENYŐ, J. - MÁLNÁSSY, A.: Future expansion and prospects of Turkish defense industry. Insights into Regional Development, Volume 4, Number 2, June 2022. p. 13. DOI: [https://doi.org/10.9770/ird.2022.4.2\(1\)](https://doi.org/10.9770/ird.2022.4.2(1))

BESENYŐ, J. – OLÁH, P.: One of the new competitors in Africa: Turkey. Academic and Applied Research in Public Management Science - AARMS, Vol. 11, No.1, 2012. pp. 135-148. https://real.mtak.hu/83768/1/real_OneofthenewcompetitorsinAfricaTurkey_2012_u.pdf (letöltve: 2026.04.03)

BESENYŐ, J.: Darfur Peacekeepers. Éditions L'Harmattan, Paris, 2021, ISBN 978-2343236964, pp. 160-161.

BESENYŐ, J.: Guerrilla Operations in Western Sahara: The Polisario versus Morocco and Mauritania, Connections: The Quarterly Journal, Vol. 16, No. 3, Summer 2017. pp. 23-45. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.16.3.02>

BESENYŐ, J.: Turkey's growing interest in the African continent. JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, No. 1-2, 2021, pp. 70-89. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceeas.2021.1.1-2.4>

BILGIÇ, B.S.: Diplomacy through Arms Sales: The Case of the United States and the Ottoman Empire, 1865–1880. In: Philip S. Kosnett (szerk.) Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, pp. 15-31. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>.,

BILGIÇ, T.Ü.; YANG, S.: Turkish-U.S. Defense Diplomacy in the Twenty-first Century. In: Philip S. Kosnett (szerk.) Boots and Suits. Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy. Marine Corps University Press, Quantico, Virginia, 2023. ISBN: 9798986259420, pp. 158-197. DOI: <https://doi.org/10.56686/9798986259420>.,

BK Arena: Visiting BK Arena. <https://bkarena.rw/visiting-bk-arena/> (letöltve: 2026.04.04)

Bonn rejects Turkey using German arms in domestic conflicts. UPI, April 2, 1992, <https://www.upi.com/Archives/1992/04/02/Bonn-rejects-Turkey-using-German-arms-in-domestic-conflicts/9148702190800/> (letöltve: 2026.03.31)

BORATAV, K.: Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. İmge Kitabevi, İstanbul, 2013. ISBN 975-533-393-2 <https://www.scribd.com/document/349497102/Korkut-Boratav-Turkiye-Iktisat-Tarihi-1908-2002-pdf>

BROEK, M.: Turkish defence industry not a miracle. Stop Wappenhandel, 2025. március 17. <https://stopwappenhandel.org/turkish-defence-industry-not-a-miracle/> (letöltve: 2026.03.31)

CANNON, B. J.: Out of Africa: the impact of drones in Sub-Saharan conflicts. *Defense and Security Analysis*, Vol. 39, No. 2, 2023, DOI: <https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2178577>

ÇARMIKLI, E. S.: Caught between Islam and the West: secularism in the Kemalist discourse. Phd thesis, University of Westminster, 2011, https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/download/25707cc1301df55c0c560c1d32b3d54c878ac95541c15a83917dd71e0f25a6c4/2271008/Eyup_Sabri_CARMIKLI.pdf (letöltve: 2026.03.28)

ÇELİK, E.: Erdoğan becomes the first Turkish leader to visit 23 African countries. Yeni Şafak, 2017. január 28. <https://en.yenisafak.com/turkiye/Erdoğan-becomes-first-turkish-leader-to-visit-23-african-countries-2604064> (2026.03.31)

Centre of Excellence Defence Against Terrorism: Quality Assurance Accreditation Certificate.. https://www.tmmm.tsk.tr/QA_Certificate.html (letöltve: 2026.04.06)

ÇINAR, H. Y.: Türkiye's Defence Diplomacy and The Reconstruction of Security in Africa. Turkish Asian Center for Strategic Studies – TASAM, 2025. július 31. https://tasam.org/en/Icerik/73946/turkiyes_defence_diplomacy_and_the_reconstruction_of_security_in_africa (letöltve: 2026.04.03)

Combined Maritime Forces: CTF 151: Counter-piracy. <https://combinedmaritimeforces.com/ctf-151-counter-piracy/> (letöltve: 2026.04.06)

Contribution of Uniformed Personnel to UN by Mission, Country, and Personnel Type. United Nations. 31. 08. 2022. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/04_mission_and_country_53_august_2022.pdf

CRONJÉ, J.: UN Register of Conventional Arms sheds light on African arms imports. DefenceWeb, 2019. október 3. <https://www.defenceweb.co.za/featured/un-register-of-conventional-arms-sheds-light-on-african-arms-imports/>, (letöltve: 2026.04.03)

CROWLEY, R.: 1453 - Konstantinápoly utolsó nagy ostroma. Park Könyvkiadó, Budapest, 2005, ISBN 978-963-355-573-6, pp 117-121

D-8 Organization for Economic Cooperation: Barter Trading System: D-8 Organization, AS Holding Company of Türkiye sign MoC for Enhancing Trade and Investment among Member States. <https://developing8.org/news/barter-trading-system-d-8-organization-as-holding-company-of-turkiye-sign-moc-for-enhancing-trade-and-investment-among-member-states/> (letöltve: 2026.04.03)

Daily Sabah: Erdoğan prepares for 4-day West Africa diplomacy tour. 2021. október 11. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/Erdoğan-prepares-for-4-day-west-africa-diplomacy-tour> (letöltve: 2026.03.31)

Daily Sabah: Erdoğan visits Togo on second stop of Africa diplomacy tour. 2021. október 11. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/Erdoğan-visits-togo-on-second-stop-of-africa-diplomacy-tour> (letöltve: 2026.03.31)

Daily Sabah: Turkey welcomes appointment of new Tunisian PM, 2021. szeptember 30. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-welcomes-appointment-of-new-tunisian-pm> (letöltve:2026.03.31)

Daily Sabah: Türkiye-Africa ties advancing to 'unimaginable levels': Erdoğan. 2025. Október 17. <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkiye-africa-ties-advancing-to-unimaginable-levels-Erdoğan> (letöltve: 2026.04.02)

DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.

Defence Turkey: Nurol Makina Exports Ejder TOMA Riot Control Vehicles to Chile. Defence Turkey, Volume 14, Issue 98, April 2020. <https://www.defenceturkey.com/en/content/nurol-makina-exports-ejder-toma-riot-control-vehicles-to-chile-3918> (letöltve: 2026.04.03)

Defence Turkey: SSI is Ready to Support Turkish Defence and Aerospace Exporters, Defence Turkey, Volume 6, Issue 35, 2012, <https://www.defenceturkey.com/en/content/ssi-is-ready-to-support-turkish-defence-and-aerospace-exporters-11> (letöltve: 2026.04.02)

DefenceWeb: Roketsan aims to increase its exports to Africa. 2025. április 23. <https://defenceweb.co.za/industry/industry-industry/roketan-aims-to-increase-its-exports-to-africa/> (letöltve: 2026.04.03)

Defense News: Top 100 Defense Companies, Top 100 for 2025. <https://people.defensenews.com/top-100/> (letöltve: 2026.04.03)

DEİK: Minister Bolat „Our Trade Volume with Africa reached 40.7 Billion Dollars”, <https://www.deik.org.tr/press-releases-minister-bolat-our-trade-volume-with-africa-reached-40-7-billion-dollars#:~:text=Olpak:%20We%20will%20take%20important%20steps%20to,with%20the%20framework%20of%20the%20win%2Dwin%20principle> (letöltve: 2026.03.31)

DEMİR, I.: Transformation of the Turkish defense industry: The story and rationale of the Great Rise. Insight Turkey, Volume 22, Number 3, Summer 2020, DOI: 10.25253/99.2020223.02 <https://www.insightturkey.com/commentaries/transformation-of-the-turkish-defense-industry-the-story-and-rationale-of-the-great-rise> (letöltve: 2026.03.26)

Department of Commerce, United States of America: Aerospace Defense Market Resource Guide – Turkey. <https://www.trade.gov/aerospace-defense-market-resource-guide-turkey> (letöltve: 2026.04.02)

DEVECIOĞLU, K.: Türkiye’s Vision for Africa: Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation, Insight Turkey Summer 2024 / Volume 26, Number 3, p. 144. DOI: 10.25253/99.2024263.9

DIAZ, P.: Morocco seeks to acquire T-129 helicopters from Turkey. Aviacionline, 2021. augusztus 4. <https://www.aviacionline.com/morocco-seeks-to-acquire-t-129-helicopters-from-turkey> (letöltve: 2026.04.03)

Drone Wars UK: Death on Delivery - Drone Proliferation and Civilian Harm in Africa. March 2025. <https://dronewars.net/wp-content/uploads/2025/03/Death-on-Delivery-March2025.pdf> (letöltve: 2026.04.03)

DUDLÁK, T.: A török déli nyitás politikája – soft power eszközök Afrikában. Afrika Tanulmányok, XII. évfolyam, 1-3. triplaszám tavasz, nyár-ősz, pp. 31-54. https://real-j.mtak.hu/22308/1/AfrT_2018_12_1-3.pdf (letöltve: 2026.03.31)

DURMAZ, M.: The U.S. Arms Embargo Of 1975--1978 And Its Effects On The Development Of The Turkish Defense Industry. Unpublished Master Thesis. Monterey, Naval Postgraduate School, 2014. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA619498.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

EGERESI, Z. – PÉNZVÁLTÓ, N.: A török hadiipar fejlődése az AKP alatt (2002–2023) Nemzet és Biztonság 2024/4. szám. DOI: 10.32576/nb.2024.4.6

EGERESI, Z.: A török nemzetépítés Atatürk korában, Világtörténet, 2013/1, pp. 125–144, https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtortenet/vt_2013_1/125-144_egeresi.pdf (letöltve: 2026.03.28)

EGERESI, Z.: Törökország, kurdok és a PKK elleni harc 40 éve. Nemzet és Biztonság, 2023/4. szám, pp. 4–38., DOI: 10.32576/nb.2023.4.2

EKŞİ, Ö.: Türkiye's defence and aerospace exports hit \$10.56bn in 2025. TURDEF, <https://turdef.com/article/tuerkiye-s-defence-and-aerospace-exports-hit-10-56bn-in-2025> (letöltve 2026.04.02)

ELDEM, T.: Turkey's Difficult Choice: A Co-Produced Defense System with China?. Eurasia Daily Monitor, Jamestown, [Volume 10, Issue 191](https://jamestown.org/turkeys-difficult-choice-a-co-produced-defense-system-with-china/), 2013. október 25. <https://jamestown.org/turkeys-difficult-choice-a-co-produced-defense-system-with-china/> (letöltve: 2026.04.02)

ELFAQIH, E.: Turkish Military Presence in Africa: Redefining Ankara's New Roles. 10th Istanbul Security Conference: Technopolitic New World: Security of Security - Mind, Generation, Family, Faith, and State Security. 21-22 November 2024, Istanbul, Türkiye. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Turkish_Military_Presence_in_Africa_Redefining_Ankara's_New_Roles_pdf_39599128-95f9-4389-949e-06c7608bdf1b.pdf (letöltve: 2026.04.07)

ERASLAN, C.: Mütareke'de İstanbul ve İstanbul Hükümetleri - Istanbul and Istanbul Governments in the Armistice. In: ERASLAN, C.: Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923, Cilt 11, Istanbul, 2023, pp. 1-128. DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-73-3.ch01, https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/tarih-serisi/TUBA-978-625-8352-73-3_ch01.pdf (letöltve: 2026.03.28)

ERBAKAN, N.: Davam, MGV yayınları, 2014. ISBN 6058562511

ERICKSON, E. J.: The Turkish War of Independence - A Military History, 1919-1923. Praeger - an imprint of ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2021., ISBN 9781440878411

ERTIMA, M. – SIO, M.: Libya to host 2026 African-Turkish Summit. Anadolu Agency, 2025. február 18. <https://www.aa.com.tr/en/africa/libya-to-host-2026-african-turkish-summit/3485042> (letöltve: 2026.03.31)

ESEN, M. E.: Turkey's Chosen Side in Sudan: Why It Matters?. Institute, 2025. január 17. <https://www.institute.org/opinion/turkeys-chosen-side-in-sudan-why-it-matters> (letöltve: 2026.04.06)

European Commission: Türkiye. https://enlargement.ec.europa.eu/countries/turkiye_en (letöltve: 2026.03.31)

European Union Agency for Asylum: 2.2. The Sudanese authorities, the Sudanese Armed Forces [SAF] and main allies' in Country Guidance: Sudan, June 2025. <https://www.euaa.europa.eu/country-guidance-sudan/22-sudanese-authorities-sudanese-armed-forces-saf-and-main-allies> (letöltve: 2026.04.03)

European Union: The EU Military Training Mission in the Central African Republic (EUTM RCA) <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-eu-military-training-mission-in-the-central-african-republic-eutm-rca.html> (letöltve: 2026.04.06)

Evidence of U.S. Parts in Turkish Drones Deployed by Azerbaijan. Armenian National Committee of America – ANCA https://anca.org/assets/pdf/BayraktarDrone_US_Nato_Technology.pdf (letöltve: 2026.04.03)

FLORQUIN, N.; DE OLIVEIRA, V.: The Authorized Trade in Small Arms: Latin America from a Global Perspective. Small Arms Survey, October 2025. <https://www.smallarmssurvey.org/sites/default/files/resources/SAS-SituationUpdate-2025-SNIS-Authorized-Trade-EN.pdf> (letöltve 2026.04.02)

FRÖCHLICH, S.: Iran, Turkey, Saudi Arabia build Africa mosques. DW, 2019. december 18. <https://www.dw.com/en/mosques-in-africa-a-test-of-strength-in-the-middle-east/a-51717439> (letöltve: 2026.04.04)

General Assembly, United Nations: Impact of arms transfers on human rights - Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/58/41, 9 January 2025. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g25/000/62/pdf/g2500062.pdf>

GEORGE, M. – DJOKIC, K. – HUSSAIN, Z. – WEZEMAN, P. D.; WEZEMAN, S. T.: Trends in International Arms Transfers, 2024. SIPRI Fact Sheet, March 2025. Stockholm International Peace Research Institute, https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (letöltve: 2026.04.02)

GERMANUS, GY.: Vörös Félhold szolgálatában. In: A Félhold fakó fényében – útikalandok, Budapest, 1958. <https://mek.oszk.hu/00600/00663/00663.htm#6> (letöltve 2026.03.28)

GETTINGER, D.: Drone Spending: the MQ-9 Reaper. Drone Center, 2015. október 12. <https://dronecenter.bard.edu/drone-spending-the-mq-9-reaper/> (letöltve: 2026.04.03)

GURINI, F.: Turkey's Unpromising Defense Industry. Sada – Carnegie Endowment for International Peace. 2020. október 9. <https://carnegieendowment.org/sada/2020/10/turkeys-unpromising-defense-industry?lang=en> (letöltve: 2026.04.02)

HABCHI, D.: Turkish Airlines' Expansion in Africa. Africa News Agency, 2016. március 28. <https://africa-news-agency.com/lexpansion-de-turkish-airlines-en-afrique/> (letöltve: 2026.04.02)

HAŞIL, H.: An Overview of Türkiye's Africa Policy: Historical Background, Strategic Diplomacy, and Future Prospects. Insight Turkey 2024 Vol. 26 / No. 3 / pp. 275-282. DOI: 10.25253/99.2024263.15

HELOU, A.: Turkish defense exports surge to \$7.15B, up 29 percent from 2023. Breaking Defense, 2025. február 4. <https://breakingdefense.com/2025/02/turkish-defense-exports-surge-to-7-15b-up-29-percent-from-2023/> (letöltve: 2026.03.26)

Human Rights Watch (HRW): Burkina Faso: Drone Strikes on Civilians Apparent War Crimes. 2025 január 25. <https://www.hrw.org/news/2024/01/25/burkina-faso-drone-strikes-civilians-apparent-war-crimes> (letöltve: 2026.04.03)

Human Rights Watch (HRW): Weapons Transfers and Violations of the laws of War in Turkey. 1995, Printed in the United States of America. Library of Congress Catalog Card Number: 95-81502, ISBN 1-56432-161-4, https://www.hrw.org/reports/1995/Turkey.htm#P171_14696 (letöltve: 2026.03.31)

HUSSAIN, T.: In the race to arm Asia, can 'cost-effective' newcomer Turkey surpass 'quality' South Korea?. South China Morning Post. 2023. szeptember 5. <https://www.scmp.com/week-asia/economics/article/3233387/race-arm-asia-can-cost-effective-newcomer-turkey-surpass-quality-south-korea> (letöltve: 2026.04.04)

Investment & Finance Office, Presidency and Republic of Türkiye: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.04.03)

İSTIKBAL, D.: How Türkiye is reshaping Africa's security landscape. Daily Sabah, 2026. február 27. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/how-turkiye-is-reshaping-africas-security-landscape/amp> (letöltve: 2026.04.03)

ITZKOWITZ, N.: Kemal Atatürk – president of Turkey. In: Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Kemal-Ataturk> (letöltve: 2026.03.28)

IVÁNYI, B.: A tüzérség története Magyarországon kezdetétől 1711-ig. Hadtörténeti Közlemények 1926, 27, 1 https://adt.arcanum.com/hu/view/HadtortenelmiKozlemenyek_1928/?pg=0&layout=s (letöltés 2026.04.08)

JONES, T.: German Defense Minister Quits Over Arms Deal : Diplomacy: Tanks sold illicitly to Turkey have seriously strained relations between the NATO partners. April 1, 1992, Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-04-01-mn-120-story.html> (letöltve: 2026.03.31)

KALYON, L.: Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları. PhD Thesis, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sisayet Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2008.

KAPRONCZAY, K.: Egy birodalom végorái - Törökország az első világháborúban. Valóság, 57. évf., 7. szám, 2014 július. p. 4, https://epa.oszk.hu/02900/02924/00019/pdf/EPA02924_valosag_2014_7_001-009.pdf (letöltve 2026.03.26)

- KARAGÖZ, M.: US Arms Embargo against Turkey - after 30 Years An Institutional Approach towards US Policy Making. PERCEPTIONS: Journal of International Affairs, Volume: 9, Issue: 4, Winter 2004 – 2005. pp. 107-130. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/816635> (letöltve: 2026.03.31)
- KARATAS, I.: Turkish Defense Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. Social Sciences Research Journal, 9 (1), p. 83. https://www.academia.edu/82254953/Turkish_Defense_Industry_s_Scramble_Against_Arms_Embargoes_and_Engine_Production?sm=a&rhid=37618474731 (letöltve 2026.03.26)
- KARDAS, S.: Evolution of Türkiye's Defense Industry: Drivers and its Nexus with Foreign Policy, Rabdan Security and Defense Institute, pp. 1-8. <https://rsdi.ae/en/publications/evolution-of-turkiyes-defense-industry-drivers-and-its-nexus-with-foreign-policy>, DOI:10.13140/RG.2.2.17590.77127 (letöltve: 2026.03.31)
- KASAPOGLU, C.: Turkey's 'African Eagle' Trains Turkish-Speaking Troops in Somalia: Where Next?, Terrorism Monitor, 2020. november 20. <https://jamestown.org/program/turkeys-african-eagle-trains-turkish-speaking-troops-in-somalia-where-next/> (letöltve: 2026.04.07)
- KATUS, L.: Musztafa Kemál Atatürk. In: H. BALÁZSI Éva (szerk.) Életek és korok, Magyar Történelmi társulat, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970, https://real-eod.mtak.hu/10584/1/AkademiaiKiado_000942.pdf (letöltve: 2026.03.28)
- KEEGAN, J.: Atlas of World War II. Collins, Hong Kong, 2006, ISBN: 978-0-06-089077-3
- KEMAL, L. – SOYLU, R.: Exclusive: Turkey to train Niger army in fight against militant groups. Middle East Eye, 2025. szeptember 22. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-train-niger-army-fight-militant-groups> (letöltve: 2026.04.05)
- KENEZ, L.: Turkey accelerates ratification of bilateral defense agreements to increase arms exports to Africa. Nordic Monitor, 2022. március 18. <https://nordicmonitor.com/2022/03/turkey-accelerates-ratification-of-bilateral-defense-agreements-to-increase-arms-exports-to-africa/> (letöltve: 2026.04.03)
- KENEZ, L.: Turkey provides counterterrorism training to Gambian army, increasing military influence in West Africa. Nordic Monitor, 2022. január 8. <https://nordicmonitor.com/2022/01/turkey-provides-anti-terrorism-training-to-the-gambian-army-strengthening-military-influence-in-west-africa/> (letöltve: 2026.04.05)
- KENNEDY, P.: The Rise and Fall of the Great Powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000. Unwin Hyman, Nagy-Britannia, 1988, ISBN 0-04-909019-4, p. 253, <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/08/paul-kennedy-the-rise-and-fall-of-the-great-powers-19891.pdf> (letöltve 2026.03.26)
- KHANYILE, M. B.: Sanctions against Russia will affect arms sales to Africa: the risks and opportunities. The Conversation, 2022. március 27. DOI: <https://doi.org/10.64628/AAJ.wvajurvgu> (letöltve: 2026.04.03)
- KHARIEF, A.: Diplomacy, legacies and weapons: How is Turkish foreign policy towards Africa changing. Security Praxis, 2022. augusztus 24.

<https://securitypraxis.eu/diplomacy-legacies-and-weapons-how-is-turkish-foreign-policy-towards-africa-changing/> (letöltve: 2026.04.07)

KHARIEF, A.: Diplomats, Spies, and Arms Deals. Rosa Luxemburg Stiftung, 2022. július 15. <https://www.rosalux.de/en/news/id/46772/diplomats-spies-and-arms-deals> (letöltve: 2026.04.07)

KITIO, A. F. K.: The Rising Security Cooperation of Turkey In Africa: An Assessment From The Military Perspective. Journal of Rising Powers and Global Governance, Volume 1, Issue 2, 2020, pp. 43-59. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)

KOSTIDIS, M.: Turkish defense industry exports surging. Ekathimerini, 2025. június 1. <https://www.ekathimerini.com/politics/foreign-policy/1271280/turkish-defense-industry-exports-surging/> (letöltve 2026.04.02)

KURÇ, Ç. – EGELI, S. – MEVLÜTOĞLU, A. – GÜVENÇ, S.: Türkiye's Defence Industry: Which Way Forward?. Center for Foreign Policy and Peace Research (CFPPR) - International Institute for Strategic Studies (IISS), November 2024. <https://www.iiss.org/research-paper/2024/11/turkiyes-defence-industry-which-way-forward/> (letöltve: 2026.04.03)

KURÇ, Ç.: Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization, Defence Studies, 2017, Vol. 17, No. 3, pp. 260-281. DOI: <https://doi.org/10.1080/14702436.2017.1350107>

KURÇ, Ç.: No Strings Attached: Understanding Turkey's Arms Exports to Africa. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, VOL. 26, NO. 3, 2024. pp. 378-395. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236515>

KURT, E. – ŞEHİTOĞLU, Y.: The transformation of the Turkish defence industry from the time of the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, 1834-1950. Revista de Historia Industrial – Industrial History Review. Vol. 31, No. 86, 2022, ISSN: 1132-7200, pp. 159-163. DOI: <https://doi.org/10.1344/rhihr.38009>

KURT, E. - ŞEHİTOĞLU, Y.: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Savunma Sanayi Fabrikaları (1923 – 1950), Yıldız Sos Bil Ens Der, Cilt. 7, Sayı. 1, pp. 39–48, Haziran, 2023, DOI: 10.14744/ysbed.2023.00030, <https://ysbed.yildiz.edu.tr/storage/upload/pdfs/1690986829-tr.pdf> (letöltve: 2026.03.28)

KURTZ, G. - LACHER, W. - TULL, D. M.: The Myth of the Gamechanger: Drones and Military Power in Africa. Megatrends Afrika, 2025. március. ISSN 2747-4119, DOI: 10.18449/2025MTA-PB33

LEBOVICH, A. - VAN HEUKELINGEN, N.: Unravelling Turkish involvement in the Sahel - Geopolitics and local impact. Clingendael Netherlands Institute of International Relations, July 2023. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-07/Policy_brief_Unravelling_Turkish_involvement_in_the_Sahel.pdf (letöltve: 2026.04.03)

Letter of Sarsilmaz to Amnesty International. July 19, 2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2024/07/new-weapons-fuelling-the-sudan-conflict/> (letöltve: 2026.04.05)

- LIONEL, E.: Togo and Burkina Faso receives Turkish ASFAT MEMATT counter-mine system. *Military Africa*, 2022. július 21. <https://www.military.africa/2022/07/togo-and-burkina-faso-receives-turkish-asfat-mematt-counter-mine-system/> (letöltve: 2026.04.03)
- MÁLNÁSSY, A.: Török hadiipar helyzete és tevékenysége az afrikai kontinensen. Doktori (Phd) értekezéstervezet, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2023. augusztus 31.
- MAMOUNI, K.: Türkiye: An Emerging Middle Power in Africa. Policy Brief, No. 46/25, September 2025, Policy Center for the New South, https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2025-11/PB_46-25_Khadija%20Mamouni%20VF.pdf (letöltve: 2026.04.07)
- MARTIN, G.: Angola getting Aksungur UAVs from Turkey. *DefenceWeb*, 2023. március 20. <https://defenceweb.co.za/aerospace/aerospace-aerospace/angola-getting-aksungur-uavs-from-turkey/> (letöltve: 2026.04.03)
- MARTIN, G.: Turkey delivers more Cobra APCs to Gambia. *DefenceWeb*, 2025. január 20. <https://defenceweb.co.za/african-news/turkey-donates-more-cobra-apcs-to-gambia/> (letöltve: 2026.04.06)
- MARTÍN, J. M.: Turkey exponentially increased arms exports to Africa in 2021. *Atalayar*, 2021. decmebr 10. <https://atalayar.com/en/content/turkey-exponentially-increased-arms-exports-africa-2021> (Letöltés időpontja: 2026.04.05)
- MARTINS, B. O. – TANK, P. – İŞLEYEN, B.: Turkish Drones as a Foreign Policy Tool. *PRIO Middle East Centre*, 01.2023. ISBN 978-82-343-0445-3, <https://cdn.cloud.prio.org/files/0204501c-9382-4a2d-a8d8-8b2b5e804167/Martins%20et%20al%20-%20Turkish%20Drones%20as%20a%20Foreign%20Policy%20Tool%20MidEast%20Policy%20Brief%201-2023.pdf?inline=true> (letöltve: 2026.04.03)
- MASHAMOUN, J.: Turkey and Sudan: An enduring relationship?. *Middle East Institute*, 2022. július 20. <https://mei.edu/publication/turkey-and-sudan-enduring-relationship/> (letöltve: 2026.04.05)
- MATUZ J.: *Az Oszmán Birodalom története*, 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN 963 05 5387 2, https://real-eod.mtak.hu/16235/1/507_794.pdf (letöltve 2026.03.26)
- MEHTA, A.: Turkey officially kicked out of F-35 program, costing US half a billion dollars. 2019. július 17. <https://www.defensenews.com/air/2019/07/17/turkey-officially-kicked-out-of-f-35-program/> (letöltve: 2026.04.05)
- MEICK, E.: China’s Potential Air Defense System Sale to Turkey and Implications for the United States. *U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Report*, December 18, 2013. https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Staff%20Report_China's%20Potential%20Air%20Defense%20System%20Sale%20to%20Turkey%20and%20Implications%20for%20the%20US.pdf (letöltve: 2026.04.04)
- MELIS, N.: *The Ottoman Africa and the Ottomans in Africa - An Introduction*, *Eurasian Studies*, Volume 21: Issue 2, 2023, pp. 143–150. DOI: 10.1163/24685623-20230150
- MELVIN, N.: *The Foreign Military Presence in The Horn of Africa Region*. *Stockholm International Peace Research Institute*, 2019. Április,

https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-05/sipribp1904_1.pdf (letöltve: 2026.04.07)

MEVLÜTOĞLU, A.: Türkiye'nin Savunma Reformu: Tespit ve Öneriler. Analiz, Ağustos 2016 Sayı: 164, SETA, 2016, p. 9. https://file.setav.org/Files/Pdf/20160901200637_turkiyenin-savunma-reformu-pdf.pdf

Middle East Council on Global Affairs: Türkiye and Algeria: A promising evolution. 2023. június 19. <https://mecouncil.org/publication/turkiye-and-algeria-a-promising-evolution/> (letöltve: 2026.04.03)

Ministry of Culture and Tourism, Republic of Türkiye - Turkish Cooperation and Coordination Agency: 2023 - Türkiye Development Assistance Report. Turkish Cooperation and Coordination Agency, Ankara, 2025, <https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2025/05/TURKIYE-DEVELOPMENT-ASSISTANCE-REPORT-2023-ENG-final.pdf> (letöltve: 2026.04.02)

Ministry of Foreign Affairs of Türkiye: Article by H.E. Mr. Mevlüt Çavuşoğlu titled “Africa and Turkey at the threshold of a lasting partnership”, published in various newspapers from African countries & Daily Sabah on the occasion of 25 May Africa Day. https://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mr_-mevl%C3%BCt-%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-entitled- africa-and-turkey-at-the-threshold-of-a-lasting-partnership_-published-in-various-newspapers-from-african-countries-_-daily-sabah-on-the-occasion-of-25-may-africa-day_.en.mfa (letöltve: 2026.04.04)

Ministry of Foreign Affairs of Türkiye: Türkiye-Africa Relations. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)

Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: IV. Türkiye’s International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations. https://www.mfa.gov.tr/iv_-european-security-and-defence-identity-policy-esdi_p_.en.mfa (letöltve: 2026.04.06)

Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: No: 112, 1 April 2022, Press Release Regarding the United Nations Security Council Resolution No. 2628 (2022) on the Decision to Reconfigure African Union Mission to Somalia. <https://prishtina-emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/392065> (letöltve: 2026.04.05)

Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: Turkey-Africa: Solidarity and Partnership, https://www.mfa.gov.tr/turkey_africa_-solidarity-and-partnership.en.mfa (letöltve: 2026.03.31)

Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: Türkiye-Africa Relations. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa> (letöltve: 2026.03.31)

MITCHELL, C.: Erdoğan’s ambition drives Turkey’s Africa surge, 2021. március 17. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)

MITCHELL, C.: Erdoğan’s ambition drives Turkey’s Africa surge, 2021. március 17. <https://african.business/2021/03/trade-investment/Erdoğans-ambition-drives-turkeys-africa-surge/> (letöltve: 2026.03.31)

MKE: About us, <https://www.mke.gov.tr/About/MKE/15> (letöltve: 2026.03.31)

MURAUSKAITE, E. E. (Editor): The war in Ukraine - Understanding Western Tools Short of War. De Gruyter Contemporary Social Sciences, Berlin / Boston, 2024, ISBN: 9783111338941

MURINSON, A.: The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy, Middle Eastern Studies, Vol. 42, No. 6, pp. 945 – 964, November 2006, DOI: <https://doi.org/10.1080/00263200600923526>

NEDOS, V.: Turkey expands grip in Libya. Ekathimerini, 2024. november 16. <https://www.ekathimerini.com/politics/foreign-policy/1253669/turkey-expands-grip-in-libya/> (letöltve: 2026.04.06)

ORUÇ, A.: TÜRKİYE'NİN AFRIKA STRATEJİSİNİN DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İSEDAK VE ULUSLARARASI KALKINMA İŞBİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Mayıs, 2022, ISBN 978-625-8356-02-1, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/05/Turkiyenin-Afrika-Stratejisinin-Dis-Ekonomik-Iliskiler-Baglaminda-Degerlendirilmesi-ve-Oneriler-Ali-Oruc.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

OZKAN, M.: Turkey's Political-Economic Engagement With Africa. In: VAN DER MERWE, J.; TAYLOR, I.; ARKHANGELSKAYA, A.: Emerging Powers in Africa - A New Wave in the Relationship?, Palgrave Macmillan, 2016, ISBN 978-3-319-40735-7, pp. 217-232. DOI: 10.1007/978-3-319-40736-4

OZKAN, M.; AKGUN, B.: Turkey's Opening to Africa. The Journal of Modern African Studies, Cambridge University Press, Vol. 48, No. 4, December 2010, pp. 525-546. <https://ssrn.com/abstract=1977545>, DOI:10.1017/S0022278X10000595 (letöltve: 2026.03.31)

OZTURK, F. - BAYRAK, T.: Evaluation of barter system in the defence industry. International Journal of Research, Innovation and Commercialisation, Vol. 4, No. 1, 2022. pp. 1-15. DOI: 10.1504/IJRIC.2022.10050738

ÖZER. A. I. Ö.: The Rise of the Turkish Defense Industry, SETA, 2019, ISBN: 978-605-7544-28-5, p. 70. <https://media.setav.org/en/file/2019/04/the-rise-of-the-turkish-defense-industry.pdf> (letöltve: 2026.03.31)

ÖZKAN, M. – AKGÜN, B.: Turkey's Opening to Africa. The Journal of Modern African Studies, Cambridge University Press, Vol. 48, No. 4, December 2010, pp. 525-546. <https://ssrn.com/abstract=1977545>, DOI:10.1017/S0022278X10000595 (letöltve: 2026.03.31)

ÖZKAN, M. – ORAKÇI, S.: Summitry Diplomacy in Turkey–Africa Relations: Statements, (Non-)Accomplishments and Effectiveness, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 26:3, p. 401. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236516>

PAMUK, Ş.: Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015

PARENS, R. – PLICHTA, M.: Turkey's return to Africa. Foreign Policy Research Institute –FPRI, 2025. március 10. <https://www.fpri.org/article/2025/03/turkeys-return-to-africa/> (letöltve: 2026.04.04)

PEACOCK, A. C. S.: The Ottomans in Northeast Africa. In: Oxford Research Encyclopedia of African History. New York, NY, online edn, Oxford Academic, 27 Feb. 2017-) 2018. June 25. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277734.013.190>

PEACOCK, A.: Early Seljuq History: a new interpretation, 2010, London, Routledge, ISBN 978-0-415-54853-3, DOI: 10.4324/9780203856956, pp. 1-46

PEACOCK, A.C.S.: Suakin: A Northeast African Port in the Ottoman Empire, Northeast African Studies Vol. 12, No. 1, Michigan State University Press, 2012, ISSN 0740-9133, pp. 29-50

PÉRIA-PEIGNÉ, L.: TB2 Bayraktar - Big Strategy for a Little Drone. Briefings de l'Ifri, Ifri, April 17, 2023. ISBN: 979-10-373-0727-9, p. 4. https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/peria-peigne_tb2_bayraktar_2023.pdf (letöltve: 2026.04.03)

PETRŐCZ, J – BABOS, T.: Turkey and Africa Connections Focused on the Military Industry. JCEEAS –Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol 1, Number 4, 2021, ISSN 2786-1902, pp. 68-81. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.4.59>

PETRŐCZ, J. – MAYER, A.: Turkish drone triumph in the Non-Western World – Background to the world-famous Bayraktar TB2 drones. African Identities, Routledge (megjelenés alatt, submission ID: 253521791)

PETRŐCZ, J.: An Insight into Today's Turkish Military Industry. Biztonságtudományi Szemle, III. évf. 1. különszám, angol nyelvű különszám, 2021, ISSN 2676-9042, pp. 105-122. <https://biztonsagtudomanyi.szemle.uni-obuda.hu/index.php/home/article/view/134/155> (letöltés ideje: 2026.04.02)

PETRŐCZ, J.: Törökország kapcsolata afrikai országokkal és haderőkkel. Honvédségi Szemle 153 (1), 2025. pp. 38-50. <https://real.mtak.hu/218173/> DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.4

PETRŐCZ, J.: Turkey in the Horn of Africa: Turkish-Somali Military Connections Focused on the Turkish Military Camp in Mogadishu, Somalia. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3, No. 4, 2024. pp. 44–57. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.4.220>

PETRŐCZ, J.: Turkish Army and Military Industry Presence in Africa. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 3 No. 1, pp. 76–100. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2023.3.1.226>

PETRŐCZ, J.: Turkish Involvement in Libya, Focusing on the Second Libyan Civil War. Security Science Journal, Vol. 6, No. 2, 2025. pp. 258-279. DOI: <https://doi.org/10.37458/ssj.6.2.12>

PICHON, E.: Ethiopia: War in Tigray Background and state of play. European Parliamentary Research Service – ERPS. PE 739.244, European Union, December 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739244/EPRS_BRI\(2022\)739244_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739244/EPRS_BRI(2022)739244_EN.pdf) (letöltve: 2026.04.04)

PINTO, A. G. C.: A Neo-liberal Exception? The Defence Industry ‘Turkification’ Project. In: BONO, I.; HIBOU, B. (Eds.): Development As A Battlefield, Brill, Leiden-Boston, 2017. ISBN 978-90-04-34952-0, pp. 299–332

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan to Visit Democratic Republic of the Congo, Senegal and Guinea-Bissau. 2022. február 19. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-Erdoğan-to-visit-democratic-republic-of-the-congo-senegal-and-guinea-bissau> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan speaks to journalists on plane as he returns from his tour to UAE and Egypt. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-speaks-to-journalists-on-plane-as-he-returns-from-his-tour-to-uae-and-egypt> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan in South Africa. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-in-south-africa> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan addresses journalists’ questions on return flight from Ethiopia. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-addresses-journalists-questions-on-return-flight-from-ethiopia> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan to Visit Democratic Republic of the Congo, Senegal and Guinea-Bissau. 2022. február 19. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-Erdoğan-to-visit-democratic-republic-of-the-congo-senegal-and-guinea-bissau> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan answers journalists’ questions on his return flight from Algeria. 2023. november 11. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-answers-journalists-questions-on-his-return-flight-from-algeria> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan speaks to journalists on plane as he returns from his tour to UAE and Egypt. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-speaks-to-journalists-on-plane-as-he-returns-from-his-tour-to-uae-and-egypt> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan in South Africa. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-in-south-africa> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: „We have reduced our external dependency in defense industry from around 70% to around 30%”, 2020. augusztus 30. <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/we-have-reduced-our-external-dependency-in-defense-industry-from-around-70-to-around-30> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Directorate of Communications: President Erdoğan addresses journalists’ questions on return flight from Ethiopia. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/president-Erdoğan-addresses-journalists-questions-on-return-flight-from-ethiopia> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye, Investment & Finance Office: Defense & Aerospace. <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/defense-and-aerospace.aspx> (letöltve: 2026.03.31)

Presidency of Republic of Türkiye: „Our goal is to entirely end our foreign dependency in defense industry by 2023”. 2019. szeptember 29. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/109882/-our-goal-is-to-entirely-end-our-foreign-dependency-in-defense-industry-by-2023-> (letöltve: 2026.04.02)

PROUT, J.: The Origin of the military attaché corps. American Intelligence Journal, Vol. 21, No. 1/2, Spring 2002, pp. 47–55.

RÁCZ, A. GY.: Birodalomból Köztársaság Az Oszmán Birodalom jogrendszerének modernizációja Kemal Atatürk államreformjáig, Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2017, [https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/d29e8acb-5a7c-4015-bec4-c8129c32e275/content#:~:text=Selim%20\(1789%2D1807\)%20idej%C3%A9n%2C%20%C3%B6sszefoglal%C3%B3an%20a%20Nizam%2D%C4%B1%20Cedid%2C,Niyazi%20Berkes:%20The%20Development%20of%20Secularism%20in](https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/d29e8acb-5a7c-4015-bec4-c8129c32e275/content#:~:text=Selim%20(1789%2D1807)%20idej%C3%A9n%2C%20%C3%B6sszefoglal%C3%B3an%20a%20Nizam%2D%C4%B1%20Cedid%2C,Niyazi%20Berkes:%20The%20Development%20of%20Secularism%20in) (letöltve 2026.03.26)

REDFORD, S.: Medieval Arsenals in Anatolia: Sinop and Alanya, In: Sabine, Ladstätter; Felix, Pirson, Thomas, Schmidts (szerk.) Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean from Antiquity to Byzantium. Recent Discoveries and New Approaches. BYZAS 19, ISBN 13: 9786054701605, pp. 543-552.

RENIC, N. - CHRISTENSEN, J.: Drones, the Russo-Ukrainian War, and the Future of Armed Conflict. Djøf Publishing In cooperation with the Centre for Military Studies, Denmark, 2024. ISBN 978-87-574-6197-8, https://cms.polsci.ku.dk/publikationer/droner-krigen-i-ukraine-og-fremtidens-konflikter/Drones_the_Russo-Ukrainian_War_And_the_Future_of_Armed_Conflict.pdf (letöltve: 2026.04.03)

Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs: Turkey-Africa: Solidarity and Partnership, https://www.mfa.gov.tr/turkey_africa_solidarity-and-partnership.en.mfa (letöltve: 2026.03.31)

ROGAN, E.: Rival jihads: Islam and the Great War in the Middle East, 1914–1918, Journal of the British Academy, p 2. DOI: 10.5871/jba/004.001

SADDIKI, S.: The New Turkish Presence in North Africa: Ambitions and Challenges. Konrad Adenauer Stiftung, Med Dialogie Series, no. 33, December 2020, <https://www.kas.de/documents/282499/282548/The+New+Turkish+Presence+in+North+Africa.pdf/1ef5bc1d-f900-a9b5-6fb0-619c94ec37b1?version=1.0&t=1607419637085> (letöltve: 2026.03.31)

ŞAHİN, M. O.: Explaining the Expansion of Turkey's Arms, Thesis, Boğaziçi University, 2020.

SALEH, D.: An Economic Perspective into Türkiye's Defense Sector and Arms Production: Domestic and Global Implications. SALAM project, PRISME, Spring 2023. <https://prismeinitiative.org/app/uploads/2023/10/saleh-economic-perspective-turkey-arms-production.pdf> (letöltve 2026.04.02)

SANTANA, N. S.: Peacekeeping Contributor Profile: Turkey. September 2012. <https://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/contributor-profile-turkey/> (letöltve: 2026.04.07)

SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü II. - (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden Tbm'm'e (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, ISBN 975-16-0517-2, <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429080.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

SARIHAN, Z.: Kurtuluş Savaşı Günlüğü III. - (Açıklamalı Kronoloji) Tbm'm'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, ISBN 975-16-0517-2, <https://www.kurdipedia.org/files/books/2022/429082.PDF> (letöltve: 2026.03.28)

Savunma ve Havacılık Sanayi İhracatçıları Birliği. <https://turksavunmasanayi.gov.tr/> (letöltve: 2026.04.02)

SAZAK, O. – ÖZKAN, N. S.: Turkey's Contributions to Security Sector Reform (SSR) in Conflict-Affected Countries. Istanbul Policy Center, Sabanci University, 2016. <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/Document/turkiyenin-catismalardan-etkilenen-ulkelerdeki-guvenlik-sektoru-reformuna-katkilari-c373bd/turkiyenin-catismalardan-etkilenen-ulkelerdeki-guvenlik-sektoru-reformuna-katkilari-c373bd.pdf> (letöltve: 2026.04.05)

Security Council, UN Nations: Letter dated 14 April 2025 from the President of the Security Council acting in the absence of a Chair of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan addressed to the President of the Security Council. S/2025/239, 2025. április 17. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/421/01/pdf/n2442101.pdf> (letöltve: 2026.04.04)

Security Council, United Nations: Letter dated 27 May 2010 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2010/272, 2 June 2010. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S2010%20272.pdf#:~:text=The%20Istanbul%20Conference%20on%20Somalia%20took%20place,integrity%2C%20political%20independence%20and%20unity%20of%20Somalia> (letöltve: 2026.04.07)

Security Council, United Nations: S/RES/1556 (2004) <https://main.un.org/securitycouncil/en/s/res/1556-%282004%29> (letöltve: 2026.04.05)

SHAHBAZOV, F.: Exporting Power: Türkiye's Defense Industry and the Politics of Strategic Autonomy. TRENDS, <https://trendsresearch.org/insight/exporting-power-turkiyes-defense-industry-and-the-politics-of-strategic-autonomy/> (letöltve: 2026.04.03)

SIDHU, A.: Türkiye's Defense Industry Emerges as a Global Player. Geopolitical Monitor, 2024. szeptember 19. <https://www.geopoliticalmonitor.com/turkiyes-defense-industry-emerges-as-a-global-player/> (letöltve: 2026.04.03)

SIPRI Arms Industry Database. Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI. <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (letöltve: 2026.04.03)

SIPRI: International arms transfers level off after years of sharp growth; Middle Eastern arms imports grow most, says SIPRI. 2021. március 15.

<https://www.sipri.org/media/press-release/2021/international-arms-transfers-level-after-years-sharp-growth-middle-eastern-arms-imports-grow-most> (letöltve: 2026.04.02)

SIPRI: Sources and methods. <https://www.sipri.org/databases/armstransfers/sources-and-methods> (letöltve 2026.04.02)

SIPRI: USA and France dramatically increase major arms exports; Saudi Arabia is largest arms importer, says SIPRI. 2020. március 9. <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/usa-and-france-dramatically-increase-major-arms-exports-saudi-arabia-largest-arms-importer-says> (letöltve: 2026.04.02)

SIRADAG, A.: Turkey-Africa Alliance: Evolving patterns in security relations. African Security Review. 27(4), 2018. pp. 1-18. DOI: 10.1080/10246029.2018.1550429

SOBACI, M. Z.; MIŞ, N.; KÖSEOĞLU, Ö.: Reforming the Public Policymaking Process in Turkey's New Presidential System. Insight Turkey, Volume 20, Number 4, Fall 2018, pp. 183-210. DOI: 10.25253/99.2018204.08

Somali Guardian: Turkey deploys warships to Somalia ahead of offshore oil drilling. 2026. február 17. <https://www.somaliguardian.com/news/somalia-news/turkey-deploys-warships-to-somalia-ahead-of-offshore-oil-drilling/> (letöltve: 2026.04.06)

SOYALTIN-COLELLAA, D. - DEMIRYOL, T.: Unusual middle power activism and regime survival: Turkey's drone warfare and its regime-boosting effects. Third World Quarterly, Vol. 44, No. 4, 2023, pp. 724–743. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2158080>

SOYLU, R.: Somalia authorises Turkey to defend its sea waters in 'historic' deal. 2024. február 21. <https://www.middleeasteye.net/news/somalia-authorises-turkey-defend-its-sea-waters-deal> (letöltve: 2026.04.06)

STEARNS, J. - SUCUOGLU, G.: South–South Cooperation and Peacebuilding: Turkey's Involvement in Somalia. South African Institute of International Affairs – SAIIA, Policy Insights 43, April 2017. https://www.southernthinktanks.org/sites/default/files/Publication/saia_spi%2043_stearns-sucuoglu_20170509.pdf (letöltve: 2026.04.05)

STĘPNIEWSKA-SZYDŁOWSKA P.: The origin of the Turkish Armed Forces: Kemalism and the proclamation of the Turkish Republic. Security Theory and Practice, XLVI. évf., 1. szám, 2022, ISSN: 1899-6264, DOI: 10.48269/2451-0718-btip-2022-1-010

Stockholm Center for Freedom: Turkey's arms exports and mercenaries fuel instability in Africa, report says. 2025. október 31. <https://stockholmcf.org/turkeys-arms-exports-and-mercenaries-fuel-instability-in-africa-report-says/>

Stockholm Center for Freedom: Turkey's Baykar sent \$120 mln in drones and missiles to Sudanese army: report. 2025. március 9. <https://stockholmcf.org/turkeys-baykar-sent-120-mln-in-drones-and-missiles-to-sudanese-army-report/> (letöltve: 2026.04.06)

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): Databases. <https://www.sipri.org/databases> (letöltve: 2026.03.31)

Sudanese Army's Akıncı UCAV Destroys Foreign-Made Air Defence System in Ed Dubeibat: Decisive SEAD Strike Reshapes Sudan's Air War.

<https://defencesecurityasia.com/en/sudanese-army-akinci-destroys-chinese-fk2000-ed-dubeibat-sead-strike-sudan-air-war/> (letöltve:2026.04.03)

SULIMAN, Z.: From Mali to Eritrea: The Complex Routes of Turkish Arms Supply to Sudan. Progress Center for Policies, 2025. június 20. <https://www.arabprogress.org/en/from-mali-to-eritrea-the-complex-routes-of-turkish-arms-supply-to-sudan/> (2026.04.05)

SÜNNETCI, I.: Despite COVID-19 Pandemic, the Turkish Defence & Aerospace Sector Has Managed to Increase Its Exports by 45.5% During the First Six Months of 2021!. Defence Turkey, 2021. július 5. <https://www.defenceturkey.com/en/content/despite-covid-19-pandemic-the-turkishdefence-aerospace-sector-has-managed-to-increase-its-exports-by-45-5-during-the-firstsix-months-of-2021-4626> (letöltve 2026.04.02)

SÜNNETCI, I.: General Assessment of the Turkish Defense and Aerospace Industry in 2025 and Targets for 2026. Defence Turkey, Volume 20, Issue 143, 2026. <https://defenceturkey.com/en/content/general-assessment-of-the-turkish-defense-and-aerospace-industry-in-2025-and-targets-for-2026-6491> (letöltve 2026.04.02)

SÜNNETCI, I.: Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries. Defence Turkey, Volume 13, Issue 90, February 2019. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standardcompliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (letöltve 2026.04.02)

SÜNNETCI, I.: Turkish Defence & Aerospace Industry Exports Surpassed US\$2 Billion in 2018. Defence Turkey, Volume 13, Issue 89, 2018. ISSN 13065998, <https://defenceturkey.com/en/content/turkish-defence-aerospace-industry-exports-surpassed-us-2-billion-in-2018-3340> (letöltve: 2026.04.03)

T.C. Resmî Gazete: Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğünce Yayınlanır. 24 Aralık 2025 ÇARŞAMBA, Sayı : 33117, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/12/20251224.pdf> (letöltve: 2026.04.06)

TABEF: African countries. <https://tabef.org/African-Countries.html> (letöltve: 2026.03.31)

TABEF: Bilateral Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)

TABEF: Objectives. <https://tabef.org/about-objectives.html> (letöltve: 2026.03.31)

TABEF: Past Forums. <https://tabef.org/about-past-forums.html> (letöltve: 2026.03.31)

TABEF: Relations - Türkiye-Africa Trade and Economic Relations. <https://tabef.org/bilateral-relations.html> (letöltve: 2026.03.31)

TAHA, S.: The value of memory: Suakin's cultural heritage - significant for whom?, International Journal of Intangible Heritage, Vol. 9, 2014. pp. 55-67. <https://www.ijih.org/volumes/article/464> (letöltve: 2026.03.31)

TEKIN, E.: Ethiopia, Somalia reach agreement in Ankara-mediated peace talks: Turkish president. Anadolu Agency, 2024. december 12. <https://www.aa.com.tr/en/africa/ethiopia-somalia-reach-agreement-in-ankara-mediated-peace-talks-turkish-president/3422113> (letöltve: 2026.04.04)

TEPECIKLIOĞLU, E. E. – TEPECIKLIOĞLU, A. O.: Turkey in Africa: A New Emerging Power? Routledge, 2021, ISBN: 9780367502218

TERZI, T.: What does Erdoğan want from South Africa? Mail & Guardian, 2025. október 14. <https://mg.co.za/thought-leader/opinion/2025-10-14-what-does-Erdoğan-want-from-south-africa/> (letöltve: 2026.03.31)

The Africa Report: Senegal: Turkish multinational Summa is building a reputation. 2022. június 6. <https://www.theafricareport.com/210836/senegal-turkish-multinational-summa-is-building-a-reputation/#:~:text=The%20Turkish%20company%20Summa%20has%20built%20large%2Dscale,are%20making%20it%20increasingly%20well%2Dknown%20beyond%20the> (letöltve: 2026.04.04)

The Gulf Observer: Sudan Welcomes Türkiye's Initiative to Mediate 20-Month Conflict. 2025. január 5. <https://thegulfobserver.com/sudan-welcomes-turkiyes-initiative-to-mediate-20-month-conflict/> (letöltve: 2026.04.04)

The SIPRI Top 100 arms-producing and military services companies in the world, 2024. <https://www.sipri.org/visualizations/2025/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-world-2024> (letöltve: 2026.04.03)

TOSUN, U. U.: İtilaf Devletlerinin Millî Mücadele'yi Engelleme Faaliyetleri, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), Yıl 2021, Sayı 33, pp. 185-212, DOI: 10.46953/askeritarih.877309, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1566398> (letöltve: 2026.03.28)

TOUTATE, I.: Morocco Emerges as Key North African Market for Turkish Exports. Morocco World News, 2025. február 23. <https://www.moroccoworldnews.com/2025/02/174179/morocco-emerges-as-key-north-african-market-for-turkish-exports/> (letöltve: 2026.04.03)

TRTAfrika: Türkiye trains Gambian soldiers. <https://www.trtafrika.com/english/article/17977304> (letöltve: 2026.04.06)

TSK: Brief history of the Turkish Armed Forces, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=History> (letöltve: 2026.03.25)

TURHAN, Y.: OPINION - President Erdoğan's visit to Ethiopia: A new geopolitical balance in the Horn of Africa. Anadolu Agency. 2026. február 18. <https://www.aa.com.tr/en/opinion/opinion-president-Erdoğan's-visit-to-ethiopia-a-new-geopolitical-balance-in-the-horn-of-africa/3833709> (letöltve: 2026.03.31)

Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA: TİKA Carried Out 1884 Projects in the Last 5 Years in Africa. 2022. május 31. <https://tika.gov.tr/en/detail-tika-carried-out-1884-projects-in-the-last-5-years-in-africa/> (letöltve: 2026.04.07)

Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA: TİKA Opens Maternity Unit at State Hospital in Sudan. 2025. május 26. <https://tika.gov.tr/en/tika-opens-maternity-unit-at-state-hospital-in-sudan/> (letöltve: 2026.04.07)

Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA: Turkey renovating historic Ottoman-era city in Sudan. 2018. január 24. <https://tika.gov.tr/en/detail-turkey-renovating-historic-ottomanera-city-in-sudan/> (letöltve: 2026.04.07)

Turkish Defence & Aerospace: How Turkey became one of the world's leading manufacturers of weapons systems. <https://www.defensenews.com/native/turkish-defence-aerospace/2020/07/21/how-turkey-became-one-of-the-worlds-leading-manufacturers-of-weapons-systems/> (letöltve: 2026.04.02)

TÜBITAK Mam. <https://mam.tubitak.gov.tr/en/development-of-rocket-fuel-subcomponents/> (letöltve: 2026.03.26)

TÜBITAK Sage. <https://www.sage.tubitak.gov.tr/en/> (letöltve: 2026.03.26)

TÜBITAK Uzay. <https://uzay.tubitak.gov.tr/> (letöltve: 2026.03.26)

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) hivatalos weboldala, <https://www.tskgv.org.tr/> (letöltés: 2026.03.29)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu. <https://www.mfa.gov.tr/ahmetdavutoglu.tr.mfa> (2026.03.31)

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: The Offices Of The Military Attaches In Abroad. <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencik/icerik/the-offices-of-the-military-attaches-in-abroad> (letöltve: 2026.04.06)

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı: Visit Paid by the Minister of National Defence Hulusi Akar to Sudan. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9112018-34011> (letöltve: 2026.04.05)

Türkiye Today: Bayraktar Akinci destroys Chinese-made FK-2000 air defense system in Sudan. 2026. február 13. <https://www.turkiyetoday.com/world/bayraktar-akinci-destroys-chinese-made-fk-2000-air-defense-system-in-sudan-3214469> (letöltve: 2026.04.03)

TYSON, K. - LIAM KARR, L. - FORD, Y.: Africa File, February 13, 2025: SAF Announces Government Plan and Russian Naval Base; DRC Concedes to Direct Talks with M23; Turkey's Growing Defense Partnerships in Africa. Critical Threats, 2025. február 13. <https://www.criticalthreats.org/analysis/africa-file-february-13-2025-saf-announces-government-plan-and-russian-naval-base-drc-concedes-to-direct-talks-with-m23-turkeys-growing-defense-partnerships-in-africa> (letöltve: 2026.04.07)

U.S. Department of Commerce, Bureau of Export Administration, Office of Strategic Industries and Economic Security, European Diversification and Defense Market Assessment: A Comprehensive Guide For Entry into Overseas Markets. Washington, D.C., June 1995.

United Nations Peacekeeping: Where we operate. <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (letöltve: 2026.04.06)

United Nations, Security Council S/RES/1556, 2004 <https://main.un.org/securitycouncil/en/s/res/1556-%282004%29>

United Nations: Troop and police contributors. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (letöltve: 2026.04.06)

UYAR, M. – GÜVENÇ, S.: Lost in translation or transformation - The impact of American aid on the Turkish military 1947-60. Cold War History, 22(1), 2021, p. 62. DOI:10.1080/14682745.2020.1866551

ÜNSAL, A.: Atatürks reforms: Realization of an utopia by a realist. The Turkish Yearbook, Vol. XIX, 1979. pp 27-57, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/845182>

VAKULINA, S.: Western allies lift Ukraine's restrictions on long-range weapons, says Merz. Euronews, 2025. május 26. <https://www.euronews.com/2025/05/26/western-allies-lift-ukraines-restrictions-on-long-range-weapons-says-merz> (letöltve: 2026.04.04)

WAGMAN, G.: The Bid to Break Turkish Neutrality in WWII, Warfare History Network, May 2012, <https://warfarehistorynetwork.com/article/the-bid-to-break-turkish-neutrality-in-wwii/> (letöltve: 2026.03.31)

WALKER, J. W.: Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey Through Its Ottoman Past. In: HARRIS, J. (editor): The Nation in the Global Era - Conflict and Transformation, Brill, 2009, ISBN 978-90-04-17690-4, pp. 384-398

WEZEMAN, P.D. – KUIMOVA, A. – WEZEMAN, S.T.: Trends in International Arms Transfer, 2021. SIPRI Fact Sheet. March 2022. Stockholm International Peace Research Institute, https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (letöltve: 2026.04.02)

WICAKSONO, T. – PERWITA, A. A. B.: The Military Industrial Complex in a Developing Country: Lessons from the Republic of Turkey. Jurnal Hubungan Internasional, Vol. 9, No. 1, April-September 2020, pp. 53-67. DOI: <https://doi.org/10.18196/hi.91162>

Yaşar Yakış, az AKP képviselőjének 2006-os parlamenti felszólalása: [Genel Kurul Tutanağı, 22. Dönem 4. Yasama Yılı 120. Birleşim 27 Haziran 2006 Salı](#) [General Assembly Minutes, 22nd Period, 4th. Legislative Year, 120th Convention, 27 June 2006]. in: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=17205&P5=H&page1=41&page2=41 (letöltve: 2026.04.07)

YAŞAR, N. T.: The New Rules of the Game in the Horn of Africa - Hedging, Rivalry, and Partnership between Turkey, Egypt, and Ethiopia. Centre for Applied Turkey Studies - CATS, CATS Network Paper, No. 27, 2025. december 16. ISSN 2941-4466, https://www.swp-berlin.org/assets/cats/CATS_Network_Paper_Briefs/CATS_Network_Paper_No_27_16_December_2026.pdf (letöltve: 2026.04.03)

YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa - Trends and Implications for the EU. Stiftung Wissenschaft und Politik, No. 42, June 2022. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf , DOI: 10.18449/2022C42

YAŞAR, N.T.: A relational approach to Turkey's security engagement with African states. European Journal of International Security (2026), 11, pp. 115–133. DOI:10.1017/eis.2025.9

YAYLALI, C. D.: Turkey's defense exports hit record high of \$7.1 billion in 2024. 2025. február 4. <https://www.defensenews.com/global/europe/2025/02/04/turkeys-defense-exports-hit-record-high-of-71-billion-in-2024/> (letöltve: 2026.03.31)

YAYLALI, C. D.: Turkey's defense, aerospace exports rose by 25% last year. Defense News, 2024. január 8. <https://www.defensenews.com/industry/2024/01/08/turkeys-defense-aerospace-exports-rose-by-25-last-year/> (letöltve 2026.04.02)

ZANOTTI, J. – THOMAS, C.: Turkey: Background and U.S. Relations In Brief. Congressional Research Service, R44000, July 9, 2019. https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R44000/R44000.39.pdf (letöltve: 2026.04.05)

ZAPTIA, S.: 1,300 Libyan soldiers complete training by Turkish armed forces in Libya and Turkey. Libya Herald, 2021. január 28. <https://libyaherald.com/2021/01/1300-libyan-soldiers-complete-training-by-turkish-armed-forces-in-libya-and-turkey/> (letöltve: 2026.04.05)

ZOUBIR, Y. H.: Protracted Civil War in Libya: The Role of outside powers. Insight Turkey -, Vol. 22, No. 4, 2020. pp. 11–27. DOI: 10.25253/99.2020224.01

124. Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Vest) to the Under Secretary of State for Political Affairs (Newsom), Washington, November 3, 1978. In: Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v21/d124> (letöltve: 2026.03.31)

54. Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, Washington, June 5, 1964, 12:15 a.m., In: Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> (letöltve: 2026.03.31)

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat táblázat: Törökország-Afrika Partnerségi Csúcstalálkozók	53
2. táblázat: Törökország–Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumok (TABEF).....	54
3. táblázat Afrikai országok, amelyek vásároltak már török hadiipari termékeket.....	76
4. táblázat: A Top 100 hadiipari cég a SIPRI 2023-as és 2024-es listájában országok szerint.....	87
5. táblázat: A Top 100 hadiipari cég a Defense News 2024-es és 2025-ös listájában országok szerint.....	88
6. táblázat: Török cégek a Top 100 hadiipari cég listáján és azok háttere.....	90

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: A török hadiipar szerkezete 2018 előtt.....	61
2. ábra: A török hadiipar szerkezete 2018 után	62
3. ábra: Törökország fegyverexportjánaka alakulása 1995-2024 között.....	66
4. ábra: Afrikai országok, amelyek már vásároltak török hadiipari termékeket - térkép...77	
5. ábra: Török hadiipari cégek a 100-as listákon - grafikon	86
6. ábra: Afrikai országok, amelyekben Törökország hozzájárult nemzetközi békefenntartó missziókhoz – térkép.....	106
7. ábra: Afrikai országok, amelyekkel Törökország már kötött biztonsági megállapodást.....	108
8. ábra: Török katonai attasék Afrikában	109
9. ábra: Afrikai országok, amelyeknek hadseregének, fegyveres testületének kiképzéséhez már hozzájárult Törökország	112
10. ábra: Afrikai országok, amelyekben Törökország állomásoztat török katonákat....	116
11. ábra: Törökország katonai, hadiipari kapcsolati fokozatainak erőssége a különböző afrikai országokban	128

FÜGGELÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS